

საქართველო ჰელენ მეფეები

რედაქტორები:
მარიამ ლორთქიფანიძე
როინ მეტრეველი

ნაპარი 2000

შესავალი

ძე.წ. XII-IX სს. ასურული და ძე.წ. IX-VIII სს. ურარტული ლურსმული წარწერები მეტად საინტერესო ცნობებს შეიცავს ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ და სამხრეთ-რაიონებში არსებული დიდი გაერთიანებების შესახებ, ესენია: ღაიაენი, ღაიოხი (გაო) და კოლხა. საკითხის შესახებ საუციალურ ლიტერატურაში მიმდინარეობს კამათი: არის თუ არა ასურული ლურსმული წარწერების „ღაიაენი“ და ურარტული ლურსმული წარწერების „ღაიოხი“ იდენტური ცნებები, თუ ეს სხვადასხვა გაერთიანებებია; აღნიშნულ წარწერებში ამ გაერთიანებების წინამძღოლად დასახელებული „მეფე“, მეფეა თუ გომის ბელადი. მიუხედავად ამრთა სხვადასხვაობისა სასურველად ჩაითვალა მათი შეგანა „ საქართველოს მეფეთა“ სიაში.

ღაიაენი-ღაიოხი და კოლხა ადრეკლასობრივი (წინაფეოდალური) გაერთიანებები იყო. ისინი გამუდმებით ებრძოდნენ ასურეთსა და ურარტუს. ღაიაენი-ღაიოხი ხშირად კოალიციას ადგენდა ამ აგრესიის მოგერიების მიზნით. მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს ეპიგრაფიკული მასალა მათი დიდი ეკონომიკური პოტენციალის შესახებ.

კოლხა თავდაპირველად ჭოროხის აუზის შუა წელს მოიქცეოდა, შემდეგ კი მთელ დასავლეთ საქართველოს დაეუფლა. სწორედ კოლხეთის ამ სამეფოს ღიდება აისახა მითში არგონავტების შესახებ, რომლის შექმნის საფუძველიც ბერძნული სამყაროს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთთან პირველი კონტაქტები იყო. ურარტული ლურსმული წარწერები ადასტურებენ კოლხას ძლიერი სამეფოს არსებობას ძე.წ. VIII ს.

ძე.წ. VIII-VIII სს. კიმერიელებისა და სკვითების შემოსევებს სტაბილიზაციის ხანა მოჰყვა. ეს იყო საფუძველი შემდეგი ეკონომიკური განვითარებისა, რის ბაზაზეც VI-IV სს. საქართველოს გერეგორიაზე კოლხეთის-ეგრისის (კოლხას ძველი სამეფოს უმუალო მემკვიდრე) და ქართლის (იბერიის) სამეფოები ჩამოყალიბდა.

კოლხეთის სამეფო მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა – დიდი პიტიუნგიდან (ქ. ბიჭვინთა) სარაპანისამდე /შორაპანი/ და ქვემოთ აფსაროსამდე (მღჭოროხის შესართავამდე).

ქართლის სამეფოს ფარნავაზიანი წარმართი მეფეების შესახებ ცნობების გაანალიზებისას ჩნდება საკმაოდ ღრმა წინააღმდეგობა ქართულენოვან და არაქართულენოვან (განსაკუთრებით ბერძნულ-რომაულ) წყაროთა მონაცემებს შორის. თვით ქართველ მემკვიდრეთა ცნობებშიც არის წინააღმდეგობები. ამის გამო, წარმართი მეფეების ქრონოლოგიური სია საბოლოოდ დადგენილი არ არის. ვინაიდან წინამდებარე ნაშრომი გამიზნულია ფართო მკითხველისათვის, ამ პერიოდის მეფეთა საკუთარი სახელებისა და მათი გენეალოგიის ნიმუშად ყოფილთა გმელიქიმილის მიერ მოცემულ წარმართ მეფეთა სიას. შეიძლება, აქაც ბევრი რამ საკამათო იყოს, მაგრამ ჩვენ მაინც მასზე შეეჩერდით, ვინაიდან აქ შესდარებითი უფრო სრულყოფილადაა წარმოდგენილი ყველა (ქართული და არაქართული) წყაროს მიერ დასახელებული მეფეები.

ფარნაეაზიანთა სახლის ქრისტიანი მეფეების ქრონოლოგიის საკითხის შესწავლას დიდი სწის ისტორია აქვს, მიუხედავად ამისა მეფეთა რიგის დადგენა და ზეობის წელთა განსაზღვრა დღესაც ქართული ისტორიული მეცნიერების ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად რჩება. განსახილველი მეფეთა რიგი და ქრონოლოგია, საქართველოს ძველი ისტორიისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში ერთმანეთისგან განსახელებულადაა მოცემული. სხვადასხვა პირები ხშირად ერთმანეთთან გაიგივებულნი არიან, გაიგივებულნი კი სხვადასხვა პირებადაა წარმოდგენილი. ეს გამოწვეულია არსებული წერილობითი წყაროების მონაცემების სხვადასხვაობით. ქართული წყაროები „მოქცევაი ქართლისაი“ და „ქართლის ცხოვრება“ (ლეონტი მროველი, ჯუანშერი) ერთმანეთისაგან განსხელებულ ცნობებს, უცხოური წერილობითი წყაროები კი ზოგჯერ სრულიად უცნობ ინფორმაციას გვაწვდიან. სამეცნიერო ლიტერატურაში არის გენდენცია აიხსნას წყაროთა შეუსაბამობა. მაგ., ფიქრობენ, რომ შესაძლებელია ერთი და იგივე პერიოდში მეფეთა სხვადასხვა სახელების მოხსენიება სხვადასხვა წყაროებში, გამოწვეული იყოს რომეფობით. ქართლის ნახევარს აკონტროლებდა ირანი, მეორე ნახევარს კი — ბიზანტია და შესაბამისად მათი პოლიტიკური ინტერესების მიხედვით სხვადასხვად ქართველი მეფეები ტახტზე. მეცნიერთა გარკვეული ნაწილი არსებულ წყაროთა შეთანხმებას ცდილობს, ნაწილი კი მხოლოდ იმ მეფეთა რიგს ჩამოთვლის, რომლებიც უცხოურ (ბიზანტიურ-რომაულ) წყაროებშია მოხსენიებული.

რადგან საეკლესიო ლიტერატურაში საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა, გადაეწყვიტეთ, მეფეთა რიგი წარმოვადგინოთ ჩვენს ხელთ არსებული წყაროების მიხედვით და შესაბამისად, კომენტარები გაეკეთოდ სამეცნიერო ლიტერატურიდან. სათაურში გამოვიტანეთ „ქართლის ცხოვრების“ მეფეთა ქრონოლოგიური რიგი, არა იმიტომ, რომ მას ეანიჭებთ უპირატესობას, არამედ იმიტომ, რომ აქ მეფეთა შესახებ ინფორმაცია შედარებით ვრცლად არის წარმოდგენილი.

ქართლში მეფობის გაუქმების შემდეგ, VI ს. 70-იან წლებში, ირანის წინააღმდეგ ბრძოლის ვითარებაში, შეიქმნა ქართლის ერისმთავრის ინსტიტუტი. ერისმთავრები ფაქტიურად სამეფო ხელისუფლებას განასახიერებდნენ და ამდენად, სასურველად მივიჩნიეთ მათი ჩართვა წინამდებარე მეფეთა სიაში.

ქართლის ერისმთავართა სახელები მოხსენიებულია სხვადასხვა ქართულ, ბიზანტიურ და სომხურ წერილობით ძეგლებში. მათი ჩამონათვალი კი მოცემულია „მოქცევაი ქართლისაი“-ში, „ქართლის ცხოვრება“-ში (ჯუანშერი, „მაგიაჲ ქართლისა“, სუმბატ დავითის ძე) და ვახუშტი ბაგრატიონის თხზულებაში. ეს სიები არაზუსტია, როგორც შემადგენლობით, ისე ქრონოლოგიის თვალსაზრისით. მათი გამოყენება შეიძლება მხოლოდ სხვადასხვა წყაროების მონაცემებთან კრიტიკული შეჯერებით. „მოქცევაი“-ს ავტორმა და ჯუანშერმა ხშირად არ იყიან ცალკეულ ერისმთავართა შორის გენეალოგიური კავშირი და არ აღნიშნავენ თუ ვინ ვისი შვილია. სუმბატ დავითის ძე პირველ ერისმთავარს ბაგრატიონთა საგვარეულოს წარმომადგენლად თვლის. ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე ქართლის ერისმთავართა (VI - VIII ს.) ქრონოლოგიური რიგის ბუსტი დადგენა ძნელდება, რაც იწვევს საეკლესიო ლიტერატურაში საკითხთან დაკავშირებით მრავალი მოსაზრების არსებობას. ხშირად ეს მოსაზრე-

ბები ურთიერთგამომრიცხავია, რადგან აეგორები წყაროთა განსხვავებული მონაცემების თავისებურ ინტერპრეტაციას იძლევიან. ამდენად, ჩვენი მიზანი – ეაჩვენოთ ერისმთავართა თანმიმდევრული ქრონოლოგიური რიგი – ფრიად რთულია. ამიგომ გადაეწყვიტეთ შეძლებისდაგვარად მაქსიმალურად წარმოვადგინოთ სამეცნიერო ლიგერატურაში არსებული მოსაზრებები, ხოლო მთავარ ღერძად „ქართლის ცხოვრება“ აღებული. გექსგმი ვარსკვლავებით (*) აღნიშნულია ის ფაქტობრივი მასალა, რომელიც დაეის საგნად არის ქცეული სამეცნიერო ლიგერატურაში.

გარკვეულ სიძნელეებთან არის დაკავშირებული IX-X სს. „ქართველთა სამეფოს“ (გაო-კლარჯეთის) ბაგრაგიონთა, დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა) სამეფოების მეფეთა, კახეთის მთავართა (ქორეპისკოპოსები), პერთა მეფეების თანმიმდევრული ქრონოლოგიის დადგენა. ჩვენ გამოვიყენეთ თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში მიღებული ქრონოლოგიური რიგი.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით გამართულადაა წარმოდგენილი ერთიანი საქართველოს (XI-XV სს.) მეფეთა სია, თუმცა სირთულეები აქაც გვხვდება.

საინტერესოდ ჩამოყალიბდა საქართველოს მეფეთა გიგულატურა. ერთიანი საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის გიგული შემდეგია: „მეფე აფხაზთა (დასავლეთ საქართველო), ქართველთა (ქართლი, მესხეთი), რანთა (პერეთი) და კახთა“. მეფე დაეით IV აღმაშენებლის დროს, როდესაც მოსდა ქართული ქვეყნების გაერთიანების პროცესის დასრულება და არაქართული მიწების შემოერთება, საქართველოს მეფეთა გიგულატურა შემდეგნაირად გაიმართა: „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შაჰან-შა (ანისის მეფეთა გიგული) და შარვან-შა (შარვანის მფლობელთა გიგული)“. გემოთ მოყვანილი ორივე გიგულატურა იმ რეალური ისტორიული სურათის გამომხატველია, რაც შექმნილი იყო შესაბამის ეპოქებში, რასაც ვერ ვიგყვით საქართველოს დაშლის შემდეგ ქართლის, კახეთის, იმერეთის მეფეთა გიგულატურაში წარმოდგენილ გიგულებზე. ისინი ყოველგვარ რეალურ ისტორიულ საფუძველს არიან მოკლებულნი. ამ თვალსაზრისით (თავისი აბსოლუტური არარეალობით) ყველაზე ნიშანდობლივია იმერეთის (დასავლეთ საქართველოს) მეფეთა გიგულატურა.

ერთიანი საქართველოს მეფეების შემდეგ ცალკეა წარმოდგენილი ლიხთიმერეთის მეფეთა სია XIII ს. 50-იანი წლებიდან XIV ს. დასასრულამდე.

გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული საქართველოს სახელმწიფოს დაშლის შედეგად ჩამოყალიბებული სამი სამეფოს – ქართლის, კახეთის და იმერეთის მეფეთა ქრონოლოგიური რიგის გამართვა. განსაკუთრებით ჭირს იმერეთის მეფეების ზუსტი ქრონოლოგიური რიგის დადგენა. მიუხედავდ ამისა, წინამდებარე ნაშრომში გათვალისწინებულია არსებული წყაროების მონაცემები და სადღეისოდ სამეცნიერო ლიგერატურაში გაზიარებული თუ განსხვავებული თარიღები.

ქართლ-კახეთის მეფეთა წარმოდგენილი ქრონოლოგიური რიგის დასრულება გადაეწყვიტეთ გიორგი XII-ით, რადგან მისმა ძემ დაეითმა, რომელიც მამამისმა გახტის მემკვიდრედ დაადგინა, გამეფება ვერ მოახერხა. რუსეთის

იმპერიამ გიორგი XII-ის გარდაცვალების შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსია მოახდინა.

წინამდებარე ნაშრომში საუბარია რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ – XIX ს-ში შექმნილ ვითარებაზე, როდესაც რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ, ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრები სამშობლოდან გაასახლა, რათა არ ყოფილიყო პიროვნება, რომლის ირგვლივაც შეიძლებოდა მომხდარიყო ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაცია. ბოლოს კი XX ს-ის ბაგრატიონთა სახლში არსებული მდგომარეობაა წარმოდგენილი.

წარმოდგენილი ნაშრომი ბუნებრივია, არ შეიძლება იყოს დაზღვეული ხარვეზებისაგან. ყველა საქმიანი შენიშვნა და სურვილი სიამოვნებით იქნება მიღებული.

ლაიაენის (ლიაოხის) „მეფეები“

სიენი

სიენი – ძველი ქართული პროვინციის ლაიაენის „მეფე“ (ძვ.წ. XII ს. მიწურული), ეფურაგის სათავეებთან არსებული ქვეყნების კოალიციის მეთაური. აცნობიერებდა რა აღნიშნული მხარეების პერსპექტიულ უპირატესობას, მათ ასურეთი უპირისპირდებოდა. ასურეთის მეფემ გიგლათფილესერ I ძვ.წ. 1112 წ. დაამარცხა სიენი, შეიპყრო იგი და თან წაიყვანა თავის ქვეყანაში. შემდგომ გიგლათფილესერმა შეიწყნარა სიენი და უკანვე დააბრუნა მორჩილების პირობით.

სიენის შესახებ საუბარია თვით გიგლათფილესერის წარწერაში.

ლიტ.: გ.მელიქიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. I, თბ. 1970.

ასია

ასია – ძველი ქართული პროვინციის ლიაოხის „მეფე“ (ძვ.წ. IX ს. შუა წლები). ასიას შესახებ ცნობილია, რომ მან მორჩილება განუცხადა და ამის ნიშნად ძღვენი (ცხენები) მიართვა ქვეყანაში შემოჭრილ ასურეთის მეფეს სალმანასარ III.

ასია იხსენიება სალმანასარის წარწერაში.

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები, სინ, ტ. I, თბ. 1970.

---

* შემდეგ ყველგან სინ.

უტუუურსი

უტუუურსი/უტუუურში – ძველი ქართული პროვინციის დიაოხის „მეფე“ (ძვ.წ. IX ს. მიწურული და ძვ.წ. VIII ს. დასაწყისი.) უტუუურსი ცდილობს თავი დაიცივას ურარგუელთა პრეტენზიებისგან; მაგრამ ამაოდ. ურარგუს მეფემ, მუნუამ, დიაოხს გერიგორიები ჩამოაჭრა, ქვეყანა კი დახარკა. ურარგუს მომდევნო მეფეს, არგიშთი I, უტუუურსი აუჯანყდა, მაგრამ – კელავაც დამარცხდა. უტუუურსი არ ცხრება, ის კიდევ ერთხელ აჯანყდება.

უტუუურსის მესახეხ საუბარია მენუასა და არგიშთის ლურსმნულ წარწერებში..

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები, სინ, ტ. I, თბ., 1970.

კოლხთა მეფეები

აბტი

აბტი/აიეტი – კოლხთა (კოლხას) მეფე. ბერძნული მითოლოგიისა – არგონავტიკა, და კლასიკური მწერლობის მიხედვით, ცხოვრობდა ძვ.წ. I ათასწლ. დასაწყისში. მისი რეზიდენცია ჭოროხის ხეობაში მდებარეობდა.

აბტი ელინური ეკონომიკური ექსპანსიის გარიერაჟს მოესწრო. ზუსტად არ ვიცით რა მოხდა, მაგრამ ერთი რამ აშკარაა – კოლხთა მეფეს გაუჭირდა ბერძნული სამხედრო ექსპედიციის (არგონავტები) შეტევის მოგერიება – მოსულებმა ხომ ოქროს საწმისი გაიტაცეს.

კოლხთა სამეფო დინასტია აბტის სახელს ატარებდა.

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები, სინ, ტ. I, თბ. 1970.

საელაპი – რომაელი ავტორი პლინიუსი მას იხსენიებს, როგორც აეგის ჩამომავალს, და საოცრად მდიდარ ხელმწიფეს; უცხოურია ეგვიპტელი ფარაონის სესოსტრის დროს და დაუმარცხებია კიდევ იგი. აქ აშკარა აღრევაა: თუ საელაპი აეგის ჩამომავალია, მაშინ ის ვერც ერთი სესოსტრისის (სენუსრეთის) დროს ვერ იმეფებდა (სესოსტრის I, II და III–XII დინასტია, ძვ.წ. 1991-1786 წწ.). ბერძენი ავტორის პეროდოტეს თქმით, სესოსტრისს თურმე კოლხეთი დაულაშქრავს. რამდენად შეეფერება ყოველივე სიმართლეს, ძნელი სათქმელია. ასეა თუ ისე, საელაპმა დიდძალი ნადავლი იგდო ხელთ.

ყოველივე აღნიშნული შესაძლოა შეჯერდეს შემდეგნაირად: საელაპი კოლხთა (კოლხა) მეფეა აეგამდე, ხოლო ეგვიპტელებმა აზიის ჩრდილოეთი პერიფერია დალაშქრეს. კოლხებმა რომელიღაც აზიურ (ხურიტულ) გაერთიანებასთან ერთად წინააღმდეგობა გაუწიეს მათ.

კოლხეთის (ეგრისის) მეფეები

აკა

აკა/აკესი – კოლხეთის (ეგრისის) ჰიპოთეტური მეფე ძვ.წ. III. 90-იან წლებში. წერილობით წყაროებში მასზე არაფერია ნათქვამი., სამაგიეროდ ჩვენამდე მოაღწია მისი სახელით მოჭრილმა ოქროს ორმა სტაგერმა, ლისიმაქეს გიპის სტაგერების იმიტაციამ. ეს მონეტები ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზეა მიკვლეული.

აკას შესახებ ერთი რამ უეჭველია – თუ ფულის გიპოლოგია ელინურია, ქვეყანაც სწორედ ელინურ სამყაროსთანაა ინტეგრირებული.

ლიტ.: Г. Ф. Дундуа, Нумизматика Античной Грузии, Тб., 1987

აკუსილოხი

აკუსილოხი – კოლხეთის ჰიპოთეტური მეფე ძვ.წ. 179 წლისთვის. ბერძენი ისტორიკოსი პოლიბიოსი ჯერ ასახელებს არტაქსიას (არტაშესს), დიდი არმენიის მეფეს, შემდგომ იხსენიებს აკუსილოხს, ბოლოს კი გაგალოსს, დონისპირა სარმატების მეთაურს. ე.ი. აკუსილოხის ქვეყანა თითქოს კოლხეთია.

ძვ.წ. 179 წ. მცირე აზიის ელინისტურ სახელმწიფოებს შორის დაიდო ზავი. უფრო ადრე კი პონტოს მეფე ფარნაკე I თითქმის ყველას ეომებოდა რეგიონში ჰეგემონიისთვის. ზავის გარანტოვანია აკუსილოხიც. პონტო (სინოპე, ამისო) ხომ კოლხეთის მთავარი სავაჭრო პარტნიორია.

ლიტ.: თ.დუნდუა, კოლხეთი, იბერია და პონტოს სამეფო ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით, თბ., 1993.

მითრილატი

მითრილატე, ფილადელფოს ფილოპატორი – პონტოს მეფის მითრილატე VI ეპატორ დიონისეს შვილი, კოლხეთის მეფე ძვ.წ. 84წ. იგი თვით მითრილატე VI წინააღმდეგ აჯანყებულმა კოლხებმა მოითხოვეს თავის მბრძანებლად, შესაძლოა, მათ შორის რაღაც კავშირი არსებობდა – უფრო ადრე მითრილატე უმცროსი კოლხეთის საგრაპი იყო. მითრილატე უმცროსი სურიონში (ეანში) იჯდა, ჭრიდა ლოგოსის ყეაველისა და რეაქიმიანი ეარსკელავის გამოსახულებიან ეერცხლისა და სპილენძის ანონი-მურ მონეტებს.

აქიანე ალექსანდრიელი გეაუწყებს – მამამ იეჭვა, რომ ყველაფერი ეს მოაწყო მისმა შვილმა, რომელსაც მეფობა სურდა, მოაყვანილა იგი თავისთან, ოქროს ბორკილები დაადო მას და ცოტა ხანში სიცოცხლეს გამოასალმა.

მითრილატე უმცროსის წინააღმდეგ კოლხეთში პონტოს მეფეს სამხედრო ექსპედიცია გაუგზავნია. ეშერა და ეანი პონტოელებს ბრძოლით აუღიათ – ამაზე მეტყველებს არქეოლოგიური მასალა.

ლიტ.: თ.დუნდუა, კოლხეთი, იბერია და პონტოს სამეფო ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით, თბ., 1993.

არისტარქე

არისტარქე – კოლხეთის მმართველი ძვ.წ. 63-49 წწ., რომაელთა კლიენტი. ძვ.წ. 52/51 წწ. იგი ახორციელებს სამონეტო ემისიას. არისტარქეს დრაქმის შუბლზე პომპეუსია ჰელიოსის აგრიბუგით. ეს ნიშანდობლივია, ვინაიდან არისტარქე სწორედ პომპეუსის კრეატურაა. კოლხეთის დინასტია შესაძლოა დაიღუპა ძვ.წ. 49 წ., როცა ფარნაკე II, ბოსფორის მეფემ, მოახდინა კოლხეთის ოკუპაცია.

ლიტ.: გ.მელიქიშვილი, საქართველო ახ.წ. I-III სს., სინ, გ. I, თბ., 1970.

თ.დუნდუა, ქართული ეთნოკულტურული ევოლუცია და დასავლეთი ნუმიზმატიკური მასალების მიხედვით, თბ., 1997.

ლაშთა მეფეები

მალასა

მალასა — ლაშთა (ეგრისის) მეფე II ს. 30-იანი წლებისთვის, იხსენიება კაბადოკიის რომაელი ლეგატის ფლავეუს არიანეს პატაკში იმპერატორ ადრიანესადმი, — ეს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის რომაული გარნიზონების ინსპექციის ანგარიშია. მალასა გახტზე თურმე ადრიანეს დაუმტკიცებია. ლაშთა მეფე რომაელთა მეგობარი და მოკავშირეა.

ლიტ.: გ.მელიქიშვილი, საქართველო ახ.წ. I-III სს, სინ, ტ.I, თბ., 1970.

ბაკური

ბაკური/პაკორი — რომაელი ავგორის იულიუს კაპიგოლინის ცნობით, ლაშთა მეფე II ს. შუა ხანებისათვის, რომის იმპერატორის ანტონინე პიუსის მიერ ხელდასხმული. თუმცა რომაული ჰეგემონია შიდა რაიონებში საკმაოდ ეფემერული ხასიათისა იყო. დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკური მესვეურების მიმართ რომაული ინვესტიგურის აქტის გამოყენებას, შესაძლოა, საფუძველი ჩაეყარა ანტონინეების დინასტიის მოსელასთან ერთად I ს. მიწურულს. განსხვავებული სიგუაყიაა ზღვისპირეთში. ის ოკუპირებულია, ალბათ, უკვე ნერონის ხანიდან მოკიდებული.

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი. საქართველო ახ.წ. I-III სს., სინ, ტ.I, თბ., 1970.

თ.დუნდუა, კოლხეთი, იბერია და პონტოს სამეფო ნუმისმატიკური მასალების მიხედვით. თბ., 1993.

ქართლის მმართველნი შარნაპეგამღ

სამარა

სამარა – მცხეთელი მამასახლისი (აღმოსავლეთ საქართველოს მმართველი) ძვ.წ. IV-III სს. მიჯნაზე. თრაკია-მაკედონიის მეფის ლისიმაქეს დახმარებით ის გახტიდან ჩამოავდო არიან - ქართლის მეფის ძემ აზომ, რომელმაც ქართლი გააერთიანა, მცხეთა კი დედაქალაქად გაიხადა.

სამარას შესახებ მოგვითხრობს „ქართლის ცხოვრება“ (ლეონტი მროველი).

აზო

აზო/აზონ – არიან – ქართლის მეფის ძე ძვ.წ. IV-III სს. მიჯნაზე. მის დროს ბერძნები ცდილობდნენ ინდოეთისაკენ მიმავალი გრანსკავკასიური სამდინარო მარშრუტის ამოქმედებას. თრაკია-მაკედონიის მეფე ლისიმაქე მხარს უჭერს კოლხეთის სანაპირო ზოლის ბერძნულ პოლისებს კოლხი სკეპტუხების (მთაერების) წინააღმდეგ ბრძოლაში, და ამით ხელთ იგდებს მარშრუტის დასაწყისს. შემდეგ ლისიმაქე დაეხმარება აზოსაც, რომლის სამფლობელოც ზღვაზე გადიოდა (კლარჯეთი), და მას მცხეთაში და მთელ ქართლზე გააბატონებს. ამრიგად, მტკვრის ხეობის დიდი ნაწილი უკვე მაკედონიის მეფის ხელშია. შარნაპეგამი და მცხეთელი სეფე-წულები სირიის მაკედონელ მეფეს, სელევკს უკაემირდებიან. მასაც სურდა აღნიშნული მარშრუტის ხელში ჩაგდება – ეს ხომ ფაქტობრივად უდრიდა მონოპოლიას ევროპისთვის სანელებლების მიწოდებაზე.

შარნაპეგამი გაიმარჯვებს. აზო ბრძოლაში დაიღუპება. მისი ჩამომავალი ბაგადაგი (ბაგრატი) სავარაუდოა, რომ ბაგრატიონთა ფეოდალური დინასტიის ფუძემდებელია.

აზოს შესახებ მოგვითხრობს ქართული წერილობითი ძეგლები – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და „ქართლის ცხოვრება“. ამ

უკანასკნელის მიხედვით, აზო მაკედონელია და ალექსანდრეს სარდალი.

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, ქართლი (იბერია) ძვ.წ. VI-IV სს. ქართლის სამეფოს წარმოქმნა. სინ, ტ.I, თბ., 1970.

თ. ღუნდუა, კოლხეთი, იბერია და პონტოს სამეფო ნუმისმატიკური მასალების მიხედვით, თბ., 1993.

უარნაპაზიანი წარმართი მეუპეები

უარნაპაზი

ლეონტი მროველის მიხედვით ქართლის (იბერიის) პირველი მეფე ძვ.წ. IV-III ს.ს. I ნახ-ში და უარნაპაზიანთა დინასტიის დამაარსებელი. ამავე ავტორის მიხედვით იგი იყო მცხეთის მამასახლისის სამარას ძმისწული. უარნაპაზმა დაამარცხა აზო (იბ. აზო) და თავი ქართლის (იბერიის) მეფედ გამოაცხადა. ამის შემდეგ ჩაატარა სახელმწიფო რეფორმა – ქართლის სამეფო დაჰყო 7 საერისთავოდ და ქართლის სასპასპეგოდ, რომელთა სათავეში შესაბამისად ერისთავები და სპასპეგი ჩააყენა. უარნაპაზმა აღმართა სამეფოს მთავარი ლეთაების – არმაზის კერპი. მასვე მიეწერება ქართული დამწერლობის შექმნა („შექმნა მწიგნობრობა ქართული“).

უარნაპაზის მოღვაწეობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში დათარიღებულია ძვ.წ. IV ს-ის მიწურულითა და III ს-ის I ნახ-ით. ზოგიერთი ისტორიკოსი კი კონკრეტულ თარიღსაც ასახელებს (პინგოროყვა - ძვ.წ. 284 - 219 წწ, ს.გორგაძე - ძვ.წ. 272 - 207 წწ).

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 1958, ტ.4, ნაკვ. I; მისივე, ქართლის (იბერიის) მეფეთა სიებში არსებული ხარვეზების შესახებ, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1978, №3;

პინგოროყვა, ძველ-ქართული მაგიანე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია, საქ. მუზეუმის მოამბე, 1941, ტ. XI-B ;

გ.მამულია, კლასობრივი საზოგადოება და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში, თბ. 1979;

ს.გორგაძე, წერილები საქართველოს ისტორიიდან, „მოამბე“, 1905, №9, 10;

საურმაპი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. III ს-ში. ქართული საისტორიო გრაფიკის მიხედვით საურმაგს მიეწერება ჩრდ. კავკასიიდან კავკასიელ გომთა მნიშვნელოვანი მასის გადმოსახლება საქართველოს მთიანეთში. მის დროს ქართლის (იბერიის) სამეფოს მეგობრული დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდა სელევკიდების სამეფოსთან. „ქართლის ცხოვრება“ საურმაგს მიაწერს ორი ქალღმერთის – აინინას და დანინას კულგის დამკვიდრებას და მცხეთაში მათი კერპების აღმართვას („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ დანინას კერპის აღმართვას მირიანის სახელს უკავშირებს.).

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 1958, ტ. 4, ნაკვ. I; მისივე, ქართლის (იბერიის) მეფეთა სიებში არსებული ხარვეზის შესახებ, მაენე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1978, №3;

ს.გორგაძე, წერილები საქართველოს ისტორიიდან, „მოამბე“, 1905, №XI;

მირვანი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. II ს-ში. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ცნობით მას აღუმართავს ქალღმერთ დანინას კერპი (ლეონტი მროველი კი ამ კერპის აღმართვას საურმაგს მიაწერს -იხ. საურმაგი) და აუშენებია არმაზი. ქართლის ცხოვრება მოგვითხრობს, რომ მირვანი ებრძოდა კავკასიელ მთიელებს (განსაკუთრებით ღურძუკებს) და დაუმარცხებია ისინი.

ლიტ.: იხ სტატიასთან საურმაგი.

შარნაჯობი

ქართლის (იბერიის მეფე) ძე.წ. II ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის თანახმად შარნაჯობმა აღმართა ზადენის კერპი და დააარსა ქალაქი ნეკრესი.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში შარნაჯობის მოღვაწეობა დათარიღებულია ძე.წ. II ს-ით. გ. მელიქიშვილის აზრით, იგი „დიდი სომხეთის“ მეფის არგამეს I-ის (ძე.წ. 189-161) თანამედროვე უნდა ყოფილიყო.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

არს[ოკი]

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. II ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით არშაკი (არსოკი) არშაკუნიანი მეფის ძეა, რომელიც მოიწვიეს ქართლში ერისმთავრებმა. არსოკის ამგვარი წარმომავლობა საეჭვოა, რადგან არშაკუნიანები სომხეთში ორი საუკუნით უფრო გვიან გამეფდნენ

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

არიკი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. II ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით მის დროს ქართლის სამეფოს შემოესია სპარსელთა ლაშქარი და ააოხრა ქვეყანა.

ისტორიოგრაფიაში არსებობს მოსაზრება, რომ ქართული წყაროების არიკ/არგაგი არის ბერძნული წყაროების არ-გოკ/არგაგი (ს. გორგაძე, პ. ინგოროყვა) (იხ. არგაგი).

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ბრატმანი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძვ.წ. II ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით იგი ებრძვის ფარნაჯობის შვილს მირვანს, მარცხდება და ბრძოლაში იღუპება. მასვე მიეწერება მცხეთის გალავნისა და ქართლის ციხე-სიმაგრეთა გაშენება.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს მოსაზრება, რომ ბრატმანი არის დიონ კასიოსის „რომის ისტორიაში“ ძვ.წ. 36წ. ამბებთან დაკავშირებით მოხსენიებული ფარნაეაზი (ფარნაეაზ II) (პ. ინგოროყვა, ს. გორგაძე).

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

მირვან II

ქართლის (იბერიის) მეფე ძვ.წ. II ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით ფარნაჯობის შვილი. მამის სიკვდილის შემდეგ იზრდებოდა სპარსეთში. მირვანმა დაამარცხა ქართლის მეფე ბრატმანი, მისი მეუღლე შეირთო ცოლად და დაჯდა ქართლის სამეფო ტახტზე.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით, მირვანი იწყებს მცხეთაში ქალაქის მშენებლობას.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში მირვანის მოღვაწეობა ძვ.წ. II ს-ით თარიღდება, თუმცა არსებობს ისეთი მოსაზრებაც (ს. გორგაძე), რომ იგი ძვ.წ. I ს-ში მეფობდა.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

არსუკი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძვ.წ. II ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით მირვან II-ის ძე. იგი ებრძვის ბრატმანის შვილიშვილ ადეროკს და ბრძოლაში იღუპება.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსუკის მოღვაწეობა ძე.წ. II ს-ით თარიღდება, თუმცა არსებობს მოსაზრება (ს. გორგაძე), რომ იგი ძე.წ. I ს-ის ბოლოში მეფობდა..

ლიტ.: იხ სტატიასთან საურმაგი.

აღეროკი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. II ს-ის I ნახ-ში. მისი მეფობის წლების შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა: ვახუშტის მიაჩნია, რომ აღეროკი დაიბადა ძე.წ. 30წ. და მეფობდა ახ.წ. 1-57 წწ-ში. იგი ემყარებოდა თვით „მეფეთა ცხოვრების“ ცნობას, რომ აღეროკი 30 წლისა გამეფდა და იმეფა 57 წელი. ხოლო რაც შეეხება მისი გამეფების თარიღს, სწორედ იმ წელს იშვა იესო ქრისტე.

ახ.წ. I ს-ის I ნახ. მიაჩნია აღეროკის ზეობის ხანად ს. გორგაძესაც (1 - 30).

პ. ინგოროყვა მის მეფობას ათარიღებს ძე.წ. 27 - ახ.წ. 30 წწ-ით.

გ. მელიქიშვილის აზრით, აღეროკი მოღვაწეობდა ძე.წ. II ს-ის დასაწყისში. ანალოგიურად ათარიღებენ მის მეფობას ს. კაკაბაძე და გ. მამაულია.

ლეონტი მროველის მიხედვით აღეროკს ჰყავდა ორი შვილი: ბარგომი და ქართამი, რომელთაც გაუყო სამეფო და მისი გარდაცვალების შემდეგ გამეფდა ორივე უფლისწული.

ქართლში ორმეფობის ხანა დაიწყო (იხ. ორმეფობა).

ლიტ.: გ. მელიქიშვილი, ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, 1958, ტ. 4, ნაკე. I; მისივე, ქართლის (იბერიის) მეფეთა სიებში არსებული ხარვეზის შესახებ, მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1978, №3;

პ. ინგოროყვა, ძველ-ქართული მაგიანე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, 1941, ტ. XI-B;

გ. მამაულია, კლასობრივი საზოგადოება და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში, თბ. 1979;

ს. გორგაძე, წერილები საქართველოს ისტორიიდან, ძველი საქართველო, I, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, 1909, ნაწ. II;

ლეონტი მროველის მიხედვით მეფე ადერკიმ სიკვდილის წინ ქართლის სამეფო თავის ორ შვილს გაუყო: ერთს შეხვდა ქალაქი მცხეთა და ქართლი მტკვრის ჩრდილოეთით, მეორეს კი არმაზი და ქართლი მტკვრის სამხრეთით. სულ იბერიის გახვდებ ქართლის ცხოვრების მიხედვით 5 მეფეთა წყვილი მჯდარა, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით კი – 6. ბოლო წყვილის – ფარსმან ქველისა და მირდაგის (მოქცევაჲ-ს მიხედვით როკ და მირდაგის) შემდეგ გამეფებულა ადამი და ერთმეფობა კელაჲ აღმდგარა.

ქარბამი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. II ს-ის 60-იან წწ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით ის არის ქართლში ორმეფობის (იხ. ორმეფობა) პირველი წყვილის წარმომადგენელი. მისი თანამეფე იყო ბარგამი/ბრაგმანი.

ლეონტი მროველი ამ წყვილის მეფობას ახ.წ. I ს-ით ათარილებს. ასევე იქცევიან ს. გორგაძე (იგი მეფე ქარბამ/ქართამს მითრიდატე I-თან აიგივებს) და პ. ინგოროყვა. ამ უკანასკნელმა არმაზის საპიტიასშო ნეკროპოლში აღმოჩენილი ლანგრის წარწერის – „მე მეფემან ფლავიოს-დადემან გიწყალობე [ეს ლანგარი] ბერცუმ პიტიასშს“ – ინიციალები „ბ პ ქ“ ასე გაშიფრა: ბ[ერცუმ] პ[იტიასში] ქ[ართამის ძმ]. ეს ბერცუმი, მისი აზრით ქართამის თანამეფე ბარგამ/ბრაგმანი უნდა იყოს, ფლავიოს დადე კი – საპატიო ზედწოდება ქართამ მეფისა, რომელიც მან მიიღო ფლავიოსთა სახლის რომელიღაც რომაელი იმპერატორისაგან.

გ. მელიქიშვილი და გ. მამულია ქარბამ/ბრაგმანის წყვილის მეფობას ძე.წ. II ს-ის 60-იანი წლებით ათარილებენ.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან ფარნავაზი.

შარსმანი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძვ.წ. II ს-ის 50-იან წწ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით ის არის ქართლში ორმეფობის (იხ. ორმეფობა) მეორე წყვილის წარმომადგენელი. მისი თანამეფე იყო კაოსი.

გ. მელიქიშვილის აზრით ამ წყვილის ზეობა ძვ.წ. II ს-ის 50-იან წლებში უნდა ყოფილიყო.

პ. ინგოროყვას მიხედვით სერაფიგის სტელის წარწერაში დაცულია ცნობა, რომ ქართლის (იბერიის) მეფე შარსმანის თანამედროვე არმაზელი პიგიახშის რომაული ზედწოდება იყო პუბლიკი აგრიპა. სწორედ ამ წყვილს მიიჩნევს ავტორი შარსმან/კაოსის წყვილად. მისი აზრით კაოსი ლათინური სახელწოდებულობის ქართული შემოკლებული ვარიანტია, რომლის სრული ფორმა უნდა იყოს Caius Publicius Agrippa. აქედან გამომდინარე, პ. ინგოროყვას აზრით შარსმან/კაოსის წყვილს ახ.წ. I-II სს-ში უნდა ემეფა.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი; პ. ინგოროყვა, ძველ-ქართული მატიანე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, 1941, ტ. XI- B;

არსოკი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძვ.წ. II-I სს-ის მიჯნაზე. ლეონტი მროველის მიხედვით არსოკ/აზორკი არის ქართლში ორმეფობის (იხ. ორმეფობა) მესამე წყვილის წარმომადგენელი. მისი თანამეფე იყო არმაზელი.

პ. ინგოროყვას მიაჩნდა, რომ აზორკი/არსოკი უნდა იყოს არმაზის ბილინგვაში მოხსენიებული ქართლის მეფე ხსეფარნუგი და მის სახელს ასე კითხულობდა: [ფ]არ[ნ]უკ. რაც შეეხება არმაზელს, პ. ინგოროყვას აზრით, მარგო ეს სახელი კმარა იმის დასამტკიცებლად, რომ თანამეფეები არმაზის პიგიახშები იყვნენ.

სწორედ ამ სახელოდან იყო ნაწარმოები, მისი აზრით, [ფ]არ[ნ]უკის თანამეფის სახელი არმაზელი.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი; გ. მამულია, გადმოცემები სუმბატ ბიერიტიანის შესახებ, როგორც ლეონტი მროველის წყარო, კრ: ძველი ისტორიის საკითხები (კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, 3), თბ. 1970.

ამაზასპი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. I ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით ამაზასპი არის ქართლში ორმეფობის (იხ. ორმეფობა) მეოთხე წყვილის წარმომადგენელი. მისი თანამეფე იყო ღეროკი.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ფარსმანი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. I ს-ის I ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით ფარსმანი იყო ქართლში ორმეფობის (იხ. ორმეფობა) მეხუთე წყვილის წარმომადგენელი. მისი თანამეფე იყო მირდაგი, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით კი – ფარსმან-ავაზ.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

მირდატი

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. I ს-ის 70-იან წწ-ში. ორმეფობის მეექვსე წყვილის წარმომადგენელი (იხ. ორმეფობა). მისი თანამეფე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით (ლეონტი მროველთან ეს წყვილი საერთოდ არ არსებობს) იყო როკ.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. I ს-ის 60-იან წწ-ში. მასზე ცნობებს გვაწვდიან ბერძენი ისტორიკოსები რომაელი მხედართმთავარ პომპეუსის ქართლში ლაშქრობასთან დაკავშირებით (ძე.წ. 65.). არგაგი მარცხდება პომპეუსთან ბრძოლაში და თავს რომაელი ხალხის „მეგობრად და მოკავშირედ“ აღიარებს. პ. ინგოროყვას გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ ქართველი მემკვიდრეების არიკ/არგაგი არის ბერძნული წყაროების არგოკ/არგაგი. გ. მელიქიშვილი თვლის, რომ ქართლში არსებობდა ორი არგაგი: ერთი – „მეფეთა ცხოვრებაში“ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲ-ში“ დამოწმებული და მეორე – ბერძენ ავტორებთან.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი; ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, თხზ. გ. I, თბ, 1979

შარნაპაზ II

ქართლის (იბერიის) მეფე ძე.წ. I ს-ის 30-იან წწ-ში. ძე.წ. 36წ. მარკუს ანტონიუსმა რომაელთა ლაშქარი პუბლიუს კანიდიუს კრასუსის მეთაურობით იბერიაში გაგზავნა. კრასუსმა, დიონ კასიოსის ცნობით, დაამარცხა ქართლის მეფე შარნაპაზი, მოკავშირედ გაიხადა იგი და მასთან ერთად შეიჭრა ალბანეთში. აქ მათ ერთად დაამარცხეს მეფე ზობერი.

არსებობს რამდენიმე მოსაზრება შარნაპაზის პიროვნების შესახებ. ს. გორგაძე და პ. ინგოროყვა ფიქრობდნენ, რომ დიონ კასიოსის შარნაპაზ მეფე ლეონტი მროველის თხზულებაში შესულია ბრაგმან/ბრაცმანის სახელით (იხ. ბრაგმან). პ. ინგოროყვა წერს, რომ სახელი ბრაცმანის სრული ვარიანტი უნდა იყოს ბარაცმან-აეაზ, იგივე ფარსმან-აეაზ. მისი აზრით, ქართულ ონომასტიკონში დამოწმებულია, რომ ერთსა და იმავე პირს მიემართებოდა სახელად როგორც ფარსმან-აეაზ, (ბრაცმან-აეაზ), ისე შარნაპაზ.

გ. მელიქიშვილის აზრით კი ბრაცმანი და ფარნაეზი სხვადასხვა მეფეები იყვნენ.

ლიტ.: იხ. სტაგისთან საურმაგი; პ.ინგოროყვა, ძველ-ქართული მაგიანე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და ანტიკური ხანის იბერიის მეფეთა სია, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, 1941, ტ. XI-B ;

მითრიდატე I

ქართლის (იბერიის) მეფე ძვ.წ. I ს-ის 30-იან წწ-ში. მის შესახებ ცნობებს გვაწვდის რომაელი ისტორიკოსი დიონ კასიოსი ახ.წ. 35 წ. სომხეთის სამეფო ტახტისათვის ატეხილ ბრძოლასთან დაკავშირებით. სომხეთის მეფის არტაშესის (18-34 წწ.) გარდაცვალების შემდეგ რომაელები და პართიელები სომხეთში საკუთარი კანდიდატის გამეფებას ცდილობდნენ. მითრიდატე I რომის იმპერატორის ტიბერიუსის ნებართვითა და ხელშეწყობით შეიჭრა სომხეთში, დაიკავა იგი და თავისი ვაჟი მითრიდატე გაამეფა.

მითრიდატე I-ის შესახებ ისტორიოგრაფიაში არსებობს რამდენიმე მოსაზრება: 1) დიონ კასიოსის მითრიდატე არის ლეონტი მროველის აღერკი (გ. მელიქიშვილი), 2) პ. ინგოროყვა წარმართი მეფეების სიაში მას საერთოდ არ იხსენიებს, 3) მითრიდატე არის ლეონტი მროველის მეფე ქართაში (ს.გორგაძე), 4) აღერკი, ქართაში და მითრიდატე სამი სხვადასხვა ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი პიროვნებაა, რომელთაგან პირველი მეფობდა ძვ.წ. II ს-ის I ნახ-ში, მეორე — ძვ.წ. II ს-ის 60-იან წლებში, მესამე კი — ახ.წ. I ს-ის 30-იან წწ. (გ. მელიქიშვილი).

ლიტ.: იხ. სტაგისთან საურმაგი.

ფარსმან I

ქართლის (იბერიის) მეფე ახ.წ. I ს-ის 40-50-იან წწ-ში. მის შესახებ ცნობებს გვაწვდიან რომაელი ისტორიკოსები დიონ კასიოსი და ტაციტუსი. ფარსმანმა, ჯერ კიდევ უფლისწულმა, შეასრულა რომის იმპერატორ გიბერიუსისა და თავისი მამის, ქართლის მეფე მითრიდატე I-ის დაეალება და სომხეთის გახტმე გააძევა საკუთარი ძმა მითრიდატე. გაიუს კალიგულას მმართველობის დროს რომაელებმა მითრიდატეს სომხეთის სამეფო გახტი ჩამოართვეს, იმპ. კლავდიუსმა კი 47წ. ისევ დაუბრუნა.

ყოფა ხნის შემდეგ უკვე ქართლის მეფე ფარსმან I-ს კონფლიქტი მოუვიდა თავის ძმასთან და სომხეთში საკუთარი შვილი რადამისტი გაგზავნა. რადამისტმა ინტრიგების საშუალებით მოახერხა ბიძის გახტიდან ჩამოგდება და მოკლა. სომხეთში კი თვითონ გამეფდა. მაგრამ მისი წარმატება დროებითი აღმოჩნდა. რადამისტი იძულებული გახდა დაეგოვებინა სომხეთი. საბოლოოდ, ანტირომაული მოღვაწეობის საბაბით ფარსმანმა მოაკლევინა რადამისტი, რომელიც მას იბერიის სამეფო გახტს ეცილებოდა.

ფარსმან I არც ლეონტი მროველთან და არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ფარნაეზიან წარმართ მეფეთა სიაში შესული არ არის.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი

მითრიდატე II

ქართლის (იბერიის) მეფე ახ.წ. I ს-ის 70-იან წწ-ში. მის დროს, როგორც ჩანს, ქართლის სამეფოს რომთან კარგი ურთიერთობა ჰქონდა. ამაზე მეტყველებს 1867 წ. მცხეთაში ნაპოვნი ახ.წ. 75 წლის წარწერა შედგენილი ვესპასიანეს, გიგუსისა და დომიციანეს სახელით. მასში ნათქვამია, რომ იბერთა მეფე მითრიდატეს, ფარსმან მეფისა და დედოფალ ჰამასასპუხის ძეს, კეისრის მეგობარსა და რომაელთა მეგობარს, რომაელებმა ციხის გალავანი გაუმაგრეს. ამავე პერიოდისაა 1940 წელს არმაზისხევის

სამაროეანზე აღმოჩენილი ერთენოვანი „არმაზული“ წარწერა, რომელშიც მითრიდატე II იხსენიება როგორც იბერთა „მეფე დიდი ძე ფარსმან მეფისა დიდისა“. წარწერაში ლაპარაკია აგრეთვე მითრიდატეს მეთაურობით იბერთა მიერ მოპოვებულ გამარჯვებაზე.

მითრიდატე II არც ლეონტი მროველთან და არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ფარნაეზიან წარმართ მეფეთა სიაში შესული არ არის.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი; გ. წერეთელი, არმაზის ბილინგვა, „ენიმ-კის მოამბე“, 1942, ტ. 13; მისივე, მცხეთის ბერძნული წარწერა ვესპასიანეს ხანისა, თბ., 1958;

მითრიდატე III

ქართლის (იბერიის) მეფე ახ.წ. II ს-ის დასაწყისში. იხსენიება რომში ნაპოვნი მისი ძმის, ამაზასპის, საფლავის ქვის წარწერაში: „მეფის სახელოვანი ძმა, მითრიდატე მეფის ძმა“... წარწერა თარიღდება ახ.წ. 114-115 წწ. და ჩანს, რომ მითრიდატე III რომთან მეგობრული ურთიერთობა პქონდა.

მითრიდატე III არც ლეონტი მროველთან და არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ფარნაეზიან წარმართ მეფეთა სიაში შესული არ არის.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ფარსმან II (ქველი)

ქართლის (იბერიის) მეფე II ს-ის 30-50-იან წწ-ში. ფარსმანი ალანებისა და ჩრდილოეთის სხვა ტომთა დახმარებით ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე ებრძოდა რომს და ცდილობდა მის განდევნას კოლხეთიდან და სხვა მეზობელი ადგილებიდან.

იმპერატორ ადრიანეს (117-138 წწ) ბიოგრაფი ლეტალურად აღწერს ქართლთან რომის დამაბულ ურთიერთობას. მისი

მონათხრობიდან ჩანს, რომ მეფე ფარსმან II საკმაოდ ძლიერი იყო და იგი რომისაგან გარკვეულ დათმობებსაც კი ღებულობდა.

იმპერატორ ანგონიუს პიუსის (138-161 წწ.) დროს კი ურთიერთობა რომსა და ქართლს შორის გაუმჯობესდა. ფარსმან II ჩავიდა რომში, სადაც მას დიდი შეხვედრა მოუწყვეს და პატივისცემის ნიშნად ცენგრალურ მოედანზე დადგეს ცხენოსანი ფარსმანის ქანდაკება. დიონ კასიოსის აზრით, ურთიერთობის გაუმჯობესების მიზეზი იყო იმპერატორის მიერ იბერიის შორს გაწეული საზღვრების ცნობა.

ქართული მაგიაზეების მიხედვით ფარსმან ქველს თანამეფე ჰყავდა. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ ამ თანამეფეს იცნობს ფარსმან აეაზის სახელით, ლეონტი მროველი კი მირდაგის.

ლიტ.: იხ. სტაგიასთან საურმაგ.

ხსეფარნუგუი

ქართლის (იბერიის) მეფე II ს-ის 60-იან წწ-ში. მას მოიხსენიებს არმაზისხევის ნეკროპოლში აღმოჩენილი ხსეფარნუგის ეზოსმოძღვრის უდროოდ გარდაცვლილი მეუღლის სერაფიგის საფლავის ქვის წარწერა. მასში ნათქვამია, რომ იოდმანგანის (ეზოსმოძღვარი) მამა ფარსმან მეფის ეზოსმოძღვარი იყო, სერაფიგის მამა კი ფარსმან მეფის პიტიახში. ე.ი. ხსეფარნუგის წინამორბედი ფარსმან II იყო.

წარწერაში ყველა პიროვნების მამის სახელია მოხსენიებული, გარდა ხსეფანგურ მეფისა. ლეონტი მროველის მიხედვით ფარსმან II ქველი მოწამლულ იქნა. ამის გამო გ. მელიქიშვილი ფიქრობს, რომ შეიძლება ფარსმან II მართლაც შეთქმულების მსხვერპლი გახდა და ტახტი მისმა უშუალო მემკვიდრემ კი არ დაიკავა, არამედ ხსეფარნუგმა.

წარწერაში იოდმანგანი იწოდება „ძლევა მოსილად და მრავალი გამარჯვების მომპოვებლად“, ე.ი. ამ დროს იბერია წარმატებით აწარმოებდა საგარეო ომებს.

სსეფარნუგი არც ლეონტი მროველთან და არც „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ფარნაეაზიან წარმართ მეფეთა სიაში შესული არ არის.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი; გ. წერეთელი, არმაზის ბილინგვა, „ენიმკის მოამბე“, 1942, ტ. 13;

ლაღამი

ქართლის (იბერიის) მეფე II ს-ის დასასრულს. მას „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ უწოდებს ლაღამს, „მეფეთა ცხოვრება“ – ადამს. ლეონტი მროველის მიხედვით ლაღამი მეფობის მესამე წელიწადს გარდაიცვალა და დარჩა 1 წლის მემკვიდრე ფარსმანი. მისი ყრმობის პერიოდში ქართლში მეფობდა ლაღამის მეუღლე და ფარსმანის დედა ლაღანა.

პ. ინგოროყვა კონკრეტულ თარიღს გეთაუაზობს ლაღამისა და ლაღანას მეფობის შესახებ. მისი აზრით პირველი მეფობდა 161-164 წწ-ში, ხოლო მეორე – 164-180 წწ-ში.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ფარსმან III

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის დასაწყისში. ლეონტი მროველის მიხედვით მეფე ლაღამის ძე. მამის გარდაცვალებისას იგი 1 წლის იყო და ფაქტიურად, ქვეყნის გამგებელი გახდა მისი დედა ლაღანა. სრულწლოვანების მიღწევის შემდეგ ფარსმანი გამეფდა და ეყოლა ძე ამბაზასპი.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ამაზასპი

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის 40-იან წწ-ში. მას ქართული წყაროების გარდა იხსენიებს შაბურ I-ის (242-272 წწ.) ქააბა-ი-ზარდოშგის დიდი წარწერა, როგორც მეფეს, რომელმაც ძალაუფლება მიიღო შაბურის დროს; ე.ი. ამაზასპი არის შაბურ I-ის თანამედროვე.

წარწერის მიხედვით ამაზასპი არის არა იარაღით დამორჩილებული მმართველი, არამედ ირანის მბრძანებლის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გავლენიანი მოკავშირე.

ამაზასპის ირანულ ორიენტაციაზე საუბრობს ლეონტი მროველიც, რომლის მიხედვით ამაზასპმა „შეიყვარა სპარსელები“. თავისი მეფობის დასასრულს იგი ქართველთა და მათ დასახმარებლად მოსული სპარსელების ლაშქრით ებრძვის რომაელებს და ბრძოლაში იღუპება.

ამაზასპის დროს ქართლი ძლიერი სახელმწიფო იყო. ქართლის ცხოვრებაში ვრცლად არის მოთხრობილი ქართლში შემოჭრილ ოსებთან (ალანებთან) მისი ბრძოლის ამბავი.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

რევი I

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის II ნახ-ში. ლეონტი მროველის მიხედვით რევი მფარველობდა ქრისტიანობას. მან აკრძალა ზოგიერთი წარმართული ჩვეულება, განსაკუთრებით ისეთები, რომლებიც ადამიანთა მსხვერპლშეწირვას გულისხმობდა. ამის გამო მას „რეე მართალი“ უწოდეს.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

პარე

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის II ნახ-ში. „მეფეთა ცხოვრების“ მიხედვით რეე I-ის ძე.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ბაქურ I

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის II ნახ-ში. „მეფეთა ცხოვრებისა“ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით ქართლის მეფის ვაჩეს ძე.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

მირღაბი

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის დასასრულს ან IV ს-ის დასაწყისში. „მეფეთა ცხოვრების“ მიხედვით ბაკურ I-ის შვილი.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ასუაბური

ქართლის (იბერიის) მეფე III ს-ის დასასრულს ან IV ს-ის დასაწყისში. ლეონგი მროველის მიხედვით, ფარნაეაზიანთა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი, მირღაბ მეფის ძე. სომხეთის მეფესთან ერთად ებრძოდა სპარსელებს და დაამარცხა ისინი. მაგრამ მისი მეფობის ბოლოს სპარსელებმა დაიპყრეს სომხეთი და ქართლში შემოიჭრნენ. ასუაგური ოსეთში გადავიდა დამხმარე ლაშქრის მოსაყვანად, მაგრამ იქ გარდაიცვალა.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

ქართლის (იბერიის) მეფე IV ს-ის დასაწყისში. „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით რევი ან ლევი იყო მირიანის (ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის) მამა.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი.

მირიანი (მირიანი)

ქართლის (იბერიის) უკანასკნელი წარმართი და პირველი ქრისტიანი მეფე IV ს-ის I ნახევარში. იგი იყო ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინესა (306-337 წწ.) და სომეხთა მეფის თრდაგის (287-330 წწ.) თანამედროვე. მეფობის დასაწყისში ირანელებთან ერთად იბრძოდა რომაელების წინააღმდეგ. აგრეთვე ებრძოდა თრდაგს სომხეთის მოსაზღვრე ქართლის სამხრეთ რაიონების შემოსაერთებლად.

მირიანის დროს, IV ს-ის 30-იან წლებში ქართლში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით მირიანის მამა იყო ქართლის მეფე ლევი. „მეფეთა ცხოვრება“ კი მას პირველი სასანიანი შაჰის შვილად მიიჩნევს, რომელიც ერისთავებმა ჩამოიყვანეს უძეოდ გარდაცვლილი მეფე ასუაგურის ასულის მეუღლედ. მკველევართა ნაწილი „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ცნობას უჭერს მხარს, რადგან: 1) მირიანის მემკვიდრე არის რევი. ეს სახელი მას, ალბათ, ბაბუის საპატივცემულოდ დაარქვეს. 2) ლეონტი მროველის ცნობა მირიანის სასანიანებთან კავშირის შესახებ, შეიძლება, შეთხზული იყოს პირველი ქრისტიანი მეფისათვის ღირსეული წინაპრების გამოძებნის მიზნით.

მირიანი უნდა იყოს ამიანე მარცელინეს მერიბანი, რომელსაც რომაელებმა, როგორც თავიანთ მოკავშირეს, უხვი საჩუქრები გამოუგზავნეს, რომ ირანელებს არ მიმხრობოდა.

ლეონტი მროველის მიხედვით მირიანი გარდაიცვალა გაქრისტიანებიდან 25-ე წელს. თუ გავიზიარებთ მისი და შესაბამისად ქართლის სამეფოს მოქცევის ჯაფახიშვილისეულ

თარიღს, – 337 წელს, – გამოდის, რომ მირიანი გარდაიცვალა დაახლოებით 362 წელს.

ქართულმა მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ წმიდანებად შერაცხა მეფე მირიანი და დედოფალი ნანა. ხსენების დღედ 1 (14) ოქტომბერი დაწესდა.

ლიტ.: იხ. სტატიასთან საურმაგი; ვ.გოილაძე, ამიერკავკასიაში სასანიანთა მმართველობის ასახვა ქართულ საისტორიო გრაფიკაში, მაყნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1982, №4.

შარნავაზიანი ქრისტიანი მეუბეი

რამ მირიანის (უშროსი) ძე

ქართლის მეფე IV ს. შუა ხანებში – იგი მეფედ მოხსენიებულია ლეონტი მროველთან „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“. როგორც მემკვიდრე წერს, რევი მამის სიცოცხლეში გამეფდა და გარდაიცვალა, მის შთამომავლებს ერგოთ კახეთი და კუხეთი.

ლიტ.: ე. გოილაძე „შარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“. თბ. 1990წ.

ბაქარ მირიანის (უშროსი) ძე

ქართლის მეფე IV ს. 50–60-იან წლებში – ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ს თანახმად. მემკვიდრეს ცნობით ბაქარი რომის იმპერატორს, კონსტანტინეს, მძევლად ჰყავდა წაყვანილი. როდესაც მირიანმა ქრისტიანობა მიიღო და თავისი საბრძანებელი ახალ სარწმუნოებაზე განამკიცა, იმპერატორმა ქართველი უფლისწული სამშობლოში დააბრუნა. ბაქარი ფრიად მორწმუნე იყო. მან „მოაქცივნა უმრავლესნი კაეკასიანნი, რომელნი ვერ მოექცივნეს მამასა მისსა“. ბაქარის მშვიდობიანი მოღვაწეობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. მისი გამეფებიდან მოკლე დროში ქართლში შინა აშლილობა დაიწყო, რადგან სომხეთის სამეფო კარმა განიზრახა ქართლის გახტვით რევი მირიანის ძის შთამომავალი დაესვა. რევის ძენი ქართლის გახტვის მემკვიდრეებად თელიდნენ თავს. ბაქარმა დახმარებისათვის ირანს მიმართა. ირანი დაეხმარა და მოწინააღმდეგეებს სძლია. ბაქარმა რევის შთამომავლებს მირიანისაგან გადაცემული სამფლობელოებიდან მხოლოდ კუხეთი დაუტოვა, ხოლო საერისთავოს ცენტრი იყო რუსთავი. აგრეთვე ჩამოართვა პირობა, რომ ისინი გახტისათვის ბრძოლას თავს დაანებებდნენ. სამეფო საქმეების მოწესრიგების შემდეგ ბაქარმა კვლავ საქვეყნო

საქმეებს მიხედვით. ააშენა წილკნის ეკლესია, „განამრავლა მღვდელნი და ღიაკონნი“.

ბაკურ რევის ძე – ქართლის მეფე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით.

(ბაქარ მირიანის ძის მეფობის დათარიღება: ეახუშტი ბაგონიშვილი 342-364 წ., გ. მელიქიშვილის IV ს 40-60წ. ვ. გოილაძე 334-356 წ. ა. ბოგვერაძე ეყრდნობა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ცნობას და ბაკურ რევის ძის მეფობას განსაზღვრავს IV ს. მე-2 ნახევრით).

ლიტ.: ეახუშტი ბაგონიშვილი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით სიმ. ყაუხჩიშვილის მიერ. „ქართლის ცხოვრება“. ტ. IV თბ., 1973.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“. საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. I. 1958.

ვ. გოილაძე, „ფარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“, თბ. 1990.

ლ. ჯანაშია, აღმოსავლეთ საქართველო (ქართლი) IV-V ს., სინ, ტ. II. თბ. 1973.

ქსე, ტ. 2.

მირღატ* ბაქარის ძე

ქართლის მეფე IV ს. 60–70-წლებში – ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ს თანახმად. იყო ფრიად მორწმუნე. გაამრავლა ეკლესიები. მემკვიდრე მას თუხარისის ეკლესიის აშენებას, ერუშეთისა და წუნდას ეკლესიების შემკობას მიაწერს.

თორღატ რევის ძე – ქართლის მეფე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით. აღაშენა ნეკრესის ეკლესია.

---

* ს. გორგაძე, კ. კეკელიძე, გ. მელიქიშვილი ფიქრობენ, რომ მირღატი და თორღატი იდენტური პირებია, ხოლო გ. მელიქიშვილი აღნიშნულ მეფეს ამიანე მარცელინეს საურმაგთან აიგივებს. არის საწინააღმდეგო მოსაზრება. თ. ეორდანიას, ვ. გოილაძეს მიაჩნიათ, რომ თორღატ რევის ძე იბრძვის დაკარგული უფლებების დასაბრუნებლად (იხ. ბაქარ მირიანის ძე) მირღატ ბაქარის ძის წინააღმდეგ. მას ეხმარება ბიზანტია და იკავებს ქართლის გახტს. თორღატი უნდა იყოს ამიანე მარცელინეს საურმაგი, რომელიც მეფდება 368 წელს.

(მირდაგ ბაქარის ძის მეფობის დათარიღება: ვახუშტი ბაგონიშვილი 364-379 წ.; გ. მელიქიშვილი IV ს. 60-70 წ., ე. გოილაძე 356-368წ.)

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. 1958.

ე. გოილაძე, „ფარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

ვარაზ-ბაქარი მირლათის ძე

ქართლის მეფე IV ს. 70–80-იან წლებში – ლეონტი მროველის „ეცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ს თანახმად. იყო „კაცი ურწმუნო და მოძულე სჯულისა“, რომელიც უომრად დამორჩილდა ირანელ ერისმთავარს. ირანს დაუთმო რანი და მოვაკანი. იკისრა ხარკის გადახდა. ამის შემდეგ მას „განუდგნენ კლარჯნი და მიერთნეს ბერძენთა“.

ვარაზ-ბაკური – ქართლის მეფე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით. მის დროს ქართლში მოვიდა ირანელი პიტიახში და ქართლი დახარკა.

ასფაგური* – ქართლის მეფე ამიანე მარცელინეს ცნობით. 368 წ. ქართლის გახტზე ბიზანტიელების მხარდაჭერით ასული საურმაგი, ირანის შაჰის შაბურ II-ის დახმარებით გააძევა და გამეფდა, მაგრამ საურმაგი ბიზანტიელთა ჯარით შემოვიდა ქართლში. როდესაც იგი მდ. მტკვარს მიუახლოვდა, ასფაგურმა, როგორც ნათესაემ ხელისუფლების გაყოფა შესთავაზა. ბიზან-

---

* ორმეფობის ფაქტი ქართული წყაროებით არ დასტურდება. სპეციალურ ლიტერატურაში, უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობით იგი გაზიარებულია. ამიანე მარცელინეს ასფაგურს აიგივებენ ვარაზ-ბაკურთან. ფიქრობენ, რომ მტკვრის მარჯვენა სანაპირო რევის ძეებს დარჩათ (თრდაგ-საურმაგი), ხოლო მარცხენა, ჩრდილო ნაწილი, ბაქარიანებს (ასფაგურ-ვარაზ-ბაკური). მიაჩნიათ, რომ 70-იან წლებში ირანელთა ჩარევით ქართლში ერთმმართველობა აღსდგა ასფაგურის მეფობით. არის განსხვავებული მოსაზრებაც (ს. კაკაბაძე), რომლის თანახმად ქართლის დასავლეთ ნაწილში საურმაგის შემდეგ მეფობდა ბუზმიძი I.

ტიის იმპერატორი ამ შეთანხმებას დათანხმდა. 369 წ. ქართლი შუაზე გაიყო, რის შედეგადაც ორმეფობა დამკვიდრდა.

(ვარაზ-ბაქარ მირდაგის ძის მეფობის დათარიღება: ვახუშტი ბატონიშვილი 379-393 წ. გ. მელიქიშვილი IV. 60/70 წ. ლ.ნ.ჯანაშია IV ს. II ნახ. ვ. გოილაძე 368/9-382/3 წ.).

ლიტ.: ვახუშტი, მიითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV ნაკ. I. თბ. 1958.

ვ. გოილაძე, „ფარნაეზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

ლ. ჯანაშია „აღმოსავლეთ საქართველო (ქართლი) IV-V ს. სინ. ტ. II. თბ. 1973.

ქსე. ტ. 3.

თორღატ რეჰის ძე

ქართლის მეფე IV ს. 80-90-იან წლებში – ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“-ს თანახმად. ვარაზ-ბაქარის სიმამრი. იყო ჭკვიანი, ქრისტეს მოყვარული და კარგი დიპლომატი. „მეფობდა ესე თორღატ, მოხუცებული კეთილად“. წერს მემკვიდრე. ააშენა ნეკრესის ეკლესია. თორღატმა სამეფო ტახტი დაიკავა, რადგან მის სიძეს დარჩა მცირეწლოვანი შვილები. ორი თორღატის ქალიშვილისაგან, ხოლო ერთი პირველი ცოლისაგან, სახელად ფარსმან, რომელსაც სამშვილდის ერისთავი ზრდიდა.

ბაკურ თორღატის ძე – ქართლის მეფე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით. მან „განაახლა არმაზნი სპარსთა შიშისთვის“. ააშენა ბოლნისის სიონი.

ბაკური - ბიზანტიელი ავტორის, იოანე რუფუსის (V ს.) „პეტრე იბერის ცხოვრების“ მიხედვით, პეტრე იბერის პაპა დედის მხრიდან. აქ დასახელებულია ქართლის პირველ ქრისტიან მეფედ. მკვლევარები ფიქრობენ, რომ ეს ეერსია შემდეგ უნდა იყოს შეთხზული ბაკურის შვილიშვილის, პეტრე იბერის განდიდების მიზნით, (ივ. ჯაფარიშვილი ამ ცნობას იზიარებს). ბაკურის დროს ქართლი ირანზე იყო დამოკიდებული და თვითონ იგი ირანის ჯარების სარდლად ითვლებოდა.

(თრდაგ რევის ძის მეფობის დათარიღება: ვახუშტი 393-405 წ., ე. გოილაძე 383-395 წ. გ. მელიქიშვილი ბაკურ თრდაგის ძეს და იოანე რუფუსის ბაკურს აიგივებს. მის მეფობას ათარიღებს IV ს. 80-90 წ. ამ მოსაზრებას იზიარებს ლ.ჯანაშია, ა. ბოგვერაძის აზრით იოანე რუფუსის ბაკური მეფობდა 400-410 წლებში, ფარსმანის შემდეგ).

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. I 1958.

ე. გოილაძე, „ფარნაეაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

ლ. ჯანაშია „აღმოსავლეთ საქართველო (ქართლი) IV-V ს“, სინ, ტ. II. თბ. 1973.

ფარსმან პარაზ-ბაქარის (უშროსი)ძე

ქართლის მეფე IV-V ს. მიჯნაზე – ლეონტი მროველის თანახმად განუდგა ირანს და ხარკი შეუწყვიტა. გაამრავლა ჯვარნი და განაახლა ეკლესიები. მემადიანე მას ბოლნისის სიონის აშენებას მიაწერს.

თრდაგის დისწული – ქართლის მეფე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით. პეტრე იბერის ასურული „ცხოვრების“ ცნობით ფარსმანი კონსტანტინოპოლში ცხოვრობდა კეისრის კარზე, სადაც სარგებლობდა დიდი პატივისცემით. ეკავა სარდლის თანამდებობა. დედოფალ ედოქსიასთან სასიყვარულო ისტორიის გამო სამშობლოში გამოიქცა. მან თეთრი ჰუნების დახმარებით ქართლის ტახტი დაიკავა.

(ფარსმანის მეფობას ვახუშტი ბაგონიშვილი ათარიღებს 405-408 წ. ივ. ჯავახიშვილი 395-408 წ. გ. მელიქიშვილი V ს. დასაწყისით. ე. გოილაძე 395-397 წ. ლ. ჯანაშია 398-400 წ.).

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. I 1958.

ე. გოილაძე, „ფარნაეაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

ლ. ჯანაშია „აღმოსავლეთ საქართველო (ქართლი) IV-V ს“, სინ, ტ. II. თბ. 1973.

ივ. ჯაფარიძე, „ქართველი ერის ისტორია“, წგნ. I, თბ. 1963.

მირდატ შარაშ-ბაქარის ძე

ქართლის მეფე V ს. 10-იან წლებში – ლეონტი მროველის თანახმად, დედით რევიანი, მამით ბაქარიანი. აწარმოებდა ბრძოლებს ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის. მირდატი იყო „კაცი ქველი, მხედარი შემმართებელი“, „ლავი და ამჰარგავენი“. ებრძოდა ბიზანტიას კლარჯეთისათვის, ხოლო სპარსელებს ხარკიც კი შეუწყვიტა. შეეწირა თავისუფლებისათვის ბრძოლას. ირანის შაჰმა იეზდიგერდ I-მა (399-421) ქართლში დიდძალი ჯარი გამოგზავნა. ბრძოლა მოხდა გარდაბანთან. ქართველები დამარცხდნენ. მირდატი დააგყვეეს. იგი ტყვეობაში გარდაიცვალა.

მირდატ მეფე ქართულმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა. ხსენების დღედ დადგენილია 8(21) აგვისტო.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით – „წარიყვანა პიტი-ახშმან ვარაშ ბაღდადს და მუნ მოკუდა“.

ბუზმიპრი* – ქართლის მეფე იოანე რუფუსის „პეტრე იბერის ცხოვრების“, ცნობით. აქ იგი მოხსენიებულია პეტრე იბერის მამად (ივ. ჯაფარიძე, იგივე ან ცნობას იზიარებს).

(მირდატის მეფობის დათარიღება: ვახუშტი ბატონიშვილი 408-410 წ. გ. მელიქიშვილი V ს. 10-20 წ. ე. გოილაძე 398-399 წ.)

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. I, თბ., 1958.

ე. გოილაძე. „ფარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

ლ. ჯანაშია „აღმოსავლეთ საქართველო (ქართლი) IV-V ს“, სინ, ტ. II. თბ. 1973.

---

* გ. მელიქიშვილი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ბუზმიპრი ან ბიზანტიელთა მყოფი კლარჯეთის ხელისუფალი იყო, ან ილენგური პირია მეფე მირდატისა, ლნ. ჯანაშიას ვარაუდით ბუზმიპრი ქართლის სამეფო-საგვარეულოს წარჩინებული პირია.

უქმუობა (V ს. 10-იანი წლები)

ირანელებმა ქართლი საგამგებლოდ ალბანეთში მჯდომ ირანის მოხელეს დაუქვემდებარეს. ასეთი ვითარება დიდხანს არ გაგრძელებულა. სამი წლის შემდეგ, ქართლის აზნაურებმა, ისარგებლეს მომენტით, როდესაც ირანის შაჰი აღმოსავლეთით მგრებთან ბრძოლით იყო დაკავებული და ქართლში არჩილი გაამეფეს.

არჩილ* მირღატის ძე

ქართლის მეფე V ს. 20-30-იან წლებში – ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“-ს თანახმად, მემატიანე არჩილის მეფობის შესახებ ამბობს: „განაცხადა მგერობა სპარსთა, გამოაჩინა ჯუარნი და მოკაზმნა ეკლესიანი“. მან ცოლად შეირთო ბიზანტიის იმპერატორის, იოზიანის (363-364), შთამომავალი – მარიამი.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით მის დროს „მოგუნი მოგობდეს ცეცხლსა მსახურებასა ზედა“.

(არჩილის მეფობის დათარიღება: ვახუშტი 410-434 წ. ვ. გოილაძე 402-426 წ. გ. მელიქიშვილი; V ს. მე-2 ნახ. ა. ბოგვერაძე V ს. 20-30).

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. I 1958.

ვ. გოილაძე, „ფარნავაზიანთა სასლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

---

* არჩილი „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ციკლის, ანასეულ, ჭალაშვილისეულ და მარიამისეულ ნუსხებში მირღატის ძმისწულად და თრღატის ძედ არის დასახელებული, მაგრამ „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებში, მაგ. რუმინაძეისეულ, თეიმურაზისეულ... ნუსხებში, აგრეთვე „ქართლის ცხოვრების“ სომხურ თარგმანში (X ს.) არჩილ მირღატის ძედ, სპექ. ლიტ. ამ უკანასკნელს იზიარებენ. ამდენად, ჩვენც არჩილი მირღატის ძედ წარმოვადგინეთ და გადავეხეიეთ „ქართლის ცხოვრების“ ყაუხჩიშვილისეულ გამოცემას

ლ. ჯანაშია „ბრძოლა ირანის აგრესიის წინააღმდეგ ქართლში IV ს. მე-2 ნახ. და V ს. I ნახ.“, სინ, ტ. II. თბ. 1973.

ქსე. ტ. I.

მირღატ არჩილის კე

ქართლის მეფე V ს. 30-50 წლებში – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“-ს თანახმად. ჯუანშერის ცნობით მირღატი მამის სიცოცხლეში დაქორწინდა. ცოლად შეირთო რანის (მტკერის მარჯვენა სანაპიროს ისტ. ალბანეთი) ირანელი მოხელის, ბარაზბოდის, ასული საგდუხტი. ქორწინების შემდეგ მირღატმა მამისაგან საუფლისწულოდ მიიღო ქ. სამშვილდე, მისი საერისთავო ქვეყნით. საგდუხტმა აქ სამშვილდის სიონი ააშენა. წყაროების მიხედვით ქართლში ისევე ირანელები ბატონობენ. მირღატი იყო ვახტანგ გორგასლის მამა.

(მირღატ არჩილის ძის მეფობის დათარიღება: ეახუშტი ბატონიშვილი 434-446 წ. გ.მელიქიშვილი V ს. შუა წლები, ვ. გოილაძე 426-438 წ.).

ლიტ.: ეახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. მელიქიშვილი. „ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიის ქრონოლოგიის საკითხისათვის“, საქ. მეც. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV. ნაკ. I 1958.

ვ. გოილაძე, „ფარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990.

„ქართლის ცხოვრება“ ყმაწვილთათვის, წგნ. II – გექსტის ადაპტაცია, ბოლოთქმა და განმარტებები ეკუთვნის მ. სანაძეს, ნ. შოშიაშვილს. თბ. 1998.

ვახტანგ ბორბასალი

ქართლის მეფე V ს. მე-2 ნახევარში – ვახტანგ მეფეზე „ქართლის ცხოვრებაში“ ცალკე თხზულება არის შესული „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, რომლის ავტორია ჯუანშერი. ვახტანგ I იყო შესანიშნავი სარდალი და მნიშვნელოვანი პოლიტი-

კური მოღვაწე. იბრძოდა ქართლის განთავისუფლებისათვის ირანელთა უღლისაგან, საქართველოს გაერთიანებისათვის, ქვეყნის ცენტრალიზაციისთვის, შეუზღუდავი სამეფო ხელისუფლებისათვის. 60-იან წლებში ვახტანგ I ირანელებმა ქართლის ლაშქრით შუა აზიაში გაიწვიეს საომრად. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ დაიწყო აქტიური მოქმედება ქართლიდან ირანელთა განდევნისათვის. ვახტანგს ძლიერი ოპოზიცია ჰყავდა ქართლის ფეოდალებს შორის, მათ ზურგს უმაგრებდა ირანი. პირველი იერიში მეფემ ეკლესიაზე მიიტანა. ჩაატარა მისი რეორგანიზაცია, შეცვალა ქართლის ეკლესიის მეთაური და ეპისკოპოსთა თავის მაგივრად კათალიკოსობა დააწესა. ქართლის ეკლესიას მოუპოვა ავტოკეფალია. შექმნა ახალი საეპისკოპოსოები. სამეფო დომენში (კახეთ-კუხეთი, ჰერეთი) ხუთი ახალი ეპისკოპოსი დანიშნა. ამ აქციით ვახტანგმა ეკლესია უფრო მეტად სამეფო ხელისუფლებას დაუქვემდებარა, მოუპოვა დამოუკიდებლობა საერთაშორისო ასპარეზზე და გააქტიურა კავშირი კონსტანტინოპოლთან, რასაც დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ვახტანგმა ხელთ იგდო კავკასიონზე გადმოსასელებლები, რომლებიც მანამდე ირანელებს ეჭირათ და დაუკავშირდა ჩრდ. კავკასიის ჰუნებს. ვახტანგ I-მა მოხერხებულად ისარგებლა ირანის გართულებული ვითარებით შუა აზიაში და 482 წელს დაიწყო აჯანყება. მან მოაკვლევინა ქართლის ოპოზიციონერ ფეოდალთა მეთაური ვარსკენ პიტიახში. თავდაპირველად წარმატება აჯანყებულთა მხარეს იყო, მაგრამ ვახტანგმა ვერ მიიღო დაპირებული ღირებულება ჰუნებისაგან, არც ბიზანტია დაეხმარა. ამას დაერთო შინაურ მტერთა აშლილობა და 483-484 წლებში ირანელებთან შეტაკება ვახტანგის დამარცხებით დამთავრდა.

ვახტანგმა დიდი სამშენებლო საქმიანობა ჩაატარა. მის დროს აშენდა უჯარმა, ჭერემი, ხორნაბუჯი, არგანუჯი. მცხეთაში მირიან მეფის დროს აგებული სვეტიცხოვლის ადგილზე ააგო ქვის გაძარი. გადაწყვიტა დედაქალაქის თბილისში გადმოგანა, დაიწყო მშენებლობა, მაგრამ ვერ მოასწრო. ჯუანშერის სიგყვებით „და იყო იგი უმაღლეს კაცთა მის კამისათა და უმშვენიერეს სახითა და ძლიერ ძალითა“. შემდგომში საქართველოს სახელმწიფო დროშას „ვახტანგის“ და „გორგასლიანს“ უწოდებდნენ. „გორ-

გასალი“ (სპარსულად „მგლისთავს“ ნიშნავს) იმიტომ შერქმევია, რომ მუზარადზე მგელი ჰქონდა გამოსახული.

ვახტანგი ბრძოლაში მიღებული მძიმე ჭრილობის შედეგად გარდაიცვალა. იგი დაუკრძალავთ მცხეთაში, მის მიერ აგებულ საკათალიკოსო ტაძარში. XI ს. აქ აშენდა სვეტიცხოვლის ახალი ტაძარი, რომელშიც ერთი საფლავი ახლაც ვახტანგ გორგასლის სეულადაა მიჩნეული.

(ვახტანგ გორგასლის მეფობის დათარიღება: ვახუშტი 439-499, ს.გორგაძე 443-503, ივ. ჯავახიშვილი 442-502, კ. თუმანოვი 435-522, ვ. გოლიაძე 438-491 წ.)

ქართულმა ეკლესიამ დიდი მეფე ვახტანგ გორგასალი წმიდანად შერაცხა. ხსენების დღე 30.XI. (13.XII) დააწესეს.

ლიტ.: მ. ლორთქიფანიძე, ქართლი მე-V საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ. 1979.

ს. კაკაბაძე, ვახტანგ გორგასალი და მისი ხანა, თბ. 1994.

ვ. გოილაძე „ვახტანგ გორგასალი და მისი ისტორიკოსი“ თბ. 1991.

ქსე ტ. 2.

დაჩი ვახტანგის ძე

ქართლის მეფე V-VI ს. მიჯნაზე – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და ჯუანშერის თანახმად. ვახტანგ გორგასალის ძე პირველი ცოლის, ირანელი ქალის, ბალანდუხგისაგან. იგი იმრდებოდა უჯარმაში და ცნობილია უჯარმელის სახელით. ჯუანშერის ცნობით, მან დაასრულა მამის დროს დაწყებული თბილისის ზღუდის მშენებლობა და ვახტანგის ანდერძის თანახმად სატახტო ქალაქი მცხეთიდან თბილისში გადაიტანა. მცხეთა დარჩა კათალიკოსთა სამყოფელ ქალაქად. ამ დროს აშენდა ანჩისხატის ეკლესია.

ლიტ.: ვ. გოილაძე, „ფარნავაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია“ თბ. 1990 წ.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და „ქართლის ცხოვრება“ (ჯუანშერი) დაჩის შემდეგ ასახელებს ქართლის მეფეებს:

ბაკური, დაჩის ძე – მის შესახებ შემაგიანემ არაფერი შემოგვინახა.

ფარსმანი, ბაკურის ძე – დამძიმდა ირანის ბაგონობა.

ფარსმანი, ფარსმანის ძმისწული – იყო მორწმუნე და „ჰმაგა ეკლესიათა შემკობა“. მან მონაწილეობა მიიღო ბიზანტიის მხარეს VI ს. ოცდაათიან წლებში ხასკუნთა წინააღმდეგ ლაშქრობაში. ამის შესახებ მოთხრობილია „მოთხრობის ცხოვრება“-ში. ბიზანტიისადმი გაწეული ამგვარი სამსახურის შემდეგ, ფარსმანი გაემგზავრა კონსტანტინოპოლში, სადაც დიდი პატივით მიიღეს. ფარსმანმა ბიზანტიაში ყოფნისას მნიშვნელოვანი პრივილეგიები გამოითხოვა ქართული ეკლესიისათვის. ჯუანშერის მიხედვით „ამ დროიდან აღარ მოჰყავდათ კათალიკოსი საბერძნეთიდან, არამედ ქართველები... სხდებოდნენ კათალიკოსად“.

ბაკური, ფარსმანის ძე – მხოლოდ დასახელებულია.

აღნიშნული მეფეების მოღვაწეობა VI ს. 40-იან წლებამდე მოდის. ამ ცნობებზე დაყრდნობით არსებობს მოსაზრება (ვ. გოილაძე), რომ ქართლში მეფობა ირანელებმა 541 წლისათვის გააუქმეს. ქართული წყაროების სისწორის დასადასტურებლად განხილულია ბიზ. ავტორების იოანე მალალას (VI ს.) და თეოფანე ეამთააღმწერლის (IX ს.) ცნობები.

საქეციალურ ლიგერაგურაში უპირატესობას ანიჭებენ ბიზ. ისტორიკოსის პროკოფი კესარიელის (VI ს.) ცნობას, რომლის მიხედვითაც VI ს. I ნახევარში ქართლში მეფობდა:

გურგენი* – რომელსაც ირანის შაჰმა კაეადმა (488-531) ქართლში მაზდინური რელიგიის გავრცელება მოსთხოვა. გურგენმა მოლაპარაკება გამართა ბიზ. იმპ. იუსტინე კეისართან. მისი დახმარების იმედით 523 წ. აჯანყდა, მაგრამ ბიზანტიელებმა ქართლს სათანადო დახმარება არ აღმოუჩინეს. გურგენი ირანელებთან დამარცხდა და იძულებული გახდა ოჯახით ბიზანტიაში გადასახლებულიყო. ამით ქართლში მეფობა დასრულდა. მეფობის გაუქმების დამტკიცება მოხდა 532 წ. ირან-ბიზანტიის „საუკუნო ზავის“ შედეგად.

---

* მეცნიერთა ის ნაწილი (ვ. გოილაძე, ნ. შოშიაშვილი, მ. სანაძე), რომლებიც ქართულ წყაროებს ანიჭებენ უპირატესობას, ფიქრობენ რომ გურგენი იყო ბიზანტიის მოსაზღვრე ქართლის სამეფოს სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე სამი საერისთაოს მთავარი, მირდატ ეახგანგის ძის ჩამომავალი.

ქართლი, მეფობის გაუქმების შემდეგ გამოცხადდა ირანის ერთ-ერთი სამხედრო ადმინისტრაციული მხარის (კუსტაკის), კერძოდ, კაეკასიის კუსტაკის შაჰრად (ოლქად). მას სათავეში მარგ-პანი (ოლქის მმართველი) ჩაუყენეს.

ლიტ.: ვ. გოილაძე, ფარნაეაზიანთა სახლის ქრისტიან მეფეთა ქრონოლოგია, 1990 თბ.

„ქართლის ცხოვრება“ ყმაწვილთათვის, წგნ. II ტექსტის ადაპტაცია, ბოლოთქმა და განმარტებები ეკუთვნის მ. სანაძეს, ნ. შოშიაშვილს. თბ. 1998.

ა. ბოგვერაძე, ადრეფეოდალური ქართული სახელმწიფოები VI-VIII საუკუნეებში, სინ, ტ. II. თბ. 1973

ქართლის ერისმთავრები

გურგენი (გუარამი)

ქართლის ერისმთავარი VI ს. 70-/90 წ. – ქართული წყაროების „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს, „ქართლის ცხოვრების“ (ჯუანშერი, „მაგიანე ქართლისა“, სუმბატ დავითის ძე) და ეახუშგის მიხედვით გუარამი. VI ს-ის ბიზანტიელი ავტორის თეოფანე ქრონოგრაფის ცნობით გურგენი. მის დროს სასანური ფულის მიბადებით მოიჭრა მონეტები, რომლებზეც წარწერილია „გნ“ (ΛΝ), რაც ადასტურებს, რომ მისი სახელი არის გურგენი. სამეც. ლიგ. გურგენს გუარამთან აიგივებენ. მიაჩნიათ, რომ „გუარამი“ „გურგენის“ გვიანდელი სახეცვლილება შეიძლება იყოს. ჯუანშერის მიხედვით გუარამი ეახტანგ გორგასლის უმცროსი ძის, მირდაგის ღისწულია (ე.ი. ეახტანგის შეილიშვილი ქალის ხაზით).

ირანელების მიერ ქართლში მეფობის გაუქმება, როგორც სჩანს დიდხანს არ გაგრძელებულა. 571 წელს ამიერკავკასიაში დაიწყო აჯანყება ირანის წინააღმდეგ. ქართლში აჯანყებულებს სათავეში გურგენი ჩაუდგა. ქართველებმა დაამარცხეს ირანელი სარდალი გოლონ-მიჰრი და დახმარება ბიზანტიის კეისარს იუსტინე II-ს (565-578) სთხოვეს. ბიზანტიის ჩარევამ აჯანყებულთა მხარეს ბიზანტია-ირანის ახალი ომი (დაირღვა 562 წ. დადებული ბიზანტია-ირანის ზავი) გამოიწვია, რომელიც ოცი წელი გრძელდებოდა. 579 წელს ირანის გახგმე ავიდა ჰორმიზდ IV, რომელიც იძულებული გახდა გურგენი ქართლის გამგებლად ეცნო. მართალია იმ ხანად ქართლი ირანის გავლენისაგან ვერ გათავისუფლდა, მაგრამ წარმოიშვა ქართლის ერისმთავრის ხელისუფლება, რაც ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს არსებობაზე მიუთითებს.

სუმბატ დავითის ძე გუარამს (გურგენი) ბაგრაგიონთა გვარის მამამთავრად თვლის.

(გუარამის ზეობის თარიღები: 575-600 წ., 545-586 წ., 571-590 წ. და სხვა.)

ლიტ.: ეახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ა. ბოგვერაძე, ადრეუფოდალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს. სინ., გ. II. თბ. 1973

გ. დუნდუა „ქართულ-სასანური მონეტების პრობლემა და ადრეუფოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის საკითხები“, მაყნე. ისტ. სერია, №1, 1976

„ქართლის ცხოვრება“ ყმაწვილთათვის, წგნ. II, გექსტის ადაპტაცია, ბოლოთქმა და განმარტებები ეკუთვნის მ. სანაძეს, ნ. მოშიაშვილს. თბ. 1998.

ჯუანშერი

ქართლის ერისმთავარი 590-591 წ. – უნიკალური „ქართულ-სასანური“ ეერცხლის მონეტის მიხედვით, სადაც დაქარაგმებულად გამოსახულია „ჯღ“, რომელსაც გ. დუნდუა კითხულობს ჯონბერ/ჯუანშერი. არის მოსაზრება, რომ აღნიშნულ წლებში ერისმთავრად იჯდა ჯუანშერი (ეს სახელი საქართველოში უფრო გავრცელებულია). დასახელებული ერისმთავარი წერილობით წყაროებში არ მოიხსენიება. მონეტა მოჭრილია გურგენის მონეტის მიბაძვით.

ლიტ.: გ.დუნდუა „ქართულ-სასანური მონეტების პრობლემა და ადრეუფოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის საკითხები“, მაყნე. ისტ. სერია, №3 1976.

სტეფანოზ I

ქართლის ერისმთავარი მე-VI-VII ს. მიჯნაზე – ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით გუარამის (გურგენი) ძე. მოხსენიებულია ქართულ ნარაგიულ ძეგლებში, არსებულ ერისმთავართა ყველა სიაში, ასურულ მამათა ცხოვრებაში, ეპიგრაფიკულ ძეგლებში, მის მიერ მოჭრილ მონეტათა ზედწერილებში.

სტეფანოზის ერისმთავრობის პერიოდში ქართლის საგარეო-პოლიტიკურ ცხოვრებაში გარდატეხა მოხდა. 589 წ. ირანის შაჰი ჰორმიზდ IV მისმა სარდალმა ბაჰრამ ჩუბინმა გახტიდან ჩამოაგდო. შაჰის მემკვიდრე ხოსრო II ფარეზი 591 წელს ირანის გახტზე ბიზანტიის კეისრის, მავრიკეს დახმარებით ავიდა. ამ დახმარების სანაცვლოდ მან ბიზანტიას სომხეთის დიდი ნაწილი და

ქართლი დაუთმო. ქართლმა ფაქტობრივად დამოუკიდებლობა აღიდგინა, რადგან ბიზანტია მისგან მხოლოდ მოკაეშირობას ითხოვდა. ეს პოლიტიკური მდგომარეობა კარგად აისახა სტეფანოზის მიერ მოჭრილ მონეტებზე. მან პირველმა გამოსახა მამლენური ემბლემის, მოგიზგიზე ცეცხლის ნაცულად კეარცხლებზე აღმართული ჯვარი და სრულად წააწერა ქართულად საკუთარი სახელი. სასანური ტიპის მონეტებზე ჯერის მოთავსება მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. ამით ქართლმა ფაქტიურად საქვეყნოდ განაცხადა თავისი ეროვნული პოზიციები. სტეფანოზ I-ის ეერცხლის ფული მოჭრილია ჯერ ჰორმიზდ IV-ის (579-590) მონეტების, შემდეგ კი ხოსრო II-ის (591-628) ადრეული დრაქმების მიბადებით.

სტეფანოზი გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე იყო. ააგო მცხეთის ჯერის ერისმთავართა საგეარეულო გაძარი, რომლის ფასადზეც გამოსახულია სტეფანოზის და მისი სახლის წევრების: ძმის – დემეტრეს, შვილის – ადარნესეს და შვილიშვილის – ქობულ-სტეფანოზის რელიეფური ქანდაკება. რელიეფის წარწერაზე სტეფანოზი წოდებულია „ქართლის პაგრიკოსად“ (ბიზანტიური ტიტული). მისი მმართველობის დროს ქართლი მნიშვნელოვნად გაძლიერდა. ინტენსიურად მიმდინარეობდა თბილისის გაფართოება.

(სტეფანოზის მოღვაწეობის დათარიღება: ა. ბოგვერაძე 590/91 – 602/605 წ. ნ. შოშიაშვილი 591 - 602/603, გ. ჩუბინაშვილი: 586/90 – 604/605 წ., გ. დუნდუა 593 - 602 წ.)

ქართლი* ბიზანტიის გავლენის ქვეშ დიდხანს არ დარჩენილა. 604 წელს ხოსრო II-ემ ბაგის (591 წ.) პირობები დაარღვია და ბიზანტიას დიდი გერიგორიები წაართვა. მათ შორის ქართლი. ბიზანტიის ტახტზე 610 წ. პერაკლე კეისარი (610-641 წ.) ავიდა, რომელმაც წარმატებით დაიწყო ბრძოლა ირანის წინააღმდეგ. „მოქცეაჲ ქართლისაჲ“-ს და „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით პერაკლე კეისარმა, ხაზართა ხაკან ჯაბლუსთან ერთად (627-628 წ.) ალყა შემოარტყა თბილისს. ამ დროს ერისმთავრად იჯდა სტეფანოზ I. მეცნიერთა ის ნაწილი, რომელიც აღნიშნულ ცნობას იზიარებს (მ. ჩხარტიშვილი, ვ. გოილაძე) სტეფანოზის მოღვაწეობის პერიოდს VII ს. 30-იან წლებით ათარიღებს.

მეცნიერთა უმეტესობა ეყრდნობა „ეპისტოლეთა წიგნის“ ცნობას, რომლის მიხედვითაც, მონოფიზიტი სტეფანოზ I დიოფიზიტობის აქტიურმა დამცველმა კირიონ კათალიკოსმა გადააყენა და 604 წელს ერისმთავრად დასვა აღარნასე (იხ. საქ. ისტ. ნარკვევები, ტ. 2).

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ა. ბოგვერაძე „აღრუფეოდალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს.“, სინ, ტ. II. თბ. 1973.

გ. ღუნდუა „ქართულ-სასანური მონეტების პრობლემა და აღრუფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიის საკითხები“, მაცნე. ისტ. სერია, №3, 1976.

ე. გოილაძე „აბრეშუმის დიდი საეაჟრო გზა და საქართველო“, თბ. 1997.

აღარნასე

ქართლის ერისმთავარი VII ს. I ნახევარში – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და „ქართლის ცხოვრები“-ს გარდა მოხსენიებულია „ეპისტოლეთა წიგნში“, მცხეთის ჯვრის გაძრის წარწერებზე, ვიპაგოსის ბიზანტიური გიგულით. აღარნასეს ერისმთავრობის ხანაში, 604 წელს ირანი აახლებს ბრძოლას ბიზანტიის წინააღმდეგ, გადადის შეტევაზე და ართმევს მას გერიგორიებს. მძიმდება ქართლის მდგომარეობაც. ეყრდნობა რა ქვემო ქართლის საპიგიახზოს, რომელიც ამ პერიოდშიც პროირანული ორიენტაციისაა, ირანი აქტიურად უტევს ქართლის სამეფოს. აღარნასე ირანს უპირისპირებს ბიზანტიური ორიენტაციის პოლიტიკას. როგორც სომეხი ისტორიკოსი მოვსეს კალანკატვაცი წერს, მას კეისრისაგან სამმაგი ბიზანტიური გიგული ჰქონდა მიღებული. სარწმუნოებრივ სფეროში ერის სულიერი მოთხოვნილებებიდან გამომდინარე ქართლმა ანტიირანული პოზიცია დაიჭირა. მან უარყო მონოფიზიტობა და დიოფიზიტურ მრწამსს დაადგა. დიოფიზიტობის ენერგიული მომხრეები იყვნენ აღარნასე ერისმთავარი და კირიონ ქართლის კათალიკოსი. 606-608 წლებში აღნიშულ ნიადაგზე მოხდა სომეხ-ქართველთა საეკლესიო განხეთქილება. ამ ამბის ამსახველი წერილები შესულია ქართულ-სომეხთა კათალიკოსების მიმოწერაში „ეპისტოლეთა წიგნი“.

გამოდის რა სომხეთი მონოფიზიტობის აპოლოგეტად, ირანის წინაშე თავს იღო ქართლში მონოფიზიტობის გავრცელება. რადგან ქართლის კათალიკოსისა და მმართველი წრეების დაყოლიება არ მოხერხდა, აბრამ სომეხთა კათალიკოსმა გამოსცა „საყოველთაო ეპისტოლე“, სადაც სომეხებს ქართველებთან და ალბანელებთან, ვაჭრობის გარდა ყოველგვარი კავშირი აუკრძალა.

ადარნასე მცხეთის ჯერის წარწერებში დასახელებულია სტეფანოზ I-ის ძედ. ამ ცნობას ადასტურებს სუმბაგ დაეითის ძე. ჯუანშერი კი ადარნასეს ბაკურ მეფის ძედ მიიჩნევს (ბაკური-ეახტანგ გორგასლის უფროსი ვაჟის, დარის შთამომავალი — კახეთის შტოს წარმომადგენელი), რომელიც ერისმთავრად გახდომამდე კახეთში ერისთავად იჯდა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მეცნიერთა ნაწილი ჯუანშერის ცნობას იზიარებს. ვფიქრობთ, უპირატესობა მცხეთის ჯერის წარწერებს უნდა მიენიჭოს.

(ადარნასეს გეობის წლები: ვახუშტი 619-639 წ., გ. ჩუბინაშვილი 604-605 — 634-635 წ.)

614* წელს ირანმა კიდევ უფრო გააძლიერა სარწმუნოებრივი პოლიტიკა და გააძლიერა შეტევა. ჯუანშერის ცნობაზე დაყრდნობით ა. ბოგვერაძეს და ზ. ალექსიძეს მიაჩნიათ, რომ ადარნასემ და კირიონ კათალიკოსმა იძულებით დატოვეს ქართლი და კახეთში გადავიდნენ. ადარნასემ ხელისუფლება ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის შემდეგ (627/28 წ.) ისევ დაიბრუნა. ამ შუალედში ქართლის ერისმთავრობა ვარსამუსემ მიიღო, რადგან თბილისის ალების აღწერისას თეოფანე ქამთაალმწერელი იბერიის მთავრად სწორედ მას ასახელებს (მოსამრება ვარსამუსეს ერისმთავრობის შესახებ ჯერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილმა გამოთქვა).

ვარსამუსე გერმანელ აღმოსავლეთმცოდნეს ი. მარკვარცს ქვემო ქართლის პიტიახშიდ მიაჩნია. ამ აზრს იზიარებს ნ. შოშიაშვილი და თვლის, რომ ადარნასემ ერისმთავრობა შეინარჩუნა, ოღონდ შეუმცირდა იურისდიქცია, რომელიც თბილისის ალების შემდეგ ისევ აღიდგინა.

ვ. გოილაძისთვის ვარსამუსე ქართლის პიტიახშია, თუმცა 628 წელს მისი აზრით ერისმთავარი სტეფანოზ პირველია.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ა. ბოგვერაძე „ადრეურობალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს.“, სინ, ტ. II. თბ. 1973.

Г. Чубинашвили "Памятники типа Джвари" Тб., 1948

ვ. გოილაძე, „აბრეშუმის დიდი სავაჭრო გზა და საქართველო“, თბ. 1997.

სტეფანოზ II

ქართლის ერისმთავარი მე-VII ს. შუა წ. და მე-2 ნახევარში – „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს და „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით ადარნასეს ძე. იგი მოხსენიებულია ჯვრის ქტიტორულ წარწერებში. ტაძარზე გამოსახულია მისი ორი რელიეფური ქანდაკება აღმოსავლეთის ფასადზე მამასთან, ადარნასესთან ერთად, ხოლო სამხრეთი ფასადზე ცალკე, სადაც 10-12 წლის ჭაბუკია.

ჯუანშერი სტეფანოზ II-ს ახასიათებს ენერგიულ და გამოჩენილ სახელმწიფო მოღვაწედ. მემადიანეს სიტყვით იყო „განმწმედელი სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა“. მან ააგო ჯვრის ტაძრის ზღუდე.

პერაკლე კეისრის ლაშქრობამ დასცა ირანის ძლიერება. ამდენად სტეფანოზ II დამოუკიდებელი მმართველი გახდა, კავშირი დაამყარა ბიზანტიასთან და მიიღო პაგრიკიოსის ტიტული.

ქართული წყაროების მიხედვით სტეფანოზ II-ის დროს საქართველოში პირველად გამოჩნდნენ არაბები. ისინი აქ სომხეთში დამარცხებული ბიზ. სარდლის მავრიანოსის ღვენამ მიიყვანა. სტეფანოზმა საღად შეაფასა შექმნილი ვითარება და არაბთა უმარმაზარი ძალის წინააღმდეგ ომის დაწყებას მოლაპარაკება არჩია. გადადგა დიპლომატიური ნაბიჯი და არაბთა სარდალს ჰაბიბ იბნ-მასლამას საჩუქრებით დაგვირთული ელჩი გაუგზავნა. სარდალმა მირთმეული ძღვენი ერისმთავარს მომავალი ხარკის ანგარიშში ჩაუთვალა და ქართველებს შეუვალობის წიგნი უბოძა, რომელიც „დაცვის სიგელის“ სახელით არის ცნობილი.

(სტეფანოზ II-ის ზეობის წლები: ვახუშტი 639-663, გ. ჩუბინაშვილი – ერისმთავრად დაჯდა 634-635 წ., ვ. გუჩუა – მე-VII ს. მე-2

ნახ.; გ. აბრამიშვილი 634-635 – 681-682 წ., ნ. შოშიაშვილი, მ. სანაძე მეVII ს.შუა წლები)

ჯერის ქტიტორთა წარწერების მიხედვით ქობულ-სტეფანოზი (იგივე სტეფანოზ II) აღარნასეს ძედ მიაჩნია გ. ჩუბინაშვილს, ხოლო ე. ჯობაძე მას დაწინაურებულ სამხედრო პირად, სტრატეგოსად მიიჩნევს. ითვალისწინებს, რა ჯობაძის აზრს, აგენის სიონის წარწერას (იხ. სტეფანოზ III) ა. ბოგვერაძის აზრით სტეფანოზ II მურვან ყრუს თანამედროვეა, ე.ი. VIII ს. მოღვაწეა და არა აღარნასეს ძე. ხოლო თუ რომელი ერისმთავარი იჯდა ქართლში ჰაბიზ-იბნ მასლამას შემოსვლის დროს, მეცნიერი არ ამუშავებს.

მ. სანაძის აზრით, პერაკლე კეისრის ლაშქრობა ქართლში სტეფანოზ II-ის დროს მოხდა, შესაბამისად სტეფანოზ II-ის ერისმთავრობა VII ს. 20/30-იან წლებში გადააქვს. აღნიშნული ლაშქრობის დაკავშირება სტეფანოზ I-თან მას ანაქრონიზმად მიაჩნია.

ლიტ.: ა. ბოგვერაძე „ქართლის პოლიტიკური და სოციალური ეკონომიკური განვითარება IV-VIII საუკუნეებში“ თბ. 1978.

ე. ჯობაძე „ომის ტაძარი“, თბ. 1991.

ე. გუჩუა სტ. სტეფანოზ II, ქსე. ტ. 9.

მ. სანაძე, ქართლის სამეფო VII-VIII საუკუნეების მიჯნაზე, კრებ. მესხეთი, ახალციხე-2000.

* „ქართლის ცხოვრების“ (ჯუანშერი) მიხედვით ერისმთავრობა გადაეცა სტეფანოზ II-ის შვილებს მირსა და არჩილს, ხოლო „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ სტეფანოზ II-ის შვილად გუარამს ასახელებს. აქედან გამომდინარე მეცნიერთა ერთი ნაწილი ერისმთავართა ქრონოლოგიურ რიგში სტეფანოზ II-ის შემდეგ მირსა და არჩილს ათავსებს. არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვითაც მირი და არჩილი არიან სტეფანოზ III-ის შვილები (იხ. სტ. სტეფანოზ III) სტეფანოზ III კი არის ნერსე ერისმთავრის ვაჟი. ნერსე საერისმთავრო ტახტზე ავიდა გუარამ სტეფანოზ II-ის ძის კლარჯეთში გაძევების შემდეგ (მ. სანაძე). ამდენად, მირისა და არჩილის ადგილი ერისმთავართა ქრონოლოგიურ რიგში დაუზუსტებელი რჩება.

მირი და არჩილი*

არაბთა შემოსევების გამო ძმები დასავლეთ საქართველოში გადავიდნენ და თავი შეაფარეს აფხაზთა ერისთავს ლეონს, კავშირი დაამყარეს ბიზ. იმპერატორთან, რომელმაც მათ

სამეფო გვირგვინები გამოუგზავნა, (ბიზ. იმპერატორი მირსა და არჩილს არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში მოკაეშირეებად თელიდა) ჯუანშერის ცნობით ისინი მეფეებად იწოდებიან. იმპერატორმა ლეონს მათი მორჩილება უბრძანა. მორიგი ლაშქრობის დროს არაბთა სარდალი დასავლეთ საქართველოში გადავიდა. ბრძოლით აიღო და დაანგრია დედაქალაქი ციხე-გოჯი, გადალახა კლისურის კედელი, დაანგრია ქალაქი ცხუმი (სოსხუმი) და მიაღწა ანაკოფიის ციხეს, სადაც გამაგრებული იყვნენ მირი და არჩილი. ამ ბრძოლაში ქართველებმა გაიმარჯვეს, მაგრამ მირი მძიმედ დაიჭრა და გარდაიცვალა. მისი უფლებები არჩილზე გადავიდა. მირის გარდაცვალების შემდეგ არჩილი ეგრისს განაგებდა, ხოლო შემდეგ დამკვიდრდა კახეთში. (ამის გამო ზოგი მკვლევარი არჩილს მხოლოდ კახეთის გამგებლად მიიჩნევს) აქ მან თავის გაძრეულებს მისცა მამულები და აზნაურობა უწყალობა. დაიწყო ეკლესიების და ციხე-ქალაქის მშენებლობა. არაბთა ერთ-ერთი დამსჯელი ლაშქრობის დროს არჩილი სიკვდილით დასაჯეს. „არჩილის წამება“ აღწერილი ლეონტი მროველის მიერ შევიდა „ქართლის ცხოვრებაში“. არჩილი ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა. ხსენების დღედ დააწესა 21 ივნისი. (4.VII)

ჯუანშერის მიხედვით, არჩილმა მირის ანდერძის თანახმად ძმისწულები (მირის ქალიშვილები) მიათხოვა ერისთავებს და ამით დააკანონა მათი მემკვიდრეობითი უფლება საერისთავო ქვეყნებზე. მირის უფროსი ასული კი ლეონ აფხაზთა ერისთავზე დააქორწინა.

არჩილის მოღვაწეობის პერიოდზე მკვლევართა შორის თვალსაზრისი VII ს-ნის ბოლოდან VIII ს-ნის ბოლომდე მერყეობს. ეს გამოწვეულია „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით არჩილის ცხოვრების სამნაირი დათარიღებით. 1. ჯუანშერი მისი თხზულების გვიანდელ რედაქტირებამდე მირსა და არჩილს VII ს. შუა წლების მოღვაწის სტეფანოზ II-ის შვილებად მიიჩნევს. 2. ჯუანშერის გვიანდელ რედაქტორს მირისა და არჩილის ცხოვრება გადააქვს მურვან ყრუს (735-738) შემოსევების პერიოდში. 3. ლეონტი მროველის „არჩილის წამებაში“ კი არჩილი მურვან-ყრუს შემოსევიდან 50 წლის შემდგომი ხანის (VIII ს. მიწურული) მოღვაწე სჩანს.

მეცნიერთა გარკვეულ ნაწილს (გ. აბრამიშვილი, დ. მუსხელიშვილი, მ. ჩხარტიშვილი) მიაჩნია, რომ ჯუანშერთან არაბთა შემოსევა ეხება არა მურვან იბნ მუჰამედს (მურვან ყრუ), არამედ მის მამას, მუჰამედ იბნ მურვანს, რომელიც კავკასიის მხარეს განაგებდა 716-717 წ. ამდენად, ანაკოფიის აღება მოხდა 716-718 წ. (და არა 735-738 წ.) აქედან გამომდინარე გ. აბრამიშვილის აზრით დასაელეთ საქართველოში 718-719 წლებამდე მეფობდა მირი, ხოლო არჩილი 719-745 წ. დ. მუსხელიშვილი არჩილის მოღვაწეობას 705-745 წ. ათარილებს და იგი კახეთ-ჰერეთის მმართველად მიაჩნია და არა ქართლის ერისმთავრად.

ლიტ.: გ. აბრამიშვილი, „სტეფანოზ მამფალის ფრესკული წარწერა აგენის სიონში“, თბ. 1977.

დ. მუსხელიშვილი, „უჯარმა“, თბ. 1966.

ა. ბოგვერაძე, „ქართლის პოლიტიკური და სოციალური ეკონომიკური განვითარება IV-VIII საუკუნეებში“, თბ. 1979.

ლაპიდარული წარწერები, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. მომიამეილა, თბ. 1980. (იხ. წინასიტყვაობა)

ნერსე

ქართლის ერისმთავარი – მოხსენებულია სომეხ ისტორიკოსთან იოანე დრასხანაკერგელთან (X ს) და გერმანელი მეცნიერის ი. მარკეარგის აზრით, VII ს. 70-იან წ. დასასრულს სოკრატეს „საეკლესიო ისტორიის“ სომხური თარგმანის წინასიტყვაობაში.

აღნიშნული ცნობების მიხედვით სამეცნიერო ლიგერაგურაში მიაჩნიათ, რომ 686 წ. ნერსე ხელმძღვანელობდა ამიერკავკასიის ხალხების აჯანყებას არაბთა წინააღმდეგ. მან დაამარცხა და განდევნა სარდალ ბარაბას მეთაურობით სომხეთში მდგარი არაბთა ლაშქარი.

ქართლის ერისმთავრის ნერსეს იდენტიფიცირება ხდება აგენის სიონის წარწერაში სტეფანოზ მამფალის მამასთან ნერსესთან და სუმბაგ დავითის ძესთან (ქართლის ცხოვრება) მოხსენიებულ სტეფანოზ II-ის შვილთაშვილთან ნერსესთან.

ერისმთავრები* არშუშა და ვარაზ-ბაკური დასახელებული არიან „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ში. ამ ცნობას ადასტურებს აბას-თუმნის ეკლესიის ჯვრის კვარცხლბეკის წარწერა. მ. სანაძის აზრით მათი ერისმთავრობა მოდის 687-700-711 წლებზე. ისინი ერისმთავრებად დასვა იუსტინიანე კეისარმა (685-695) და სხვა საგვარეულო (ფეროზიანთა) შტოს წარმომადგენენ.

ლიტ.: იხ. სტ. სტეფანოზ III.

სტეფანოზ III

ქართლის ერისმთავარი – იხსენიება აგენის სიონის წარწერაში, როგორც „კურთხეული მამული სტეფანოზ, ღმერთისა მიერ ქართველთა და მეგრელთა ერისთავთერისთავი უფალი“, რომელიც გარდაიცვალა 739 წელს. სტეფანოზ III-სთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტ. აზრთა სხვადასხვაობაა. გ. აბრამიშვილს მიაჩნია, რომ ნერსე და სტეფანოზ III, სტეფანოზ II-ის სახლის შვილები არ არიან. სტეფანოზ III ერისმთავარი იყო 711-730 წ. დამოუკიდებლად. ხოლო 730 წლიდან, როდესაც ქართლში არჩილი (სტეფანოზ II-ის ძე) გადავიდა იგი გარდაცვალებამდე (739 წ.), როგორც ერისმთავარი ემორჩილებოდა მას. მ. სანაძე, თვლის, რომ სტეფანოზ III ერისმთავარია, ხოლო მისი შვილებია მირი და არჩილი. ნ. მოშიაშვილის აზრით აგენის სიონის წარწერაში მოხსენებული სტეფანოზი ერისმთავარი არ არის, ხოლო წარწერა X საუკუნისაა. არჩილის მოღვაწეობის თარიღად იგი 668-718 წ. მიიჩნევა.

ა. ბოგვერაძე – „ქართლის ცხოვრების“ სტეფანოზ II-ეს აიგივებს აგენის სიონის წარწერაში მოხსენიებულ სტეფანოზთან, რადგან იგი სტეფანოზ II-ეს მოღვაწეობას მურვან-ყრუს ლაშქრობებს უკავშირებს. აქედან გამომდინარე არჩილის მოღვაწეობა მოდის VIII ს. 80-იან წლებამდე (ამ თარიღს იზიარებს კ. თუმანოვი, კ. კეკელიძე, მ. ლორთქიფანიძე, გ. მამულია).

ლიტ.: გ. აბრამიშვილი „სტეფანოზ მამულის ფრესკული წარწერა აგენის სიონში“, თბ. 1977.

დ. მუსხელიშვილი, „უჯარმა“, თბ. 1966.

ა. ბოგერაძე, „ქართლის პოლიტიკური და სოციალური ეკონომიკური განვითარება IV-VIII საუკუნეებში“ თბ. 1979.

ლაპიდარული წარწერები, შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ. 1980 (იხ. წინასიტყვაობა)

„ქართლის ცხოვრება“ ყმაწვილთათვის, წგნ. II. ტექსტის ადაპტაცია, ბოლოთქმა და განმარტებები ეკუთვნის მ. სანაძეს, ნ. შოშიაშვილს, 1998.

Тер-Гевондьян А.И. "Армения и Арабский халифат" Ереван. 1977
მ. სანაძე, ქართლის სამეფო VII-VIII საუკუნეების მიჯნაზე, ქ. „მეცხეთი“ 2000წ.

ჯუანშერი

ქართლის ერისმთავარი VIII ს. 50/60-იან წლებში – „ქართლის ცხოვრების“ (მაგიანე ქართლისა) ცნობით. არჩილს ჰყავდა ორი ვაჟი და ოთხი ქალი. არჩილის წამების შემდეგ იოანე წაეიდა ეგრისს და თან წაიყვანა დედა და ორი და. ჯუანშერი კი ორ დასთან ერთად აღმოსავლეთ საქართველოში დამკვიდრდა.

იოანე საბანისძის (VIII ს. ავგორი) მიხედვით ამ პერიოდში არაბებმა ქართლ-კახეთის მოსახლეობას ხარკი კიდევ უფრო დაუმძიმეს, რამაც ახალ აჯანყებებს მისცა ბიძგი. არაბები ქართველი ხალხის წინააღმდეგობას დაუნდობელი სისაგისით პასუხობდნენ. მიუხედავად უკიდურესი გასაჭირისა არაბთა მფლობელობამ გამოუსწორებელი ზიანის მიყენება საქართველოსთვის მაინც ვერ შესძლო. ფეოდალური ქართლის საზოგადოებრივი ორგანიზმი მტკიცე აღმოჩნდა და განსაცდელს გაუძლო.

ჯუანშერის გამგებლობის დროს 764 წ., ხაზარებმა ამიერკავკასიაზე ილაშქრეს. ააოხრეს ალბანეთი, ქართლი და მცირე ხნით თბილისიც აიღეს. „ქართლის ცხოვრების“ (ჯუანშერი) მიხედვით ხაზართა ხაკანმა ჯარი გამოგზავნა კახეთზე გასალაშქრებლად. ერთ-ერთი ციხის აღების დროს ხაზართა სარდალმა ჯუანშერი თავის დასთან, შუშანთან ერთად გყვედ ჩაიგდო და ხაზარეთის გზას გაუყენა. ხაკანმა ჯუანშერი სამი წლის შემდეგ გყვედობიდან გაათავისუფლა და დიდძალი საჩუქრებით ქართლში გამოისტუმრა.

სამეცნიერო ლიგერატურაში მკვლევართა გარკვეულ ნაწილს ჯუანშერი ერისმთავრად არ მიაჩნია. დ. მუსხელიშვილის აზრით, რადგან ჯუანშერის რეზიდენცია თბილისი არ იყო, იგი ერისმთავრად არ შეიძლება ჩაითვალოს, მით უფრო, მისი მოღვაწეობის ხანაში და მომდევნო პერიოდში იოვანე საბანისძის მიხედვით ერისმთავრები არიან ადარნასე, ნერსე და სტეფანოზი.*

ლიტ.: დ. მუსხელიშვილი, „უჯარმა“, თბ. 1966 წ.

ა. ბოგვერაძე „ქართლის პოლიტიკური და სოციალურ ეკონომიკური განვითარება IV-VIII ს.“ თბ. 1979 წ.

ადარნასე

ქართლის ერისმთავარი VIII ს. 70-იან წ. – იოვანე საბანისძის „ჰაბოს წამება“-ში მოხსენიებულია ქართლის ერისმთავრად, რომელმაც სავარაუდოა, მოახერხა არაბებისაგან განდგომა, კავშირის დამყარება ბიზანტიასთან, რის გამოც მიიღო კურაპალატის ტიტული.

ლიტ.: ა. ბოგვერაძე, „ადრეუფოდალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს.“, სინ, გ. II, თბ., 1973

ნერსე

ქართლის ერისმთავარი VIII ს. 70/80-იან წლებში – იოვანე საბანისძის „ჰაბოს წამების“ მიხედვით ადარნასეს ძე. იგი ანტიარაბული საქმიანობის გამო ხალიფა მანსურმა (754-775) 772-773 წ. ბაღდადში დაიბარა და საჰყრობილეში ჩააგდო, სადაც სამი წელი დაჰყო. ნერსე ხალიფა მაჰდიმ (775-785 წ.) გაათავისუფლა და პატივით ქართლში გამოაგზავნა, მაგრამ ვერც ახალი ხალიფას ნდობა მოიპოვა. „კუალად იყო განრისხებაჲ ხელმწიფეთა მათთა სარკინოზთაჲ ნერსე ერისთავისა ზედა“ – წერს იოვანე საბანისძე. ნერსე იძულებულად გახდა ოჯახით და სამასკაციანი ამალით ქართლიდან დარიალის გზით ხაზარეთში გადასულიყო. მას ალბათ არაბების მოსისხლე მტრებისგან სამხედრო დახმარების

იმედი ჰქონდა, მაგრამ უშედეგოდ, იმედგაცრუებული ნერსე დასაუღლეთ საქართველოში (აფხაზეთი) ჩაეიდა. აქ მან შეიგყო, რომ ქართლის ერისმთავრად არაბებმა მისი დისწული სტეფანოზი დაადგინეს. ნერსემ ამირას მოციქულები მიუგზავნა და ქართლში დაბრუნების ნებართვა და ხელშეუხებლობა ითხოვა. უფლებდაკარგული ნერსე არაბებისთვის საშიში აღარ იყო და როგორც კერძო პირი, ამაღლით ქართლში დაბრუნდა. ნერსეს თან ახლდა არაბი მსახური აბო, რომელმაც ქრისტიანობა მიიღო. ამისათვის მას თბილისის ამირას ბრძანებით 786 წელს თავი მოჰკვეთეს.

ლიტ.: ა. ბოგვერაძე, „ადრეფეოდალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს.“, სინ, გ. II, თბ., 1973

სტეფანოზ IV

ქართლის ერისმთავარი VIII ს. 80-იან წლებში – იოვანე საბანისძის „ჰაბოს წამებიდან“ ვიგებთ, რომ ნერსე ერისმთავრის გაქცევის შემდეგ არაბებმა ერისმთავრის ხელისუფლება მის დისწულს გადასცეს.

ლიტ.: ა. ბოგვერაძე „ადრეფეოდალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს.“, სინ, გ. II, თბ. 1973 წ.

აშოტი

ქართლის ერისმთავარი 786 წლიდან – ქართული წყაროების მიხედვით („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, „ქართლის ცხოვრება“) VIII ს. 90-იან წლებში ერისმთავრად იყო აშოტ ადარნასეს ძე.

ადარნასე „ქართლის ცხოვრების“ (ჯუანშერი, „მაგიახე ქართლისა“) ცნობით, არ ეკუთვნოდა ქართლის ერისმთავართა სახლს, ის იყო ბაგრაგიონთა საგვარეულოს წარმომადგენელი, რომელიც მურვან-ყრუს ლაშქრობის დროს დაემკვიდრა კლარჯეთს და ქართლის ერისმთავარს, არჩილს მისი სახელმწიფოს „მკვიდრობა“ სთხოვა. არჩილმა შეიწყნარა თხოვნა და მისცა სა-

გამგებლოდ შულავერი და არგაანი. არჩილის ვაჟმა ჯუანშერმა ცოლად შეირთო ადარნასეს ქალი ლაგაერი. ჯუანშერის დროს ადარნასეს გამგებლობაში მოექცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს: კლარჯეთის, შავშეთის, აჭარის, ნიგალის, არგაანის და გაოს მნიშვნელოვანი ნაწილი. ადარნასეს გარდაცვალების შემდეგ, მისი ვაჟი აშოგი, ქართლის გამგებელი გახდა.

ადარნასეს წარმომავლობაზე სხვა აზრისა არიან „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და სუმბატ დავითის ძე. აღნიშნული წყაროები ადარნასეს ქართლის ერისმთავართა სახლის წარმომადგენლად მიიჩნევენ, ნერსე ერისმთავრის შვილად. მეცნიერთა გარკვეული ნაწილი ამ ცნობას უჭერს მხარს, რადგან ადარნასე დოკუმენტურად დადასტურებულია „ჰაბოს წამება“-ში, სადაც იგი კურაპალაგის გიგულს ატარებს, ისევე როგორც აშოგი. იოვანე საბანისძის ცნობით ადარნასეს შემდეგ ერისმთავარი გახდა ჯერ ადარნასეს უფროსი ვაჟი ნერსე, შემდეგ მისი დისწული სტეფანოზ გურგენის ძე. „მოქცევაჲ“ – კი ადარნასეს შვილებად ასახელებს აშოგის გარდა სტეფანოზს და გურგენს.

აშოგმა ისარგებლა სახალიფოს შესუსტებით და კავშირი დაამყარა ბიზანტიასთან. მიიღო კურაპალაგის გიგული. სათავეში ჩაუდგა ქართლის ბრძოლას არაბთა წინააღმდეგ, მაგრამ დამარცხდა და იძულებული გახდა გაქცეულიყო შავშეთ-კლარჯეთში, რომელიც პოლიტიკურად ბიზანტიას ექვემდებარებოდა. აქ მან საუუძველი ჩაუყარა ახალ ქართულ სახელმწიფოს.

აშოგ კურაპალაგი ქართულმა ეკლესიამ წმიდანად შერაცხა. ხსენების დღედ 29 იანვარი (11/II) დააწესა.

ლიტ.: ა. ბოგვერაძე „აღრუფოდალური ქართული სახელმწიფო VI-VIII ს.“, სინ., ტ. II, თბ. 1973 წ.

„აფხაზთა“ (დასავლეთ საქართველოს) მეფეები

გუბაზ I

ეგრისის მეფე მოღვაწეობდა V ს-ის 50–60-იან წლებში. იგი აუჯანყდა ბიზანტიის იმპერატორ მარკიანეს (450-458) და დახმარება სთხოვა ირანს. მაგრამ ირანელებმა უარი შეუთვალეს გუბაზს. ბიზანტიელებმა ჯარი გამოგზავნეს ეგრისში და გუბაზი აიძულეს გახტიდან გადამდგარიყო და მეფობა თავისი შვილისათვის წათესთვის დაეთმო. იმპერატორმა მარკიანემ მოსთხოვა გუბაზს კონსტანტინოპოლში ხლებოდა. ეგრისელთა მეფემ იმპერატორს ხელშეუხებლობის გარანტია მოსთხოვა და მისი მიღების შემდეგ ეწვია კონსტანტინოპოლს 465 წელს, როდესაც უკვე ბიზანტიის იმპერატორი ლეონ I იყო. გუბაზმა ბერძნები გააკვირვა თავისი ჩაცმულობითა და მხლებლებით. იგი სპარსულად გამოწყობილიყო, ხოლო მცველები მიდიელთა წესზე ახლდნენ მას. თავიდან მას აჯანყების გამო სასტიკად განურისხდნენ, მაგრამ გუბაზმა თავი დაიცვა მტკიცედ. მან მოხიბლა შემდგომში ბიზანტიელები თავისი მჭერმეტყველებითა და ქრისტიანული ნიშნების ტარებით. ამის შემდეგ მას კეთილგანწყობით მოეპყრნენ და სამშობლოში გამოისტუმრეს.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. I, თბ. 1960

ნ. ლომოური „დასავლეთ საქართველო IV-V საუკუნეებში“. სინ. ტ. II, თბ. 1973

გ. გოშალიშვილი, „ბიზანტიასა და ირანს შორის ბრძოლა იბერია-ლაზიკისათვის VI ს-ში“, თსუ შრომები, ტ. 26, თბ. 1944

ღამნაზი

ეგრისის მეფე VI საუკუნის I ნახევარში. აღიარა ირანის შაჰის კავადის (488-531) ქვეშევრდომობა. მისი გარდაცვალების შემდეგ 523 წელს, მისმა მემკვიდრემ წათემ ორიენტაცია

შეიკვალა, ბიზანტიას მიემხრო და იმპერატორ იუსტინესაგან (518-527) მიიღო სამეფო რეგალიები.

ლიტ.: ნ. ლომოური, „ეგრისის სამეფოს ისტორია“, თბ. 1968.

წათე I

ეგრისის მეფე VI ს. 20-იან წლებში. მის დროს ეგრისში პოლიტიკური გაელენისათვის ეცილებოდნენ ერთმანეთს ბიზანტია და ირანი. იმპერატორ იუსტინე I-ის დროს უარყო ქრისტიანობა და ირანელთა მხარეს გადავიდა. მაგრამ შაჰმა კაეად I-მა დახმარება მას ვერ გაუწია. ამის გამო წათე იძულებული გამხდარა კვლავ დაბრუნებოდა ქრისტიანობას. ამ მიზნით იგი ჩაეიდა კონსტანტინოპოლში. ამ ამბავმა იმპერატორი იუსტინე გაახარა, მოანათვლინა წათე და შეილად გამოაცხადა. 523 წ. წათემ ბიზანტიაში შეირთო ბერძენი დიდმოხელის პატრიკიოს ნომეს ასული ვალერიანე. სამეფო გვირგვინით, ძვირფასი სამოსელითა და მრავალი საჩუქრებით დაგვირთული წათე სამშობლოში დაბრუნდა.

ირანის შაჰი ამ ამბავმა სასტიკად განარისხა. იგი წათეს გადაბირებაში ბიზანტიის იმპერატორს ადანამაულებდა. ამიგომ მან ლაშქარი გამოგზავნა ეგრისში მეფის დასასჯელად, მაგრამ იმპერატორმა იუსტინემ წათეს დასახმარებლად დიდი ჯარი გამოგზავნა სამი სარდლის მეთაურობით და ეგრისელებმა ბიზანტიელების დახმარებით უკუაგდეს ირანელთა მხედრობა.

ლიტ.: ნ. ლომოური, „ეგრისის სამეფოს ისტორია“, თბ. 1968
ივ. ჯავახიშვილი, „ქართული ერის ისტორია“, ტ. I, თბ. 1970.

გუბაზ II

ეგრისის მეფე VI ს. 40-50-იან წლებში მისი მეფობის დროს დიდი ბრძოლა მიმდინარეობდა ირანსა და ბიზანტიას შორის. ირანელების მიერ ქართლის დაკავებისა და მეფობის გაუქმების შემდეგ ბიზანტიელებმა ეგრისის გამაგრებისა და ირანელების

შემოსევის თაეიდან აცილების მიზნით, ქვეყანაში ჯარების შემოყენა იწყეს. მაგრამ ბიზანტიელების თაეხედობამ, მეფის საქმეებში ჩარეეამ, ხალხის ყელეუამ იმდენად განარისხა ეგრისელები, რომ გუბაზმა ელჩები გაუგზავნა 541 წ. ირანის შაჰს ხოსრო I-ს, რათა იგი დახმარებოდა მას ბიზანტიელთა ძალმომრეობისაგან ქვეყნის დასახსნელად. ხოსრომ სიხარულით მიიღო გუბაზის ელჩები და მალე 542 წელს დიდი ჯარით შეიჭრა ეგრისში. გუბაზმა დახმარება გაუწია ირანელებს და ბიზანტიელები დამარცხდნენ. მაგრამ ხოსროს ეერაგული გეგმა ჰქონდა გუბაზისა და ეგრისელების გასანადგურებლად. მას სურდა რომ გუბაზი მოეკლა, ეგრისელები მშობლიური მიწა-წყლიდან აეყარა და იქ ირანელები და თავისი ერთგული გომეები ჩაესახლებინა. ირანის შაჰმა გუბაზის მოკელა დააეალა ლაზ დიდებულს ფარსანს, რომელსაც დიდი ხნის მგრობა ჰქონდა გუბაზთან. მაგრამ ფარსანსმა დაიეიწყა პირადი დამოკიდებულება მეფესთან და გუბაზს აცნობა ყველაფერი. შაჰის ნამდვილი ბრახეები გამომელაენდა და გუბაზი ბიზანტიელების მხარეს გადაეიდა. ომი ახალი სისასტიკით განახლდა. ეგრისელები მეფესთან ერთად გმირულად იბრძოდნენ საკუთარი მიწა-წყლისათვის, მაგრამ, არც ბიზანტიელები აღმოჩნდნენ სანდონი. მათი უგულობისა და ღალატის წყალობით ირანელებმა რამდენჯერმე გაიმარჯვეს. ამ დამარცხებაში გუბაზი ბიზანტიელთა სარდლებს მარგინეს, ბესსას და რუსტიკეს სდებდა ბრალს. მათ კი ვითომ სათათბიროდ 554 წელს მდინარე ხობის წყალთან მიიწვიეს მეფე და ეერაგულად მოკლეს. ამ ამბავმა სასტიკად აღაშფოთა ეგრისელები, რომლებმაც კრება მოიწვიეს და მოსთხოვეს ბიზანტიის იმპერატორს დაესაჯა მკელელები. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი ირანელების მხარეზე გადასვლით იმუქრებოდნენ. იმპერატორმა კარგად იცოდა, თუ რა მოჰყვებოდა მათთვის ეგრისელების ირანელების მხარეზე გადასვლას და 555 წელს გუბაზის მკელელები გაასამრთლეს და სიკედილით დასაჯეს.

ლიტ.: გ. გოზალიშვილი, „ბიზანტიისა და ირანის შორის ბრძოლა იბერიულაზიკისათვის VI ს-ში“, თსუ შრომები, გ. 26, თბ. 1944

ივ. ჯაეახიშვილი, „ქართული ერის ისტორია“, ტ. I, თბ. 1960

ნ. ლომოური, „ეგრისის სამეფოს ისტორია“, თბ. 1968.

ეგრისის მეფე 554 წლის შემდეგ. გუბაზ II-ის უმცროსი ძმა. ცხოვრობდა კონსტანტინოპოლში. გუბაზის სიკვდილის შემდეგ ეგრისის სახალხო კრებამ (555 წ.) მისი მეფედ დამტკიცება მოსთხოვა ბიზანტიის იმპერატორს იუსტინიანეს. იმპერატორმა შეასრულა ეგრისელთა თხოვნა. წათე მეფედ დაამტკიცა, სამეფო ნიშნები მისცა და სამშობლოში გამოაგზავნა. წათეს თან გამოაყოლეს ანასტასი სენატორი, რომელსაც დაეალებული ჰქონდა კეისრისაგან გუბაზის მკელელების გასამართლება და სიკვდილით დასჯა.

ეგრისში ჩამოსულ წათეს დიდი ზეიმით დახვდნენ. მისი მეფობის დროს ბრძოლა ბიზანტიელებსა და სპარსელებს შორის კელავ გრძელდებოდა ეგრისისათვის.

ლიტ.: ნ. ლომოური, „ეგრისის სამეფო ისტორია“, თბ. 1968

ივ. ჯავახიშვილი, „ქართული ერის ისტორია“, თ. I, თბ. 1960.

მას შემდეგ რაც დაასრულდა „დიდი ომიანობა“ ბიზანტიასა და ირანს შორის, 562 წლის ზავით ბიზანტიელებმა განიმტკიცეს პოზიციები ეგრისში. მათ დაიწყეს ეგრისელთა შევიწროება, მეფის ხელისუფლების შეზღუდვა და მიაღწიეს იმას, რომ გააუქმეს მეფობა დასავლეთ საქართველოში.

მაგრამ ეგრისში მეფობის გაუქმების მიუხედავად, ბიზანტიელებმა ვერ მოახერხეს ქვეყნის პოლიტიკური ავტონომიის მთლიანად მოსპობა. ეგრისის სათავეში დგანან ადგილობრივი მთავრები „ლაზეთის პაგრიკიოსის“ გიგულით — არ არის გამორიცხული, რომ ისინი სამეფო ღინასტიის წარმომადგენლები არიან.

VII საუკუნის ბოლოს არაბებმა დაიპყრეს დასავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილი. საფიქრებელია, რომ ლაზეთის პაგრიკიოსები აფხაზეთში გამაგრდნენ და იქიდან იწყებენ ბრძოლას არაბების წინააღმდეგ. ხოლო შემდგომში VIII საუკუნიდან, ისინი ერისთავების გიგულს აგარებენ.

აფხაზთა მთავართა და მეფეთა ეთნიკური კუთვნილება ცნობილი არ არის. მათ სადაურობაზე არაერთი მითითება წყაროებში არ მოგვეპოვება.

მკვლევართა ნაწილი მათ ქართველებად, ნაწილი ბერძნებად, ხოლო ნაწილი აფხაზებად თვლის. მაგრამ აღნიშნული მოსაზრებანი ვარაუდების სფეროს განეკუთვნება.

არსებობს მოსაზრება, რომ VII-VIII საუკუნეებში აფხაზთა მთავრები (არხოზგები) ეგრისის სამეფო დინასტიის წარმომადგენლები „ლაზიკის პატრიკიოსები“ იყვნენ.

თუმცა წარმოშობით ვინც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი, ქართული სახელმწიფოს მეფეები იყვნენ. როგორც ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს აფხაზეთი კულტურულ-ისტორიულად საქართველოს ორგანული ნაწილი იყო.

ლიტ.: მ. ლორთქიფანიძე „აფხაზები და აფხაზეთი“, თბ. 1990 წ.

ნ. ბერძენიშვილი, „საქართველოს ისტორიის საკითხები“, ტ. II, თბ. 1967.

პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

ლეონ I

აფხაზთა ერისთავი (დაახლოებით 720-740 წწ.) ლეონ ერისთავი ებრძვის არაბებს დასავლეთ საქართველოში. მას კავშირი აქვს ქართლის ერისმთავარ არჩილთან. მათ კავშირი გააბეს ბიზანტიის იმპერიასთან. ლეონმა, არჩილმა და მისმა ძმამ წერილი გაუგზავნეს ბიზანტიის იმპერატორ – ლეონ ისავერიელს, სადაც თხოვნენ დახმარებას კეისარს არაბების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

იმპერატორმა საპასუხო წერილი გამოუგზავნა ლეონს, რითაც მან დაუმტკიცა ერისთავს მემკვიდრეობითი უფლება აფხაზეთზე და შესთავაზა დამორჩილებოდა ქართლის ერისმთავარს არჩილს („მეფე“), როგორც სიუზერენს და ერთად ებრძოლათ არაბების წინააღმდეგ. კეისარმა ლეონს არქონგის („ერისთავი კეისრისა“) ტიტული მისცა.

ამ ფაქტით ბიზანტიის იმპერიამ აღიარა ლეონის უფლება ეგრისის ყოფილი სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთ მიწა-წყალზე. კერძოდ, ლეონის აფხაზეთი პოლიტიკურად მოიცავდა საკუთრივ აფხაზეთს, ასევე აბშილეთს, მისიმიანეთს, სანიგეთს, ჯიქეთს, ეიღრე ნიკოფსიამდე.

ლეონისა და არჩილის ურთიერთობა განმტკიცდა დანათესაუბრებითაც. არჩილმა ლეონს მისცა ცოლად თავისი ძმისშვილი – გურანდუხტი.

735 წელს საქართველოს არაბთა დიდი დამსჯელი ექსპედიცია მოადგა მურვან-ყრუს მეთაურობით. არაბების თარეში საქართველოში თითქმის სამი წელიწადი გაგრძელდა. სწორედ აქ გამოჩნდა არჩილისა და ლეონის კავშირის სიმტკიცე როდესაც არაბებმა მთელი აღმოსავლეთი საქართველო მოარბიეს და დასავლეთში გადავიდნენ, არჩილმა თავისი ძალებით აფხაზეთში დაიხია უკან და იქ გაუმართა მტერს გადამწყვეტი ბრძოლა. ამ ამბავს კარგად გადმოგვცემს ქართველი ისტორიკოსი ჯუანშერი: – არაბებმა დასავლეთ საქართველოში ციხე-გოჯი დაანგრირეს, გადალახეს კლისურის კედელი, დაწვეს ქალაქი ცხუმი და მიადგნენ ანაკოფიის ციხეს, სადაც გამაგრებული იყო არჩილი, თავის ძმა მირთან და აფხაზთა და ქართველთა ძალებთან ერთად. ლეონი კი სობღისის ციხეში იდგა და ოსეთიდან გადმოსასვლელ გზას იცავდა. სწორედ ანაკოფიასთან შეძლეს ქართველებმა მურვან-ყრუს შეჩერება. ამ ბრძოლის შემდეგ არაბებმა უკან დაიხიეს და დიდი ზარალიც განიცადეს.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

მ. ლორთქიფანიძე, ეგრის აფხაზეთის სამეფო, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959.

მ. ლორთქიფანიძე, „ფეოდალური საქართველოს გაერთიანება“, თბ. 1963

С. Джанашиа. О времени и условиях возникновения Абхазского царства, М., 1952.

ე. თაყაიშვილი, რას შეიცავდა ეგრეთ წოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

ლეონ II

აფხაზთა (დასავლეთ საქართველოს) მეფე 758-798 წლებში (753-798. პ. ინგოროყვა) აფხაზეთის მთავარ ლეონ I-ის ძმისწული. თეოდოსი პირველის შვილი კონსტანტინეს ძმა. ლეონ II-ის დროს

განხორციელდა დასავლეთ საქართველოს (ეგრის-აფხაზეთის) გაერთიანება, VIII საუკუნის ბოლოს ქვეყანა განთავისუფლდა ბიზანტიელთა ბატონობისაგან და ლეონმა მიიღო აფხაზეთა მეფის ტიტული. აფხაზეთა (დასავლეთ საქართველო) სამეფოს დედაქალაქი იყო ქუთაისი, მისი მეფობის დროს იწყება დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის გამოყოფა კონსტანტინოპოლის საეკლესიო სამწყსოდან და მცხეთის საეკლესიო გახტვით დაკავშირება.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით ლეონ II-ემ გააგარა აღმინისტრაციული რეფორმა და დაპყრო აფხაზეთის სამეფო რეა საერისთავოდ: აფხაზეთის, ცხომის, ეგრისის ცენტრით ბელიაში, გურიის, რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის, არგვეთის ცენტრით შორაპანში, ვაკე იმერეთის ცენტრით ქუთაისში.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა, „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბ., 1965.

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

3. Анчабадзе, Г. Дзидзария, А. Куправа. История абхазии, Сухуми, 1986

ე. თაყაიშვილი, რას შეიცავდა ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

თ. მიბჩუანი, აფხაზეთის მეფეები და მთავრები, თბ. 1997

С. Джанашиа. О времени и условиях возникновения Абхазского царства, შრომები, II, თბ. 1952.

ვახუშტი მით. გამ.

თეოდოს II

აფხაზეთა-დასავლეთ საქართველოს მეფე, ლეონ II-ის შვილი. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა შიდა ქართლის დაუფლებისათვის ბრძოლაში, რომელიც მიმდინარეობდა კახეთის მთავარ გრი-

---

* თეოდოს I, დემეტრე I, კონსტანტინე I და II იყვნენ „აფხაზეთა“ ერისთავები

გოლსა და ამოგ კურაპალატს შორის. იგი იყო ამოგის სიძე და მისი მხარე ეჭირა: „მაგიანე ქართლისას“ ცნობით. „მას ჟამსა გამოილაშქრა ამოგ კურაპალატმან და უშუელა თეოდოს აფხაზთა მეფემან ძემან მეორისა ლეონისმან, რომელი იგი სიძე იყო ამოგ კურაპალატისა“ ამ ბრძოლაში გაიმარჯვა ამოგმა და „დაიპყრო ამოგ კლარჯეთითგან ვიდრე ქსანამდის“.

„მაგიანე ქართლისას“ ავტორის ცნობა მას არასწორად მიაწერს ბულა თურქთან შებრძოლებას, სადაც თეოდოსი დამარცხდა და გაიხიზნა დვალეთის გზით. ბულა-თურქის შემოსევის ჟამს (853) აფხაზთა მეფე იყო თეოდოსის უმცროსი ძმა დემეტრე II („მეფეთა დივანი“).

ლიტ.: თაყაიშვილი, რას შეიყავდა ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა. საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

ივ. ჯაფახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

დემეტრე II

აფხაზთა-დასავლეთ საქართველოს მეფე 825-861. ლეონ II-ის ძე. ებრძოდა დასავლეთ საქართველოში შემოჭრილ ბიზანტიელებს და არაბებს. დემეტრე II წარმატებით ებრძოდა ბიზანტიელებს, რომლებიც ცდილობდნენ თავიანთი გავლენა კელაქ ადგივინათ დასავლეთ საქართველოზე. ბიზანტიური წყაროების ცნობებით მათ სამჯერ ილაშქრეს აფხაზეთში დემეტრეს მეფობის დროს, მაგრამ სამჯერვე დამარცხდნენ. განსაკუთრებით მძიმე იყო ბიზანტიელთა მესამე მარცხი, როდესაც 40 ათასამდე მეომარი დაკარგეს. ამის შემდგომ ასეთი მსხვილი ლაშქრობების მოწყობა ბიზანტიელებს აღარ უცდიათ. დემეტრე ებრძოდა საქართველოში შემოჭრილ ბულა-თურქს (853). იგი როგორც ჩანს დამარცხდა არაბებთან ბრძოლაში, მაგრამ დემეტრეს შემდგომში არ შეუწყვეტია ბრძოლა ქართლში გაბატონებისათვის.

დემეტრე II-ის უშუალო ხელმძღვანელობით ხდება აფხაზეთის ეკლესიის რეფორმაცია და ამასთან დაკავშირებული ღონისძიებანი მისი ნაციონალიზაციისათვის (აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო გახგთან შეერთებისათვის).

მისი მეფობის დროს აფხაზეთის სამეფოში არსდება ქართული საეანეები, მონასტრები. დემეტრეს კულტურული მოღვაწეობის შესახებ ცნობებს გვაძლევს გიორგი მერჩულე, მისი ცნობით დემეტრე დიდ დახმარებას უწევდა ქართული საეანეების მშენებლობაში გრიგოლ ხანძთელს. მას 826 წლის ახლო ხანებში დემეტრეს პირადი ინიციატივით დაუარსებია აფხაზეთში (დასავლეთ საქართველოში) ერთ-ერთი ქართული საეანე.

ლიტ.:მ. ლორთქიფანიძე, „შუოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

იე. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

ე. თაყაიშვილი, რას შეიცავდა ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია, ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, გფ., 1912 წ.

ბიოგრაფი I

აფხაზთა – დასავლეთ საქართველოს მეფე 861-868. ლეონ II-ის ძემან შესძლო დაეპყრო შიდა ქართლი, სადაც ერისთავად დასვა თავისი ძმისწული – დემეტრე II-ის ეაჟი, „მაგნიანე ქართლისა“ მოგვითხრობს გიორგი I-ის ამ ღონისძიებების შესახებ: „მას ჟამსა გამოვიდა გიორგი, აფხაზთა მეფე, ძმა თეოდოსესი და დიმიტრისი, ძე ლეონისი, დაიპყრა ქართლი და დაუგევა ერისთავად ჩიხას, ძე დიმიტრისი, რომელსა ერქუა ბაგრატი“. გიორგი I-ის საუფლისწულო მამული იყო აღწეფი და ამიგომ მას გიორგი აღწეფელი ეწოდებოდა.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

თ. მიბჩუანი, აფხაზეთის მეფეები და მთავრები, თბ. 1997

ე. თაყაიშვილი, რას შეიძლება ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

იოანე I – აღარნასე I 868-881

იოანე შავლიანი

აფხაზთა – დასავლეთ საქართველოს მეფე. გიორგი I-ის სიკვდილის შემდეგ ტახტზე უნდა ასულიყო მისი ძმისშვილი, დემეტრე II-ის შვილი – ბაგრატ, მაგრამ გიორგი I-ის ქვრივი წინ აღუდგა მის გამეფებას და დაუკავშირდა აფხაზეთის დიდგვარიანს – იოანე შავლიანს. მან მოაწყო შეთქმულება, ჩიხას ერისთავი მოკლული იქნა, ხოლო ბაგრატ კი ძლივს გადაურჩა სიკვდილს და თავი ბიზანტიას შეაფარა.

ტახტზე ავიდა იოანე შავლიანი (შავლიანები – საფიქრებელია სვანური წარმოშობის საგვარეულო იყო) მან თავისი მდგომარეობის განსამტკიცებლად თავის ვაჟს შერთო გუარამ მამულის ასული.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა, „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

თ. მიბჩუანი, აფხაზეთის მეფეები და მთავრები, თბ. 1997

ადარნასე I შავლიანი

აფხაზთა — დასავლეთ საქართველოს მეფე. იოანეს სიკედილის შემდეგ გამეფდა მისი შვილი ადარნასე I შავლიანი.

შავლიანთა მეფობის დროსაც გრძელდებოდა აფხაზთა სამეფოს ბრძოლა ქართული სამეფო-სამთავროებს შორის ჰეგემონიისათვის. კერძოდ, როგორც ჩანს, აფხაზთა სამეფო ჩაერია ტაო-კლარჯეთის მმართველებს შორის ბრძოლაში, რომელიც მიმდინარეობდა გუარამ მამფალსა და დაეით კურაპალაგს შორის, რომელიც იყო ბაგრატ კურაპალაგის ეპიშეილი.

მაგრამ შავლიანთა ბატონობა აფხაზეთის სამეფო ტახტზე დიდხანს არ გაგრძელებულა. ბაგრატი, დემეტრე II-ის შვილი ბიზანტიელთა ჯარით დაბრუნდა უკან, დაამარცხა ადარნასე I, მოკლა იგი და თვითონ დაიკავა სამეფო ტახტი.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

იე. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

თ. მიმჩუანი, აფხაზეთის მეფეები და მთავრები, თბ. 1997

ე. თაყაიშვილი, რას შეიძლება ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

ბაგრატ I

აფხაზთა — დასავლეთ საქართველოს მეფე (881-893) დემეტრე II-ის ძე. მის წინააღმდეგ შეთქმულება მოაწყვეს გიორგი I-ის ქერიემა და იოანე შავლიანმა, რომელთაც უნდოდათ ბაგრატის მოკვლა, მაგრამ იგი გადარჩა და თავი შეაფარა კონსტანტინოპოლს. მალე ბაგრატი ბიზანტიელთა ჯარით უკან დაბრუნდა და დაიბრუნა ტახტი, ხოლო ადარნასე შავლიანის ქერიეი გუარამ მამფალის ასული ცოლად შეირთო: „მაგიანე ქართლისა“-ს აეგორი მოგვითხრობს „მოსცა ბერძენთა მეფემან ლაშქარი და გამოგზავნა ზღუთ და ნაეითა შემოვიდა აფხაზეთად და მოკლა ადარ-

ადარნასე. მე იოვანესი და დაიპყრა აფხაზეთი და შეირთო ცოლი მისი ცოლად. ასული გუარამისა“.

ამის შემდეგ ბაგრატმა ჩამოიყვანა კონსტანტინოპოლიდან თავისი ცოლისძმა გუარამ მამფალის ეპეი – ნასრი, რომელმაც ბაგრატ I-ის დახმარებით დაიკავა ოძრხე, ჯეარისციხე და ლომსიანთა: „მისცა ლაშქარნი მისი, ხოლო ნასრა შეიპყრნა სამნი ციხენი: ოძრქე, ჯეარის-ციხე, და ლომსიანთა გუარამისიყე აღშენებული“. ეს ლაშქრობა მიზნად ისახავდა აფხაზთა სამეფოს კლარჯეთში გაბატონებას, მაგრამ ამ ბრძოლაში ჩაებნენ გურგენი და ადარნასე დავითის შვილი. მათ დაეხმარნენ სომეხები, კერძოდ სომეხთა მეფე აშოგი და მდინარე მტკეპართან მოხდა შეტაკება, სადაც ნასრი, მისი მოკავშირე აფხაზები და ოსები დამარცხდნენ, ხოლო თვით ნასრი ამ ბრძოლაში დაიღუპა. დაიღუპნენ ასევე ოსთა სარდალი ბაყათარი და აფხაზთა ერისთავი.

როგორც ვხედავთ ბაგრატის ჩარევამ კლარჯეთის საქმეებში მარცხი განიცადა.

ლიტ.: მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

3. Аңчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

ე. თაყაიშვილი, რას შეიცავდა ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა. საისტორიო მასალანი, თბ., 1912 წ.

კონსტანტინე III

აფხაზთა – დასავლეთ საქართველოს მეფე (893-922), ზ. ანჩაბადის აზრით (893-929) ბაგრატ I-ის შვილი. იბრძოდა ქართული სამეფო-სამთავროებს შორის პირველობისათვის. 904 წელს დაიკავა შიდა ქართლი. „მას ეამსა გამოვიდა კონსტანტინე აფხაზთა მეფე. დაიპყრა ქართლი“, მის წინააღმდეგ გამოილაშქრა სომეხთა მეფე სუმბაგმა, რომელსაც ბრძოლაში ქართველთა მეფე ადარნასე ეხმარებოდა „და ემტერა სომეხთა მეფე სუბაგ გიგმერაკალი, გამოილაშქრა სპითა ღიღითა, და მოადგა უფლისციხეს“.

მოკავშირეებმა უფლისციხე აიღეს. კონსტანტინემ ზაეი შესთავაზა. საზავო მოლაპარაკების დროს ადარნასეს ბრძანებით აფხაზთა მეფე დაატყვევეს და სუმბაგმა იგი ანისში გაგზავნა. ამ ამბავმა აღაშფოთა კონსტანტინეს მომხრეები „მეგრელები“ და მათ ახალი მეფის ძებნა დაიწყეს. ამის გამო სომეხთა მეფემ ოთხი თვის შემდეგ გაანთავისუფლა კონსტანტინე და უკან დაუბრუნა უფლისციხე და ქართლი. კონსტანტინე დაუმოყვრდა სომეხთა მეფეს და სუმბაგის ასული შეირთო ცოლად.

ამან ძალიან განარისხა ადარნასე ქართველთა მეფე. ამ დროს არაბები შემოიჭრნენ, იგი არაბთა სარდალს აბულ-კასიმს მიემხრო. არაბებმა სომხეთი ააოხრეს და სუმბაგი მოკლეს.

ამის შემდეგ კონსტანტინემ კახეთის ქორეპისკოპოსთან კვირიკესთან ერთად ჰერეთში გაილაშქრა: „ჩავიდეს ჰერეთად და მოადგეს ციხესა ვეჟინისასა... და ვითარცა მისწურეს წაღებად, მაშინ ადარნასე პაგრიკი გამოვიდა, პარასკევის ჯუარსა მიუპყრა ზაეის პირი. მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გაეაზნი და კურიკეს ორჭობი“.

კონსტანტინე ასევე ცდილობდა თავისი გავლენა გაეერყელებინა ოსეთზე. ამ დროს იწყება ოსეთში ქრისტიანობის გავრცელება, რასაც მხარს უჭერენ აფხაზთა მეფეები.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ., 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ეგრის-აფხაზეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

С. Джанашиа. О времени и условиях возникновения Абхазского царства, Мרוშები, II, თბ., 1952.

ივ. ჯავახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ., 1965

ე. თაყაიშვილი, რას შეიცავდა ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა. საისტორიო მასალანი, ტფ., 1912 წ.

М. Лордкипанидзе. Абхазское царство (Эгрис-Абхазети) Очерки истории Грузии, Т. II 1988

აფხაზთა — დასავლეთ საქართველოს მეფე (922-957), 8. ან-ჩაბაძის აზრით (929-957). კონსტანტინე III-ის ძე. კონსტანტინეს სიკედილის შემდეგ გიორგის, სამეფო ტახტს ეცილებოდა უმცროსი ძმა ბაგრატ. კონსტანტინეს გიორგი შეეძინა მეფე ადარნასეს ასულისგან, ხოლო ბაგრატ მეორე ქორწინებიდან, სომეხთა მეფის ასულისგან. მაგრამ ბაგრატ მალე გარდაიცვალა და გიორგიმ განიმტკიცა მეფობა. მან ქართლის გამგეობა თავის უფროს ძე კონსტანტინეს ჩააბარა, მაგრამ მან ურჩობა დაიწყო, აუჯანყდა მამას: „ეითარ დაყო სამი წელიწადი იწყოდ მტრობად მამისა თჳსისა და ძეხნად მეფობისა“. კონსტანტინემ უფლისციხე გააშა-გრა. გიორგიმ „ეითარ დაიდასტურა განდგომა ძისა თჳსისა“ გაილაშქრა დიდი ჯარით, ალყა შემოარტყა ციხეს და ხელში ჩაიგდო ურჩი შვილი. მამამ არ აპაგია კონსტანტინეს ურჩობა და სიკედილით დასაჯა. იგი ჯერ დააბრმავეს, ხოლო შემდეგ მრავალი წამებისაგან გარდაიცვალა. მის ადგილზე კი გიორგიმ თავისი მეორე ძე — ლეონი დასვა.

გიორგიმ კახეთის წინააღმდეგ გაილაშქრა: „მოსწუა და ასწყუდა და წარვიდა თჳსადვე ქვეყნად“, მან შეიპყრო კეირიკე ქორეპისკოპოსი. კეირიკემ აღიარა გიორგის ბატონობა კახეთზე და აფხაზთა მეფემ იგი გაანთავისუფლა, მაგრამ კეირიკემ ფიცი გატეხა და გიორგის განუდგა. მეფემ თავისი შვილის ლეონის წინამძღოლობით ჯარი გააგზავნა კახეთში. ამ ლაშქრობის დროს გიორგი უეცრად გარდაიცვალა და ლეონი იძულებული გახდა ბავეი დაედო კეირიკესთან. კეირიკემ კელაჲ აღიარა აფხაზთა მეფის ბატონობა.

გიორგის მეფობის დროს აფხაზეთის სამეფომ საზღვრები გაიფართოვა და ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის პირველობა მოიპოვა. გიორგის აქტიური ხელშეწყობით X ს. II ნახევარში ოსეთში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. კონსტანტინოპოლის პაგრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი მაღლობას უხდის გიორგი II-ეს ალანთა მეფისა და ხალხის გაქრისტიანების ხელის შეწყობისათვის. ამავე დროს პაგრიარქი სხვა გაგზავნილ წერილებში გიორგი II-ეს უწოდებს „ბრწყინვალე ექსუსიაგს“ (ექსუსიაგი — „მფლობელი“).

ქართული წყარო გიორგის ეკლესიათა აღმშენებელს უწოდებს. მან დააარსა ჭყონდიდის (მარგვილის) საეპისკოპოსო კათედრა.

გიორგი II-ის მეფობის დროს აფხაზეთის სამეფო გამხდარა ერთ-ერთი ცენტრი ქართული საეკლესიო მწერლობისა. ამ დროს აფხაზეთში მოღვაწეობდა განთქმული ქართველი მწერალი, პოეტი-ჰიმნოგრაფი იოანე მინჩხი, რომლის საგალობელნი, საეკლესიო ჰიმნები ქართულ ენაზე აფხაზეთიდან ვრცელდებიან მთელს საქართველოში. გიორგი II-ე პირადად მფარველობდა მას. იოანე მინჩხის ერთ-ერთ ჰიმნს დართული აქვს გიორგი მეფის სახოგბო წარწერა: „ესე გალობანი მას კარგსა გიორგი მეფესა, დიდისა, დიდიოა ვედრებითა აღუწერებთან მინჩხისადა“.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ვეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

М. Лордкипанидзе. Абхазское царство (Эгрис-Абхазети) Очерки истории Грузии, Т. II 1988

З. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

З. Анчабадзе, Г. Дзидзария, А. Куправа. История абхазии, Сухуми, 1986

Очерки истории Абхазской АССР. Часть I, Сухуми, 1960

ე. თაყაიშვილი, რას შეიძლება ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ., 1912 წ.

თ. მიხუჯანი, აფხაზეთის მეფეები და მთავრები, თბ., 1997

ლეონ III

აფხაზთა – დასაქმეთ საქართველოს მეფე 957-967. გიორგი II-ის ძე. მამამისმა აჯანყებული კონსტანტინეს დასჯის შემდეგ ქართლის გამგებლად დასვა. გიორგის სიკედილის შემდეგ ლეონი აფხაზეთის სამეფო ტახტზე ავიდა. მამის დავალებით იბრძოდა კახეთში, მაგრამ მისი სიკედილის შემდეგ ლეონი დაუბაჟდა კახეთის ქორეპისკოპოსს კვირიკეს, რომელმაც აღიარა აფხაზთა მეფის უზენაესობა. ლეონმა თავისი შვილი მიათხოვა კვირიკეს

ვაჟს, მაგრამ ბავი ხანგრძლივი არ ყოფილა. როდესაც ლეონის ასული გარდაიცვალა, აფხაზთა მეფემ დაიწყო ბრძოლა კეირიკეს წინააღმდეგ: „კუალად იწყო მტრობად კურიკეს და ძებნად კახეთისა. გაილაშქრა სპითა დიდითა, ჩადგა არაგვის პირსა, ასწყულა მუხრანი, ხერკი და ბაზალეთი და მასვე ლაშქრობასა დასწევლა, შეიქცა გარე და მოკულა“ – მოგვითხრობს „მაგნიანე ქართლისა“.

ლეონ III-ის დროს დასავლეთ საქართველოში დიდი სამშენებლო სამუშაოები მიმდინარეობდა. კერძოდ, ლეონმა „აღაშენა ეკლესია მოქვისა და შექმნა საყდარი საეპისკოპოსოდ“.

მისი მეფობის დროს აშენდა კუმურდოს ტაძარი. ამ ტაძრის წარწერიდან (964) ჩანს, რომ X საუკუნის შუა წლებში ჯაეახეთზე ლეონის ხელისუფლება ერცელდება. აქ აფხაზთა მეფის მოხელე ერისთავი გვიად მარუშიანი იჯდა.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა. „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

ივ. ჯაეახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

ე. თაყაიშვილი, რას შეიძლება ეგრეთწოდებული აფხაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

ნ. შოშიაშვილი, ლაპიდარული წარწერები, ტ. I, თბ. 1980

ლემეტრე III

ლემეტრე III – აფხაზთა-დასავლეთ საქართველოს მეფე 967-975. გიორგი II-ის ძე, ლეონ III-ის ძმა, წინაპრების მსგავსად იბრძვის ქართლისათვის: „დაჯდა მეფედ ლემეტრე, ძმა ლეონისი, ეუფლა ქართლს“.

მისი მეფობის დროს ტახტის დასაუფლებად იბრძვის მისი ძმა – თეოდოსი, რომელიც გიორგი II-ემ ბიზანტიას გააგზავნა ძმასთან ბაგრატიან ერთანდ. თეოდოსს ამ ბრძოლაში ეხმარებიან დავით კურაპალაგი, კახეთის ქორეპისკოპოსი და ქართლის აზნაურები. ლემეტრემ დაამარცხა თეოდოსი. მან თავი შეაფარა

ქართლს, ძამის ციხეს, ერთ-ერთ დიდებულ ადარნასესთან. მაგრამ აფხაზთა მეფე თავს დაესხა ძამის ციხეს, სამი თვის ალყის შემდეგ გარნიზონმა მოითხოვა ზავი და თეოდოსის უნებლად გაშვება. ღემეტრე დაეთანხმა წინადადებას, მაგრამ შემდეგ მოგყუებით ხელში ჩაიგდო თეოდოსი და თვალები დასწვა. ღემეტრეს ამის გამო აფსაზეთშიც აუჯანყდნენ, მაგრამ მეფემ ისინიც დაამარცხა. ღემეტრე ისე გარდაიცვალა, რომ შვილი არ დარჩენია და გახტი უსინათლო თეოდოსს დარჩა.

ლიტ.: მ. ლორთქიფანიძე, „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

3. Аңчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

თეოდოს III

აფხაზთა – დასავლეთ საქართველოს მეფე 975-978. გიორგი II-ის ძე, ლეონ III-ის სიკედილის შემდეგ დაუპირისპირდა თავის ძმას – ღემეტრე III-ს. თეოდოსი ბაგრატიონიდან ბიზანტიაში იზრდებოდა. იგი გახტისათვის ბრძოლაში დამარცხდა და ღემეტრემ მას თვალები დასწვა, თუმცა ღემეტრეს სიკედილის შემდეგ იგი სამეფო გახტზე ავიდა. მეფის უსინათლობითა და სისუსტით სარგებლობდნენ ფეოდალები და ქვეყანა ანარქიამ მოიცვა. თეოდოსს შვილი არ ჰყავდა. წყაროებში იგი იხსენიება, როგორც „თვალდამწვარი“, „მწუხარე“.

ამ დროს 972 წ. „აფხაზთა მეფედ“ აკურთხეს თეოდოსის დისწული ბაგრატ ბაგრატიონი (ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III), რომელმაც ბრმა თეოდოსი დაეით კურაპალატთან გაგზავნა. ამის შემდეგ თეოდოსი წყაროებში აღარ იხსენიება.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა, „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

მ. ლორთქიფანიძე, „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“, თბ. 1963

მ. ლორთქიფანიძე, „გაო-კლარჯეთის სამეფო“, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ. 1973

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II, თბ. 1965

3. Анчабадзе. Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959

ე. თაყაიშვილი, რას შეიქავედა ეგრეთწოდებული აფსაზეთის ისტორია ბაგრატ მეფისა, საისტორიო მასალანი, თბ. 1912 წ.

კახეთის ქორეპისკოპოსები (მთავრები)

ბრიპოლი

კახეთის მსხვილი ფეოდალი (787-827), რომელმაც ისარგებლა ქართლის ერისმთავარ ჯუანშერ არჩილის ძის გარდაცვალების (787 წელი) შემდეგ შექმნილი სიტუაციით და კახეთი დამოუკიდებელ სამთავროდ გამოაცხადა.

კახეთის მთავრებმა თავიდანვე მიიღეს ქორეპისკოპოსის ტიტული. ზოგი მკელეეარის აზრით, ქორეპისკოპოსი ბიზანტიური სასულიერო ტიტულია და სასოფლო თემის განმგებელ უსამწყსო ეპისკოპოსს ნიშნავს. თუმცა არსებობს საპირისპირო მოსაზრებაც, რომლის თანახმადაც გერმინი ადგილობრივი წარმოშობისა უნდა იყოს. კახეთის მთავრების ტიტული უნდა მომდინარეობდეს წანართა ქორეპისკოპოსის სახელწოდებიდან. წანარები დღევანდელი ხევის (ყაზბეგის რაიონის) გერიგორიაზე მცხოვრები გომი იყო, რომელმაც აქტიური მონაწილეობა მიიღო არაბთა წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლებში. სწორედ წანარებზე დაყრდნობით აგარებს გრიგოლი თავის სამინაო თუ საგარეო პოლიტიკას.

VIII საუკუნის დასასრულიდანვე იწყება კახეთის სამთავროს გაძლიერება. მას შემოუერთდა კუხეთი (დღევანდელი გარე კახეთი) და გარდაბანი (მტკერის მარჯვენა სანაპირო ღებდასა და შამქორს შორის). კახეთის მთავარმა დაიპყრო შიდა ქართლიც, რის გამოც მას შეგაკება მოუხდა აშოგ I კურაპალატთან. აშოგს მიემხრო აფხაზთა მეფე, გრიგოლს კი თბილისის ამირა. გრიგოლი დამარცხდა და იძულებული გახდა დაეთმო შიდა ქართლის დიდი ნაწილი, მაგრამ ქართლის გერიგორია მდ. ქსნის აღმოსავლეთით კახეთის სამთავროს შემადგენლობაში დარჩა.

გრიგოლი, როგორც ჩანს, უბედოდ გადაეგო და მისი გარდაცვალების შემდეგ კახეთის სამთავროში დღის წესრიგში დადგა ტახტის მემკვიდრეობის საკითხი.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

М.Д. Лордкипанидзе, Кахети, Очерки истории Грузии, т. II. Тб.,

1989

პაჩე (ლაჩი)

კახეთის მთავარი (827-839). იოანე ქეაბულის ძის შვილი. გამთავრდა გარდაბნის წარჩინებულთა მხარდაჭერით. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, გარდაბნელი დიდებულები კახეთში ბატონობისათვის ებრძოდნენ ჯერ წანარებს, შემდეგ სხვა მოწინააღმდეგეებსაც.

ვაჩეს ქორეპისკოპოსობის დროს კახეთში აღგილი ჰქონდა არაბთა შემოსევას ხალიდ იბნ-იაზიდის ხელმძღვანელობით. როგორც ჩანს, სახალიფო დიდად შეაშფოთა კავკასიაში განმათავისუფლებელი გენდენციების გაძლიერებამ. არაბთა ეს შემოსევა მათი შერყეული მდგომარეობის განმტკიცებისა და კახეთის გაძლიერებისა და გერიგორიული გაფართოების წინააღმდეგ იყო მიმართული.

829-830 წლებში ხალიდმა მოახერხა კახეთის დამორჩილება, აიღო ხარკი და უკან გაბრუნდა. აღსანიშნავია, რომ ხარკი 3 ათ. ფაშაგისა და 20 ათ. ცხერისაგან შედგებოდა.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

კახეთის მთავარი (839-861). გარდაბნულ დიდებულთა, ღონაურთა გვარის დინასტიის პირველი წარმომადგენელი. მის დროს კახეთი კვლავ აგრძელებს დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკური კურსის გატარებას, რამაც არაბთა ახალი შემოსევები გამოიწვია.

840-842 წლებში ხალილ იბნ-იაზიდ იორჯერ შემოესია საქართველოს. არაბთა წინააღმდეგ საბრძოლველად შეიქმნა ამიერკავკასიის პოლიტიკური ერთეულების კოალიცია, რომელშიც შევიდნენ: კახეთის ქორეპისკოპოსი სამოელი, თბილისის ამირა, გურამ მამფალი და არმენიის სპარაპეტი სმბატ ამოგის ძე ბაგრატიონი.

პირველად არაბებმა პერეთის გავლით შეაღწიეს კახეთში, მაგრამ სასტიკი მარცხი განიცადეს კახეთის ლაშქართან ბრძოლაში, რომელიც სოფ. გაეაბთან გაიმართა. შემდეგ ხალილ იბნ-იაზიდმა ჯაფახეთში ილაშქრა, სადაც დაიღუპა კიდეც.

ბაღდადის ხალიფამ, რომელსაც არ სურდა მარცხთან შერიგება, ამიერკავკასიის ურჩი პოლიტიკური ერთეულების დასჯის მიზნით ახალი ლაშქრობა მოაწყო. 853 წელს საქართველოში შემოიჭრა უზარმაზარი არმია ბულა თურქის ხელმძღვანელობით.

არაბებმა პირველი დარცხმვა თბილისის საამიროს წინააღმდეგ მიმართეს. ბულა თურქმა სასტიკად დაარბია თბილისი — მხოლოდ ერთი დღის განმავლობაში 50 ათ. თბილისელი დაიღუპა.

854 წელს ბულა თურქმა იორჯერ სცადა კახეთში შეჭრა, პირველად გარდაბნის მხრიდან, ამ უკანასკნელის სასტიკად აოხრების შემდეგ, მეორედ კი დასავლეთიდან, არაგვის ხეობით. კახელებმა იორჯერე მოიგერიეს არაბების არმია და კახეთის სამთავრო აოხრებას გადაარჩა.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ., გ. II, თბ., 1973

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

გაბრიელი

კახეთის მთავარი (861-881) სამოელის ძმა. ღონაურთა დინასტიის ბოლო წარმომადგენელი. მისი ქორეპისკოპოსობის დროს კახეთში სიმშვიდე სუფევდა. არაბთა რამე მნიშვნელოვან შემოსევას ამ პერიოდში აღგილი არ ჰქონია.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

შაღლა I

კახეთის მთავარი (881-892). არეგმანელთა დინასტიის პირველი წარმომადგენელი. წყაროებში იგი დახასიათებულია, როგორც „კაცი მეცნიერი“, რომელმაც პირველ რიგში განიმტკიცა მდგომარეობა კახეთში და შემდეგ „ეუფლა“ გარდაბანს. როგორც ჩანს, გარდაბნელები უბრძოლველად არ დამორჩილებიან ახალი მთავრის ხელისუფლებას და მას ბრძოლით მოუხდა გარდაბნის დაკავება.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

ჰპირიკე I

კახეთის მთავარი (892-918). შაღლა I-ის ძე. მისი მმართველობა მთელი რიგი ახალი მოვლენებით აღინიშნა. ეს ის დროა, როცა აზერბაიჯანში იქმნება საჯიდების ძლიერი სახელმწიფო. 907-914 წლებში საჯმა აბულ კასიმმა დალაშქრა და ააოხრა

სომხეთისა და საქართველოს მთელი რიგი პროვინციები. კახეთმა შეძლო თავიდან აეცილებინა ეს ახალი შემოსევა: არაბთა მიერ უჯარმისა და ბოჭორმის ციხეების დაკაების შემდეგ კვირიკე I-მა აბულ კასიმს მორჩილება აღუთქვა და სამთავრო აოხრებას გადაარჩინა.

საჯთა ახალმა შემოსევამ ღიდად დააზარალა და დაასუსტა კახეთის მეზობელი პოლიტიკური ერთეულები. კახეთი სარგებლობს ამ მდგომარეობით და თავის გერიგორიების გაფართოებაზე ზრუნვას იწყებს. მალე კვირიკე I-მა იპოვა მოკავშირეც, აფხაზთა მეფე კონსტანტინე III (893-922). ახალ მოკავშირესთან ერთად კახეთის მთავარმა დალაშქრა ჰერეთი. ჰერეთის მეფემ, ადარნასე პაგრიკმა ზავის საფასურად აფხაზთა მეფეს არიშისა და გავაზნის, ხოლო კახეთის ქორეპისკოპოსს ორჭობის ციხეები დაუთმო. ეს ლაშქრობა 915-918 წლებში, აბულ კასიმის შემოსევის შემდეგ უნდა მომხდარიყო.

ლიტ.: ეახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

ფაღლა II

კახეთის მთავარი (918-929). ცდილობდა მშვიდობიანი ურთიერთობა დაემყარებინა მეზობელ პოლიტიკურ გაერთიანებებთან. იგი დაეხმარა სომხეთის მეფე აშოტ II ერკატის განმდგარი ეასალის, უგის მთავრ მოსეს დამორჩილებაში, ხოლო 925 წელს აფხაზთა მეფე გიორგი II-ს (922-967) დაამარცხებინა აჯანყებული შვილი კონსტანტი.

ფაღლა II აწარმოებდა ფართო აღმშენებლობით საქმიანობას, აგებდა ახალ ციხე-სიმაგრეებს. კერძოდ, ააგო ლოწობანის ციხე. მისი მმართველობის დროს კახეთს ახალი საფრთხე დაემუქრა. საჯთა ახალი შემოსევის შედეგად ქვეყანა მოოხრდა. არაბებმა გადაწვეს მცხეთის ჯვარი და მნიშვნელოვანწილად შეასუსტეს სამთავროს ძლიერება.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

კვირიკე II

კახეთის მთავარი (929-976). ახალ ქორეპისკოპოსს მეგად მძიმე პირობებში მოუხდა სამთავროს მართვა. დასუსტებულმა ქვეყანამ ყოველი მხრიდან განიცადა შევიწროება. აღმოსავლეთიდან მას პერეთი უგევს. ამ უკანასკნელმა X საუკუნის 60-იან წლებში აღადგინა საუკუნის დასაწყისში დათმობილი პოზიციები და საფიქრებელია, რომ ბევრი კახური მიწაც დაიკავა.

დასავლეთიდან კახეთს გაძლიერებული აფხაზთა სამეფო უგევს. პოლიტიკურ ასპარეზზე კვლავ ჩნდებიან მმართველი დინასტიის ძველი მტრები. გარდაბნელმა აზნაურებმა მოიწვიეს აფხაზთა მეფე გიორგი II, რომელიც სასწრაფოდ გადმოვიდა კახეთში და ალყა შემოარტყა ლოწობანის, ნახჭევანისა და ბოჭორმის ციხეებს. კვირიკე II-ს უღალატა საკუთარმა ძმამ, შურტამაც, რომელმაც უჯარმა გადაცა აფხაზთა მეფეს. ქორეპისკოპოსი უკვე ციხეთა დათმობას აპირებდა, მაგრამ მოულოდნელად გამოჩენილმა მოკავშირეებმა, ქართლის აზნაურებმა აღმოუჩინეს მას დახმარება დაკარგული პოზიციების აღდგენაში. ქართლელ დიდებულთა ეს პოზიცია გასაგები გახდება, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ დასავლეთ საქართველოსა და კახეთის გაერთიანება შიდა ქართლს საბოლოოდ დაუმორჩილებდა ქუთაისის სამეფო ტახტს. ამას კი, საბოლოო ჯამში, ქართლელ დიდაზნაურთა პრივილეგიების დაკარგვა მოყვებოდა.

გიორგი II ვერ ურიგდება კახეთის დაკარგვას. მისი ძე, უფლისწული ლეონი 957 და 967 წლებში ლაშქრობს კახეთის წინააღმდეგ, მაგრამ ჯერ გიორგი II-ის, ხოლო შემდეგ გამეფებული ლეონ III-ის (957-967) გარდაცვალებამ ორივე ლაშქრობა ჩაშალა.

ამის შემდეგ კახეთის სამთავრო თვითონ გადადის შეგევამზე. კვირიკე II ცდილობს გამოიყენოს აფხაზთა სამეფოში ლეონ III-ის ეპეებს, ღემეტრესა და თეოდოსის შორის სამეფო ტახტისათ-

ვის წარმოებული ბრძოლა. სარგებლობს რა დას. საქართველოში დაწყებული შინაომით, კახეთის ლაშქარი იკაეებს შიდა ქართლს, მაგრამ ახალი მეგოქის, დავით III კურაპალატის გამოჩენისთანავე კახელები ისევ თმობენ პოზიციებს.

ლიტ.: ეახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ., ტ. II, თბ., 1973

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

დავითი

კახეთის მთავარი (976-1009). მისი ქორეპისკოპოსობის დროს კახეთი კელავ ძლიერდება. სამთავროს მთავარ მოკავშირეებად კელავ რჩებიან აფხაზთა და ჰერთა სამეფოები.

შიდა ქართლის აზნაურებზე დაყრდნობით დავითმა დაიწყო ბრძოლა აფხაზთა სამეფოს წინააღმდეგ და მიუხედავად იმისა, რომ ამ ბრძოლაში, ბაგრატ III აფხაზთა მეფემ გაიმარჯვა, კახეთის მთავარმა მაინც მოახერხა მდ. ქსნის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე ციხეების – გრუასა და წირქეალის ხელში ჩაგდება.

ამის შემდეგ დავითი იწყებს ბრძოლას ჰერეთისათვის. ჰერეთის სამეფო ამ დროს დასუსტებულია და მის შესაერთებლად იბრძვის როგორც კახეთის სამთავრო, ისე აფხაზთა სამეფო. 1008 წელს მეფე ბაგრატ III-მ დაიკავა ჰერეთი და იქ განმგებლად თავისი მომხრე აბულალი დასვა. ჰერმა დიდებულებმა, რომელთაც არ სცნეს აბულალის ბატონობა, თავიანთ მეფედ დავით ქორეპისკოპოსი მოიწვიეს. დავითმა მოახერხა ჰერეთიდან აბულალის განდევნა. ამის შემდეგ დავითი მალე გარდაიცვალა.

ლიტ.: ეახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ., ტ. II, თბ., 1973

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

კვირიკე III

კახეთის მთავარი (1009-1010). გამეფებისთანავე ბრძოლა მოუხდა ერთიანი საქართველოს მეფე ბაგრატ III-თან. ამ უკანასკნელმა რამდენჯერმე დაამარცხა კახეთის ქორეპისკოპოსი, ტყვედ იგდო იგი და ჰერეთი და კახეთი უშუალოდ შეუერთა თავის სამეფოს. ბაგრატ III-ის გარდაცვალების (1014) შემდეგ ჰერეთმა და კახეთმა კვლავ მოიპოვეს დამოუკიდებლობა. ერთიანი ჰერეთ-კახეთის მეფე გახდა კვირიკე III (იხ. ჰერეთ-კახეთის მეფეები, კვირიკე III დიდი).

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

ჰერეთის („რანთა“) მეფეები (893 წლამდე მთავრები)

სუმბატი

ჰერეთის მთავარი (VIII-IX სს. მიჯნა). მისი მოღვაწეობის შესახებ არაერთი ცნობა არ მოგვეპოვება. იგი ნახსენებია წყაროებში, როგორც ჰერეთის მთავარ საჰლის მამა.

ლიტ.: ეახუში ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.
თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982.

საჰლი

ჰერეთის მთავარი (IX საუკუნის I ნახ. – დაახ. 853). მისი მმართველობის დროს ჰერეთი დიდად გაძლიერდა. 822 წელს საჰლი თავის ვაჟთან, ადარნერსესთან (აგერნერსეჰ) ერთად შეიკრა მარჯვენა ნაპირის ალბანეთში, დაამარცხა ამ უკანასკნელის მმართველი, მიჰრანილი ეარამ-თრდაგი, ამოკლიტა მიჰრანილთა საგვარეულო და მიითვისა მათი გიგული „რანთა მეფე“.

საჰლი ფორმალურად არაბთა ვასალად ცნობდა თავს და მხარს უჭერდა სახალიფოს პოლიტიკას ამიერკავკასიაში. 837 წელს გორისის ციხეში (თანამედროვე ყარაბაღის გერიგორიამზე) მან შეიპყრო და არაბებს გადასცა ალბანეთში ხურამიგული აჯანყების ხელმძღვანელი ბაბექი.

მაგრამ, როგორც ჩანს, ჰერეთის მიერ ვასალობის აღიარება სრულებითაც არ ნიშნავდა საჰლის ხალიფასადმი უსიკვეო მორჩილებას. არაბთა სარდალმა ხალიდ იბნ იაზიდმა, IX ს. 20-იან წლებში საქართველოში მოწყობილი ლაშქრობის დროს, ჰერეთიც დალაშქრა. ეს უნდა ყოფილიყო საჰლის მიერ 822 წელს ალბანეთში მოწყობილი ლაშქრობის პასუხი.

853 წელს, არაბთა ახალი შემოსევისას, საჰლის კონფლიქტი მოუვიდა არაბთა სარდალთან, ბულა თურქთან, რომელმაც შეიპყრო იგი და სახალიფოში გაგზავნა. ამის შემდეგ ჰერეთი ხარკს უხდიდა არაბებს.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

М.Д. Лордкипанидзе, Эрети, Очерки истории Грузии, т.II. Тб., 1989

აღარნერსე

ჰერეთის მთავარი (დაახ. 853-დან – დაახ. IX ს. III მეოთხედი). საჰლის ძე. შესაძლოა იგი ყოფილიყო მთავარი საჰლის შემდეგ, თუმცა ჩვენთვის ცნობილ წყაროებში არ მოიპოვება ცნობები იმის შესახებ, თუ ვინ მართავდა ამ დროს ჰერეთს.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

ბრიგოლ ჰამამი

ჰერეთის მთავარი (დაახ. IX ს. IV მეოთხედი – 897, მეფე 893 წლიდან). მის დროს იწყება ჰერეთის ახალი გაძლიერება. სამთავროს შემადგენლობაში ამ დროისათვის შედის მარჯვენა ნაპირის ალბანეთის ნაწილი. გრიგოლ ჰამამმა დაიპყრო კახეთის გერიგორიის ნაწილიც და 893 წელს მეფედ ეკურთხა.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

პერეთის მეფე (დაახ. X ს. I მეოთხედში). მის დროს სამეფო განიცდის აგრესიას კახეთისა და აფხაზეთის მხრიდან. 915-918 წლებში, კახეთის ქორეპისკოპოს კეირიკე I-სა და აფხაზთა მეფე კონსტანტი III-ის გაერთიანებული შემოსევის შედეგად პერეთმა დაკარგა არიშის, გაეაზნისა და ორჭობის ციხეები.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

იშხანიკი

პერეთის მეფე (დაახ. X ს. 30-50-იან წლები). ადარნასე პატრიკის ძე. დედის — გუარამ ქართველთა ერისთავთ-ერისთავის დის, დინარა დედოფლის დახმარებით ჩააგარა რელიგიური რეფორმა. პერეთმა უარყო მონოფიზიტობა, აღიარა მართლმადიდებლობა და ეკლესიურად დაექვემდებარა მცხეთის საკათალიკოსო გაბგს. ეს ფაქტიურად ნიშნავდა სომხური პოლიტიკური ორიენტაციის ქართულით შეცვლას.

საგარეო პოლიტიკაში იშხანიკი ცდილობდა აღრე დაკარგული პერეთის მიწების ხელახლა შემომტკიცებას. მან ისარგებლა საჯთა მეორე შემოსევის (X ს. 20-იან წლები) შემდეგ კახეთის სამთავროს დასუსტებით და დაიბრუნა კახეთის ქორეპისკოპოს კეირიკე I-სა და აფხაზთა მეფე კონსტანტი III-ის მიერ ადარნასე პატრიკისათვის წართმეული ციხე-სიმაგრეები.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

М.Д. Лордкипанидзе, Эрети, Очерки истории Грузии, т.II. Тб.,

პერეთის მეფე (დაახ. X ს. II მეოთხედი). მისი მმართველობის პერიოდში პერეთის სამეფო ღიდად გაძლიერდა და კელაჲ შემოიმატა მარჯვენა ნაპირის ალბანეთისა და კახეთის სამთავროს ტერიტორიათა ნაწილი. სწორედ კახურ მიწათა დაუფლების შემდეგ (X ს. 60-იან წლები) უნდა მიეღო იოანეს „წანართა მეფის“ ტიტული.

აღსანიშნავია, რომ იოანე სენექერიმმა სამეფო გვირგვინი ალბანთა კათალიკოსისაგან მიიღო. თანამედროვენი იოანეს ალბანეთის სახელმწიფოს აღმდგენლად მიიჩნევენ. წყაროებში არაფერია ნათქვამი, თუ რამდენ ხანს იმეფა იოანე სენექერიმმა და ჰყავდა თუ არა მას მემკვიდრე.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982,

XI ს. დასაწყისში პერეთი უკვე სუსტ სახელმწიფოს წარმოადგენს, რომლის დაუფლებისთვის ერთმანეთს ებრძვიან მეზობელი პოლიტიკური ერთეულები.

1008 წელს პერეთს იკავებს ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ III (975-1014). მისი გარდაცვალების შემდეგ პერეთი გამოეყო ერთიანი საქართველოს სამეფოს და კახეთთან ერთად შექმნა რანთა და კახთა სამეფო.

პერეთ-კახეთის („რანთა და კახთა“) მეფეები

კვირიკე III ღიღი

პერეთ-კახეთის პირველი მეფე (1014-1037). ღავით ქორეპისკოპოსის ძე. გამეფებისთანავე ბრძოლა მოუხდა ერთიანი საქართველოს მეფე ბაგრატ III-თან, რომელმაც გყვედ იგლო იგი და „დაიჭირა კარსა ზელა თვისსა“ (იხ. კახეთის ქორეპისკოპოსები, კვირიკე III).

ბაგრატ III-ის გარდაცვალების შემდეგ, 1014 წელს, პერმა და კახმა ღიღებულებმა კვირიკე III დააბრუნეს მეფედ.

კვირიკე III ღიღი მნიშვნელოვანი ფიგურაა პერეთ-კახეთის სამეფოს ისტორიაში. თავისი მოღვაწეობით, საშინაო და საგარეო პოლიტიკით მან ღიღად შეუწყო ხელი რანთა და კახთა სამეფოს გაძლიერებასა და აყვავებას.

საშინაო პოლიტიკაში კვირიკე III ძლიერი, ცენტრალიზებული ხელისუფლების მომხრე იყო. ამ დროს სამეფოში ჩატარებულ იქნა აღმინისგრაციული რეფორმა. სამეფოს დედაქალაქი თიანეთიდან თელავში იქნა გადმოგანილი. ქვეყანა დაიყო შვიდ საერისთავოდ (3 კახეთში, 4 პერეთში): რუსთავი, პანკისი, კეგერა (კახეთი), შგორი, ხორნაბუჯი, ვეჟინი, მაჭი (პერეთი).

საგარეო პოლიტიკაში რანთა და კახთა სამეფო ატარებს ერთიან ქართულ მონარქიასთან მტკიცე კავშირის კურსს. 1027-1032 წლებში კვირიკე ღიღი ლიპარიტ ბაღვაშთან, იოანე აბაზასძესთან, თბილისის ამირა ჯაფართან და გაშირ-ძორაგეტის მეფე ღავითთან ერთად ებრძოდა განძის ამირა ფადლონს, რომელიც ღიღ საფრთხეს უქმნიდა მეზობელ პოლიტიკურ ერთეულებს. მოკავშირეებმა სასტიკად დაამარცხეს ფადლონი ეკლესიის ბრძოლაში.

30-იანი წლების I ნახევარში კახეთს ოსები შემოესივნენ. მათ ააოხრეს თიანეთი და ქვეყნის ცენტრალურ რაიონებს დაემუქრნენ. კვირიკე III ღიღმა დაამარცხა და კახეთიდან განდევნა მგერი. ბრძოლაში დაიღუპა „ოესთა მეფე“ ურდურე.

რანთა და კახთა მეფე მონაწილეობს 1037-1039 წწ. თბილისის ამირას წინააღმდეგ დაწყებულ ბრძოლაში. თბილისის ალყის დროს კეირიკე III დიდი მოკლა „ეინმე ოვსმან ... სისხლისათვის ოვსთა მეფისა ურდურესა“.

კეირიკე III დიდს შეილი არ დარჩენია. მის შემდეგ პერეთ-კახეთში გამეფდა კეირიკე III დიდის დის და ტაშირ-ძორაგეტის მეფის დავითის უმცროსი ვაჟი.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ. ტ. II, თბ., 1973.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

ბაპიკ

პერეთ-კახეთის მეფე (1037-1058). კეირიკე III დიდის დისა და ტაშირ-ძორაგეტის მეფის დავით ანჰოლცის (უმიწაწყლო) უმცროსი ვაჟი.

გაგიკს მეტად რთულ პირობებში უხდებოდა მეფობა. ერთიანი საქართველოს სამეფოს შემდგომი გაძლიერება დღის წესრიგში აყენებდა პერეთ-კახეთის საქართველოსთან შეერთების საკითხს. გაგიკი მხოლოდ საქართველოს სამეფოში მიმდინარე შინაფეოდალურ ომში მონაწილე ჯარებს შორის მოხერხებული პოლიტიკური ლავირებით ახერხებდა თავისი სამეფოს არსებობის გახანგრძლივებას.

ურთიერთობა ბაგრატ IV-სა და გაგიკს შორის მკვეთრად დაიძაბა და მალე მათ შორის ომიც დაიწყო. 40-იანი წლების დასაწყისში ბაგრატ IV კახეთში შეიჭრა, მიქელ გაბრიელის მთასთან (ადგილმდებარეობა უცნობია) დაამარცხა კახეთის ლაშქარი, აიღო და გადაწვა ბოლოჯის სასახლე (დღევანდელი ცხრაკარა თიანეთთან).

1044-1045 წლებში გავიკს ლიპარიტ ბაღვაშის ბანაკში ეხედაეთ. 1045-1046 წლებში პერეთ-კახეთის მეფე, როგორც ჩანს, შეურიგდა ბაგრატ IV-ს, ხოლო 1046-1047 წლებში იგი კვლავ ლიპარიტის მოკავშირეა.

ლიტ.: ეახუშგი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ. გ. II, თბ., 1973.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

აღსართან I

პერეთ-კახეთის მეფე (1058-1084). მისი მმართველობის პერიოდში ერთიანი საქართველოს სამეფო სულ უფრო და უფრო აძლიერებს შეგეევას აღმოსავლელი მეზობლის წინააღმდეგ. 1065 წლისათვის ბაგრატ IV უკვე მთელი პერეთ-კახეთის გერიგორიას აკონგრძლებს შგორისა და პანკისის ხეობების გამოკლებით.

ამიერკავკასიაში თურქ-სელჩუკთა გამოჩენამ შეაფერხა ქართული მიწების ერთიან ქართულ მონარქიად გაერთიანების პროცესი და გაახანგრძლივა რანთა და კახთა სამეფოს არსებობა. აღსართან I კავშირს ამყარებს თურქ-სელჩუკებთან. 1073 წელს მან სულთან ალფ-არსლანის ყმადნაფიცად აღიარა თავი, ამავე დროს რანთა და კახთა მეფე უკავშირდება ივანე ბაღვაშსაც.

თურქული საფრთხის შემდგომმა ზრდამ აიძულა აღსართან I შერიგებოდა საქართველოს მეფეს გიორგი II-ს. მათ გაერთიანებული ძალებით დაიწყეს ბრძოლა თურქთა წინააღმდეგ და 1074 წელს დაამარცხეს სელჩუკთა არმია ფარცხისის ბრძოლაში.

80-იანი წლების დასაწყისში გიორგი II სელჩუკთა სულთანს, მალიქ-შაჰს ეახლა და მორჩილება და ხარკი აღუთქვა. სანაცვლოდ სულთანმა პერეთ-კახეთი საქართველოს მეფეს დაუმტკიცა. გაერთიანებული ქართულ-თურქული ჯარებით გიორგი II კახეთში შეიჭრა და ვეჟინის ციხეს შემოარტყა ალყა. ცოტა ხანში

საქართველოს მეფე ალყას ხსნის და დასავლეთ საქართველოში გადადის.

როგორც ჩანს, გიორგი II-ს არ სურდა თურქთა დახმარებით დაეკავებინა ჰერეთ-კახეთის ტერიტორია, რადგან ამ შემთხვევაში ეს ტერიტორიები ფაქტიურად სელჩუკთა ხელში აღმოჩნდებოდა.

ამის შემდეგ აღსართან I მალიქ-შაჰს ეახლა, ისლამი მიიღო და ჰერეთ-კახეთი ისევ თავისად დაიმტკიცა.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ. ტ. II, თბ., 1973.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

კვირიკე IV

ჰერეთ-კახეთის მეფე (1084-1102). იგი მხოლოდ იმ გარემოების წყალობით ინარჩუნებდა სამეფო ტახტს, რომ ჰერეთ-კახეთისა და ერთიან საქართველოს სამეფოებს შორის თურქ-სელჩუკები იდგნენ.

საქართველოს მეფის, დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125) მიერ დაწყებულმა შეტევამ თურქთა წინააღმდეგ კვლავ დააყენა დღის წესრიგში ჰერეთ-კახეთის საქართველოსთან შეერთების საკითხი. 1101 წელს დავით IV-მ ზედაზნის ციხე წაართვა კვირიკე IV-ს.

ლიტ.: ვახუშტი ბატონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

რ. მეტრეელი, დავით აღმაშენებელი, თბ., 1990

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

ჰერეთ-კახეთის სამეფოს უკანასკნელი მეფე (1102-1104). საქართველოს ერთიან მონარქიასთან შეერთების მომხრე დიდებულებმა ქვეთარმა და მისმა დისწულებმა არიშიანმა და ბარამმა შეიპყრეს იგი და დავით IV აღმაშენებელს გადასცეს. ჰერეთ-კახეთის სამეფო გაუქმებულ იქნა.

დავით IV საბოლოოდ განმგებდა ამ ტერიტორიაზე მას შემდეგ, რაც ერწუხის ბრძოლაში გაანადგურა კახთა სამეფოს აღსადგენად და ერთიანი საქართველოს მეფის დასასჯელად განდის ათაბაგის ხელმძღვანელობით გამოგზავნილი თურქული არმია.

ლიტ.: ვახუშტი ბაგონიშვილი, მითითებული გამოცემა.

მ. ლორთქიფანიძე, ახალი ფეოდალური სამთავროების წარმოქმნა, სინ. ტ. II, თბ., 1973.

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

დ. მუსხელიშვილი, უჯარმა, თბ., 1966

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

რ. მეგრეველი, დავით აღმაშენებელი, თბ., 1990

ჰერეთ-კახეთის ერთიანი საქართველოს სამეფოსთან შეერთების შემდეგ საქართველოს მეფეთა გიგულატურას მიემატა გიგული „მეფე რანთა და კახთა“.

ტაშირ-ძორაგეტის მეფეები*

გურგენი (ქორიკა, კპირიკა I)

ტაშირ-ძორაგეტის პირველი მეფე (972-991/996). ანისის (შირაკის) სომხური სამეფოს მეფის აშოგ III მწყალობელის (953-977) უმცროსი ძე. სამფლობელოდ მიიღო ტაშირი, ძორაგეტი, კაენი, კაეწონი და სხვა ტერიტორიები ისტორიულ ქვემო ქართლში. ანისის სამეფოს აქტიური დახმარებით აფართოებდა სამეფოს ტერიტორიას, დაიკავა მთელი ქვემო ქართლი თბილისიდან შამქორამდე და თრიალეთის მთებიდან ბამბაკის ქედამდე. ტაშირ-ძორაგეტის სამეფო საქართველოში სომხური გავლენის ფორპოსტად იქცა. ახლადწარმოქმნილი სამეფოს ცენტრი სამშვილდე გახდა. გურგენი წყაროებში უკანასკნელად 991 წელს იხსენიება.

ლიტ.: დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბ., 1979

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კასთა სამეფო, თბ., 1982;

---

* ტაშირ-ძორაგეტის სამეფო მოიყვანა თანამედროვე ქვემო ქართლს და სომხეთის ტერიტორიას ბამბაკის ქედის ჩრდილოეთით. ეთნიკური თვალსაზრისით ეს მხარე დასახლებული იყო ქართული და სომხური მოსახლეობით. ქართულ წყაროებში ტაშირ-ძორაგეტს სომხეთი ეწოდებოდა, ხოლო სომხურ წყაროებში ვრაც დამგი (ქართველთა ველი). IX-XI საუკუნეთა მანძილზე აქ მიმდინარეობდა ბრძოლა გაგლენისათვის სომხურ და ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის. XI საუკუნის დასაწყისში ეს ტერიტორია საბოლოოდ შევიდა ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის შემადგენლობაში.

დავით I ანკოლსი (უმიწაწყლო)

გაშირ-ძორაგეგის სამეფოს მეფე (991-996-1048-1049). გურგენის ძე. მის დროს გაშირ-ძორაგეგის სამეფო განსაკუთრებით გაძლიერდა. დავითი თავიდანვე ცდილობდა ანისის სამეფოს გაუღენისაგან გათავისუფლებას და ამის გამო აუჯანყდა ბიძას, სომხეთის მეფეს გაგიკ I-ს (990-1020). გაგიკმა 996 წლისათვის მოახერხა დავითის დამარცხება და სამეფო წაართვა (აქედან მეგსახელი ანკოლცი-უმიწაწყალი).

მაგრამ ბრძოლები გაშირ-ძორაგეგსა და ანისს შორის შემდგომაც გრძელდებოდა. 1001 წელს ანისის ჯარებმა ააოხრეს გაშირი, რაც ურჩი ვასალის ხელახალ განდგომაზე უნდა მეტყველებდეს.

საბოლოოდ დავით I მაინც ახერხებს დამოუკიდებლობის მოპოვებას. ამ მიზნით იგი მოკავშირეებსაც ეძებს. სამეფოს უსაფრთხოებისა და პრესტიჟის გაზრდის მიზნით იგი დაუმოყვრდა პერეთ-კახეთის სამეფო დინასტიას, ცოლად შეირთო დავით ქორეჟისკოპოსის ასული, კვირიკე III დიდის და.

XI ს. 20-იან წლებში გაშირის სამეფო რანთა და კახთა სამეფოსთან, თბილისის საამიროსთან, თრიალეთის საერისთავოსთან და სხვა წვრილ ფეოდალურ სამფლობელოებთან კავშირში ებრძვის განძის ამირა ფადლონს, რომელიც სასტიკად იქნა დამარცხებული ეკლესიის (დღევანდელი თაუზ-ჩაი) ბრძოლაში.

1040 წელს გაშირ-ძორაგეგის სამეფოს დიდი საფრთხე დაემუქრა ღმანისის მმართველ აბუ-სუარის მხრიდან. დავით I ანკოლცმა მოახდინა ძალთა მობილიზაცია, შეკრიბა სახალხო ლაშქარი, დახმარება მიიღო ანისის მეფე იოანე-სუმბატისაგან (1020-1041), კაპანის სომხური და ერთიანი საქართველოს სამეფოებისაგან და გაანადგურა არაბების კოალიცია.

ამის შემდეგ გაშირ-ძორაგეგის სამეფო შეტევაზე გადადის. 1041-1042 წლებში დავით I-მა ორჯერ სცადა ანისის სამეფოს ხელში ჩაგდება, მაგრამ მარცხი განიცადა.

ერთიანი საქართველოს სამეფოს გაძლიერებამ შეაშფოთა სომხეთის მეფე. ამ საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით იგი უკავშირდება რანთა და კახთა მეფეს, ასევე თრიალეთის ერისთავ

ლიპარიგ ბაღვას, საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

სამინაო პოლიტიკაში დავით I ძლიერი, ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შექმნას ცდილობდა. როცა გაგის ციხის მულობელმა მარგჰანმა დემეტრემ გრიგორიანობა უარყო, მართლმადიდებლობაზე მოექცა, თავისი ვაჟი გაშირის მამფალად გამოაცხადა და საგარეო პოლიტიკაში აშკარად ქართული ორიენტაცია აიჩრია, დავით ანჰოლცმა იგი დაამარცხა და მამულები ჩამოართვა.

დავით I ანჰოლცის ვაჟებიდან უფროსი — კვირიკე სომხეთში გამეფდა, ხოლო უმცროსმა — გაგიკმა ჰერეთ-კახეთში სათავე დაუდო კვირიკელების დინასტიას.

ლიტ.: დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბ., 1979

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

კვირიკე II

გამირ-ძორაგეტის მეფე (1048-1049—1089-ის შემდეგ). თავის ძმასთან, ჰერეთ-კახეთის მეფე გაგიკთან ერთად იბრძოდა ერთიანი საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ.

1064 წელს გაშირის თურქ-სელჩუკები შემოესივნენ. კვირიკე II-მ სულთან ალფ-არსლანს მორჩილება გამოუცხადა და ქვეყანა აოხრებას გადაარჩინა. ალფ-არსლანმა მოითხოვა მისთვის ცოლად მიეთხოვებინათ კვირიკე II-ს ძმისწული, რომელიც ამავე დროს საქართველოს მეფის, ბაგრატ IV-ის დისწული იყო. კვირიკემ უარი განაცხადა ამ მოთხოვნის შესრულებაზე.

ეს გარემოება საბაბად გამოიყენა ბაგრატმა და 1065-1066 წელს დალაშქრა სომხითი. ბაგრატის ერისთავმა ვარაზბაკურ გამრეკელმა ქვეშის ჭალაში შეიპყრო კვირიკე II, ძელზე გასვა და აიძულა სამშვილდის გარნიზონის მეთაური, კვირიკეს ძმა ადარ-

ნასე, საკუთარი ძმის სიცოცხლის გადარჩენის სანაცვლოდ დაეთმო სამშვილდე.

სამშვილდის დაკაების შემდეგ საქართველოს სამეფომ კონგრული დააწესა მთელ ქვემო ქართლზე. კვირიკე II ვასალობის პირობით კვლავ დარჩა გერიგორიულად შემცირებული სამეფოს მფლობელად. მან დედაქალაქად ლორე გამოაცხადა ამის შემდეგ „მონებდეს სომეხნი ქართველთა“.

კვირიკე II უკანასკნელად წყაროებში 1089 წელს იხსენიება. მისი გარდაცვალების თარიღი უცნობია.

ლიტ.: დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბ., 1979

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

ლავით II და აბასი

გამირ-ძორაგეგის (სომხითის) სამეფოს უკანასკნელი მეფეები (1089-ის შემდეგ – 1111-1113). კვირიკე II-ის ვაჟები. ამ პერიოდში ძლიერდება თურქ-სელჩუკთა შემოსევები – 1105 წელს მათ დაიპყრეს ლორე. 1110 წელს შემოსევა განმეორდა. 1111 თუ 1113 წელს ძმები იძულებულნი გახდნენ დაეთმონ მეფობა და თავი მაწნაბერდისა და გაგუშის ციხეებისათვის შეეფარებინათ. გამირ-ძორაგეგის სამეფომ არსებობა შეწყვიტა, თუმცა გამირელი კვირიკიანები, როგორც რიგითი ფეოდალები, წყაროებში XIII საუკუნემდე იხსენიება.

ლიტ.: დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბ., 1979

მ. ლორთქიფანიძე, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1954, №31.

თ. პაპუაშვილი, რანთა და კახთა სამეფო, თბ., 1982;

თურქთა ბაგონობა ამ მხარეში არ გამოდგა ხანგრძლივი. საქართველოს მეფის, დავით IV აღმაშენებლის დარტყმების შედეგად სელჩუკებმა 1110 წელს დაკარგეს სამშვილდე, 1118 წელს – ლორე, ხოლო 1123 წლისათვის ქვემო ქართლის ყველა ციხესიმაგრე უკვე ქართველთა ხელშია.

გამირის შემოერთებით დასრულებულ იქნა ქართული მიწების გაერთიანების პროცესი ერთიან ქართულ ფეოდალურ მონარქიად.

ქართველთა მეფეები (ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონები)

ამოგ დიდი კურაპალატი¹

ქართველთა სამეფოს მთავარი (გარ. 826 წ.) – ამოგ ბაგრატიონმა საფუძველი ჩაუყარა ქართველთა (ტაო-კლარჯეთის) სამთავროს. იგი იყო ქართლის ერისმთავარი (იხ. სტ. ამოგი) ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენელი. ბაგრატიონთა შესახებ „ქართლის ცხოვრებაში“ საგანგებო თხზულებაა შესული, სუმბატ დავითის ძის ავტორობით. როგორც მემკვიდრე მოგვითხრობს ამოგმა კლარჯეთის თემში განაახლა არგანუჯის ციხე-სიმაგრე. აქ ააშენა ქალაქი, კარის ეკლესია (გაიჩინა სასაფლაო) და იგი რეზიდენციად გაიხადა. დაიწყო გაპარგახებული ქვეყნის აღდგენა, საზღვრების გაფართოება. მის დროს სამთავროს ფარგლებში შედიოდა შავშეთი, კლარჯეთი, ნიგალი, აჭარა, ტაო, სპერი, სამცხე, ჯავახეთი, არგაანი. „მაგიანე ქართლისაჲ“-ს ცნობით მან გაილაშქრა კახეთის მთავრის გრიგოლის წინააღმდეგ. ამოგს ეხმარებოდა აფხაზთა მეფე თეოდოსი, ხოლო გრიგოლს წანარები და თბილისის ამირა. ამოგმა დაიპყრო ქართლი და გააფართოვა თავისი ქვეყანა „კლარჯეთიდგან ვიდრე ქსანამდე“. სუმბატ დავითის ძე კი მის მიერ დაპყრობილ ქვეყანათა საზღვარს ბარდავამდე აერცობს. ფაქტი ერთია, მან შიდა ქართლის ნაწილი ქსანამდე დაიკავა.

ამოგ I-ის დროს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში დაიწყო დიდი საეკლესიო მშენებლობა. აშენდა ხანძთა, აიგო და განახლდა ეკლესია-მონასტრები.

ამოგი არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლას შეეწირა. იგი ეკლესიაში საკურთხეველზე დააკლეს.

ამოგ ბაგრატიონმა ვრცელი და ძლიერი სამთავრო შექმნა, რომელსაც დიდ ანგარიშს უწევდნენ მისი თანამედროვე ქართველი თუ უცხოელი სახელმწიფო მოღვაწეები. მის დროს განსაკუთრებით აღზედა ბაგრატიონთა გვარი და სათანადოდ დასაბუთდა კიდევ ამ გვარის პოლიტიკური ხელისუფლების კანონიერება.

აშოგ I-ის რიცხვმრავალ შთამომავლობაში გამოიყოფა ორი მთავარი შტო: „კლარჯნი ხელმწიფენი“ და „მეფენი გაოსი“. ამ უკანასკნელში IX საუკუნის დასასრულს მკვიდრდება „ქართ-ველთა მეფობა“.

კურაპალატი¹ — ბიზანტიური საკარისკაცო გიგული, რომელსაც უცხოელი და ბიზანტიელი ხელისუფლები გარკვეული დამსახურებისათვის იღებდნენ.

ლიტ.: პ. ინგოროყვა, „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954

მ. ლორთქიფანიძე, გაო-კლარჯეთი, („ქართველთა სამეფო,“), სინ გ. II. თბ.

1973.

ბაგრატ I კურაპალატი

ქართველთა სამთავროს (გაო-კლარჯეთის) მთავარი 826-876 წ. — აშოგ I-ის ძე. რომელმაც ბიზანტიის კეისრისაგან მიიღო კურაპალატის გიგული. იგი ინარჩუნებს გაო-კლარჯეთის სამთავროს ერთიან ხელისუფლებას, თუმცა მის დროს უკვე იწყება ბრძოლა კლარჯეთის შტოს გამოყოფისათვის.

გიორგი მერჩულე განსაკუთრებული პატივით მოიხსენიებს ბაგრატ I-ს, რომელიც მას ღირსეულ სახელმწიფო მეთაურად და ბრძენ ადამიანად მიაჩნია. „ბაგრატ უმთავრეს მათსა (ძმებზე — ქნ.) იყო სიბრძნითა, სახითა და სიქველითა“ წერს იგი.

826-841 წლებში ბაგრატს სარკინოზთაგან გაუთავისუფლებია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პროვინციები. იგი აგრძელებს ბრძოლას ქართლისათვის. როგორც ცნობილია IX ს. სახალიფოს ცენტრალურ ხელისუფლებას ბრძოლით უხდება თბილისის ამირების დამორჩილება. ქართველი მეფე-მთავრები კი თავიანთი ინტერესების შესაბამისად ამ ორი მხარის გარშემო ჯგუფდებიან. ბაგრატი მხარს უჭერს სახალიფოს ცენტრალურ ხელისუფლებას. IX საუკუნის 30-იან წლებში ხალიფას განუდგა თბილისის ამირა საჰაკ ისმაელის ძე. ბაღდადის ხალიფამ რამდენჯერმე გამოაგზავნა დამსჯელი ექსპედიცია, მაგრამ უშედეგოდ. 842 წელს, მორიგი ლაშქრობისას მხედართმთავარ ხალიდ იაზიდის ძის ლაშქარს მიეხმარა ბაგრატი, რის შედეგადაც მიიღო

ქართლი (შიდა ქართლი). 853 წელს ბაგრატი ბულა-თურქის მოკავშირედ გამოდის. იგი მთავრული ინტერესებიდან გამომდინარე ამ კავშირს არ გაურბის, მიუხედავად იმისა, რომ აგარებს ბიზანტიურ გიგულს და არაბთა დახმარებით აფართოებს სამთავროს საზღვრებს.

ბაგრატის დროს ტაო-კლარჯეთში გრძელდება აშოგ I-ის მიერ დაწყებული დიდი სამონასტრო მშენებლობა. მისი მონაწილეობით აშენდა შაგბერდისა და იშხანის ტაძრები.

ლიტ.: ივ. ჯაფახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II (ივ. ჯაფახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად ტ. II 1983).

პ. ინგოროყვა „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954 წ.

მ. ლორთქიფანიძე, ტაო-კლარჯეთი (ქართველთა სამეფო), სინ, ტ. II. თბ.

1973

დავით I კურაპალატი

ქართველთა სამთავროს (ტაო-კლარჯეთის) მთავარი 876-881 წ. — ბაგრატ I-ის უფროსი ძე. ვერაგულად მოკლა გეარამ (გეარამ) მამფალის ძემ ნასრამ (დავითის ბიძაშვილი). ივ. ჯაფახიშვილის აზრით მკვლელობის მიზეზი გახდა შემდეგი გარემოება: როდესაც ლიპარიტ ბაღვაში გეარამ მამფალის კუთვნილ თრიალეთს დასახლდა და თავის პაგრონად და მფარველად დავით I გამოაცხადა, ნასრამ ეს აქტი გეარამის სახლის მფლობელობის ხელყოფად მიიჩნია და მამის შელახული უფლების აღდგენა გადაწყვიტა. ნასრა, ბიზანტიაში გაიქცა, სადაც შეიღი წელი დაჰყო. გეარამის გარდაცვალების შემდეგ, მათი კუთვნილი სამფლობელოები ჯაფახეთი, არგაანი და ტაშირი დავითის შვილებს ერგოთ. დავითის დროს აშენდა იშხანი, ისი, ხახულის მცირე ეკლესია.

ლიტ.: ივ. ჯაფახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II. (თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II 1983)

პ. ინგოროყვა „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954 წ.

დავით I კურაპალატის ძე 881(888) – 923 წ. – ადარნასეს დროს ძირითადად დამთავრდა ბრძოლა გაოსა და კლარჯეთის გამოყოფისათვის. „ქართველთა მეფობა“ დაიმკვიდრა გაოს შგომ, მათი რეზიდენცია გახდა ბანა. ფორმალურად კლარჯეთის სახლი ემორჩილებოდა გაოს სახლს.

888* წ. ადარნასემ ბაგრატიონთა შორის პირველმა მიიღო „ქართველთა მეფის“ ტიტული, ხოლო კურაპალატობა 891 წელს.

891 წელს ადარნასე II-ემ ხელი შეუწყო შირაქში სმბატ ამოგის ძის გამეფებას, რის შედეგადაც გაძლიერებული სომხეთის შირაქის სამეფო მას მოკავშირედ ევლინება. 904 წელს ადარნასემ სმბატის დახმარებით დაამარცხა და გყვედ ჩაიგდო ქართლში შემოჭრილი აფხაზთა მეფე კონსტანტინე. შემდგომში, სმბატ მეფემ კონსტანტინე გაათავისუფლა, რასაც მოკავშირეებს შორის განხეთქილება მოჰყვა. . 907 წ. ადარნასე მიემხრო სომხეთში შემოჭრილ არაბთა სარდალს აბუ ლ-კასიმს და სმბატის წინააღმდეგ იბრძოდა, რომელიც დაამარცხდა. სომხეთის მეფე 914 წელს ქ. დვინში ძელზე ჩამოჰკიდეს.

ნასრამ, დავით I კურაპალატის მკვლელობა, სცადა დაკარგული სამფლობელოების დაბრუნება აფხაზთა მეფის დახმარებით. ადარნასემ იგი 888 წ. სოფ. ასპინძასთან მოაკვლევინა.

ადარნასემ ააშენა და საეპისკოპოსო კათედრად აქცია ბანას გაძარი, სადაც პირველ ეპიკოპოსად დაადგინა კვირიკე ბანელი.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, „თხზულებანი თორმეტ ტომად“, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II 1983

მ. ლორთქიფანიძე, „ტაო-კლარჯეთი („ქართველთა სამეფო“)", სინ, ტ. II თბ. 1973.

პ. ინგოროყვა „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954.

---

* ე. თაყაიშვილი ადარნასესთვის „ქართველთა მეფის“ მინიჭებას 897 წ. ათარიღებს.

პ. ინგოროყვა „გიორგი მერჩულეს“ და ოპიზის წარწერაზე დაყრდნობით, თელის რომ „ქართველთა მეფობა“ ბაგრატიონთა სახლში ამოტ 1 დიდის დროიდანვე იქნა აღდგენილი.

დავით II

ქართველთა მეფე 923-937 წ. — მაგისტროსი¹, ადარნასეს ძე. მის დროს ქართველთა სამეფოში ატეხილი შინაფეოდალური შუღლით ისარგებლა ბიზანტიის იმპერატორმა რომანოზ I-მა და არგანუჯის ციხე დაიკავა, რომელიც დაეითმა გურგენ IV ერისთავთერისთავის (კლარჯეთის შგოს წარმ. გ. 941 წ.) დახმარებით უომრად დაიბრუნა.

მაგისტროსი¹ — ბიზანტიური საკარისკაცო საპატიო ტიტული, რანგით კურაპალატზე დაბალი.

ლიტ.: მ. ლორთქიფანიძე, „ტაო-კლარჯეთი („ქართველთა სამეფო“)“, სინ, ტ. II თბ. 1973.

ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. II. (თბილისი თორმეტ ტომად, 1983)

ბაგრატ I

ქართველთა მეფე 937-945 წ. — იგივე ბაგრატ II ერისთავი, მაგისტროსი, დავით II-ის ძმა. რადგან დავით II-ეს შემკვიდრე არ ღარჩა, ბაგრატმა ძმისგან მიიღო ქართველთა მეფის ტიტული. ეს ფაქტი დასტურდება იშხანის გაძრის წარწერით, სადაც ბაგრატ მაგისტროსის ფრესკულ გამოსახულებას თან ახლავს მე-X საუკუნის წარწერა ასომთავრულით: „ბაგრატ მაგისტროსი, ქართველთა მეფე“.

ლიტ.: მ. ლორთქიფანიძე, ტაო-კლარჯეთი („ქართველთა სამეფო“) სინ, ტ. II თბ. 1973.

3. ინგოროყვა ეყრდნობა გრიგოლ ხანძთელის „გიორგი მერჩულეს“ და მიაჩნია, რომ აშოგ II-ემ, ბაგრატ I-ის ძმამ ბიზანტიის ხელისშეშლით ვერ მიიღო ქართველთა მეფის ტიტული. იგი მართავდა სახელმწიფოს, როგორც მთავარი და აგარებდა კურაპალატის ტიტულს. მეფობის ტიტული აღდგენილ იქნა სუმბატ კურაპალატის (აშოგის ძმა) დროს 954 წელს (გ. 958 წ.), რასაც ადასტურებს დოლისყანის წარწერა. მ. ლორთქიფანიძე, როგორც სჩანს ითვალისწინებს სუმბატ დავითის ძის ცნობებს და მიაჩნია, რომ 945-958 წლები უმეფობის ხანად უნდა ჩაითვალოს. მეფობა აღსდგა 958 წ., როდესაც ასეთად ცნეს ბაგრატ მაგისტროსის ძმის, სუმბატ კურაპალატის ძე, ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი.*

ლიტ.: J. ინგოროყვა „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954 წ. გვ. 109. მ. ლორთქიფანიძე, „გაო-კლარჯეთი („ქართველთა სამეფო“)", სინ გ. II თბ. 1973. გვ. 475.

* მ. სურგულაძის და მ. ქავთარიას მიერ წარმოდგენილ გაო-კლარჯეთის გენეალოგიურ სქემაში აშოგ I (იგივე აშოგ II) კურაპალატი მოხსენიებულია ქართველთა მეფედ 945-954 წ., ხოლო სუმბატ I ერისთავთ-ერისთავი, კურაპალატი, ქართველთა მეფედ 954-958 წ. წყარო მითითებული არ არის. იხ. მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია "ბაგრატიონთა სამეფო სახლი", თბ. 1995.

ბაბრაბ II

ქართველთა მეფე 958-994 წ. – იგივე ბაგრატ III ერისთავთ-ერისთავი. ბაგრატ მაგისტროსის ძმის სუმბატ კურაპალატის ძე. ბაგრატ III-ის, ერთიანი საქართველოს პირველი მეფის პაპა. დავით III დიდი მას ეკუთვნოდა ბიძაშვილისშვილად. იგი დავით III 990 წ. დაეხმარა ადარბადაგანის ამირა მამლანისა და სხვა ამირების შეერთებული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, „თხზულებანი თორმეტ გომად“, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II 1983

ქართველთა მეფე (მეფობდა მე-X ს. მე-2 ნახევარში (გ. 1001 წ.) 978 წელს მიიღო კურაპალატის გიგული, 994 წელს კი ქართველთა მეფობა. აღარნასეს ძე (აღარნასე – ბაგრატი I ქართველთა მეფის, მაგისტროსის ძე). ლავით III წყაროებში იხსენიება გიგულებით: „გაოს მეფე“, „მაგისტროსი“, „კურაპალატი“, „აღმოსავლეთის დიდი კურაპალატი“, „მეფეთა მეფე“, „ერისთავთ-ერისთავი“, „ქართველთა მეფე“. ფლობდა სამხრეთ, ანუ იმიერ-გაოს, ბასიანს და მომიჯნავე სომხურ თემებს. X ს. შუა წლებში გაოს სამეფოს საზღვარი მდ. არაქსზე გადიოდა. ლავით III-ის დროს გაოს სამეფომ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური კავშირები დაამყარა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებთან, აღსდგა საქართველოში არაბთა ბატონობის დროს შეწყვეტილი ქართული მონეტის მოჭრა.

ლავით III მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ფიგურა იყო იმ-დროინდელ ახლო აღმოსავლეთში. მისი ჩარევით დამყარდა მშვიდობა სომეხთა სამეფოში, ერთმანეთის წინააღმდეგ მებრძოლ სმბატ ბაგრატუნსა და კარის მფლობელ მუშელს შორის. 979 წ. იგი დაეხმარა ბიზანტიის იმპერიას ბარდა სკლიაროსის აჯანყების ჩახშობაში. აჯანყებულებმა საფრთხე შეუქმნეს ბასილი II მაკედონელის (976-1025) ხელისუფლებას. გიორგი მთაწმინდელის გადმოცემით, სკლიაროსმა „კმელით კერძი დაიპყრა და მე-ფენი და ღედოფალი შეწყუდეულად იყვნეს ქალაქსა შინა დიდითა ჭირითა და იწროებითა“. სამეფო ლაშქარი ზედიზედ სასტიკ მარცხს განიცდიდა. ომი მთელ იმპერიას მოედო. ბასილის ღეღამ, (შვილის მცირეწლოვანების გამო ფაქტობრივად იგი მართავდა იმპერიას), ლავით III-სთან ყოფილი მხედართმთავარი, უკვე ბერად აღკვეცილი თორნიკე ერისთავი გამოგზავნა და „წიგნები ედრეზისაჲ“ გამოაგანა, სადაც მას სთხოვდნენ სკლიაროსის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებას. ლავითის ლაშქარმა თორნიკე ერისთავის სარდლობით სკლიაროსი დაამარცხა, რისთვისაც ლავითმა საიმპერატორო კარისგან მიიღო სამმართველოდ „ზემონი ქვეყანანი საბერძნეთისანი“, მისი სიცოცხლის მანძილზე. XI ს. ისტორიკოსის ასოლიკის ცნობით ეს ქვეყნები მღებარეობდნენ მდ. ჭოროხის სათავეებთან, მარდალიის კანგონში,

დასავლეთ და აღმოსავლეთ ევფრატის ხეობაში. ნაბოძები გერიგორიები დავითმა მაჰმადიანებისაგან გაათავისუფლა. იქ ქართველები და სომხები დაასახლა. ჩანს დავითს იმედი ჰქონდა, რომ შემოერთებულ ქვეყნებს ერთიან საქართველოს სამეფოს უანდერძებდა. ძირითადად ამ სურვილით უნდა იყოს გამოწვეული 988 წელს მისი ლაშქრობა ბასილი II-ის წინააღმდეგ აჯანყებულ ბარდა ფოკას მხარეს. 989 წელს აბილოსთან ბრძოლაში ფოკა დამარცხდა. 990 წ. იმპერატორმა ბასილიმ დავითის დასასჯელად გამოილაშქრა. დავით III იძულებული გახდა მორჩილება გამოეცხადებინა და პირობა დაედო, რომ გარდაცვალების შემდეგ თავის სამფლობელოს ბიზანტიას გადასცემდა, თუმცა ქართლის აზნაურთა წინაშე მას ბაგრატ III-ს გაოს მემკვიდრედ ჰყავდა გამოცხადებული. შემდგომში ბიზანტიამ გაოს გერიგორიამზე „იბერიის თემი“ შექმნა. მიუხედავად პოლიტიკური მარცხისა დავითი განაგრძობდა მოკავშირეებთან (ქართველთა მეფე ბაგრატ II, სომეხთა მეფეები გაგიკ I და აბასი) ერთად ბრძოლას ქართული და სომხური მიწების მაჰმადიან მფლობელთაგან განთავისუფლებისათვის.

990 წ. დავით III-ემ ქ. მანასკერგი აიღო და თავის საბრძანებელს შემოუერთა. ამ ფაქტმა სამხრეთ კავკასიის მაჰმადიანი მბრძანებლები აღაშფოთა და მათ ქალაქის დაბრუნება მოითხოვეს. როდესაც მოთხოვნაზე უარი მიიღეს, აღარბადაგანის ამირა მამლანი და სხვა ამირები გაერთიანებული ლაშქრით მის წინააღმდეგ წამოვიდნენ. დავითმა დასახმარებლად მოუხმა ბაგრატ II ქართველთა მეფეს, გაგიკ სომეხთა მეფეს და აბასს. ლაშქარი ქ. ვალაშკერგში დაბანაკდა. მოწინააღმდეგეებმა შეებმა ვერ გაბედეს და უკან გაბრუნდნენ. დავით III-ემ 997 წელს ალყა შემოარტყა ხლათს. 998 წ. მის წინააღმდეგ ისევ მაჰმადიანთა კოალიციური ლაშქრობა მოეწყო. დავითმა გაიმარჯვა.

დავით დიდის დროს აიგო ოშკის გაძარი და ორი მცირე ეკლესია, ხახულის მთავარი გაძარი, პარხალის გაძარი და ორი მცირე ეკლესია. გაოს კულტურულ ცენტრებში მწერლობის არაერთი ძეგლი ითარგმნა და გადაიწერა.

დავით III დიდის მონაწილეობით განხორციელდა მისი შეილობილის ბაგრატ III-ის გამეფებისა და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნის გეგმა (იხ. სგ. ბაგრატ III).

ლიტ.: ე. კოპალიანი „საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში“, თბ. 1969.

მ. ლორთქიფანიძე „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“ (IX-X სს.), თბ. 1963.

ივ. ჯაფარიძე „ქართველი ერის ისტორია“ წგნ. II. თბ. 1983 (თხზ. თორმეტ გომად, ტ2).

ერთიანი საქართველოს მეფეები

ბაბრაბ III

ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე 975-1014 წლებში, მეფეთა-მეფის გურგენის და გურანდუხტ დედოფლის შვილი.

ფეოდალური საქართველოს გაერთიანება ხანგრძლივი და რთული ისტორიული პროცესის შედეგია. იგი დაიწყო VIII ს. ბოლოს. ამ მოვლენის შესახებ მოგვითხრობს ეროვნული წყარო „მაგიაზე ქართლისა“. ქართველი მეფე-მთავრები იბრძვიან საკუთარი სამთავროების საზღვრების გაფართოებისათვის, პირველობისათვის. პირველობისათვის ბრძოლაში კი დიდი მნიშვნელობა ენიჭება შიდა ქართლის დაუფლებას. შიდა ქართლი თავისი გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანია როგორც სტრატეგიულად, ასევე პოლიტიკურად. ქართული ქრისტიანობის ცენტრიუ შიდა ქართლში – მცხეთაშია. ამავე დროს იგი წარმოადგენს ძველი ქართლის სამეფოს, სეფე-სახლის უმთავრეს დომენს. ქართლის მეფის თავდაპირველი ხელისუფლებაც ამ ქვეყნის მფლობელობის საფუძველზე უნდა იყოს აღმოცენებული. ქართლი ყველაზე დაწინაურებული მხარეა ეკონომიკურად და კულტურულად. ბრძოლა გერიგორიისათვის „არგვეთიდან ტასის კარამდე“ დაუნდობელია, ეს არის „ბრძოლა ქართლსა ზედა“.

VIII ს. დასასრულს შიდა ქართლი კახეთს ეკუთვნის. IX ს. დასაწყისში მას ქართველთა სამეფო (გაო-კლარჯეთი) იერთებს, IX ს. მე-2 ნახევრიდან X ს. 70-იან წლებამდე იგი პერმანენტულად ეგრის-აფხაზეთის სამეფოს გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. მაგრამ X ს. 70-იანი წლებიდან აქ იწყება შინაფეოდალური ომები, რაც სამეფოს დასუსტებას იწვევს. ფეოდალურმა ანარქიამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი მიიღო თეოდოს III უსინათლოს (975-978) მეფობაში. ამით სარგებლობს კახეთის საქორეპისკოპოსო, და იწყებს ქართლისათვის ბრძოლას.

საჭირო ხდება გადამჭრელი ზომების მიღება. იწყება ბრძოლა ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნისათვის. ამ

ბრძოლის ერთ-ერთი მოთავეა ქართლის ერისთავი იოანე მარუშისძე, თანამოაზრეებით. საქართველოს გაერთიანებით დაინგერესებულ სახელმწიფო მოღვაწეთა ყურადღებას იქცევს მცირეწლოვანი ბაგრატ III-ის პიროვნება. რადგან იგი სამი სამეფოს მემკვიდრედ ითვლება. ბაგრატი არის ქართველთა მეფის გიგულის მქონე ბაგრატ ბაგრატიონის შვილიშვილი და მეფეთამეფის გურგენის შვილი, ეგრის-აფხაზეთის მეფის უშვილო თეოდოსის დისწული, გაოს მეფის დავით III კურაპალაგის შვილობილი. როგორც მემკვიდრე წერს, იოანე მარუშისძემ „წარაელინა მოციქული წინაშე დავით კურაპალაგისა; აწჷა, რათა გამოილამქროს ძალითა მისითა, აღიღოს ქართლი: ანუ დაიმკიროს თუთ, ანუ უბოძოს ბაგრატს, ძესა გურგენისსა, ასულის წულსა გიორგი აფხაზთა მეფისასა, რომელსა ეყოდა დედულად აფხაზეთი და ქართლი“. დავითმა მხარი დაუჭირა თავისი შვილობილის, ბაგრატის გამეფებას და 975 წელს ჯარით ქართლისაკენ გაემართა. კახეთის ქორეპისკოპოსი კეირიკე II, რომელსაც უფლისციხისთვის (ქართლის პოლიტიკური ცენტრი) ალყა ჰქონდა შემორტყმული, დავითთან ბრძოლას მოერიდა და კახეთს გაბრუნდა. იოანე მარუშისძემ უფლისციხე დავითს გადასცა, დავითმა ქართლის დიდამზაურებს ბაგრატისადმი მორჩილება უბრძანა, რომელსაც მცირეწლოვანების გამო თანაგამგებლად მამამისი გურგენი დაუნიშნა. ქართლის დიდამზაურთა გარკვეული ნაწილისათვის არსებული პოლიტიკა მიუღებელი აღმოჩნდა. მათ კახეთიდან ლაშქარი დაიხმარეს, ბაგრატი მშობლებთან ერთად დააგყევეს და კახეთში გადაიყვანეს. დავით III-ის ენერგიული ჩარევის შედეგად გყევეები გაათავისუფლეს, ხოლო უფლისციხე და ქართლი საგამგებლოდ ბაგრატის დედას, გურანდუხტ დედოფალს გადაეცა. მოგვიანებით, ბაგრატი დასაუღლეთ საქართველოს დიდამზაურთა ნაწილის თხოვნით, იოანე მარუშისძის ხელის შეწყობით და დავით გარეჯის დასტურით ქუთაისის გახტს იკავებს, უსინათლო თეოდოსს კი დავით კურაპალატთან აგზავნის. 980 წლიდან სრულწლოვანი ბაგრატი დამოუკიდებლად იწყებს სამეფოს მართვას.

ქართული მიწების საბოლოო გაერთიანება, ქვეყნის პოლიტიკური ცენტრალიზაცია, მმართველობის ერთიანი სისტემის ჩამოყალიბება, უკვე ქართული ფეოდალური მონარქიის ფარ-

გლებში მიმდინარეობს, რაშიც უდიდესი წვლილი ბაგრატ III-ს მიუძღვის.

ბაგრატ III-ის უპირველესი მიზანი ქვეყნის გაერთიანებაა. ამ მიზნის განხორციელებისათვის ბრძოლაში ის ეყრდნობა გაერთიანებით დაინტერესებულ ძირითად მწარმოებელ ძალას, წერილ და საშუალო აზნაურებს, ვაჭართა ფენას და დიდებულ აზნაურთა მოწინავე ნაწილს. ბაგრატს ჰყავდა ძლიერი მოწინააღმდეგეები, რეაქციონერი ფეოდალების სახით. მათ ხელს არ აძლევთ სამეფო ხელისუფლების გაძლიერება, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ფეოდალთა მამულების შეუვალობის დარღვევა და მიტაცებული სახელმწიფო მიწების სამეფო განკარგულებაში დაბრუნება.

980 წელს ბაგრატი დასავლეთ საქართველოდან ქართლში გადმოდის, რადგან აქ გურანდუხტ დედოფლის ხელისუფლება ნომინალურია, რეალურად კი მას ქართლის დიდი აზნაურები გბელები, ძამელები, ფხენელები, ფაენელები, კორინთლები განაგებენ. ბაგრატის წინააღმდეგ ბრძოლას სათავეში ქვეთარ გბელი უდგას, რომლის საგვარეულოც ამ დროს შიდა ქართლის ერისთავობაზე აცხადებს პრეტენზიას. მოღრისთან ბრძოლაში ბაგრატმა გაიმარჯვა, დედისაგან უფლისციხე ჩაიბარა, მდგომარეობა განიმტკიცა და ისევ აფხაზეთს გადავიდა. ასე დაამკვიდრა მან თავისი ძალაუფლება დასავლეთ საქართველოსა და შიდა ქართლზე.

დამოუკიდებლად არსებობს კახეთის საქორეპისკოპოსო, ჰერეთის სამეფო, თბილისი და ქვემო ქართლის ნაწილი არაბ ამირას ემორჩილება, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ბაგრატიონთა გაოს შგოს წარმომადგენელთა ხელშია. მის ერთ ნაწილს ჯერ ბაგრატ III-ის პაპა, ბაგრატ II ფლობს, შემდეგ კი ბაგრატის მამა გურგენი. მეორე ნაწილს კი გაოს მეფე დავით III კურა-პალატი. კლდეკარის საერისთავო დაუმორჩილებლობას აცხადებს.

989 წლის ზამთარს, ბაგრატი მოულოდნელად კლდეკარის ციხეს მიადგა. რატი რაგის ძე ბაღვაში მეფეს დანებდა, გადასცა კლდეკარის საერისთავო (თრიალეთი, მანგლისის ხევი, სკვირეთი) შეავედრა შეილი და თვითონ „დაჯდა მამულსა თჳსსა არგვეთს“. დამარცხებული კლდეკარის პაგრონის სამფლობელო მეფემ თავის ერთგულ ზვიად მარუშიანს გადასცა, როგორც მოხელე-ერისთავს.

1001 წელს, როდესაც ღვეთ კურაპალაგი გარდაიცვალა გარ ბიზანგიის იმპერატორმა ბასილი კეისარმა (976-1025) დაიკავა. იქ მისულ ბაგრატ III-ეს და გურგენ მეფეს, მემკვიდრეობის მიღების სანაცვლოდ კეისარმა პირველს კურაპალაგობა უბოძა, მეორეს კი მაგისტროსობა. ბაგრატ მეფეს იმედი გაუცრუდა, რადგან იმ- იერ-გაოს, ბასიანისა და სხვა მიწების შემოერთება ვერ მოხ- ერხდა. ბიზანგიის საიმპერიო ხელისუფლებამ მიგაცებული მიწა- წყლის ხარჯზე ე.წ. „იბერიის თემი“, საკატეპანო დაარსა და მმართველად თავისი მოხელე დანიშნა. შემდეგში ეს გერიგო- რიები საქართველოსა და ბიზანგიას შორის სისხლისმღერელი ბრძოლების მიზეზი გახდა.

1008 წელს, გურგენ მეფეთა-მეფის გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატ III-ემ როგორც მემკვიდრემ, შემოიერთა გაოს ჩრდილოეთი ნაწილი (ამიერგაო),შავშეთი, კლარჯეთი, სამცხე, ჯავახეთი. ბაგრატ III-ემ პირველმა მიიღო „აფხაზთა და ქარ- თველთა მეფის“ ტიტული.

ამის შემდეგ ჯერი კახეთსა და ჰერეთზე მიდგა. თავდაპირველად ბაგრატმა კახეთის ქორეპისკოპოსს ღვეთს შეუთვალა ღვეთმო მისთვის ქართლის ის ციხეები, რომელიც მი- გაცებული ჰქონდა. ღვეთმა დაცინვით შემოუთვალა „უკუეთუ იძიებ ციხეთა, იყოს ჩუენ შორის დამჯერებელ მკლავი და ჰომი“. ბაგრატი მოკლე გზით ჯავახეთიდან კახეთს ჩავიდა, შემუსრა იგი, დაიყრო ჰერეთი და იქ მთავარი აბულალი განაჩინა. ბაგრატის წასელისთანავე ჰერეთი გადაუდგა ახალ პაგრონს და ღვეთ ქორეპისკოპოსს მიემხრო. ბაგრატი იძულებული გახდა კვლავ გაელაშქრა კახეთის დასაპყრობად. ამ დროისათვის აქ კვირიკე ღვეთის ძე მეფობდა. ბაგრატ III-ემ ისევ დაიკავა ჰერეთი, დაი- ჭირა დინარ დედოფალი და კახეთის ციხეების აღებას შეუდგა, ორი წლის განმავლობაში ყველა ციხე ხელთ იგდო, ხოლო ბოჭორმის ციხეში „წლითი წლამდისი“ მომწყვდეული კვირიკე იძულებული გახდა ბაგრატს დამორჩილებოდა. 1010 წელს ბა- გრატმა კახეთ-ჰერეთის შემოერთება დაასრულა.

მეფობის ბოლო წლებში ბაგრატ III-ემ სომეხთა მეფე გაგიკ I-თან ერთად ილაშქრა საქართველოს მოსამღერე რანის (არანი) მფლობელ ფადლონის წინააღმდეგ, რომელიც დროგამოშვებით არბევდა კახეთ-ჰერეთს. ბაგრატმა აიძულა ფადლონი ყოველ-

წლიური ხარკი ეხადა და საქართველოს მეფის მგერების წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილეობა ეკისრა.

საქართველოს გაერთიანების განსამტკიცებლად ბაგრატ III ზოგჯერ იძულებული ხდებოდა უკიდურესი ზომებისათვის მიემართა. მან თავისი ნათესავები, კლარჯეთის ბაგრაგიონთა შთამომავლები, სუმბაგი და გურგენი (ბაგრატ არგანუჯელის ძენი), რომლებიც ვერ დაიმორჩილა, ვითომ შერიგების მიზნით, სადარბაზოდ მოიწვია ფანასკერტში, შეიპყრო და თმოგვის ციხეში გამოკეტა, სადაც ისინი გარდაიცვალნენ. კლარჯეთის ბაგრაგიონთა სხვა მემკვიდრეებიდან ნაწილი ბიზანტიაში გაიხიზნა, ნაწილი კი პატიმრობაში დაიხოცა. მათი სამფლობელოები ბაგრატმა შემოიერთა.

ბაგრატ გურგენის ძე ბაგრაგიონმა, მისია, რომელიც დაეკისრა, პირნათლად შეასრულა. მან საფუძველი ჩაუყარა საქართველოს ფეოდალურ მონარქიას და სახელმწიფო „საქართველო“-ს. ბაგრატ III იწოდებოდა „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა კურაპალატი“. ერთიანი საქართველოს დედაქალაქი ქუთაისი იყო.

აი რას წერს მის შესახებ მემადიანე: „ესე ბაგრატ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე წარემატა ყოველთა კელმწიფეთა ყოვლითა განგებითა. ამისდა შემოონედ და ამისდა მოაჯედ შეიქმნეს ყოველნი კელმწიფენი, მახლობელნი და მოთაულნი მამულისა და სამეფოსა მისისანი, მოლაშქრედ ვითარცა თუსნი და მისანდობელნი და დაუმორჩილნა ღმერთმან ყოველნი მგერნი და წინააღმდეგომნი მისნი; მომადლა ღლეთა მისთა მშუდობა და დიდი დაწყნარება ქუეყანისა... რომელ შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა არაჲინ გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა, და ყოვლითა ქონებითა; ეკლესიათა მამულებელი იყო, გლახაკთა მოწყალე და სამართლის მოქმედი ყოველთა კაცთათჳს“.

ბაგრატ III-ის მეფობაში აიგო ქართული არქიტექტურის მნიშვნელოვანი ძეგლები: ბედიისა და ბაგრატის (ქუთაისი) გაბრები, ნიკორწმინდა.

ბაგრატ III გარდაიცვალა 1014 წელს ტაოში, ფანასკერტის ციხეში, დაკრძალულია ბედიას.

ლიტ.: ვ. კოპალიანი „საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში“, თბ. 1969.

მ. ლორთქიფანიძე „ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება“ (IX-X სს.), თბ. 1963.

ივ. ჯავახიშვილი „ქართველი ერის ისტორია“ წგნ. II. თბ. 1983 (თხზ. თორმეტ ტომად, ტ.2).

ბიორბი I

ერთიანი საქართველოს მეფე 1014-1027 წლებში – ბაგრატ III-ის ძე.

გიორგი I-ის გამეფების დროისათვის, გაერთიანებული და გაძლიერების გზაზე დამდგარი საქართველოს სამეფო კარის საგარეო პოლიტიკის უმთავრესი მიზანია, კავკასიაში პოზიციების განმტკიცება და სრული სუვერენიტეტის მოპოვება საერთაშორისო ასპარეზზე. ამ მიზნის განხორციელებაში საქართველოს დიდად უშლის ხელს ბიზანტია, რომელსაც აღარ აკმაყოფილებს მის მიერ იმპერიის უპირატესობის ფორმალური აღიარება და რეალურად სურს აქ მდგომარეობის გამყარება. ბიზანტია თავისი მიზნისათვის საუკეთესოდ იყენებს დავით III კურაპალატის სამფლობელოებს, რომელიც 1001 წელს საქართველოს ჩამოაჭრა და აქ თავისი ადმინისტრაციული ერთეული „იბერიის თემი“ შექმნა. ამ ტერიტორიას დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც ბიზანტიისთვის, რომელიც აქედან აერცელებს თავის ექსპანსიას საქართველოსა და სომხეთზე (ამავე დროს ეს მხარე დიდი ეკონომიკური შემოსავლების წყაროა), ისე საქართველოსათვის, რათა თავისი პოლიტიკური მიზნები განახორციელოს. ამიგომ გიორგი I იწყებს მეუპოვარ ბრძოლას ბიზანტიის წინააღმდეგ, იმიერტაოს დასაბრუნებლად.

გიორგი I-ის ტახტზე ასვლისთანავე, ცენტრალიზაციის მოწინააღმდეგე დიდბზანურებმა ერთიან საქართველოს კახეთ-ჰერეთი ჩამოაშორეს და აქ ადგილობრივი მმართველობა აღადგინეს. სამეფო კარმა, როგორც ჩანს, ერთი მხრივ ვერ შეძლო წინააღმდეგობის გაწევა კახეთ-ჰერეთის დამოუკიდებელ ერთეულად ფორმირებისათვის, მეორე მხრივ მეტად აღარ დაამძიმა შინაპოლიტიკური ვითარება. მომავლისათვის გადადო კახეთ-

პერეთისათვის ბრძოლა, რათა ხელი არ შეშლოდა ბიზანტიის წინააღმდეგ ომის სამზადისში. ასეთი არჩევანი განპირობებული იყო იმ დროს შექმნილი ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარებით. კერძოდ, იმპერიას აუჯანყდა ბულგარეთის სახელმწიფო და ბასილი II (976-1025) ოთხი წლის მანძილზე მასთან ომს აწარმოებდა.

გიორგი I 1014-1018 წლებში სამხრეთ გაოში შეიჭრა და დაიკავა. 1019 წელს ბასილი II-ემ ბულგარელებთან ომი წარმატებით დაამთავრა და საქართველოს მეფეს სადავო გერიგორიის დაცლა მოთხოვა. მეფემ იმპერატორის მოთხოვნაზე უარი განაცხადა, რასაც მოჰყვა ბიზანტია-საქართველოს ომი 1021-1023 წ.

გიორგი I-მა ბუნებრივია კარგად იცოდა, რომ ქართველების მიერ სამხრეთ გაოს დაკავებას ბიზანტიის იმპერატორი უპასუხოდ არ დატოვებდა. იგი თავიდანვე შეუდგა სამხედრო და დიპლომატიურ სამზადისს. მან გადაწყვიტა ფართო მასშტაბის ანტიბიზანტიური კოალიციის შექმნა. ამ მიზნით გიორგი I დაუკავშირდა სომხურ პოლიტიკურ ერთეულებს: ანისის მეფე იოვანე-სუმბაგს, რომელმაც გახტი გიორგის დახმარებით დაიკავა. კოალიციაში მონაწილეობას იღებდნენ ანისის სამეფოს ვასალი ვანანდი და ვასპურაკანის მეფე სენექერიმ არწრუნი, რომელსაც პირადი პოლიტიკური მოსაზრებები გააჩნდა ბიზანტიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. საქართველოს მეფეს ეხმარებოდა კახეთ-პერეთი, რაც გიორგი I-ის დიპლომატიურ წარმატებად უნდა ჩაითვალოს. გიორგი I-მა კავშირი დაამყარა ეგვიპტესთან. ეგვიპტის ფატიმიდი ხალიფები დიდი ხანია, მეტოქეობას უწევდნენ ბიზანტიის იმპერიას და მნიშვნელოვნად ასუსტებდნენ კონსტანტინოპოლის პოზიციებს ახლო აღმოსავლეთში. საქართველოს სამეფო კარი, როგორც ჩანს კარგად იყო ინფორმირებული წინა აზიაში მიმდინარე მოვლენების შესახებ. საგანგებო ელჩობა გაგზავნა კაიროში ხალიფა ალ-ჰაქიმთან, რომელსაც ერთობლივი საომარი ოპერაციების დაწყება შესთავაზა. სამწუხაროდ კოალიციის ჩამოყალიბება ბოლო მომენტში ჩაიშალა, გარდაიცვალა ალ-ჰაქიმი, რამაც ალბათ განაპირობა გიორგის წარუმატებლობა.

1021 წელს ბასილი II ურიცხვი ლაშქრით მოულოდნელად საქართველოში შემოიჭრა. მოწინააღმდეგენი ბასიანს დაბა-

ნაკლენ. გიორგიმ ბრძოლას თავი აარიდა, ქ. ოლთისი გადაწვა და კოლას დადგა. ბასილი კეალდაკეალ გამოჰყვა მას და სოფ. შირიმნთან (ჩილდირის ტბის მახლობლად) შეება საქართველოს „უკანმაველ“ ლაშქარს. ქართველებმა შეუპოვარი ბრძოლით უკუაქციეს ბიზანტიელები, მაგრამ მოპოვებული უპირატესობის შენარჩუნება ვერ მოახერხეს და უკან დაიხიეს. ამ ბრძოლაში დაიღუპნენ ქართველი „ერისთავნი და დიდებულნი: რაგი ძე ლიპარიგისი და ხურსი“. უკანდახეულ ქართველებს ბასილი დაედენა. თან ირგელივ ყველაფერს ანადგურებდა. ბიზანტიელებმა „ტყუე ყვეს და მოაოხრეს არგანი“... იმპერატორმა „ასწყვიდა ქუეყანა ჯაფახეთისა და გარდავიდა თრიალეთს,... თრიალეთით, უკუმოიარა ჯაფახეთი და არგანი. და კუალად უბოროტესადრე შურის-გებით მოაოკრნა ქუეყანანი იგი“ გიორგი I-ს ამ დროს კახეთ-ჰერეთის ლაშქარი მოეშველა და ბრძოლის განახლება გადაწყვიტა. ზამთრის მოახლოებისა და, როგორც ჩანს, ქართველთა ლაშქრის გაძლიერების გამო იმპერატორმა ბრძოლა აღარ გააგრძელა, სამხრეთით წავიდა და გრაპიზონთან დაბანაკდა. დაიწყო საზავო მოლაპარაკება. გიორგი I მოლაპარაკებას აჭიანურებდა, რათა ხელსაყრელ მომენტში შეტევა დაეწყო. ამ დროს ბასილიმ მიიღო ცნობა, რომ მის წინააღმდეგ აჯანყება მოაწყვეს ქსიფემ და ნიკიფორე ფოკამ. მათთან, როგორც ჩანს, გიორგი I-ს კავშირი ჰქონდა. გიორგი I-მა აჯანყებით ისარგებლა და ისევ საომარ სამზადისს შეუდგა. იმპერატორმა აჯანყება მალევე ჩაახშო, დაასწრო საქართველოს მეფეს და დაამარცხა.

1023 წელს გიორგი I იძულებული გახდა ზავის მძიმე პირობებს დათანხმებოდა. იმიერტაო ისევ ბიზანტიას დარჩა. ტახტის მემკვიდრე ბაგრატე საში წლით მძევლად გაიგზავნა კონსტანტინოპოლში.

გიორგი I ამ მდგომარეობას ვერ შეეგუა და რევანშისათვის ემზადებოდა. მან 1025 წელს ვასპურაკანის მმართველის ნიკიფორე კომნენოსის შეთქმულებაში, იმპერატორის წინააღმდეგ, მიიღო მონაწილეობა. შეთქმულება გამომქდავდა.

გიორგი მეფე იყო პირველი, ვინც შეეცადა საქართველოს ფართო საერთაშორისო ასპარეზზე გაყვანას.

ქართული წყარო „მატიანე ქართლისა“ გიორგი I-ს შემდეგნაირად ახასიათებს: „სავესე ყოვლითა სიკეთითა, რომელ არავინ

გამოჩენილ იყო მსგავსი მისი მამათა შორის მისთა ახოვნებითა, ჭაბუკობითა და სიქუელითა, განითა და სახითა, ცნობითა, და საესე ყოვლითა განგებითა საკელმწიფოთა“ იყო იგი „უშიში ყოვლითურთ ვითარცა უკორცო“.

მეფე გიორგი I გარდაიცვალა თრიალეთს, დაკრძალულია ქუთაისს. მისი მეფობის დროს აშენდა მცხეთაში, სეეგიცხოვლის შესანიშნავი გაძარი (პირველად ამ ადგილას აშენებული იქნა ხის გაძარი მეფე მირიანის დროს, IV ს. 30-იან წ., შემდეგ კი ქვის ბაზილიკური ეკლესია მე-V ს. მე-2 ნახევარში ვახტანგ გორგასალის მეფობაში, რომელმაც XI საუკუნემდე იარსება).

ლიტ: ვ. კოპალიანი „საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში“, თბ. 1969.

მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასკირი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XI საუკუნეში, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I თბ. 1998.

მ. ლორთქიფანიძე, მონარქიის საგარეო პოლიტიკა (X ს. დას. – XI ს. 60-იან წლებში), სინ, ტ. III. თბ. 1979

ივ. ჯაფარიშვილი „ქართველი ერის ისტორია“ წგნ. II. თბ. 1983 (თხზ. თორმეტ ტომად, ტ. 2).

ბაგრატ IV

ერთიანი საქართველოს მეფე 1027-1072 წლებში. გიორგი პირველისა და სომეხთა მეფის, სენექერიმ არწრუნის ასულის, მარიამის ძე. 1022-1025 წლებში იგი მძევლად იყო წაყვანილი კონსტანტინოპოლში. მცირეწლოვანი ბაგრატის გამეფებისთანავე ბიზანტიის იმპერატორმა საქართველოში ჯარი გამოგზავნა. ბიზანტიელთა შემოგება შეჩერებულ იქნა ეპისკოპოს საბა მგბევარის მიერ ორგანიზებული წინააღმდეგობის შედეგად.

ამის შემდეგ ბიზანტიელებმა საქართველოში, თავისი ჯარით, გამოგზავნეს დემეტრე უფლისწული (გურგენ არტანუჯელის ძე), რომელიც ჯერ კიდევ ბაგრატ III-ის დროს იყო გაქცეული ბიზანტიაში.

1028 წელს კონსტანტინე კეისრის გარდაცვალებამ ქვეყანა ცოტა ხნით ამოასუნთქა.

საქართველო- ბიზანტიას შორის ურთიერთობების ნორ-
მალიზაცია მოხდა 1030-1031 წლებში კონსტანტინოპოლში დედო-
ფალ მარიამის ელჩობის დროს. ახალმა იმპერატორმა (რომანოზ
III) ბაგრატ მეფეს „მისცა ფიცნი და სიმტკიცენი ერთობისა და სიყ-
ვარულისა...“, თავისი ძმის ასული ელენე მიათხოვა და კურა-
პალატის პატივიც მიანიჭა. ელენე დედოფალი მალე გარდაიცვალა
და მეფემ ცოლად ოსთა მეფის დორდოლელის და შეირთო. ოსთა
მეფის სახით ბაგრატ IV-მ ძლიერი მოკავშირე შეიძინა.

1032 წელს ბიზანტიელებმა დაიწყეს ინტრიგები ბაგრატის
ნახევარძმის დემეტრეს (გიორგი I-სა და ალდე ოსთა დედოფლის
ძე) ასაჯანყებლად, მაგრამ დემეტრე უფლისწულის გამეფების ცდა
მარცხით დამთავრდა. მან თავისი რეზიდენცია – ანაკოფიის ციხე
ბერძნებს გადასცა და თვითონ კონსტანტინოპოლში გადასახლდა
დედასთან ერთად.

1032 წელს ლიპარიგ ბაღვაშმა და ივანე აბაზას ძემ
შეიპყრეს თბილისის ამირა ჯაფარი და მეფეს მიგვარეს. მაგრამ,
როგორც ჩანს, ლიპარიგის მოწინააღმდეგე დიდაზნაურთა
მოთხოვნით, ახალგაზრდა მეფემ ტყვე გაათავისუფლა. 1038 წელს
ბაგრატ IV-მ, ლიპარიგის რჩევით, კახთა მეფის ჯართან ერთად,
თბილისს ალყა შემოარტყა. ორი წლის ალყის შემდეგ მეფემ,
ლიპარიგის უკითხავად, მოულოდნელად ამირასთან ზავი დადო.
სწორედ, ეს ფაქტი გახდა განხეთქილების საბაბი კლდეკარის
ერისთავსა და ბაგრატ IV-ს შორის.

1045 წელს ანისის თავკაცებმა ქალაქი ბაგრატ მეფესა და მის
დედას, სომეხთა მეფის ასულს გადასცეს, რაც მკვლევართა აზ-
რით, იყო შედეგი ანტიბიზანტიური პოლიტიკისა. ანისის ამბებში
ბაგრატ IV-ის ჩარევამ კიდევ უფრო დაძაბა ურთიერთობა
საქართველო-ბიზანტიას შორის.

1046 წელს ბაგრატ მეფემ ალყა შემოარტყა ანაკოფიის
ციხეს, მაგრამ სწორედ ამ დროს გარდაიცვალა თბილისის ამირა
და ქალაქის წარმომადგენლებმა მეფეს თბილისის ჩაბარება შეს-
თავაზეს. ბაგრატ IV-მ ანაკოფიის ციხესთან ლაშქრის ნაწილი და-
ტოვა, თვითონ კი, თბილისისაკენ გამოეშურა და დედაქალაქი
ჩაიბარა. მეფეს წინააღმდეგობა მხოლოდ ისნის ციხეში გამაგრე-
ბულებმა გაუწიეს. ამ დროს ლიპარიგის დახმარებით ანისს ბიზან-

გიელები დაეუფლნენ. ბაგრატ მეფემ ეერც თბილისის შენარჩუნება შეძლო.

1046-1047 წწ. ბაგრატ IV-სა და კლდეკარის ერისთავს შორის ბრძოლა მიმდინარეობდა, რომელშიაც ბიზანტიელთა წყალობით, ლიპარიგმა წარმატებას მიაღწია და ბაგრატ მეფე იძულებული გახდა დასაელეთ საქართველოში გადასულიყო.

1048 წელს, როდესაც ლიპარიგი თურქ-სელჩუკებს ჩაუვარდა ტყვედ, ბაგრატმა სცადა ბიზანტიასთან ურთიერთობის მოგეარება და დაეხმარა მათ თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ბაგრატ IV-ის გაძლიერების გამო თბილელმა ბერებმა ქალაქი კელაე მეფეს გადასცეს.

1051 წელს ტყვეობიდან გათავისუფლების შემდეგ ლიპარიგმა, ბიზანტიელთა ლაშქრის დახმარებით, კელაე განაახლა ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ და მას თბილისი დაატოვებინა.

1054 წელს ლიპარიგთან ურთიერთობის მოწესრიგების მიზნით, ბაგრატ მეფე ბიზანტიაში გაემგზავრა, წასვლამდე კი თავისი ძე მეფედ აკურთხა და ქუთაისში დატოვა. ლიპარიგმა ისარგებლა მეფის საქართველოში არ ყოფნით და ბაგრატის მცირეწლოვანი შვილი გიორგი ხელმეორედ აკურთხა მეფედ, თავისი თავი კი მის მზრუნველად გამოაცხადა.

ბიზანტიის საიმპერატორო კარის თაოსნობით, მეფესა და ლიპარიგს შორის დაღებული შეთანხმების თანახმად, ეს უკანასკნელი ცნობდა ბაგრატ IV-ეს მეფობას მთელ საქართველოში, ლიპარიგი კი, სამხრეთ საქართველოს (მესხეთის) მთავრად იქნა აღიარებული. ბიზანტიის პოლიტიკის შეცვლა საქართველოს, კერძოდ კი ბაგრატ IV-ის მიმართ, მკვლევართა აზრით, გამოწვეული უნდა ყოფილიყო სელჩუკთა გააქტიურების გამო. ამ შემთხვევაში ბიზანტიას მოკავშირედ ძლიერი და ერთიანი საქართველო სჭირდებოდა.

გათამამებული ლიპარიგის ქცევით უკმაყოფილო ლიდერებიანმა აზნაურებმა (სულა კალმახელის მეთაურობით) იგი შეიპყრეს და მეფეს გადასცეს. ლიპარიგ ბაღვაში იძულებული გახდა საქართველოდან წასულიყო (იგი გააძევეს) და ათონის ქართველთა მონასტერში (ანგონის სახელით) ბერად აღკვეცილიყო.

ლიპარიგ ბაღვაშის ჩამოშორების შემდეგ ბაგრატ IV თავისი ხელისუფლების განმტკიცებას შეუდგა. 1060 წელს მეფემ კახეთზე ილაშქრა.

1062 წელს ბაგრატ IV-მ კელაე შეძლო თბილისის დაკავება. მან ქალაქი ალსართან გაგიკის ძისაგან „დიდი თანხის ფასად“ იყიდა.

1064 წელს საქართველოს შემოესიენ თურქ-სელჩუკები ალფ-არსლან სულთანის მეთაურობით. მან სამხრეთ საქართველოს ზოგიერთი ოლქი დაარბია და ახალქალაქის აღება მოახერხა. ბაგრატ IV მგერს დაეზავა და თავისი დისწული სულთანს მიათხოვა. ამავე დროს ბაგრატის ასული მართა (მარიამი) იმპერატორზე გათხოვდა და ამ მხრივაც ბიზანტიასთან ურთიერთობა გაუმჯობესდა.

1068 წელს ბაგრატმა კელაე სყადა კახეთის შემოერთება, მაგრამ სელჩუკთა შემოსევის გამო (კახთა ბაგონი მგერს მიემხრო), მეფე იძულებული გახდა უკან დაეხია.

1068 წელს თურქ-სელჩუკები მეორეჯერ შემოესიენ საქართველოს. მათ ჯერ ქართლი ააოხრეს, შემდეგ კი არგვეთიც. მხოლოდ ბამთრის სიცივის გამო მგერი იძულებული გახდა საქართველოს გასცლოდა, მაგრამ წასვლის წინ სულთანმა თბილისი და რუსთავი განძის პაგრონს ფადლონს უწყალობა. ბაგრატ IV-მ გაილაშქრა ფადლონის წინააღმდეგ, დაამარცხა იგი და ქალაქი გადასცა ამირათა შთამომავალს ყოველწლიური ხარკის გადახდის პირობით. ამრიგად, თბილისის საამირო საქართველოს მეფის ვასალი გახდა. სულთნის შუამდგომლობით გყევობიდან გათავისუფლებული ფადლონი კელაე შემოესია საქართველოს. ამის საპასუხოდ ბაგრატ IV-მ განძა ააოხრა, რითაც მხოლოდ ფადლონის პრობლემა კი არ გადაჭრა, არამედ დაამტკიცა კიდეც საქართველოს სახელმწიფოს პრეტენზია ჰეგემონობაზე საერთო კავკასიური მასშტაბით.

ბაგრატ IV-მ თავისი მეფობის პერიოდში შეძლო დიდგვარიან ფეოდალთა წინააღმდეგობის დაძლევა. ლიპარიგ ბაღვაშის ხანგრძლივი ბრძოლა მეფის წინააღმდეგ სამეფო ხელისუფლების გამარჯვებით დამთავრდა.

ბაგრატ IV-მ შეძლო საქართველოს დამოუკიდებლობის დასუყა. მან „არა დაიღუა... ხარაჯა, არემედ აელენდა... მოციქულთა

და უკრებდა იგიცა ძლუენსა“. მან დიპლომატიური სელებით დააღწია თავე სელჩუკთა დიქტატს.

ბაგრატ მეფე 1072 წელს გარდაიცვალა. იგი ჭყონდიდშია დაკრძალული.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, „ქართველი ერის ისტორია“ ტ. II. თბ. 1966

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ. 1973.

მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს. 80-იანი წლებიდან XI ს. 80-იან წლებამდე, სინ. ტ. III, თბ. 1979

ნ. შენგელია, სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნეში, თბ., 1968

ბიორპი II

ერთიანი საქართველოს მეფე 1072-1089 წლებში. ბაგრატ IV-ის ძე. 1073 წელს გიორგი მეფეს განუდგნენ დიდგვარიანი ფეოდალები. ნიანია ქვაბულის ძემ ქუთაისი დაიკავა და სახელმწიფო საჭურჭლე ჩაიგდო ხელში. ივანე ლიპარიტის ძემ კახელები მოიშველია და ქსნისპირი დაიპყრო, ხოლო ვარდან სვანთა ერისთავმა სვანები ააჯანყა და საეგრო დაარბია. გიორგი II-მ ურჩი ფეოდალები დაამარცხა, მაგრამ დასჯის მაგივრად ისინი „წყალობით დაფარა“. ამის შემდეგ ივანე ლიპარიტის ძე კელაჲ განუდგა მეფეს. გიორგი მეფემ იგი მეორეჯერაჲ დაამარცხა და მასთან შეთანხმება არჩია. ურჩმა ფეოდალმა მეფის მეციხნოვეებს გაგის ციხე გამოსცა და საქართველოს მტერს, განძის ამირა ფადლონს ჩააბარა. მაგრამ მეფემ ვერც ამჯერად გაბედა ივანე ლიპარიტის ძის დასჯა.

1074 წელს საქართველოს შემოესია სულთანი მალიქ შაჰი. მან სამშვილდე აიღო, ეს მხარე ააოხრა და უკან დაბრუნდა.

ამაჲე ხანებში გიორგი II-მ აღსართან კახთა მეფის დახმარებით, ფარცხისთან ბრძოლაში დაამარცხა მალიქ შაჰის მიერ განძის გამგებლად დანიშნული სარანგი.

ამის შემდეგ გიორგი მეფემ ისარგებლა ბიზანტიის იმპერიის დასუსტებით და დაიბრუნა ანაკოფია, „მრავალნი ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა და არგაანისა“. აგრეთვე კარის ციხე-ქალაქი, რის გამოც მალიქ შაჰმა დიდძალი ლაშქარი გამოგზავნა საქართველოში ამირა აჰმადის მეთაურობით. სელჩუკებმა აიღეს ციხე-

ქალაქი კარი, თავს დაესხნენ ყველისციხეში მყოფ გიორგი II-ეს და დაამარცხეს იგი. დამარცხებული მეფე იძულებული გახდა დასაელეთ საქართველოში გადასულიყო, რის შემდეგაც თურქ სელჩუკებმა გაააქტიურეს თარეში საქართველოში. მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა მათი აქ დასახლების გამო (მგერი სახლდებოდა დაპყრობილ მიწა წყალზე).

XI საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო ე.წ. „დიდი თურქობა“. შექმნილი რთული მდგომარეობის გამო, ღარბაზთან მოთათბირების შემდეგ, მეფე გიორგიმ გადაწყვიტა „წასვლა მაღალსა სულგანსა მაღიქმას წინაშე“, რათა ეთხოვა, მისთვის ხარკის გადახდის პირობით, საქართველოდან მომთაბარე ურდოების გაყვანა. მაღიქ შაჰი თითქოს დათანხმდა მეფის ამ წინადადებას, მაგრამ მომთაბარეთა გაყვანის მაგიერ მან გიორგი მეფეს კახეთ-ჰერეთი „უწყალობა“ და მის შემოსაერთებლად ლაშქარი გამოაყოლა. ვეჯინის ციხის უშედეგო ალყის შემდეგ გიორგი II დასაელეთ საქართველოში გადავიდა. როგორც ჩანს, მას არ სურდა მონაწილეობა მიეღო კახეთ-ჰერეთის ალებაში და თავისი ლაშქრით ხელი შეეწყო სელჩუკებისათვის. ამიტომაც საფიქრებელია, რომ გიორგი მეფემ გაცლა ამჯობინა.

ქვეყნის ისედაც რთულ მდგომარეობას ზედ დაერთო მიწისძვრა, რომელიც თითქმის მთელ წელიწადს გრძელდებოდა და მრავალი ადამიანი იმსხვერპლა.

ასეთ პირობებში 1089 წელს გიორგი II-მ „დაადგა გურგუნი მეფობისა“ თავის თექვსმეტი წლის ვაჟს დაეითს. არსებობს მოსაზრება, რომ ეს იყო შედეგი სამეფო კარზე მომხდარი პოლიტიკური გადაგრიანებისა.

ლიგ.ივ. ჯაფარიშვილი ქართველი ერის ისტორია გ. II. თბ. 1966

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გ. VI, თბ. 1973.

მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს. 80-იანი წლებიდან XI ს. 80-იან წლებამდე, სინ. გ. III, თბ. 1979

ნ. შენგელია, სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნეში, თბ., 1968

ერთიანი საქართველოს მეფე 1089-1125 წლებში. გიორგი II-ის ძე, დიდი სახელმწიფო მოღვაწე და ძლევამოსილი მხედართმთავარი, რომელსაც განსაკუთრებული ადგილი უკავია საქართველოს ისტორიაში, დავით აღმაშენებლის სახელმწიფო მოღვაწეობის პერიოდი ქართველი ხალხის გამორჩეული ღირსახსოვარი ეპოქაა.

XI ს-ის მეორე ნახევარში საქართველოში შემოიჭრნენ თურქ-სელჩუკთა მომთაბარე გომები. ისინი, ჯერ კიდევ ბაგრატ IV-ის მეფობაში თავს დაესხნენ, ჩვენს ქვეყანას და დიდი ზიანი მიაყენეს მას. ბაგრატ IV-ემ ღროებით მოახერხა ამ უზარმაზარი სამხედრო ძალის მოგერიება და შეჩერება, მაგრამ მისი შვილის გიორგი II-ის ღროს მდგომარეობა ძალიან გართულდა. XI ს-ის 80-იანი წლებიდან იწყება თურქ-სელჩუკთა მომთაბარეების ინტენსიური თავდასხმები საქართველოზე – „დიდი თურქობა“, გიორგი II-მ თურქებისადმი ხარკის გადახდა იკისრა. მან ვერ მოახერხა ქვეყნის შიგნით თუ გარეთ არსებული მწვავე პრობლემების მოგვარება. იგი იძულებული გახდა გადამღარიყო და თავისი შვილის თექვსმეტი წლის დავითისათვის გადაეცა სამეფო ტახტი. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი ასე აგვიწერს ვითარებას: „ბნელსა უკუნს შინა იწყო აღმოცისკრებად მგემან ყოველთა მეფობათამან, დიდმან სახელითა და უდიდესმან საქმითა, სახელ მოდგმან დავით, ღმრთისა მამისამან და თუთ სამეოცდამეთერამეტიმან შეილმან ამის დავითისმან დავით...“

... მას ეამსა იყო ჰასაკითა თექუსმეტისა წლისა, ხოლო ქრონიკონი სამას და ცხრა, ამას მარგივად შობილსა გიორგის-მან თუთ მამამან დაადგა გურგუნი მეფობისა“.

დავით IV აღმაშენებელს ძალიან მძიმე მემკვიდრეობა ერგო. ქვეყანა ღარბეული იყო მგრის შემოსევებისაგან, თურქ-სელჩუკთა მომთაბარე გომები ესახლებოდნენ დაპყრობილ მიწებზე და ქართველ ხალხს ფიზიკური განადგურების საფრთხეს უქმნიდნენ. ქვეყანაში არც ქართველთა შორის იყო სიმშვიდე და თანხმობა. დიდგვარიანი ფეოდალები ღალატობდნენ მეფეს და მგერთან მოლაპარაკება – დაზავებას ამჯობინებდნენ. საქართ-

ველოს მეფის ხელისუფლება ლიხის ქედის აღმოსავლეთით არ ვრცელდებოდა.

პირველ რიგში მეფის ამოცანას მომთაბარე – სელჩუკებისაგან ქვეყნის გაწმენდა და გახიზნული მოსახლეობის საკუთარ მამულზე დაბრუნება წარმოადგენდა. დავითმა გამეფებისთანავე იწყო კარგად ორგანიზებული სამხედრო რაზმების ჩამოყალიბება. მათი საშუალებით მეფე თავს ესხმოდა ბარში ჩამოსახლებულ მტრებს და ქვეყნის საზღვრებიდან ერეკებოდა.

პარალელურად სასტიკი და დაუნდობელი ბრძოლა გამოუცხადა დავითმა მოღალატე ფეოდალებს, მან შეიპყრო კლდეკარის ერისთავი ლიპარიგ ბაღვაში და ციხეში დაამწყვდია. ლიპარიგმა მოინანია თავისი საქციელი და მეფემ იგი გაათავისუფლა, მაგრამ როგორც ისტორიკოსი აღნიშნავს: „რამეთუ კუდი ძაღლისა არ განემართების, არცა კირჩხიბი მართლად ეალს“-ო, ისე ლიპარიგის გამოსწორება არ იქნებოდა. ამიგომ ხელმეორედ ურჩობა მეფემ მას არ აპაგია და ბიზანტიაში გააძევა, ხოლო ლიპარიგის შვილის რაგის გარდაცვალების შემდეგ კლდეკარის საერისთავო გააუქმა და სამეფოდ აღრიცხა. „ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღვივაშთა, სახლი განმამწარებელთა... და მამული მათი აღიღო მეფემან“, – დასძენს ისტორიკოსი. ასევე სასტიკად გაუსწორდა მეფე სხვა მოღალატე ფეოდალებს, მუხრანისა და ზედაზნის მფლობელ ერისთავებს, – ძაგანსა და მის ძმა მოდისგოსს.

XI ს-ის ბოლოს ევროპაში დაიწყო დიდი მოძრაობა მაჰმადიანთაგან „უფლის საფლავის“ განთავისუფლებისათვის. ევროპელმა ჯვაროსნებმა დიდი დარცმები მიაყენეს თურქ-სელჩუკებს. ამ დროს თურქ-სელჩუკთა სახელმწიფო დასუსტდა, რითაც კარგად ისარგებლა დავით აღმაშენებელმა და 1099 წელს ხარკი შეუწყვიტა სელჩუკთა სულთანს: „და არღარა მისცა სულტანსა ხარაჯა და თურქნი ვერღარა დაიბამთრებდეს ქართლს“. ამით ქვეყანამ დამოუკიდებლობა მოიპოვა.

ამის შემდეგ მეფე ინგენიურად შეუდგა ქართული მიწა-წყლის გაერთიანებისათვის ბრძოლას. სხვა კუთხეებთან ერთად საქართველოს გარეთ იყო კახეთ-ჰერეთი და თბილისის საამირო..

1103 წელს დავითმა ზედაზნის ციხე აიღო. 1104 წელს მეფის ერთგულმა კახეთ-ჰერეთის ფეოდალებმა ქვეთარმა და მისმა დისწულებმა – ბარამმა და არიშიანმა კახეთ-ჰერეთის მეფე აღ-

სართიანი შეიპყრეს და დავითს მიჰგვარეს. მეფემ კახეთ-ჰერეთი სრულად შემოიერთა. ამის საპასუხოდ განძის ათაბაგმა, რომელიც კახეთ-ჰერეთისგან ხარკს ღებულობდა, დიდძალი ჯარი გამოაგზავნა ქართველთა წინააღმდეგ. 1104 წელს ერწუხთან (დღ. საინგილოს მხარე) მოხდა სასტიკი ბრძოლა, სადაც დავითმა იშვიათი სიმამაცე გამოაქვინა. ისტორიკოსი ამ ამბავს ასე აგვიღწერს: „ერწუხს ქმნა წყობანი დიდნი და კმა-გასმენილი იგი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა და განწირულითა ერითა დაკოცნა სულგანისა იგი ურიცხვნი სპანი... ხოლო თუთ მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე ზურგით უღბა ოდენ სპათა თუსთა... არამედ უპირატეს ყოველთასა თუთ წინა უვიდოდა და ვითა ლომი შეუზახებდა კმითა მალლითა... და მას ღლესა სამნი ცხენნი გამოუკლნეს და მეოთხესადა ზედა მჯდომმან სრულ ყო მის ღლისა ომი“... ქართველებმა ამ ომში დიდი გამარჯვება მოიპოვეს.

თურქ-სელჩუკებთან ომების პარალელურად დავით აღმაშენებელი სამეფო ხელისუფლების განმტკიცებისათვის დიდმნიშვნელოვან რეფორმებს ატარებდა.

ერთ-ერთი ასეთი დიდი ღონისძიება მან ეკლესიაში მოკალათებული უღირსი პირების მიმართ გაატარა, მეფემ 1104 წელს მოიწვია საეკლესიო კრება რუის-ურბნისში, სადაც დიდი პაექრობა გაიმართა მეფის მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შორის. მეფის მომხრეებმა გაიმარჯვეს: „უღირსად გამოჩინებულნი განკუეთნეს და შეაჩუენნეს“ და მათ ნაცვლად ღირსეულნი, „ჭემშარიგნი მწყემსნი დაადგინეს“.

სახელმწიფოს ძლიერების განმტკიცების საქმეში, განსაკუთრებით დიდმნიშვნელოვანი იყო დავითის მიერ მწიგნობართუხუცესის და ჭყონდიდელის თანამდებობების გაერთიანება. ამ თანამდებობაზე მეფემ დანიშნა მისი ერთგული პირი და აღმზრდელი გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი. მას ჩააბარა მეფემ ასევე უმაღლესი სააპელაციო სასამართლო „სააჯო კარი“, სადაც განიხილებოდა სასამართლოს გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო მომჩივანთა საჩივარი. მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელს ცენტრალური მმართველობის ყველა უწყებაზე მიუწვდებოდა ხელი. იგი იყო მეფის შემდეგ მეორე პირი ქვეყანაში – სახელმწიფო კანცლერი.

მეფემ ასევე შექმნა ძლიერი სახელმწიფო საღაბერეო დაწესებულება. მისი საშუალებით დავითი კარგად იყო ინფორმირებული, თუ რა ხდებოდა საქართველოს საზღვრებს გარეთ, ასევე – ქვეყნის შიგნით მეფის მოწინააღმდეგე ბანაკში, აღნიშნული ღონისძიებებით და რეფორმებით ძლიერ განმტკიცდა საქართველოს მეფის პოლიტიკური ხელისუფლება.

ერთდროულად დავით აღმაშენებელი კელაქ აწარმოებდა განუწყვეტელ ბრძოლებს თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ. იგი თავისი მცირერიცხოვანი და კარგად ორგანიზებული რაზმებით ამოსუთქვის საშუალებას არ აძლევდა მგერს. სელჩუკები იმდენად იყვნენ შეშინებულნი, რომ ქვეყანაში ჯერ კიდევ მათ ხელში მყოფი ციხეებიდან გარეთ გამოსულისაყ კი ეშინოდათ.

XII ს. 10-იანი წლებიდან საქართველოს საბოლოო პოლიტიკური გაერთიანებისათვის დაიწყო დავით აღმაშენებლის სამხედრო გამარჯვებათა სვლის პერიოდი.

1110 წელს ქართველებმა მნიშვნელოვანი გამარჯვება მოიპოვეს – აიღეს სამშვილდის ციხე, რომელსაყ დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ მარცხისთანავე სელჩუკებმა მახლობელ სხვა ციხეებსაყ თავი ანებეს და გაიქცნენ.

1115 წელს აიღეს რუსთავი, 1116 წელს დავითმა თურქ-სელჩუკები განდევნა გაოდან, 1117 წ. აიღო საქართველოს უკიდურესი აღმოსავლეთის ციხე-ქალაქი გიში, 1118 წელს – ლორე. თბილისზე რკალი თანდათან ვიწროვდებოდა, სელჩუკები მიმისაგან ძრწოდნენ, ყველა ელოდა ქართველთა საბოლოო იერიშს. ამავე პერიოდში დავითმა საბრძოლო მოქმედებები ქვეყნის საზღვრებს გარეთაყ გადაიგანა. მან თავისი ძე დემეტრე გააგზავნა ჯარით შირვანში. ქართველებმა ციხე-ქალაქი ქალაქი აიღეს, ისტორიკოსი ალტაყებით წერს დემეტრეს შესახებ: „ქმნნა ომნი საკურეელნი“.

მაგრამ მიუხედავად ამ დიდი წარმატებისა, დავითი კარგად ხედავდა რომ თურქ-სელჩუკებთან გენერალური ბრძოლა წინ იყო. ქართველთა სამხედრო ძალები ამისათვის საკმარისი არ იყო. ამიტომ მეფემ გადაწყვიტა ჩრდილოეთ კავკასიიდან ყივჩაყები გადმოესახლებინა საქართველოში. ყივჩაყები განთქმული მეომრები იყვნენ, დავითმა „უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავისა სიმრავლე და წყობათა შინა სიმკნე, სისუბუქე

და მიმოსელა, სიფიცხე მიმართებისა“. მეფემ გიორგი მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი გააგზავნა ოსეთში, რათა მათ გზები გაეხსნათ ყივჩაყთათვის. ოსებმა, როგორც კი შეიგყვეს საქართველოს პირველი ვაზირის მისვლა, მაშინვე „მოეგებნეს მეფენი ოსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა“. დავითმა საქართველოში ორმოცი ათასი ყივჩაყის ოჯახი ჩამოასახლა და ქვეყნის სხვადასვა რეგიონებში დაასახლა. ეს უზარმაზარი მასა ბინადარ ცხოვრებაზე გადაიყვანა და თითოულ ოჯახს თითო მეომრის გამოყვანა დააეალა. ასე შეიძინა საქართველომ 40000 რეგულარული სამხედრო ძალა მაგრამ საქართველოს ჯარის უმრავლესობას კვლავ ქართველები შეადგენდნენ.

საფიქრებელია, რომ ამ პოლიტიკურ ნაბიჯს უკავშირდება დავითის დამოუყრება ყივჩაყებთან. მეფემ ყივჩაყთა მთავრის ათრაქა შარდანის ძის ასული გურანდუხგი შეირთო ცოლად, რამაც კიდევ უფრო განამტკიცა კავშირი ქართველებსა და ყივჩაყებს შორის.

ამის შემდეგ დავითმა კვლავ განაახლა შეგევეები სელჩუკების წინააღმდეგ და ახალი დამარცხებები მიაყენა მათ ქვეყნის გარეთაც. მტრები ხშირად სარგებლობდნენ იმით, რომ, ზოგჯერ მეფე შორს იყო მათგან და ქვეყნის საზღვრებში შემოდიოდნენ. ერთხელ როდესაც იგი დასავლეთ საქართველოში იყო მტრები კვლავ გათამამდნენ და მტკვრის პირას ჩამოედგნენ. ამის გაგებისთანავე მეფე გამოემურა ქართლში, იგი არ შეუშინდა იმას რომ ლიხის მთაზე დიდი თოვლი იდო, „გარდაათხრევინა ლიხნი“, ქართლში შემოვიდა და იქ გულადად დაბანაკებულ თურქ-სელჩუკებს ეს თავხედობა არ აპაგია და სულ ერთიანად გაწყვიტა.

გაუთავებელმა მარცხმა მაჰმადიანები ძალიან გაამწვარა, ისინი კარგად ხედავდნენ, რომ თბილისშიც მათ ბატონობას მალე ბოლო მოეღებოდა და გადაწყვიტეს ერთიანი ძალით კვლავ შეეგიათ საქართველოზე. ამისათვის „ესე ვითარცა ჭირთაგან შეიწრებულნი თურქმანნი და კუალად ეაჭარნი განძელ-გფილელ-დმანელნი წარვიდეს სულგანისა წინაშე ... და ესრეთ მიუთხრნეს ყოველნი ჭირნი, მოწეუნლნი მათ ზედა“, სპარსეთში (ისპაჰანში) მჯდომმა სელჩუკთა სულგანმა „მოუწოდა არაბეთისა მეფესა ღურბემს სადაყას ძესა და მოსცა ძე თჳსი მალიქი და ძალი მისი და

აჩინა სპასალარად ელლაში, ძე არდუხისი... უბრძანა თურქმანობას სადალაყა ვინ იყო დამასკოთ და ქალაბითგან ამოღმართ ყოველსა... ამათ თანა ათაბაგსა განძისასა მისითა ძალითა და ყოველთა სომხითისა ამირათა“.

მაჰმადიანებმა უზარმაზარ კოალიციურ ლაშქარს მოუყარეს თავი, რომელთა რაოდენობა 300 ათას აღემატებოდა. დავითის სამხედრო ძალის რაოდენობას, სომეხი ისტორიკოსის მათეოს ურჰაელის ცნობით, შეადგენდა: 40000 ქართველი, 15000 ყივჩაყი, 500 ოსი და 100 ფრანგი (ევროპელი) ჯეგროსანი.

დავითმა აქ გამოავლინა დიდი მხედართმთაერული და სტრატეგიული ნიჭი. მან მარჯველ შემოიგყუა მოწინააღმდეგის უზარმაზარი არმია დიდგორის ვიწრო ხეობაში, სადაც მგერს თავისი რიცხობრივი უპირატესობის გამოყენება აღარ შეეძლო.

მოწინააღმდეგენი დიდგორის ველზე 12 აგვისტოს შეებრძოლნენ ერთმანეთს. ფრანგი მემადიანე გოგიე გადმოგეცემს დავით აღმაშენებლის მოწოდებას ჯარისადმი ბრძოლის დაწყების წინ: „ეჰა მეომარნო ქრისტესანო, თუ ღვთის სჯულისა დასაცავად წესიერად ვიბრძვით, არამც თუ ეშმაკის ურიცხვ მიმღევართა, არამედ თვით ეშმაკებსაც ადვილად დავემარცხებთ... ჩვენ ყველამ, ხელთა ცისადმი აღპყრობით ძლიერ ღმერთს აღთქმა მივცეთ, რომ მისი სიყვარულისათვის ამ ბრძოლის ველზე უფრო მოვკვდებით ვიდრე გავიქცევით... და მტკიცე გულით მგრებს როცა მოგვიახლოვდებიან ჩვენზე იერიშის მოსატანად, სასტიკად შეუგით“.

კარგად იცოდა რა მთელი ქვეყნისათვის ამ ომის გადამწყვეტი მნიშვნელობა, დავით აღმაშენებელმა სამხედრო თავგანწირვის სასტიკ ღონისძიებას მიმართა: მან უკანდასახევი გზები ჩაუხერგა საქართველოს ლაშქარს.

პირველივე შეტაკებისთანავე იძლია მგრის ურიცხვი მხედრობა. დავითის ისტორიკოსის სიგყვით მეფე დავითმა და მისმა ჯარმა – „მოსრნა სახელოვანნი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი... რომლითა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორებითა“.

მაჰმადიანთა ლაშქარი საშინლად დამარცხდა, გაქცეულ მგერს ქართველებმა დიდ მანძილზე სდიეს, მგრის მხოლოდ მცირე ნაწილმა გააღწია სამშვიდობოს. თვით ილ-ლაში, სარდალი ჯარისა, ძლიეს გადაურჩა ბრძოლის ველზე სიკვდილს და თავში იმძიმედ დაჭრილი გაბრუნდა უკან.

ამ გამარჯვებამ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა მახლობელ აღმოსავლეთში და ევროპაში. ამ ბრძოლის შესახებ წერდნენ ევროპელი, სომეხი თუ არაბი ისტორიკოსები. ჯვაროსნები დაეთოს როგორც მოკავშირეს ისე უყურებდნენ და მისგან დახმარებასაც კი ელოდნენ.

დიდგორის ველზე ბრწყინვალე გამარჯვების შემდეგ დაეითმა 1122 წელს დიდი ბრძოლის შემდეგ თბილისი აიღო და 400 წელი მაჰმადიანთა ხელში მყოფი ქალაქი კელაჲ საქართველოს დაუბრუნა. სამეფო ტახტი ქუთაისიდან თბილისში გადმოიტანა. ისტორიკოსის თქმით, დიდგორის ომის „მეორესა წელსა აიღო მეფემან ქალაქი გფილისი, პირველსავე ომსა, ოთხას წელ ქონებული სპარსთა და დაუმკურა შვილთა თჳსთა საჭურჭლედ და სახლად თჳსად საუკუნოდ“.

1123 წელს ქართველებმა ღმანისიცი წაართვეს სელჩუკებს და საბოლოოდ გაწმინდეს ქვეყანა ურდოებისგან. ამით დასრულდა საქართველოს საბოლოო პოლიტიკური გაერთიანება.

1124 წელს აგვისტოს თვეში მეფის წინაშე „მოვიდეს მწიგნობარნი ანელთა თავადთანი და მოაქსენეს მოცემა ქალაქისა“. სამ დღეში დაეითმა გაამზადა სამოცი ათასი მხედარი და სომხეთის ქალაქი ანისი 60 წელი თურქ-სელჩუკთა ხელში მყოფი გაანთავისუფლა და შემოუერთა საქართველოს.

იმაჲე წელს მეფემ თურქ-სელჩუკთა განსადევნად გაილაშქრა შირვანზე, დაიპყრო იგი და შემოიერთა.

ამ გამარჯვების შედეგად საქართველოს სამეფო საზღვრები გადაიჭამა „ნიკოფსიიდან დარუბანდისა ზღვამდე და ოვსეთიდგან* -სოერად და არეგაწამდე“. საქართველოს სამეფო უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა წინა აზიაში.

ასეთ გაუთავებელ ომიანობაში მყოფი მეფე არ იეიწყებდა არც კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას. მის მიერ 1106 წელს დაარსდა გელათის აკადემია – ქართული კულტურის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კერა. მან აქ მოიყვანა საქვეყნოდ განთქმული სწავლულნი და მფარველობას არ აკლებდა მათ. დაეითმა შექმნა გელათი „ყოვლისა აღმოსაჲალისა მეორედ იერუსალემად, სასწავლოდ ყოვლისა კეთილისად, მოძღურად

---

* აქ იგულისხმება ჩრდილოეთ კავკასიაში არსებული ოსეთი

სწავლულებისად, სხუად ათინად“. მეფეს გელათში მოუწვევია სახელგანთქმული ფილოსოფოსი იოანე პეგრიწი. შემდგომში აქ მოღვაწეობდა ცნობილი მწერალი, ჰიმნოგრაფი და სასულიერო მოღვაწე არსენ იყალითოელი.

ჩვენამდე მოღწეულია დავით აღმაშენებლის ორი ანდერძი. ერთი შიომღვიმის ლაერისადმი, ხოლო მეორე გელათისადმი. ამ ანდერძებიდან ჩანს თუ რა დიდი წყალობა გაუღია მეფეს ამ სასულიერო და საერო სასწავლო ცენტრებისადმი.

ამავე დროს მეფე ყურადღებას არ აკლებდა არც სამღვარ-გარეთ არსებულ კულტურულ ცენტრებს, ქართულ მონასტრებს – საბერძნეთში, ბულგარეთში, პალესტინაში თუ სირიაში. მის სახელს უკავშირდება სინას მთაზე მონასტრის აშენება, საამისოდ „წარსცა ოქრო მრავალ ათასეული... წიგნები საეკლესიო სრულებით და სამსახურებული სიწმიდეთა ოქროსა რჩეულსა“.

მეფე ახალგაზრდების სწავლა-განათლებისათვისაც ღიდად ზრუნავდა. სომეხი ისტორიკოსის ვარდანის სიგყვით, დავითმა ორმოცი ახალგაზრდა ბიზანციაში გააგზავნა სასწავლებლად.

ამავე დროს მეფე არა მარგო თანამემამულეებს მფარველობდა, არამედ უცხო გომის მეცნიერებსა და სწავლულებსაც ზრუნვას არ აკლებდა. არაბი ისტორიკოსი იბნ ალ-ჯაუზი აღნიშნავს რომ მუსლიმ პოეტებს, სუფიებსა და სწავლულებს ხშირად იწვევდა სამეფო კარზე და წვეულებებსაც უმართავდა მათ.

მიუხედავად იმისა, რომ დავით მეფე დამპყრობლებს დაუნდობლად ებრძოდა, სხვა სჯულის მიმართ, პაგივისცემას და დაფასებას იჩენდა. მან თბილისის შემოერთების შემდეგ მაჰმადიანებსა და ებრაელებს შეღავათები მიანიჭა ქალაქში, პარასკევობით მეჩეთშიც შედიოდა თავის შეილებთან ერთად და ყურანის კითხვას და ქადაგებას უსმენდა. ხოლო შემდეგ მათ ბევრ ოქროსაც უწყალობებდა. თვით დავითს ყურანიც კარგად სცოდნია და არაბი ისტორიკოსი მუჰამედ ალ ჰამავის სიგყვით განჯის ყაღს ხშირად ესაუბრებოდა ისლამის ღოგმებთან დაკავშირებით.

სომეხი ისტორიკოსებიც ქება-დიდებით ამკობდნენ მეფეს და სომეხი ხალხის მფარველად და პაგრონად მიიჩნევდნენ მას.

დავით აღმაშენებელს რომ წიგნების კითხვა ძლიერ უყვარდა ამას მისი ისტორიკოსის თხზულებაც ამტკიცებს: ერთ-ერთი ბრძოლის წინ მეფე წიგნის კითხვით ისე გართულა, რომ

ბრძოლაში დროზე ჩაბმაც კი დაეიწყნია. ლაშქრობაში და ნადირობაში მეფეს თურმე წიგნები თან დაჰქონდა.

დავითი ქველმოქმედებასაც ეწეოდა და ხშირად ღარიბ-ღატაკებს ფულსაც ურიგებდა. ისტორიკოსის თქმით, მეფე ხშირად გყვეებსაც ანთავისუფლებდა: „ვინ აღრიცხუნეს გყუენი, რომელნი მან განათავისუფლნა და რომელი უკუ მოიქსნნა თჳსთა ყიფჩაღთაგან ფასითა“.

ჩვენამდე მოღწეულია დავითის მიერ დაწერილი ორიგინალური პოეტური ნაწარმოები „გალობანი სინანულისანი“, სადაც კარგად ჩანს მეფის ფილოსოფიური ხედვა, კაცთმოყვარეობა, ზნეობრივი მრწამსი. მასში დასმულია ზოგადსაკაცობრიო საკითხი – ადამიანის არსისა, გადმოცემულია მეფის სევედა და სინანული. იგი ღმერთს სთხოვს რომ მიუტევოს დავითს „ბრალნი მისნი სიყრმისა და ცდომილებისანი“. ეს ლექსი ქართული ჰიმნოგრაფიის ერთ-ერთი დიდებული ფილოსოფიურ-ეთიკური ნაწარმოებია.

იწოდებოდა დავით IV „მეფე აფხაზთა ქართველთა რანთა კახთა და სომეხთა“. შირვანისა და ანისის შემოერთების შემდეგ დავითის ამ ტიტულს ჩანს დაემატა „მარვანშა“ და „შაჰანშაჲ“. რაც შემდგომში ქართველი მეფეების ტიტულატურაში აისახა.

მაღლიერმა მემკვიდრეებმა კი მას განსაკუთრებული ზედწოდება მიანიჭეს – „აღმაშენებელი“.

ჩვენამდე მოღწეული პირველი ისტორიული წყარო, სადაც დავითი „აღმაშენებლად“ იწოდება XV საუკუნეს განეკუთვნება. ეს არის 1452 წლის სასისხლო დოკუმენტი – სიგელი ავშანდაძეებისა, სადაც ნათქვამია, რომ: „როდეს აღმაშენებელი გელათს აშენებდა“ გადმოვარდნილა, დამცერეულა და ავშანდაძეებს მოურჩენიათ.

ნარაგიულ ისტორიულ ლიტერატურაში დავითი „აღმაშენებლის“ ზედწოდებით მოცემულია XVII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ფარსადან გორგიჯანიძის „საქართველოს ისტორია“-ში.

ოფიციალურ ქართულ ისტორიოგრაფიაში – დავით IV „აღმაშენებლად“ უფრო გვიან, „ახალი ქართლის ცხოვრებაში“ და ეახუშტი ბაგონიშვილის თხზულებაში („აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“) იწოდება. დავით მეფის შემამკობელი ოფი-

ციალური ეპითეგები მანამდე მრავალი იყო, მაგრამ ქართველ ხალხში მის მიმართ ძველი დროითგან შობილი ორიგინალური ზედწოდება „აღმაშენებელი“ დამკვიდრდა.

1125 წლის 24 იანვარს შაბათ დღეს 52 წლის ასაკში, დავით აღმაშენებელი გარდაიცვალა, იგი დაკრძალულ იქნა მის მიერ აგებულ გელათის ტაძარში.

ქართულმა ეკლესიამ დიდებული, განათლებული და ძლევამოსილი მეფე წმინდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ 26 იანვარი (ახ. სტ. 8 თებერვალი) დააწესა. ქართველმა ხალხმა დავით აღმაშენებლის სახელი უკვდავი შარავანდედით შემოსა.

ლიტ.: რ. მეგრეველი, დავით IV აღმაშენებელი თბ., 1990

რ. მეგრეველი შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალური ხანის საქართველოში, თბ., 1973

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბ. 1970

მ. ლორთქიფანიძე, „საქართველოს საგარეო და შინაპოლიტიკური ეითარება XII ს. მე-2 მეოთხედიდან 80 წ. დასაწყისამდე“, სინ, ტ. III, თბ., 1979.

ს. ჯანაშია, „საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან მე-13 საუკუნემდე. შრომები, ტ. II, თბ. 1952.

შ. მესხია, ძლევამ საკვირველი, თბ. 1972

ე. კოპალიანი, ურთიერთობა ბიზანტიასთან, ჯეგროსნებთან. თბ., 1969

დავით აღმაშენებელი. კრებული, რედაქტორი რ. მეგრეველი, თბ., 1990

ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორია თბ., 1943-50

ბ. ავალიშვილი, ჯეგროსანთა დროიდან, თბ., 1989.

დ. გოგოლაძე, მეფე დავით IV და მისი ზედწოდება – აღმაშენებელი „მაცნე“ ისტორიის სერია, 1989 №3.

დებეგრე I

ერთიანი საქართველოს მეფე 1125-1155/56 წლებში. დავით IV აღმაშენებლის ძე. დებეგრე მამის სიცოცხლეშივე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სახელმწიფო საქმეებში, იბრძოდა დიდგორის ომში და მონაწილეობდა შარვანისათვის ბრძოლაში.

მიუხედავად თურქ-სელჩუკთა ენერგიული წინააღმდეგობისა, დებეგრე I-მა შეძლო მათ მიერ მიტაცებული ღმანისისა და სხუნანის დაბრუნება.

1130 წელს მეფის წინააღმდეგ მოეწყო აჯანყება. წყაროები არ იძლევიან იმის საშუალებას რომ დავადგინოთ, თუ ვინ ეცილებოდა ღმერთს სამეფო ტახტს. მისი ნახევარძმა თუ უფროსი ვაჟი დაეითი, რომელიც შემდგომშიც ეძიებდა მეფობას.

ქვეყნის შიგნით გართულებული ვითარებისა და მძიმე საერთაშორისო მდგომარეობის გამო, ღმერთე I იძულებული გახდა, ანისი ყმადნაფიცობის და ქალაქში ქრისტიანთა პრივილეგიების დაცვის პირობით, მაჰმადიანი მმართველებისათვის (შედაღიანთა მემკვიდრეებისათვის) დაეთმო.

1138 წელს ღმერთე I-ის სარდლობით ქართველთა ლაშქარმა აიღო განძა და გამარჯვების ნიშნად ქალაქის კარი საქართველოში ჩამოიტანეს (დღემდე დაცულია გელათის მონასტერში).

1155 წელს დავით უფლისწულმა მოახერხა ტახტის ხელში ჩაგდება და ღმერთე I იძულებული გახდა ბერად შემდგარიყო. ურჩი შვილის სიკვდილის შემდეგ 1156 წელს, ღმერთე კვლავ გამეფდა და უმცროსი ძე გიორგი დაისვა თანამოსაყდრედ.

საყურადღებოა ღმერთე I-ის სამწერლო შემოქმედება. ჩვენამდე მოაღწია მისმა რამდენიმე იამბიკომ. ღმერთე I-ის „შენ ხარ ვენახი“ დღესაც ცოცხალი საგალობელია.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბ. 1970

რ. მეტრეველი შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალური ხანის საქართველოში, თბ., 1973

ჯ. სტეფანაძე, ღმერთე პირველი, თბ., 1990

მ. ლორთქიფანიძე, „საქართველოს საგარეო და შინაპოლიტიკური ვითარება XII ს. მე-2 მეოთხედიდან 80 წ. დასაწყისამდე“, სინ, ტ. III, თბ., 1979.

რ. მეტრეველი, თამარ მეფე, თბ., 1991

ლაპით V

იმეფა ექვსი თვე (1155-1156). ღმერთე I-ის უფროსი ძე – ღმერთე I-ს ორი ვაჟი ჰყავდა დავითი და გიორგი. მემკვიდრეობითი წესით მეფობა მამის შემდეგ უფროს ვაჟს დავითს უნდა მიეღო, მაგრამ ღმერთე იყო „მარჩეველი ძისა უმცროსისა“ გიორგისა.

ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ თავის მემკვიდრედ ღმერთი გიორგის აცხადებდა და სამეფო ტახტსაც უმზადებდა.

რა იყო მიზეზი ღმერთისა და დავითს შორის ცუდი და მოკიდებულებისა წყაროები ამის შესახებ არას ამბობენ.

დავითმა როგორც ჩანს კარგად დაინახა, რომ თუ იგი აქტიურ მოქმედებაზე არ გადავიდოდა ტახტს არავინ მიართმევდა. მან დაიწყო მზადება შეთქმულებისათვის, რაც მიზნად ღმერთს ჩამოგდებას ისახავდა, მაგრამ ეს გამოსვლა მეფეს ადვილად ჩაუხშვია. თუმცა ღმერთს აჯანყების მოთავენი არ დაუსჯია, რაგომ წყაროებში არაფერია ცნობილი. ეს ამბავი დაახლოებით 1150 წელს უნდა მომხდარიყო.

მაგრამ პირველ მარცხს დავითი არ შეუშინებია, მან ახალი აჯანყება მოუწყო მამას, ტახტიდან ჩამოაგდო იგი, ბერად აღკვეცა და დავით-გარეჯის მონასტერში გაგზავნა.

ღმერთს ჩამოგდებას ტახტიდან, მისი მომხრეებისა და მოხელეების გადაყენება მოჰყვა. დავითმა ორბელებს ამირსპასალარობა წაართვა და მამამისის მიერ დატყვევებულ და მის მიერ განთავისუფლებულ თირქაშ აბულეთის ძეს გადასცა. ეს ის თირქაშია, რომლის მამა ივანე ღმერთს წინააღმდეგ შეთქმულებაში მხილვადი და შემდგომ მეფის ბრძანებით მოკლული იქნა. ივანეს შეილი თირქაშ მგრობდა მეფეს, რის გამოც იგი შეპყრობილ იქნა.

დავითის ამ ღონისძიებებმა მოწინააღმდეგეთა მრავალრიცხოვანი წრე შექმნა, რომლებიც თავს იყრიდნენ მისი ძმის გიორგის გარშემო. დავით-გარეჯშიც ბერად აღკვეცილ ღმერთსაც საიდუმლო კავშირი ჰქონდა გაბმული მათთან.

დავით V გამეფებიდან ექვს თვეში გარდაიცვალა. ქართველი მემკვიდრე მოკლედ გადმოგეცემს ამ ამბავს: „დასუეს მეფედ ძე მისი დავით. იმეფა ექუს თუე და მოკუდა“.

სომეხი ისტორიკოსი მხითარ გოში დავითის სიკვდილს ორბელებს აბრალებს. მეორე სომეხი ისტორიკოსი ვარდან კი პირდაპირ მიუთითებს მის მკვლელებს – სუმბატ და ივანე ორბელებს.

ეს ამბები წყაროების მიხედვით 1154-1155 წლებში მომხდარა. ამის შემდეგ ღმერთი I დაბრუნდა თბილისში და თავისი უმცროსი ძე გიორგი გაამეფა. ხოლო ორბელებმა ალბათ ამ სამსახურის უასად კვლავ დაიბრუნეს ამირსპასალარობა.

დავით V-ეს მცირეწლოვანი ძე ღემნა დარჩა. მისი სიკვდილის შემდგომ იგი აღსაზრდელად ორბელებს ჩააბარეს. მოგვიანებით 1177 წელს ღემნა ბატონიშვილმა სამეფო ტახტი მოითხოვა, რასაც გიორგის წინააღმდეგ დიდი აჯანყება მოჰყვა 1177-1178 წლებში. ღემნას მხარში ედგა მისი სიმამრი ივანე ორბელი. კაცი რომელმაც წყაროების მიხედვით, დიდი როლი ითამაშა თავის დროზე გიორგის გამეფებაში. ეს აჯანყება მარცხით დამთავრდა და მეფე გიორგი III დაუნდობლად გაუსწორდა მის მოთავეებს.

ლიტ.: ჯ. სტეფნაძე, მეფეთ-მეფე გიორგი მესამე, თბ., 1999

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. II, თბ. 1970

მ. ლორთქიფანიძე, „საქართველოს საგარეო და შინაპოლიტიკური ევთარება XII ს. მე-2 მეოთხედიდან 80 წ. დასაწყისამდე“, სინ, ტ. II, თბ., 1979.

რ. მეგრეელი, თამარ მეფე, თბ., 1991

გიორგი III

ერთიანი საქართველოს მეფე 1156-1184 წლებში, ღემეტრე I-ის უმცროსი ძე.

უფროსი ძის დავით V-ის გარდაცვალების შემდეგ მამამ (ღემეტრე I-მა) იგი ჯერ თანამოსაყდრედ გამოაცხადა, შემდეგ კი თავის სიცოცხლეშივე გაამეფა. ასე რომ ტახტის მემკვიდრე უფლისწული, დავით V-ის ძე ღემეტრე (ღემნა) ტახტის გარეშე დარჩა.

გამეფებისთანავე მეფე გიორგიმ „აღიჭურნა მკლავნიცა მუსრვად და მოწყუედალ წინააღმდეგომთა ქრისტეს სჯულისათა აგარიანთა, ისმაიგელთა და მამადიანთა“. დიდი ბრძოლები აწარმოა მან ღვინისა და ანისისათვის. 1162 წ. მან აიღო სომხეთის ძველი დედაქალაქი ღვინი, ანისისათვის ბრძოლა კი ცვალებადი წარმატებით მიმდინარეობდა. საბოლოოდ საქართველოს მეფე

იძულებული გახდა დაეთმო ანისი მაჰმადიანი მფლობელებისათვის ყმადნაფიციობის პირობით.

დიდებულების თხოვნით მეფე გიორგიმ საქართველოს ლაშქარი რამდენიმე მიმართულებით გაგზავნა – ერთი მხრივ, საალაფოდ და მეორე მხრივ, მგრის ზურგის დაზვერვის მიზნით. ასე დალაშქრეს ტაოელებმა, შავშებმა და კლარჯებმა – ოლთისისა და ბანას ოლქები, მესხებმა და თორელებმა – კარისა და აშორნიის მხარეები, ამირსპასალარმა – მგკერის მარჯვენა სანაპირო განძამდე, ხასაგანიანებმა, ლიხთიმერლებმა და ქართლის ლაშქარმა – განძიდან მოყოლებული მგკერის ორივე ნაპირი ხლათამდე, შაჰ-არმენის სამფლობელომდე, ჰერებმა და კახელებმა – ალაზნის შესართავიდან შარვანამდე.

1167 წელს მეფე გიორგიმ ილაშქრა თავისი დისწულისა და ყმადნაფიციის შარვანშაჰ ალსართანის დასახმარებლად, რომელსაც დარუბანდის მხრიდან თავს ესხმოდნენ იმიერკავკასიელი მფლობელები. გიორგი III-მ ქალაქები შაბურანი და დარუბანდი მგერს წაართვა და შარვანშაჰს დაუბრუნა.

სამინაო ვითარების მოწესრიგების მიზნით მან მოიწვია საკანონმდებლო კრება, რომელზედაც მიღებულ იქნა კანონი „იეკობრეთა და მპარავთა“ შესახებ. აღნიშნული კანონით ქურდობა-აჯანყობისათვის დაწესდა სასჯელის უმაღლესი ზომა – ჩამოხრჩობა.

1177-1178 წლებში ადგილი ჰქონდა დიდგვარიან ფეოდალთა აჯანყებას გიორგი III-ის წინააღმდეგ, რომელსაც სათავეში ედგა ორბელთა ფეოდალური საგვარეულო. აჯანყებას უმუალოდ ხელმძღვანელობდა საქართველოს ამირსპასალარი ივანე ორბელი. მეფე გიორგის მათ დაუპირისპირეს დავით V-ის ძე დემეტრე (დემნა) ბატონიშვილი – სიძე ივანე ორბელისა. აჯანყებულებს სურდათ გიორგი III-ის გადაყენება და მათთვის სასურველი კანდიდატის – დემეტრეს გამეფება.

გიორგი III-ის მეფობას რეალური საფრთხე დაემუქრება, რადგან აჯანყებაში მონაწილეობდა მისი პოლიტიკური კურსით უკმაყოფილო დიდგვარიან ფეოდალთა დიდი უმრავლესობა, რომელთაც სურდათ მეფის მოხელეობა პოლიტიკურ ხელისუფლებად ექციათ.

შეთქმულებმა განიზრახეს სახატეს მღვარი მეფის შეკურობა, მაგრამ მეფემ მათ ეს შეუტყო და კოჯორში მღვარეთქმულებს თბილისში ჩასვლა დაასწრო. მან აჯანყებულებს შეუტია და კოჯრიდან გააქცია. აჯანყებულთა ნაწილმა თანდათან იწყო მეფის მხარეს გადასვლა. მეფემ ყველას, ვინც მის მხარეს გადავიდა დიდი პატივი სცა, დაასაჩუქრა და წყალობა უყო. ღმნა ბატონიშვილი და მისი მომხრენი ლორეს ციხეში გამაგრდნენ. მეფე გიორგიმ აღნიშნულ ციხეს ალყა შემოარტყა. აჯანყებულთა რიგები თანდათან შეთხელდა, მათ დაკარგეს გარეშე სახელმწიფოებისაგან დახმარების იმედიც. სასოწარკვეთილი „ღემეგრე, გარდამომბმელი საბლისა, გარდამოკდა ციხისაგან“, მეფე – ბიძას ეახლა და პატიება სთხოვა, მაგრამ ამაოდ. მეფემ შეამბოხებები გაასამართლა და „შემსგავსებული საქმეთა მათთა მიაგო მისაგებელი“ – ღმნა ბატონიშვილს თვალები დასთხარეს და დაასაჭურისეს, რის შედეგადაც იგი გარდაიცვალა, ივანე ორბელს თვალები დასთხარეს; მისი სახლიდან ცოცხალნი მხოლოდ ისინი გადარჩნენ, ვინც იმ დროს საქართველოში არ იმყოფებოდნენ. (სწორედ ამ აჯანყების შემდეგ გაჩნდნენ ამ ორბელთა შთამომავალი ორბელიანები სომხეთში).

მეფემ ორბელთა თანამდებობანი და მათი მამულები თავის ერთგულ პირებს გადასცა; ასე გახდა ამირსპასალარი მეფის ერთგული ყუბასარი, მსახურთუხუცესი და ერისთავთ-ერისთავი კი – აზნაურის ნაყმევი აფრიდონი.

მეფე გიორგიმ თავისი მეფობის დასაწყისში ეკლესიას გაუქმა ღვთისთავი IV აღმაშენებლის (1089-1125 წწ.) დროს მიღებული საგადასახადო შეუვალობა. ამ აჯანყების ჩახშობის შემდეგ კი მან აღუდგინა ეკლესიის შეუვალობა.

მეფე გიორგის ვაჟი არ ჰყავდა. ტახტის მემკვიდრე მისი ასული თამარი იყო. თამარის გამეფება მეფემ თავის სიცოცხლეშივე განიზრახა, რადგან იცოდა, მისი გარდაცვალების შემდეგ თამარის გამეფებას პოლიტიკური გართულება მოჰყვებოდა, რომ ღიდგვაროვნები მხოლოდ დროებით სდუმდნენ.

1178-1179 წწ. მეფე გიორგიმ თამარი თანამოსაყდრედ გამოაცხადა „თანადგომითა ყოველთა პატრიარქთა და ეპისკოპოსთა ღიდებულთა იმიერთა და ამიერთა, ვაზირთა და სპასალართა და სპასიქეთა“. გვირგვინი თამარს თვით მეფე

გიორგიმ დაადგა. მამა-შვილის ერთობლივი მეუობა გაგრძელდა 1184 წლამდე. მათი ფრესკა (XII ს.) შემორჩენილია ციხე-ქალაქ ვარძიის ეკლესიის კედელზე, რომლის მშენებლობაც მეფე გიორგი III-ის დროს დაიწყო. ერთად არიან გამოსახული მამა-შვილი ასევე ყინწვისისა და ბეთანიის ტაძრის ფრესკაზე. გიორგი III-ის მეუობის პერიოდში აიგო გეგუთის სასახლის დიდი დარბაზი, რომელიც 14 მეგრიანი დიამეტრის გუმბათით იყო დაგვირგვინებული.

1184 წლის 27 მარტს, ვნების კეირის სამშაბათს, კახეთის სოფელ სტაგირში მყოფი მეფე გიორგი გარდაიცვალა. დაკრძალეს გელათს.

ქართველი ისტორიკოსის დახასიათებით მეფე გიორგი იყო „უმაღლესი ყოველთა მეფეთასა, მძლე და შემმუსკრელი ყოველთა მგერთა მისთა. მორჭმული და სუეღოვლათითა განმდიდრებული, კეთილად მსახური ღთისა, ეკლესიათა და საყდართა მაშენებელი, ეპისკოპოსთა და მეუღაბნოეთა და მღვდელთათვის კეთილისმყოფელი, ღიდთა და ცოგათაგან შეცოდებისა უკადრი, გლახაკთა და ქურიეთა მოწყალე... ერთგულთათვის უხუ და მბოძებელ. სპარსეთისა სულგანნი, შორს მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მეძღუნედ და მოხარკედ მისთა იყვნეს და ყოველნი სანაპირონი უშიშად ჰქონდეს“.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, თბ. 1948

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ. 1973 წ.

მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს საგარეო და შინაპოლიტიკური ვითარება XII ს. მეორე მეოთხედიდან 80-იანი წლების დასაწყისამდე, სინ, ტ. III, თბ. 1979.

რ. მეგრეველი, შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალური ხანის საქართველოში, თბ., 1973.

ჯ. სტეფანაძე, მეფეთ-მეფე გიორგი მესამე, თბ. 1999

ერთიანი საქართველოს მეფე 1184-1213 (1207, 1210) წლებში, გიორგი III-ის ასული.

1178 წელს (მკვლევართა ნაწილი თვლის, რომ 1179 წელს) გიორგი III-მ თავისი ერთადერთი ასული თამარი თანამოსაყდრედ დასვა*. მეფე შიშობდა, რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ თამარს გარკვეული სიძნელებები არ შეხვედროდა გამეფების პროცესში. საქართველოს ისტორიაში ხომ პირველად უნდა ასულიყო ქალი გახტმე. ექვსი წელი მამა-მეილი ერთად მართავდა სამეფოს. ეს პერიოდი თამარისთვის უდიდესი გამოცდილების მიღების ხანა იყო. 1184 წლიდან, გიორგი III-ის გარდაცვალების შემდეგ, თამარი ერთმმართველი გახდა.

დიდგვაროვნებმა ჩათვალეს, რომ დადგა ის დრო, როდესაც მათ შეეძლოთ დაეით აღმაშენებლისა და გიორგი III-ის დროს დაკარგული პრივილეგიები დაებრუნებინათ. 1184 წელსვე თამარი ხელმეორედ აკურთხეს მეფედ. ცოგა ხანში დიდებულებმა მეფეს – გიორგი III-ის დროს დაწინაურებული მოხელეების გადაყენება მოსთხოვეს, რომლებიც დაბალი სოციალური წარმოშობისანი იყვნენ. თამარი იძულებული გახდა დაეთმო და ერთგული ვაზირები ამირსპასალარ-მანდაგურთუხუცესი ყუბასარი და აზნაურის ყმოზიდან მსახურთუხუცესობამდე აღმეფებული აფრიდონი გადაეყენებინა. სულ მალე მეჭურჭლეთუხუცესმა ყუთლუ-არსლანმა, სამეფო ხელისუფლების შეზღუდვისა და სახელმწიფო მმართველობის რეფორმის გეგმა წამოაყენა. სამეფო კარის გვერდით უნდა შექმნილიყო ახალი დაწესებულება ე.წ. „კარაფი“. ყუთლუს აზრით, „კარაფში“ შეკრებილი დიდებულები „განმგებელნი მიცემისა და მოღებისა, წყალობისა და შერისხვისანი, ეჭადრებდეთ და ვაცნობებდეთ თამარს, მეფესა და დედოფალსა, მაშინლა სრულ იქმნებოდეს განგებული ჩვენი“. ამ პროგრამის განხორციელების შემთხვევაში მეფეს მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლება რჩებოდა. თამარის ბრძანებით ყუთლუ-არსლანი დააპატიმრეს, მაგრამ მალევე გაათავისუფლეს, რადგან ამ

* არსებობს მოსაზრება, რომ გახტის მემკვიდრის თანამოსაყდრედ კურთხევა მიღებული წესი იყო საქართველოს სამეფო კარზე

უკანასკნელის თანამშრომლები, რომლებიც როგორც ჩანს საკმაოდ მრავალრიცხოვნები იყვნენ, შეიარაღებული გამოსვლით დაიმუქრნენ. შეთქმულებთან მოსალაპარაკებლად მეფემ ორი მანდილოსანი გაგზავნა ხემაქ ცოქალი და კრავაჟ ჯაყელი. მოლაპარაკებისა და დათმობების შედეგად მოხერხდა სამეფოში მშვიდობის აღდგენა. „კარავის“ დაარსების იდეა უარყოფილ იქნა, სამაგიეროდ როგორც ჩანს გაფართოვდა დარბაზის უფლებები. (ყუთლუ-არსლანი საერთოდ გაქრა პოლიტიკური ცხოვრებიდან).

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა თამარის გათხოვების საკითხს, რადგან მისი ქმარი სამეფოში ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ძალაუფლებისა და გავლენის მქონე პიროვნება ხდებოდა. დიდგვაროვნებმა არჩევანი როსტომ-სუმბალის მთავრის ანდრია ბოგოლიუბსკის ვაჟზე – იურიზე შეაჩერეს. იური, რომელსაც ქართველებმა გიორგი უწოდეს, ამ დროისათვის სამთავროდან ბიძის მიერ გამოძევებული და ყივჩაღებთან თავშეფარებული იყო. 1185, ზოგის მოსაზრებით 1186 წელს გიორგი რუსი საქართველოში ჩამოიყვანეს და თამარზე დააქორწინეს, მაგრამ მალე აღმოჩნდა, რომ გიორგის მრავალი პიროვნული ნაკლი გააჩნდა. მისი გაჩერება სამეფო კარზე უკვე შეუძლებელი იყო და ორი წლის შემდეგ თამარი მას გაცილდა. გიორგი საქართველოდან გააძევეს.

1189 წელს თამარმა მეორედ იქორწინა. ამჯერად ბაგრატიონთა ოსთა სამეფო სახლის შთამომავალზე დავით სოსლანზე.

1191 წელს საქართველოში გიორგი რუსი დაბრუნდა. მას აქ მხარდამჭერთა საკმაოდ დიდი ღასი ეგულებოდა, რომელთა მემკვიდრეობით ტახტის დაუფლებას შეეცადა. აჯანყებულებმა გიორგი გეგუთში მეფედაც კი აკურთხეს, შემდეგ თავისი ჯარი ორად გაყვეს და თამარის წინააღმდეგ დაიძრნენ. სამეფოსთვის ამ მეტად მძიმე წუთებში, თამარმა სიმტკიცე გამოიჩინა, სასწრაფოდ შემოიკრიბა ერთგული პირები და მოახერხა აჯანყებულთა დამარცხება. „უბედური რუსი“ კვლავ გაძევებულ იქნა, მის მომხრეებს კი (ვარდან დადიანს, ბოცო ჯაყელს, გუზან გაოსკარელს) თანამდებობები და მამულები ჩამოართვეს. დასჯით კი არაფერ დაუსჯიათ მკაცრად, რადგან „ღლეთა შინა თამარისათა არაფერ გამოჩნდა მიმძღაერებული მეცნიერებითა მისითა, არცა-ვინ დას-

ჯილი „არცა ეინ ბრძანებითა მისითა ასომოკეეთილ იქმნა და არცა სიბრმითა დაისაჯა“.

1193 წელს გიორგიმ კიდევ ერთხელ სცადა დაკარგული დაბრუნება და ქერეთის მხრიდან საქართველოში შემოჭრა განიზრახა. ამჯერად მას აღარავინ მიემხრო და საღირ მახაგლისძემ თავისი სანაპირო მხედრობით ადვილად უკუაგდო გიორგი რუსი.

მანამდე კი, 1193 წელს – თამარის ძის და გახგის მემკვიდრის გიორგის (მეორე სახელი ლაშა) დაბადების აღსანიშნავად, ქართველებმა ბარდავის მიმართულებით ილაშქრეს და გამარჯვებულები დაბრუნდნენ.

საშინაო პრობლემების მოგვარების შემდეგ თამარი აქტიური საგარეო პოლიტიკის განხორციელებას იწყებს. ამ დროს აზერბაიჯანის ელღეგიზიანთა საათაბაგოში მწვავე საშინაო ბრძოლები მიმდინარეობს. აბუ-ბექრ ათაბაგმა თავისი ძმა ამირ-მირანი დაამარცხა. ამ უკანასკნელმა თავი შარვან-შაჰთან შეაფარა, შარვანის მმართველი კი საქართველოს ყმადნაფიცი იყო. აბუ-ბექრმა შესანიშნავად იცოდა, რომ საქართველოს დამარცხების გარეშე ის თავის პატივმოყვარე ზრახვებს ვერ დაიკმაყოფილებდა. მან დახმარებისათვის ბაღდადის ხალიფას მიმართა. შეიყარა თურქთა ურიცხვი ლაშქარი, რომელიც აბუ-ბექრის სარდლობით საქართველოსაკენ დაიძრა. თამარის ბრძანებით, ქართველთა მხედრობაც შეიკრიბა და მგრის შესახედრად გაემართა. ბრძოლა 1195 წელს მოხდა შამქორის მახლობლად და ქართველთა ბრწყინვალე გამარჯვებით დამთავრდა. ათაბაგი ძლივს გადაურჩა გყევობას. ქართველთაგან განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი ძმებმა: შალვა და ივანე ახალციხელებმა. (შალვამ ხალიფას გამოგზავნილი დროშაც კი ჩაიგდო ხელში, რომელიც შემდეგ ხახულის ღეთისმშობელს შესწირეს) შამქორის ბრძოლაში გამარჯვებამ კიდევ ერთხელ დაანახა ყველას ქართველთა ძალა. რაც მთავარია, ამ გამარჯვების შემდგომ, სამხრეთ აღმოსავლეთით საქართველოს მოწინააღმდეგე აღარ ჰყავდა.

1199-1203 წლებში ქართველთა ლაშქარმა მაჰმადიანთა ბაგნობისაგან გაანთავისუფლა და საქართველოს შემოუერთა სომხური მიწები: ანისი, ღვინი, ამბერდი, ბიჯნისი. ქართველთა წარმატება მოსვენებას უკარგავდა მაჰმადიანებს.

სამხრეთ-დასავლეთით საქართველოს მცირე აზიის სელჩუკთა სახელმწიფო ესაზღვრებოდა, რომელიც განსაკუთრებით გაძლიერდა რუქნ ად-დინის დროს. ხანგრძლივი მზადების შემდეგ რუქნ ად-დინმა ჩათვალა, რომ მზად არის საქართველოს წინააღმდეგ სალაშქროდ და 1202 წელს არზრუმიდან დაიძრა. მისი მრავალრიცხოვანი ჯარი ბასიანის ველზე დაბანაკდა. სულთანმა თამარს ელჩი გამოუგზავნა და დანებება შესთავაზა. ყველაზე აღმაშფოთებული ის ბეჰირი დანაბარები იყო, რომელიც ელჩმა მეფეს გადასცა – „უკეთუ მეფემან თქვენმან დაუგეოს სჯული, იპყრას სულგანმა ცოლად, და უკეთუ არა დაუგეოს სჯული, იყოს ხარკად სულგნისა“. ამ სიტყვებით აღშფოთებულმა ამირ-სპასალარმა ბაქარია მხარგრძელმა სილა გააწნა ელჩს და ეს უკანასკნელი გონდაკარგული დაეცა. ელჩის პიროვნება ხელმეუხეხელი იყო. თავხედი დესპანი ქართველებმა დაასაჩუქრეს და უკან გააბრუნეს. საპასუხო წერილში თამარი რუქნ ად-დინს წერდა: „აწ წარმომივლენია ყოველი მხედრობა ჩემი წინამოგებებად შენდა“.

თამარმა ჯარი სამცხემდე მიაცილა. თავად ოძრხეში დარჩა, სადაც – როგორც მეფის ისტორიკოსი წერს, ის თავის მხლებლებთან ერთად მთელს დროს ლოცვაში აგარებდა.

ქართველთა მხედრობა კი, დავით სოსლანის სარდლობით ბასიანისაკენ გაემართა. 1202 წლის 27 ივლისს მოხდა ცნობილი ბასიანის ბრძოლა. ქართველთა მეწინავე ჯარს ბაქარია მხარგრძელი, შალვა და ივანე ახალციხელები მეთაურობდნენ. ფიცხელი ბრძოლის დროს ქართველ მხედართმთავრებს ცხენები მოუკლეს და ისინი ქვეითად განაგრძობდნენ ბრძოლას. ამის შემყურე, მეომრებიც ჩამოქვეითდნენ და გვერდში ამოუდგნენ თავის სარდლებს. ბრძოლის ამ მძიმე მომენტში ქართველთა ძირითადი ლაშქარი შეტევაზე გადავიდა. მტერმა ველარ გაუძლო და უკუიქცა. ქართველებმა კიდევ ერთი ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს. მრავალრიცხოვან გყვეთა შორის რუქნ ად-დინის ძმაც იყო, რომელიც შემდეგ ქართველებმა ჯორის ერთ ნალში გაეცალეს. ბასიანის ბრძოლაში გამარჯვებამ მოხსნა ყოველგვარი საფრთხე სამხრეთ-დასავლეთიდან და საშუალება მისცა საქართველოს მმართველ წრეებს, რათა უფრო აქტიური პოლიტიკა წარემართა ამ მიმართულებით.

1204 წელს ქართველებმა აიღეს სტრატეგიულად უაღრესად მნიშველოვანი ციხე-ქალაქი კარი, რომელიც თურქთა საიმედო საყრდენად ითვლებოდა ამიერკავკასიაში. თამარ მეფემ კარის მმართველად ივანე ახალციხელი დანიშნა და მონაპირობა უბოძა.

ამავე წელს დიდი განსაცდელი მოევლინა ბიზანტიის იმპერიას. მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის მონაწილეებმა აიღეს და სასტიკად გაპარცევს იმპერიის საგახგო ქალაქი – კონსტანტინოპოლი. ბიზანტიის იმპერია ლათინთა იმპერიით შეიცვალა. ამავე პერიოდში ქართველთა ლაშქარმა დაიკავა ბიზანტიის იმპერიაში შემავალი, ძირითადად ქართველი გომეებით დასახლებული შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ტერიტორია (ჭანეთი ანუ ლაზის-ტანი), ქალაქები: გრაპიზონი, ლიზნია, სამსუნი, სინოპი, კერასუნგი, კოგიორა და პერაკლია. ამ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი სახელმწიფო – გრაპიზონის საკეისრო, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა – საქართველოს სამეფო კარზე აღზრდილი, ბიზანტიაში დამხოზილი კომნენოსთა დინასტიის კანონიერი მემკვიდრე – ალექსი. ქართველთა სამხედრო ძალით შექმნილი სახელმწიფოს სათავეში, ასევე ქართველების მიერ დასმული ალექსი კომნენოსი ცხადია, საქართველოს სამეფო კარის ერთგული და მისი პოლიტიკის გამგარებული იყო.

1206 წელს გარდაიცვალა თამარის მეუღლე დავით სოსლანი, ქართველთა ჯარის წინამძღოლი და გამარჯვების მომპოვებელი მრავალ ბრძოლაში. „კაცი აღსავსე ყოვლითა სიკეთითა, საღმრთოთა და საკაცობოთა, შესახედავად განშეენებული, ხოლო წყობათა და ომთა შინა მხნე ვინმე გულოვანთაგანი. უხვი და მღაბალი და სიკეთეაღმოცენებული“.

იმავე წელს, თამარმა თავისი ვაჟი ლაშა-გიორგი თანამოსაყდრედ დასვა.

1208-09 წლებში ქართველებმა დაიმორჩილეს ხლათი, არჯეში და არდაველი. საქართველოს სამეფო მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში უძლიერესი სახელმწიფო იყო. თამარის ისტორიკოსის სიგყეებით, „იყო დღეთა მისთა სიმართლე და მრავალი მშვიდობა. განუფინა მაღლი ბაგეთა მისთა... არა ოდენ თვისსა სამეფოსა იყო კეთილიანობა, არამედ ყოველთა ქრისტიანეთათვის“.

1210 წელს ამირსპასალარმა ბაქარია მხარგრძელმა თამარს შესთავაზა მოეწყოთ ლაშქრობა ჩრდილოეთ ირანში. მეფემ თანხმობა განაცხადა. 1210 წელს ქართველებმა ირანში ილაშქრეს. ალებულ იქნა ქალაქები: მარანდი, თაერიზი, მიანა, გენჯანი, ყაზვინი. დიდი ნადავლითა და ალაფით დამძიმებულმა ჯარმა წინსვლა ვეღარ შესძლო და გამარჯვებული ქართველები უკან დაბრუნდნენ.

თამარის მეფობის ბოლო წლებში, მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყება წამოიწყეს ფხოველებმა და დიდოელებმა. ივანე მხარგრძელმა თამარის ბრძანებით გაილაშქრა აჯანყებულთა წინააღმდეგ. დაამარცხა ისინი და სამეფოში სიმშვიდე და სიწყნარე აღადგინა.

1213 წელს „ნებითა ღმრთისაითა აფხაზთა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფე და დედოფალი, შარვანშა და შაჰანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თუითმფლობელი თამარი“ გარდაიცვალა. თამარის ისტორიკოსების ცნობით მეფე გელათში დაკრძალეს (ქართულ ისტორიოგრაფიაში თამარის გარდაცვალების სხვა თარიღებიც არსებობს. მკვლევართა ნაწილი 1207 წელს იზიარებს, ნაწილი 1210 წელსაც).

თამარი „იქმნა ყოველთა მეფეთა შორის უდიდესი, სეიანი და ბედნიერი, ღმრთისმომშიში, ტკბილი, სახიერი და თავი ყოველთა კეთილთა ღმრთისმომშიშეობა არს და სიმდაბლე, ეკლესიათა და მონაზონთა მოყვარე, გლახაკთა და მოჩივართა განმკითხველი“.

მეფე, როდესაც საამისო დრო პქონდა, საკუთარი ხელით ქსოვდა და კერავდა, ხოლო ამ ყოველივეს შემდეგ გასაყიდად აძლევდა, თანხას კი გლახაკებს ურიგებდა. „ლოცვანი და ღამისთევანი, რომელნი პალატას შინა ამისსა აღესრულებოდეს, საეჭჳელ მიჩანს მეუღაბნოეთაგანცა“ – აღნიშნავდა ისტორიკოსი.

თამარის მეფობის დროს საქართველომ თავისი დიდების ჭეხილს მიაღწია. უზარმაზარ სახელმწიფოს თამარი შიშითა და ჭეშორორით როდი მართავდა. „არა ვერაგობისა ღონითა აცხოვნებდა ერსა თვისსა, არამედ სიბრძნისა წინაძღომითა და სიმართლითა და უმანკოებითა დავითიანითა, სიმშვიდითა იაკობის მსგავსითა, სიუხვითა აბრამისებრთა, მოწყალებითა იესოს

ღმრთისა მსგავსითა და სამართლითა მისისა მიბაძვითა... სანთელი იყო გონიერთა და უგუნურთა, პირველთა განმანათლებელ და მეორეთა დამწველ. აღვირი იყო უწესოდ მკრთომელთა და ღებ უღებთათვის, კანონი სირცხვილისა მოხუცებულთა და კვერთხი რკინისა ჭაბუკთათვის, კეთილმრავალთა სიბრძნით მცველ, ხოლო მბორგალეთა თვალუსხავად მგვემელ“. თამარის საქართველომ მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ქრისტიანული მოსახლეობის მესიის მფარველობაზე განსაკუთრებული უფლება – „ქრისტეს მახვილის“ ფუნქცია გააფართოვა. მისივე გახგის სიძლიერემ უზრუნველყო ქართველთათვის მნიშვნელოვანი პრივილეგიების მინიჭება – იერუსალიმში გამწვანებული ეროვნული დროშებით შესვლა, გათავისუფლება ყოველგვარი გადასახადებისაგან, ცხენზე სწორად ჯდომის უფლება და სხვა.

ქართულმა ეკლესიამ თამარი წმინდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ 1 (14) მაისი დააწესა.

ლიტ. რ. მეგრეველი, მეფე თამარი, თბ., 1991 წ.

რ. მეგრეველი, საქართველოს სახელმწიფო საერთაშორისო არენაზე XII ს-ის მიწურულსა და XIII ს-ის დამდეგს. თამარ მეფის დიპლომატია, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998

მ. ბაღრიძე, სამინაო პოლიტიკური ვითარება თამარის მეფობაში, სინ, ტ. III, თბ., 1979

ნ. შენგელია, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი თამარის მეფობაში, სინ, ტ. III, თბ., 1979

ივ. ჯავახიშვილი – ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II, იხ. თხზულებანი თორმეტ გომად, II თბ., 1983

ნ. ბერძენიშვილი – საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ. 1973

დ. ნინიძე, „წმინდა ადგილნი“ და XIII-XV საუკუნეთა ქართული დიპლომატია (II ნაწილი), „ქართული დიპლომატია“. წელიწადური, 6, თბ., 1999

ბიორბი IV – ლაშა

ერთიანი საქართველოს მეფე 1213 (1207, 1210)-1223 წლებში. თამარ მეფის ძე. ლაშა-გიორგი დაიბადა 1193 წელს. მისი დაბადება სამეფო კარმა დიდი ზეიმით აღნიშნა. ქართველი ისტორიკოსის ცნობით ქართველთა ჯარმა გახგის მემკვიდრის ქვეყანაზე მოვლინება დიდი ლაშქრობით აღნიშნა. მათ ბარდავი აიღეს, დაახ-

ლოებით 30000 გყვე წამოიყვანეს და შემდგომ „ათავისუფლეს სამ ბევრობა გყუეთა დღეგრძელობისათჳს თამარისა და ძისა მისისა“.

1206 წელს თამარმა ლაშა-გიორგი თანამოსაყდრედ დასვა. სახელოვანი დედის გარდაცვალების შემდგომ ახალგაზრდა კაცს უზარმაზარი სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა ერგო. ქართველი მემკვიდრე ქამთაალმწერელი ასე გადმოგვცემს ამ ამბავს „ამას სანაგრელსა სიოცხლესა შინა თჳსსა გურგუნი ძისა მისისა გიორგისადა, რომელსა ლაშობითჳა უწოდა. იყო წლისა ათცამეტისა რაჟამს დაადგა გურგუნი მეფობისა და მეფემან თამარ მიულოცა მეფობა, ხოლო რაჟამს მიიცეალა თამარ იყო ლაშა ათერამეტისა წლისა“.

ლაშას მემკვიდრე მას ასე ახასიათებს: „ლომი ძალითა და უმანკო გონებითა. მოყუარული ყოველთა კაცთა... მძუდი და განურისხებელი ბუნებით“. მაგრამ ამავე დროს ქამთაალმწერელის დახასიათებით, „ნადიმობათა შინა მოსწრაფე, ლალი და თუთბუნება“.

ლაშა-გიორგის გამეფებისთანავე ყმადნაფიცმა ქვეყნებმა სცადეს მეფის სიჭაბუკით ესარგებლათ და თავი დაეხსნათ ქართველთა ყმობისგან. პირველად განძის ათაბაგმა დაიწყო ურჩობა და ხარკის მიცემაზე უარი განაცხადა.

ლაშა-გიორგიმ მაშინვე შეკრიბა დარბაზი, სასწრაფოდ შეჰყარა ჯარი და ქალაქი განძა გარემოიცა. ქალაქის ალყა დიდხანს გაგრძელდა. აქ გამოჩნდა ლაშას ხასიათის თავისებურებანი — რაც გამოიხატებოდა მის დაუდგრომელობაში და ჭარბ ენთუზიაზმში. მან ქართველი მხედართმთავრების შეუთანხმებლად 4000 არჩეული მეომრის თანხლებით დაიწყო ქალაქის გარშემოვლა. რაც არ გამოჰპარვიათ განძელებს. ისინი სწრაფად გამოვიდნენ ქალაქიდან და 10000 ჯარისკაცით თავს დაესხნენ მეფეს. გაიმართა სამინელი სისხლისღერა. ჭაბუკი მეფე არ შეუშინდა მტრის მრავალრიცხოვნებას და გმირულად შეუგია მათ. განძელები უკუიქნენ და კვლავ ქალაქში ჩაიკეცნენ. მეფის ასეთმა საქციელმა აღაშფოთა ქართველი სარდლები და მათ ისიც კი გაბედეს ეთქვათ მისთვის, რომ თუ კიდევ ასეთი რამ განმეორდებოდა ისინი უარს იგყოდნენ მეფის სამსახურზე. ლაშა-გიორგი იძულებული გახდა მოენანიებინა თავისი საქციელი. საბოლოოდ ალყით შეწუხებულებმა ათაბაგმა მოციქული გამოუგზავნა მეფეს,

გაეი სთხოვა და ხარკიც კელავ იკისრა. არსებობს ერთერთი წყარო იმის შესახებ, რომ ათაბაგის მოციქულმა ქართველებს მოუგანა ცნობა შორეული მგრის შესახებ, რომლის რაზმები ირანისაკენ და კავკასიისაკენ მოიწვედნენ და ათაბაგის პირით სთხოვდა ზავს ამ საერთო და ჯერაც უცნობი მგრის წინააღმდეგ ერთად ბრძოლისათვის. თუმცა ეს ფაქტი როგორც ჩანს ქართველებს მაინცდამაინც სერიოზულად არ აღუქვამთ. ეს უცნობი მგერი კი (მონღოლები) სულ მალე საქართველოსაც მოადგება და დიდ უბედურებას მოუტანს ჩვენს ქვეყანას.

განძის ათაბაგის დამორჩილების შემდეგ ლაშამ გააგრძელა სხვა გამღვარი ყმადნაფიცების დამორჩილება: კერძოდ: „მოწუა და მოარბია ხლათისა ქუეყანა, შემოიხუეწა ხლათელი... სხუა შემოიხუეწა კარნუ-ქალაქელი მოყუარედ და ერთგულად სახლისა მისისა“. შემდგომში მეფემ „აიღო ოროგი და ყოველნი ციხენი და მიმდგომი მისნი ვიდრე ნახჭევანამდე და განძას კართამდის, აიღო მანქორი“. ასე დაიმორჩილა მეფემ ხლათის, არზრუმისა და ნახჭევანის მფლობელები.

ამ პერიოდში, როდესაც მეფემ ქვეყნის შიგნით თუ გარეთ სრული წესრიგი დაამყარა საქართველოში მოვიდა რომის პაპის პონოროიუსის ელჩი, რომელმაც ლაშა-გიორგის პაპის ეპისტოლე მოუტანა. იგი მეფეს სთხოვდა ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობასა და ევროპელთათვის დახმარებას, რათა ეხსნათ იერუსალიმი მაჰმადიანთა ხელიდან. 1187 წელს მუსულმანებმა ეგვიპტის სულტნის სალადინის მეთაურობით წაართვეს იერუსალიმი ქრისტიანებს და ამის შემდგომ ფაქტიურად გამოყარეს ისინი მცირე აზიიდან.

ამჯერად რომის პაპის მოწოდებით კელავ შეიკრიბნენ ევროპელები იერუსალიმის განსათავისუფლებლად და ლაშას ამ ლაშქრობაში თვით ჯვაროსანთა სარდალი პელაგიუსი იწვევედა.

ლაშა-გიორგის დასტურმა და მზადებამ ჯვაროსანთა დახმარებისათვის ევროპელებში დიდი რეზონანსი გამოიწვია. ისინი დიდი იმედითა და აღფრთოვანებით ელოდნენ ლაშა-გიორგისა და იმ დროისათვის ქართველთა უძლეველ მხედრობას.

ჩვენამდე მოაღწია ჯვაროსანი რაინდის დებუას მიერ საფრანგეთში ბეზანსონის არქიეპისკოპოსისადმი გაგზავნილმა წერილმა, სადაც იგი წერს: „აწ ისმინეთ სხუა რამ საკვირველი და

საყურადღებო... ივერიითაგან ვინმე ქრისტიანნი, გიორგენებად წოდებულნი, ურიცხვი მხედრობით და ქვეითი ჯარით ღვთის აღმაფრთოვანებულ ძალთა ფრიად აღჭურვილნი, უწმუნო წარმართთა წინააღმდეგ სწრაფად აღდგენ და აიღეს რა უკეე 300 ციხე და 9 დიდი ქალაქი, მაგარნი დაიპყრეს, ხოლო სუსგნი ნაცარგუგად აქციეს... ზემოთ აღნიშნულნი წმინდა იერუსალიმის მიწის სასსნელად მოელენ და მთელ საწარმართოს დაიმორჩილებენ. მეფე მათი წარჩინებული, თექესმეგი წლისაა, ალექსანდრეს ბადალი ძალითა და სიკეთით, თუმცა არა სარწმუნოებით“.

მაგრამ ეს დიდი მზადება ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობისა მოულოდნელად ჩაიშალა. 1220 წელი იდგა, როდესაც საქართველოს სამეფო სამღვრებს მანამდე ქართველთათვის სრულიად უცნობი მგერი მოადგა, ესენი მონღოლები იყვნენ. მონღოლთა გამოჩენამ სრულიად შეცვალა საქართველოს და მახლობელი ქვეყნების პოლიტიკური ვითარება.

მონღოლები ირანსა და კავკასიაში ხორეზმშაჰ მუჰამედისა და მისი შვილის ჯალალედინის ღვენამ მოიყვანა. ჩინგიზ ყაენმა ორი თავისი მრისხანე სარდალი ჯებე და სუბუღაი გამოგზავნა კავკასიის ქვეყნების დასაბვერად. 1220 წელს ისინი საქართველოს სამღვრებში შემოიჭრნენ და პირველი შეტაკება სწორედ მაშინ მოუხდათ ქართველთა სამხედრო ძალებთან. ამ ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ. ლაშა-გიორგი დაიჭრა, მაგრამ მონღოლებს ქვეყნის შიგნით შემოჭრა არ უცდიათ, რადგან კარგად დაინახეს, რომ ქართველები ფლობდნენ დიდ სამხედრო ძალებს. მათ გაიარეს დარუბანდი და კასპიის ზღვის შემოვლით დაბრუნდნენ თავიანთ მბრძანებელთან.

ქართველთა სამეფო კარს ეს მარცხი შემთხვევით მოვლენად მიუჩნევია და სამწუხაროდ შესაბამისი დასკვნები არც გაუკეთებია.

ამის შემდგომ ლაშა-გიორგი ბაგავანს გაემგზავრა თავისი დის რუსუდანის შარვან-შაჰზე დასანიშნად, მაგრამ როდესაც უკან დაბრუნებას აპირებდა მოულოდნელად იქვე გარდაცვლილა. საფიქრებელია რომ ლაშა-გიორგი მონღოლებთან ბრძოლაში მიყენებული ჭრილობების შედეგად გარდაიცვალა.

თვით ლაშა-გიორგი მამაცი მებრძოლი, გულმოწყალე და ქერივ-ობოლთა გამკითხავი ყოფილა. მაგრამ ამავე დროს სახ-

იობა-გართობის მოყვარული, თავისუფალი აზროვნების მიმდევარი იყო. საეკლესიო ნორმებისადმი მისი თავისუფალი დამოკიდებულება ქორწინების საკითხში კარგად გამომჟღავნდა. მან ცოლად მოიყვანა მასზე დაბალი წოდების ქალი, რომელიც ამავე დროს გათხოვილი იყო. მისგან ლაშა-გიორგის შეეძინა ერთადერთი მემკვიდრე სახელად დავითი (შემდგომში საქართველოს მეფე დავით ულუ). მაგრამ სამეფო კარის დიდებულებმა და საეკლესიო პირებმა ეს ქორწინება მას არ უკუერთეს, მეფის დაუკითხავად ის ქალი მეუღლეს დაუბრუნეს და მისი გარდაცვალების შემდგომ შვილი დავითი გახტის კანონიერ მემკვიდრედ არ ცნეს და სამეფო გახტი ლაშას დას რუსუდანს არგუნეს.

ლიტ: ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, 1959

შ. ბაღრიძე, სამინაო და საგარეო პოლიტიკა XIII ს.-ის 10/20-იან წლებში სინ, ტ. III, 1979

შ. ავალიშვილი „ჯეაროსანთა დროიდან“, თბ., 1989

შ. ბაღრიძე, „საქართველო და ჯეაროსნები“, თბ., 1985

ივ. ჯაფარიშვილი, ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორია, თბ., 1943-50

ნ. ბერძენიშვილი, თათართა ბატონობის ხანა, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1965

ი. ცინცაძე, მონღოლები და მონღოლთა დაპყრობანი, თბ., 1966

რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, თბ., 1991

რუსუდანი

ერთიანი საქართველოს მეფე 1223-1245 წლებში. თამარ მეფის ასული. 1223 წელს იგი დაქორწინდა არზრუმის სულთნის თოღრულ შაჰის ძეზე მოღის ედ-დინზე.

1225 წელს საქართველოს სამღვარო გადმოლახა მონღოლების მიერ გამოძევებულმა ხვარაზმშაჰ მუჰამედის შვილმა ჯალალ ად-დინმა. მან გარნისთან მომხდარ ბრძოლაში ქართველები სასტიკად დაამარცხა, აიღო დვინი, განძა და თბილისი-საკენ დაიძრა. რუსუდან მეფე ქუთაისში გადავიდა და ქალაქის დაცვა ციხისთავს მიაწოდო. 1226 წლის 9 მარტს ჯალალ ად-დინმა,

ქალაქის მაჰმადიან მცხოვრებთა ღალატის წყალობით, თბილისი აიღო.

ამის შემდეგ მგრის ლაშქარი საქართველოს სხვა ნაწილების ძარცვას შეუდგა. თავისი ჯარი ჯალალ ად-დინმა ორ ნაწილად გაყო და ანისისა და კარის ასაღებად გაგზავნა, მაგრამ მან თავის მიზანს ვერ მიაღწია. შემდეგ მგერმა საქართველოს ყმადნაფიც ხლათზე მიიგანა იერიში, მაგრამ ვერც ხლათის ხელში ჩაგდება მოახერხა. ჯალალ ად-დინის მარცხით ისარგებლეს ქართველებმა და 1227 წელს თბილისი დაიბრუნეს. ამის გამო ხვარაზმშაჰი კელაე დაიძრა ქალაქისაკენ და ქართველებმა მისი დაცლა-გადაწვა ამჯობინეს.

საქართველოს მეთაურობით ამიერკავკასიის მუსლიმ გამგებელთაგან შეიქმნა კოალიციური ლაშქარი ჯალალ ად-დინის წინააღმდეგ, მაგრამ ამ ლაშქარმა შეკრება ვერ მოასწრო და მგერმა 1227-1228 წ. ბოლნისთან სასტიკად დაამარცხა ქართველები. ჯალალ ად-დინის თარეში საქართველოში ხუთ წელიწადს გრძელდებოდა, რასაც ქვეყნის გაპარგახება და უამრავი მოსახლეობის გაუღეგა მოჰყვა.

1235 წლიდან დაიწყო მონღოლთა დაპყრობითი ბრძოლები. მათ დაიკავეს საქართველოს ყმადნაფიცი განძა, შამქორი და გარდაბანი. მეფე რუსუდანი კელაე ქუთაისში გადავიდა და თბილისის დაცვა ციხისთავ მუხას ძეს დაავალა. საქართველოს მთავარსარდლობამ მგერს წინააღმდეგობა ვერ გაუწია. ქართველ დიდებულთა ნაწილმა (ავაგ ამირსპასალარი, შანშე მანდაგურთუხუცესი, ვარამ გაგელი) მგერთან ბრძოლას თავი აარიდა. ისინი ციხეებში ჩაიკეცნენ და იქიდან აღევენებდნენ თეალყურს მოვლენათა განვითარებას. მონღოლებმა მოკლე ხანში დაიკავეს ლორე, დმანისი, სამშვილდე. 1238-1239 წლებში მგერმა ანისი და კარიც აიღო.

სამწუხაროდ, არც რუსუდან მეფის მიერ რომის პაატან, დახმარების თხოვნით, გაგზავნილ წერილს (1240 წ.) გამოუღია შედეგი და 1243 წელს ქართველები იძულებული გახდნენ მონღოლებთან ზავი დაედოთ, რომლის თანახმად საქართველოს ეკისრებოდა ყოველწლიური ხარკი და მონღოლთა მოთხოვნით ჯარის გამოყვანა. ამასთან, აღმოსავლეთ საქართველოში, როგორც მონღოლთა მიერ დაპყრობილ ქვეყანაში, მათი ჯარი

იდგებოდა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში ჯარი არ იქნებოდა შეყვანილი. ყაენი კი, თავის მხრივ, დავით რუსუდანის ძეს სრულიად საქართველოს მეფედ აღიარებდა.

1245 წელს, მონღოლთა ყაენთან მეფედ დასამტკიცებლად გაგზავნილი შვილის მოლოდინში, დასნეულებული რუსუდან მეფე გარდაიცვალა.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. IV, თბ., 1973

რ. კიკნაძე, ხორეზმელები საქართველოში, სინ, ტ. III, თბ., 1979

დავით VII ულუ

ერთიანი საქართველოს მეფე 1246-1270 წლებში. ლაშა-გიორგის უკანონო შვილი. უმეფობის ხანაში, რუსუდანის მიერ რუმის სულთნის კარზე გაგზავნილი დავით გიორგის ძე დიდგვარიანმა ფეოდალებმა საქართველოში ჩამოიყვანეს და მეფედ დასამტკიცებლად გაგზავნეს ბათო ყაენთან. 1246 წელს ყარაყორუმში ჩასულ დავით გიორგის ძეს იქ დახვდა რუსუდანის ძე. ქართული სამართლის მიხედვით უკანონო შვილს არავითარი უფლება არ ჰქონდა მამის მემკვიდრეობაზე. ამიტომ მისი გამეფების მომხრე დიდგვარიანები საკითხის გადაწყვეტას მონღოლური წესის თანახმად მოითხოვდნენ. მონღოლებმა ორივე დავითი მეფედ დაამტკიცეს და დავით გიორგის ძეს, როგორც ასაკით უფროსს და მამაკაცის შთამომავალს ულუ (უფროსი) უწოდეს.

1260 წელს დავით ულუ განუდგა მონღოლებს და მორჩილებაზე უარი განაცხადა. დიდგვარიან აზნაურთაგან მეფეს მხოლოდ სამცხის მთავარმა, სარგის ჯაყელმა დაუჭირა მხარი. დავით ულუმ დედოფალი გევანცა და ვაჟიშვილი დიმიტრი ბიჯნისის ციხეში შეაფარა, თვითონ კი, თავისი ლაშქრით ჯავახეთისაკენ გაემართა. არღუნ ნოინმა დედოფალი დაატყვევა და ყაენთან გაგზავნა.

შინდარასთან და ახალდაბასთან მომხდარი შეტაკების შედეგად მონღოლებმა შეძლეს ქართველების დამარცხება, მა-

გრამ თვითონაც დიდი ზარალი ნახეს. დავით ულუმ და სარგის ჯაყელმა სამცხეს შეაფარეს თავი.

1261 წელს არლუნ ნოინი სამცხეს შეესია, მაგრამ მგერმა მთავარი ციხესიმაგრის ციხისჯეარის ალება ვერ შეძლო და მონღოლთა ჯარი ისევ უკან გაბრუნდა. მან ვერც ამჯერად მიაღწია თავის მიზანს და ჯავრი ტყვეებზე იყარა. გვანცა დედოფალი და ზაქარია ამირსპასალარი (სარგის ჯაყელის სიძე) სიკედილით დასაჯეს.

დავით ულუ იძულებული გახდა დასაუღელთ საქართველოში დავით ნარინთან გადასულიყო. მისი იქ ყოფნის დროს მონღოლებმა აღმოსაუღელთ საქართველოში მმართველად სომეხი დიდეაჭარი შადინი დანიშნეს. ამ ფაქტით შემოთებულმა მეფემ მონღოლებთან შერიგება სცადა.

1262 წელს დავით ულუ, ყაენთან წინასწარი მოლაპარაკების შედეგად, გადავიდა აღმოსაუღელთ საქართველოში, ხოლო შემდეგ კი სარგის ჯაყელთან ერთად ურდოში გაემგზავრა.

სარგის ჯაყელმა მთელი ბრალდება თავის თავზე აიღო. ქართველები დასჯას გადაარჩინა მიღებულმა ცნობამ ოქროს ურდოს ჯარის შემოსევის შესახებ. ასეთ პირობებში, რა თქმა უნდა, პულაგუ ყაენმა საქართველოსთან მშვიდობიანი ურთიერთობის შენარჩუნება ამჯობინა. მან დავით ულუს, ერთგულების დასამტკიცებლად, ქართველთა ლაშქრის გამოყვანა უბრძანა მგრის წინააღმდეგ.

მონღოლთა მეცადინეობით, დავით ულუსა და სარგის ჯაყელს შორის მომხდარი განხეთქილების შედეგად, ყაენმა 1266 წელს სამცხე საქართველოს მეფის ქვეშევრდომობას ჩამოაშორა და უშუალოდ თვითონ დაიქვემდებარა („ხას-ინჯუდ“ შეიწყალა).

დავით ულუ 1270 წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. IV, თბ., 1973

ბ. ლომინაძე, მონღოლთა ბატონობა საქართველოში და ბრძოლა მის წინააღმდეგ (XIII -ს. 40 – XIV ს. 10-იან წ.წ.), სინ. ტ. III, თბ., 1979.

ერთიანი საქართველოს მეფე 1246-1259 წლებში. რუსუდან მეფის ძე. 1230 წელს რუსუდანმა, დასავლეთ საქართველოში ყოფნის დროს, თავისი ვაჟი თანამოსაყდრედ გამოაცხადა. 1243 წელს, მონღოლებთან დაზავების შემდეგ, დავითი ყაენთან გაგზავნეს მეფედ დასამტკიცებლად, სადაც მან რამდენიმე წელიწადს დაჰყო. მეფედ იგი მხოლოდ 1246 წელს დაამტკიცეს, რის შემდეგაც დავით გიორგი-ლამას ძესთან ერთად ღბრუნდა საქართველოში. მონღოლებმა დავით რუსუდანის ძეს, როგორც ასაკით უმცროსს ნარიონი (უმცროსი) უწოდეს.

1259 წელს დავით ნარიონი განუდგა მონღოლებს. ჰულაგუ ყაენმა აჯანყების ჩასახშობად ჯარი გამოგზავნა არლუნ ნოინის მეთაურობით. მონღოლებმა წარმატებას ვერ მიაღწიეს, თავრიზს დაბრუნდნენ და ახალი ძალით კელაე შემოუტყეს საქართველოს. ამჯერად, დავით ნარიონმა გაცლა ამჯობინა და დასავლეთ საქართველოს შეაფარა თავი, სადაც მგერმა გადასელა ვერ შეძლო. ამრიგად, ლიხთ იმერეთი მოწყდა აღმოსავლეთ საქართველოს.

დავით ნარიონი მთელი თავისი მეფობის პერიოდში ცდილობდა კავშირი დაემყარებინა ილხანთა მოწინააღმდეგე ქვეყნებთან (ოქროს ურდო, ეგვიპტის სასულთნო). მან 1269 წელს შეიკელა აბალა ყაენის წინააღმდეგ აჯანყებული ბატონიშვილი თეგუდარი. მაგრამ როდესაც თეგუდარის ლაშქარმა ძარცვას მიჰყო ხელი, დავით ნარიონი დათანხმდა აბალა ყაენის მიერ შეთავაზებულ წინადადებას თეგუდარისათვის დახმარების შეწყვეტაზე. 1269 წელს აღმოსავლეთ საქართველოში გადასულ თეგუდარ ბატონიშვილს დავით მეფემ უკან დასაბრუნებელი გზები ჩაუკეტა. რის შემდეგაც აბალა ყაენმა თეგუდარი ხელში ჩაიგდო.

დაახლოებით ამავე პერიოდში დავით ნარიონს განუდგა რაჭის ერისთავი კახაბერ კახაბერის ძე, რომელმაც, მონღოლ ბატონიშვილთან ღალღურთან ერთად, განიზრახა მეფის შეპყრობა, მაგრამ მგერმა ვერც ამჯერად მიაღწია თავის მიზანს.

დავით ნარიონი ცდილობდა საქართველოს გაელენის შენარჩუნებას გრაპიზონის სამეფოზე. 1282 წელს იგი გრაპიზონის სამეფოზე

ფოში შეიჭრა, ქალაქ გრაპიგონამდე მთელი გერიგორია დაიკავა, მაგრამ ქალაქი ეერ აიღო.

დავით ნარინი 1293 წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

ბ. ლომინაძე, მონღოლთა ბატონობა საქართველოში და ბრძოლა მის წინააღმდეგ (XIII -ს. 40 – XIV ს. 10-იან წ.წ.), სინ. ტ. III, თბ., 1979.

ლემეგრე II თავდადებული

საქართველოს მეფე 1270-1289 წლებში, დავით VII ულუს ძე.

1270 წელს მამის გარდაცვალების შემდეგ მონღოლებმა მეფედ 11 წლის ლემეგრე დაამტკიცეს და მცირეწლოვანების გამო მეურვედ მონღოლთა ყაენის ნდობით აღჭურვილი სადუნ მანკაბერდელი დაუნიშნეს. მონღოლთავე გადაწყვეტილებით ლემეგრემ მას ათაბაგობა უბოძა. სადუნი მხარგრძელთა ყმა-აზნაური იყო, რომელიც მონღოლთა ყაენმა „ფრიად განადიდა“. ლემეგრეს მცირეწლოვანების დროს იგი ფაქტიურად მთელს ქვეყანას განაგებდა, ამირსპასალარიც გახდა, აღზევდა და გამდიდრდა. ხოლო ლემეგრე მეფე „ხელთა შინა სადუნისათა იყო“. სადუნის გარდაცვალების შემდეგ, ამ სახლის დასუსტების მიზნით, ლემეგრემ ათაბაგობა მის შვილს ყუთლუ-ბულას აღარ მისცა, მას მხოლოდ ამირსპასალარობა აკმარა, რის გამოც მან მეფეს საბედისწერო ეამს სამაგიერო გადაუხადა.

ლემეგრე II სამფლობელო მხოლოდ საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილს მოიცავდა, დასავლეთ საქართველოში დავით ნარინი მეფობდა, სამცხე კი 1266 წლიდან ხასინჯუდ იყო გამოყოფილი და უშუალოდ მონღოლთა ყაენს ემორჩილებოდა.

ლემეგრე II მეფობის ეამს ქვეყანა მონღოლთა ბატონობის გამო უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა. 1278 წელს მონღოლებმა საქართველოში კიდევ ერთხელ ჩაატარეს აღწერა, რის შედეგადაც გამოირკვა, რომ პირველი აღწერის (1254-1256 წწ.) შემდეგ ქვეყნის დიდი ნაწილი მოოხრებულიყო. ახალგაზრდა მეფე ცდილობდა, გამოესწორებინა მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა და შეემსუბუქებინა მონღოლთა მიერ ქართველების ჩაგვრა. მან

ხელახლა დაასახლა გაუკაცრიელებული ადგილები, „ალაშენნა ქუეყანანი მოოკრებულნი“, ხოლო ღარიბებს, დაერდომილებსა და ობლებს პირადად შეეწეოდა – ჩვეულებად ჰქონდა ღამ-ღამობით თბილისის ქუჩების მოვლა და მათთვის დახმარების აღმოჩენა. მიუხედავად შექმნილი მდგომარეობის სიმძიმისა, მან შესძლო აეშენებინა მეგხის ლეთისმშობლის გაძარი თბილისში.

ქვეყნისათვის მდგომარეობის შემსუბუქების მიზნით მეფე ღემეტრე ყაენის კართან კარგი ურთიერთობის შენარჩუნებას ცდილობდა და ერთგულად ასრულებდა მონღოლთა მიერ დაკისრებულ სამხედრო ბეგარას – ქართველთა ჯარით მონაწილეობდა მათ ლაშქრობებში. ასე ილაშქრა 1277, 1280, 1281 წლებში მონღოლთა ბრძოლებში ეგვიპტის სულთნის წინააღმდეგ ათასობით ქართველმა, ღემეტრე მეფის მეთაურობით. განსაკუთრებით მძიმე იყო 1281 წელს ქ. ამასიასთან ბრძოლის შედეგები, სადაც მონღოლები დამარცხდნენ, უმრავლესობა ქართველების მხრიდან დაიღუპა, ხოლო თვით მეფე ღემეტრე სიკვდილს ძლივს გადაურჩა.

1289 წელს მეფემ მონაწილეობა მიიღო მონღოლთა ბრძოლაში ჩრდილოეთის ურდოს წინააღმდეგ დარუბანდის ციხე ანიყასთან.

ღემეტრე II-ემ სამცხის მთავარს ბექა ჯაყელს მანდაგურ-თუხუცესობა უბოძა და ამ მხარესთან ურთიერთობა განამტკიცა.

1289 წელს ილხანთა მონღოლური სახელმწიფოს ყაენის პირველ ეაზირს ბუღას ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულება დაბრალდა, რის გამოც სიკვდილით იქნა დასჯილი. მეფე ღემეტრე, როგორც ბუღასთან დაახლოებული პირი, ყაენის კარზე დაიბარეს, სადაც მის წინააღმდეგ მოქმედებდა მასზე განაწყენებული სადუნ მანკაბერდელის ძე ყუთლუ-ბუღა. ღემეტრეს ყაენის კარზე სიკვდილით დასჯა ელოდა, რადგან მონღოლური წესის თანახმად ისჯებოდა არა მხოლოდ პირადად ბრალდებული, არამედ მისი ოჯახის ყველა წევრი, ნათესავი და ახლობელ-მეგობარი. ღემეტრემ დარბაზი მოიწვია და რჩევა სთხოვა. დარბაზის წევრებმა მეფეს აფხაზეთში (დასავლეთ საქართველოში) ან მთიულეთში გახიზნა ურჩიეს, მაგრამ ღემეტრემ ეს რჩევა არ მიიღო და სიგყვით მიმართა მათ: „თუ არ წავიდე ურდოსა და წარვიდე მთიულეთს... იხილეთ რაედენი სული ქრისტიანე სიკუდილსა მიეცემის და გყუე იქნების, და ეკლესიანი შეიგინებინან და

მოოხრდებიან, ხაგნი და ჯუარნი დაიმუსერიან. და უკეთუ წარვიდე ყაენის წინაშე, დასტურობით უწყი მომკლავს... მე დავედბ სულსა ჩემსა ერისათვის ჩემისა და არ დავიშლი ურდოს წასვლასა“-ო. მეფის ამ სიტყვებიდან, რომელიც მისივე თანამედროვე ისტორიკოსის მიერაა დაწერილი, ჩანს, რომ მან გადაწყვიტა თავი გაეწირა სამშობლოსა და ერისათვის; მან იცოდა, რომ ყაენის კარზე გარდაუვალი სიკვდილი ელოდა, სამაგიეროდ „ეგონებ რომე ქვეყანა უენებელი ღარჩეს“-ო, ამიგომ გადაწყვეტილება ვერავენ შეაცვლეენა.

მეფე ღემეტრე ურდოში გაემგზავრა ქართლის (აღმოსაელეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქ აბრაჰამ I-ის (დაახლ. 1282-1310 წწ.), სამღვდელოებისა და მთავრების თანხლებით. გასამართლების შედეგად მას სასიკვდილო განაჩენი გამოუგანეს, რაც სადუნის ძის ყუთლუ-ბუღას მოქმედებამაც განაპირობა. (სამაგიეროდ მან ათაბაგობა და ამირსპასალარობა მიიღო).

1289 წლის 12 მარტს მოვაკანში, მღ. მტკერის პირას მეფე ღემეტრე II-ეს თავი მოჰკვეთეს, რის გამოც მას შთამომავლობამ თავდადებული უწოდა, ამ თავდადებისთვის კი ქართულმა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ წმიდანად შერაცხა და ხსენების დღედ 12 (25) მარტი დაადგინა.

თავდადებული მეფის ცხედარი კათოლიკოს-პატრიარქმა აბრაჰამმა და მოსე მღვდელმა მალულად გამოისყიდეს, თბილისელმა ვაჭრებმა კი საქართველოში ჩამოასვენეს. იგი დაკრძალეს მცხეთას, სვეტიცხოელის გაძარში.

მე-XIV ს-ის ქართველი ისტორიკოსის ქამთაღმწერლის ცნობით, „იყო ესე ღიმიგრი განითა ახოვან, ფერითა ჰაეროვან, შესახედავად გურუა, თმითა და წუერითა მწყაზარ და მუენიერი, თუალითა გრემან, ბეჰ-ბრტყელ და შეწყობილ სამკედროთა წესითა, სრული ცხენოსანი და მშვილდოსანი რჩეული, უხუ, მოწყალე და მდაბალი, გლახაკთა, ქურივთა და დაერდომილთა მოწყალე, რომელ არა სმენილ არს ნათესავი მეფეთა გინა სხუათა კაცთა“.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. III, თბ., 1949

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

ბ. ლომინაძე, მონღოლთა ბატონობა საქართველოში და ბრძოლა მის წინააღმდეგ (XIII ს. 40 – XIV ს. 10-იან წწ.), სინ. ტ. III, თბ., 1979.

დ. ნინიძე, ქართული დიპლომატია XIII ს-ში, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998.

პაბტანბ II

აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე 1289-1292 წლებში. დავით ნარინის ძე. ღემეტრე II-ეს სიკედილით დასჯის შემდეგ, ხუტლუ ბუღას (სადუნ მანკაბერდელის ძე) მეცადინეობით, ყაენმა აღმოსავლეთ საქართველოს მეფედ დაამტკიცა. დავით ნარინის შემდეგ ვახტანგი დასავლეთ საქართველოსაც მიიღებდა მემკვიდრეობით, რასაც მონღოლთა მფლობელობის ქვეშ საქართველოს გამთლიანება მოჰყვებოდა. მაგრამ 1292 წელს მეფე ვახტანგი მოულოდნელად გარდაიცვალა. იგი გელათის მონასტერშია დაკრძალული.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

დავით VIII

საქართველოს მეფე 1293-1311 წლებში, — ღემეტრე II-ეს ძე.

XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნა საქართველოში შინაპოლიტიკური ბრძოლის განსაკუთრებული გამწვავებით აღინიშნა. დროის მცირე მონაკვეთში აღმოსავლეთ საქართველოში დავით VIII-ის გარდა რამდენიმე სრული ძალაუფლების მქონე მეფე მოღვაწეობს: ვახტანგ III (1298-1304), გიორგი V (1299-1318), გიორგი VI (1308-1318), დასავლეთ საქართველოში — კონსტანტინე და მიქაელი. ამრიგად, იურიდიულად, ჯერ კიდევ ერთიანი საქართველოს სამეფოში 1298-1318 წლებში ერთდროულად რამდენიმე მეფის „ხელმწიფობა“ დადასტურებული. საქართველოს ასეთი რთული საშინაო ვითარება გამოწვეულია მისი საგარეო მდგომარეობით. პოლიტიკურად საქართველო ილხანთა მონღოლურ სახელმწიფოზე დამოკიდებულ სამეფოდ რჩება, „გურჯისტანის ვილაიეთის“ სახელწოდებით. მონღოლთა სახელმწიფოს გამუდმებული ბრძოლები მეზობელ ქვეყნებთან, შიდაფეოდალური აშლილობა, გახვისათვის ბრძოლა, ეკონომიკური კრიზისი უშუალო გავლენას ახდენს საქართველოს სახელმწიფოზე და განაპირობებს მის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკას.

1293 წელს ქეილათუ ხანმა (1291-1295) საქართველოს (რეალურად აღმოსავლეთ საქართველოს) მეფედ დავით VIII დაამტკიცა. რადგან იგი ქეილათუს მიერ რუმის (მცირე აზია) აჯანყების ჩასაქრობად მოწყობილ ლაშქრობაში მონაწილეობდა. დავითი სამეფო ტახტის დაკავების შემდეგ, ყველა ღონეს სმარობს, რათა ილხანთა სახელმწიფოს შინააშლილობა და ოქროს ურდოსთან დაპირისპირება თავისი ქვეყნის საკეთილდღეოდ გამოიყენოს. იგი მიმართავს, როგორც დიპლომატიური მოლაპარაკების გზას, ასევე აჯანყებას, ამკარა დაპირისპირებას, შეურიგებელ წინააღმდეგობას.

დავით VIII აქტიურ მონაწილეობას იღებს ილხანთა ნოინების მიერ ქეილათუ ყაენის წინააღმდეგ აჯანყებაში და მხარს უჭერს ბაგონიშვილ ბაიდუს გაყაენებას. ამ მხარდაჭერისათვის იგი იბრუნებს დმანისს, რომელიც თავის დროზე სადუნ მანკაბერდელმა ღემეტრე II-ეს გამოსცემა და თავის შთამომავლებს გადასცა. მართალია, 1295 წელს ბაიდუ გაყაენდა, მაგრამ იგი მალევე ყაზანმა მოაკვლევინა და თვითონ დაჯდა ტახტზე. ყაზანის გაყაენებით (1295-1304) საილხანოში არსებული ანარქია დასრულდა. მონღოლური წესის მიხედვით, ბაიდუს მოკვლასთან ერთად მისი მომხრე ნოინებიც დაისაჯენ, ამდენად დავით VIII-საც სასიყვართო მდგომარეობა შეექმნა. ყაზანმა 1297 წლის ნოემბერში დავითი ურდოში დაიბარა. ვაზირთა რჩევის მიუხედავად, მეფე არ ეახლა მას, აჯანყდა და მომხრე ფეოდალებთან ერთად მთიულეთს შეეხიზნა. გაამაგრა ქინვანი, „შეკრა სიბა და მცველნი დაუდგინა“, თვითონ მოდიმნახეს ციხეში დადგა. დავით VIII ცდილობს გამოიყენოს ოქროს ურდო ყაზანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ მიზნით იგი თავის ძმას, ვახტანგს, დიპლომატიური მისიით აგზავნის ყაენთან. მას პოლიტიკურ კავშირს და ირანში შესასვლელად უმოკლეს გზას, დარიალს სთავაზობს, რისთვისაც ოქროს ურდოს ყაენმა იგი „კეთილად შეიწყნარა და უქადა ქუეყანა და საჭურჭლე მრავალი“. ამგვარად, აჯანყებული მეფე ილხანთა ყაენისათვის მეგად საშიში მეგობრად აღიქმება.

ყაზან-ყაენმა დავითთან დაგავეების მიზნით საქართველოში დიდი ნოინი ხუტლუშა წარმოგზავნა, რომელიც „დადგა გფილისს“. დაიწყო მოლაპარაკება. მონღოლებმა ქართველებისგან ითხოვეს „კაენი სარწმუნონი მისანდობელად“. დავით VIII-ე აგზავნის

კათალიკოს აბრაჰამს, ივანე ბურსელს, გვიღელ ყადს. მათ სა-
პასუხოდ „მისცეს ბეჭედი ყაენისა და სიმტკიცე უენებლობისა“.
როგორც ჩანს, დავითი არ ენდო ილხანს და ოქროს ურდოსთან
1298 წელს მოლაპარაკება განაახლა. ყაზან-ყაენი ისევ ცდილობს
დავითთან დაბაეებას, მაგრამ ამოდ. ამ ხნის განმავლობაში მონ-
ღოლთა დამსჯელი რაზმები აოხრებენ საქართველოს კუთხეებს,
განსაკუთრებით იმ ადგილებს, სადაც მეფე იმალება. ქამთააღმ-
წერელი დაწვრილებით აღწერს არსებულ ვითარებას. ურდოდან
მოსულმა ურიცხვმა ლაშქარმა მოარბია სომხეთი, ქართლი, თრი-
ალეთი, ერწო, დაბანაკდა მუხრანში და თიანეთი დაიკავა. ამ
ვრცელი გერიგორიიდან ისინი მარბიელი ლაშქრობით საქარ-
თვლოს ძარცვა-გაპარგახებას შეუდგნენ, რაც ყოველ შემოდგომა-
გაზაფხულს მეორდებოდა. ასეთმა თარეშმა უმძიმესი შედეგი გა-
მოიღო. „არა იყო თესვა და არცა შენება ყოვლად“. ჩრდილო-
კავკასიური გომებით შევიწროებულმა ოსურ გომთა ბელადებმა
მარჯვეთ ისარგებლეს ილხანთა ურდოს მხარდაჭერით და აჯან-
ყების ცეცხლში გახვეული ქართლის პოლიტიკური დასუსტებით.
მათ დაიჭირეს ლიახვის ხეობა და შიდა ქართლსაც შემოუტყეს.
ქართველ აზნაურთა მიწისმფლობელობა საფრთხის წინაშე დადგა
და ისიც თავდაუზოგავად იბრძვის.

მიუხედავად მონღოლთა მრავალგზის შემოტევებისა, დავით
VIII-ემ მოახერხა მის ხელთ არსებული ძალების სწორი ორგანი-
ზება. როგორც გამოცდილმა მხედართმთავარმა, კარგად იცოდა
მონღოლური ბრძოლის წესები, რომელთაც იგი ილხანთა კარზე
ყოფნისას დაეუფლა. (1289 წელს იგი დემეტრე II-ემ ილხანთა ურ-
დოში წაიყვანა) დავით VIII-ემ ხადაში ამოსულ მონღოლებს პარ-
ტიზანული ბრძოლები გაუმართა, გამაგრდა ციკარეში, ქარ-
თველებმა მონღოლები ისეთ ადგილებში მოაქციეს, რომ „ქუეითად
იბრძოდნენ თათარნი“, რამაც მათი დამარცხება გამოიწვია.
დავითმა ცხავეატში ხუთასი მონღოლი გაწყვიტა.

რადგან ყაზან-ყაენმა დავითი ვერც დაიჭირა და ვერც
დაიმორჩილა, მის ხელისუფლებას ძმები დაუპირისპირა.
მონღოლებმა ეახტანგი (III) და გიორგი (V) გაამეფეს და რეალური
ძალაუფლება მიანიჭეს. ამის საფუძველზე 1302 წელს მოხდა
გარკვეული შეთანხმება. დავითს ყაენმა სამმართველოდ
ჯავახეთი და ალასგანი მისცა, სადაც დაფუძნდა კიდეც. აქედან
იწყება დავით VIII-ის მოღვაწეობაში ახალი დიპლომატიური ხაზი.

ვაწეობაში ახალი დიპლომატიური ხაზი. დავითი იწყებს დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს იერუსალიმის ჯერის მონასტრის გასათავისუფლებლად. 1301-1304 წლებში ეგვიპტის სულთანის კარმა სამჯერ დაამარცხა ყაზან-ყაენისა და ეახგანგ III-ის გაერთიანებული ლაშქარი. ამკარაა, რომ ილხანებს აღარ შესწევთ ძალა სირია-პალესტინის დაპყრობისა. დავით VIII-ის კარის დიპლომატია ითვალისწინებს ამ მომენტს და მოლაპარაკებას აწარმოებს ეგვიპტესთან, რომელთანაც ახალ ურთიერთობას ამყარებს.

დავით VIII-ემ ამ ურთიერთობაში კონსტანტინოპოლიც ჩართო: საქართველოს მეფის ღესპანების თხოვნა ანდრონიკე II (1282-1328) დააკმაყოფილა და თავისი ელჩები გააყოლა ეგვიპტეს. აღნიშნული მისიის საშუალებით საქართველომ, ჯერის მონასტრის გათავისუფლების თხოვნასთან ერთად, ეგვიპტის სულთანს მოკავშირეობა აღუთქვა.

1305* წლის ქართველთა ელჩობა წარმატებით დასრულდა, ეგვიპტემ დააკმაყოფილა დავით VIII-ის თხოვნა და ქართველებს წმინდა სალოცავი დაუბრუნა. ეგვიპტის „სწავლული ხალხის“ გადაწყვეტილების საფუძველზე იერუსალიმის ჯერის მონასტერი გადაეცათ ქართველებს და აღდგენილ იქნა იერუსალიმში გაშლილი ეროვნული ღრომებით შესვლა, გათავისუფლება ყოველგვარი გადასახადებისაგან, უფლება ცხენზე სწორად ამხედრებისა. ამ ფაქტს იე. ჯაეახიშვილი „დიპლომატიურ გამარჯვებას“ უწოდებს.

1311 წელს დავით VIII გარდაიცვალა. მისმა მფლობელობამ ჯაეახეთსა და ალასტანში საფუძველი დაუდო ალასტანელი „პროვინციის მეფეების“ შტოს ჩამოყალიბებას.

დავით VIII-ის მოღვაწეობა თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში შეფასებულია, როგორც წინა ეტაპი და მოსამზადებელი ხანა გიორგი ბრწყინვალის დიპლომატიისათვის, რასაც საქართველოში მონღოლთა ბატონობის დასრულება მოჰყვა.

ლიტ.: ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973
დ. ნინიძე, „მრავალმეფიანობის“ ხანის (1298-1318) ქართული დიპლომატია, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998.

* არის მოსაზრება რომ ამ მოვლენებს ადგილი ჰქონდა 1310 წელს

ვახტანგ III

ერთიანი საქართველოს მეფე 1298, 1302-1308**

დემეტრე II თავდადებულის ძე. ყაზან ყაენმა, დავით VIII-თან
დაპირისპირების მიზნით, ვახტანგი 1298 წელს მეფედ დაამტკიცა.
ფაქტობრივად ვახტანგ III-ის სამფლობელო თბილისსა და თბი-
ლისის სამხრეთით მდებარე ნაწილით, ღმანის-სამშვილდით შე-
მოიფარგლებოდა.

დავით VIII-ემ შეიპყრო ვახტანგი და შემდეგ ივანე
ბურსელის შუამდგომლობით გაათავისუფლა. 1302 წელს იგი ყაზან
ყაენმა ხელახლა დაამტკიცა საქართველოს მეფედ.

1299 წლიდან მოყოლებული ვახტანგ III საქართველოს
ლამქართან ერთად მონაწილეობას იღებდა მონღოლების მიერ
წარმოებულ ბრძოლებში ჯერ ეგვიპტის, შემდეგ კი გილანელების
წინააღმდეგ (1306 წ.).

ვახტანგ III 1308 წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

დ. ნინიძე, XIV ს-ის დამდეგის საქართველოს ისტორიის რამდენიმე ისტო-
რიულ-ქრონოლოგიური საკითხი, თსუ შრომები, №283, თბ., 1989

დ. ნინიძე, „მრავალმეფიანობის“ ხანის (1298-1318) ქართული დიპლომატია,
ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998

გიორგი VI მცირე

ერთიანი საქართველოს მეფე 1308, 1314-1318 წლებში. დავით
VIII-ის ძე. მონღოლებმა გიორგი ჯერ კიდევ მამამისის
სიცოცხლეშივე გაამეფეს და მეურვედ დაუნიშნეს დემეტრე II-ის
ვაჟი გიორგი (შემდეგში გიორგი V ბრწყინვალე).

** დ. ნინიძეს აზრით, 1304 წელს ვახტანგ III უკვე გარდაცვლილია

1314 წელს გიორგი VI მონღოლებმა ხელმეორედ გაამეფეს. 1316-1317 წლებში გიორგი მეფეს წარუმაგებლად ულაშქრია დვალეთში, რის შემდეგაც მისი ხელისუფლება საბოლოოდ დასუსტდა. სხვა ცნობები გიორგი VI-ეს მოღვაწეობის შესახებ არ მოგვეპოვება.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, საქართველო XIV საუკუნის პირველ ნახევარში. მონღოლთა ბატონობის გადაშენება. გიორგი V ბრწყინვალე, სინ, გ. III, თბ., 1979.

დ. ნინიძე, საქართველოს სახელმწიფო საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XIV საუკუნის ბოლოსა და XV საუკუნის დამდეგს, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, გ. I, თბ. 1998

დ. ნინიძე, XIV საუკუნის დამდეგის საქართველოს ისტორიის რამდენიმე ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხი, თსუ შრომები, № 283. თბ., 1989

გიორგი V ბრწყინვალე

ერთიანი საქართველოს მეფე 1299; 1318-1346 წლებში,* ღმერე II თავდადებულისა და ნათია ჯაყელის ძე.

ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო, როდესაც ყაზან ყაენმა 1299 წელს მეფედ დანიშნა და აჯანყებულ ნახევარძმას – დავით VIII-ს დაუპირისპირა. ამ დროს გიორგის ძალაუფლება მხოლოდ თბილისზე ვრცელდებოდა და მისი მეფობა ცხადია ფორმალურ ხასიათს ატარებდა.

XIV საუკუნის 10-იან წლებში, როდესაც მონღოლებმა მეფედ გიორგი VI მცირე დასვეს, მას მეურვედ ბიძა – გიორგი V დაუნიშნეს. უკვე ამ დროიდან გიორგი V იწყებს აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას. სწორედ მის სახელს უკავშირდება 1316-1317 წლებში მოწყობილი ელჩობა ეგვიპტის სულთანთან, რომლის შედეგადაც ქართველებს დაუბრუნდათ ჯერის მონასტერი (მანამდე მეჩეთად იყო ქცეული) და ასევე გადმოეცათ „კლიტენი იერუსალემისანი“ (იგულისხმება წმინდა საფლავის გაძრის გასაღები. სავარაუდოა, რომ დავით VIII-ის დროს დახსნილი მონასტერი შემდგომ კვლავ ეგვიპტელებმა მიიტაცეს).

---

* გიორგი V ბრწყინვალის გამეფების თარიღის საკითხთან დაკავშირებით არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა. მკვლევართა ნაწილის აზრით, იგი გამეფდა 1314 წელს.

1318 წელს გიორგი V მეორედ და ამჯერად საბოლოოდ იკაეებს ტახტს. “და იწყო მთიებმან აღმოჭვირებად” – ასე აფასებს ამ ფაქტს XIV ს-ის ქართული ისტორიკოსი. გიორგის გამეფების ქაშს, ერთიანი საქართველო აღარ არსებობს. სამეფო სამ ნაწილად არის დაშლილი, ქვეყანაში მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობაა, მეფის ხელისუფლება დასუსტებულია. ასეთ ვითარებაში გიორგიმ, თავის წინამორბედებთან შედარებით, მონღოლებთან ურთიერთობის განსხვავებული გზა აირჩია. მან, საყაენოსთან შეიარაღებული დაპირისპირებისა და აჯანყების ნაცვლად, მათთან მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარება გადაწყვიტა, კერძოდ, გიორგიმ კარგი ურთიერთობა დაამყარა პირველ ემირ-ჩობანთან, რომელიც მცირეწლოვანი ყაენის აბუსაიდის დროს ფაქტიურად მთელს საყაენოს განაგებდა. თავის მხრივ ჩობანიც დაინგერესებული იყო გიორგისთან მეგობრობით.

1320 წელს ახალი ელჩობა გაიგზავნა ეგვიპტის სულთანთან. ეს დიპლომატიური მისია, ამჯერად, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ახლად შეკაშმევის საკითხთან და სხვა ქართული სალოცაეების განახლება-მშენებლობასთან იყო დაკავშირებული.

გიორგი V-ემ უფლება მიიღო ჩობანისაგან, რომ თავად აეკრიფა ხარკი. ეს დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო, რადგან ქვეყანამ დაისვენა ბასკაკების (გადასახადის ამკრეფი საგანგებო მოხელეები) თვითნებობისაგან.

გიორგი მეფე აქტიურად შეუდგა ქვეყნის შიგნით წესრიგის აღდგენასა და სამეფო ხელისუფლების გაძლიერებას. სამი წლის ალყის შემდეგ განთავისუფლებული იქნა გორი ოსებისგან და ეს უკანასკნელნი განიღვენენ საქართველოდან.

მეფის ხელისუფლების გაძლიერებას უარყოფითად ხედბოდნენ ცალკეული ერისთავეები და ღიღებულები. ცხადი იყო, რომ სანამ არ დაითრგუნებოდა მათი თვითნებობა, მანამ სამეფოში არ აღდგებოდა სიმშვიდე და სიწყნარე. გიორგი V-მ მეტად რადიკალური, მაგრამ აუცილებელი ნაბიჯი გადადგა – მისი ბრძანებით ცივის მთაზე სადარბაზოდ მოწვეული ურჩი ერისთავეები შეიპყრეს და სიკედილით დასაჯეს.

1329 წელს გარდაიცვალა დასავლეთ საქართველოს მეფე მიქელი, დავით ნარინის ძე. ამით ისარგებლა გიორგიმ, გადავიდა დასავლეთ საქართველოში და აიღო ქუთაისი. დასავლეთ

საქართველოს მთავრებმა და ერისთავებმა მორჩილება გამოუცხადეს მეფეს.

1334 წელს სამცხის მთავრის სარგის II ჯაყელის გარდაცვალების შემდეგ, მეფემ ეს მხარეც შემოიერთა და ათაბაგობა სარგისის ძეს — ყვარყვარეს უბოძა.

XIV ს-ის 30-იან წლებში მეფის ინიციატივით მოიწიეს საეკლესიო კრება. ცხადია, რომ მონღოლთა ბატონობამ გავლენა ეკლესიაზეც იქონია და საჭირო იყო აქაც წესრიგის აღდგენა.

მეფის ბრძანებითა და მისი აქტიური მონაწილეობით შეიქმნა სამართლის წიგნი — „ძეგლის დადება“. ეს იყო 46 მუხლისაგან შემდგარი კოდექსი, რომელიც განკუთვნილი იყო ერთი კონკრეტული კუთხის — ქართლის მთიანეთისათვის, სადაც მონღოლთა ბატონობის პერიოდში განსაკუთრებით აირია მდგომარეობა (ძალზედ ნიშანდობლივია, რომ სანამ ამ სამართლის ძეგლს შეადგენდნენ მეფემ თავად მოინახულა ეს მხარე).

ამავე პერიოდში შეიქმნა სახელმწიფო სამართლის მნიშვნელოვანი ძეგლი — „ხელმწიფის კარის გარიგება“. მასში განსაზღვრული იყო სამეფო კარის ეტიკეტი, სხვადასხვა მოხელეთა უფლებები და მოვალეობები.

გიორგი V-მ ისარგებლა არეულობით, რომელიც დაიწყო საყაენოში ემირ ჩობანის მკვლელობის შემდეგ (1322 წელს ის ყაენმა აბუ-საიდმა მოაკვლევინა) და საქართველოში მდგარი მონღოლთა ჯარი გააძევა ქვეყნიდან. საქართველომ საბოლოოდ გადაიგდო მონღოლთა ასწლოვანი უღელი.

მეფემ საფინანსო რეფორმაც ჩაატარა და მოჭრა ვერცხლის ახალი ფული, რომელსაც „გიორგაული თეთრი“ ეწოდა.

წარმატებებმა ქვეყნის შიგნით საშუალება მისცა გიორგი V-ს აქტიური საგარეო პოლიტიკა ეწარმოებინა. საქართველომ ჩაერია გრაპიზონის საკეისროს საქმეებში და მხარი დაუჭირა პროქართულ დაჯგუფებას, რომელსაც დედოფალი ანახუგლე მეთაურობდა.

გიორგი V-ს მიმოწერა ჰქონდა რომის პაპ იოანე XXII-თან. პაპის ბრძანებით კათოლიკური საეპისკოპოსო ცენტრი ქსმირნიდან გადმოტანილი იქნა თბილისში. საქართველოში დაინიშნენ კათოლიკე ეპისკოპოსები (იოანე ფლორენციელი — თბილისში, პეტრე გერალდი — სოხუმში).

დიპლომატიური ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს მეფეს საფრანგეთის მეფე ფილიპე VI ვალუასთან, რომელსაც „წმინდა მიწის“ გამოსახსნელად დახმარებას ჰპირდებოდა 30 000 მოლამქრით.

საეპრო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს იგალიის ქალაქებთან – ვენეციასა და გენუასთან.

საქართველოს სამეფოს ღიდ საერთაშორისო ავტორიტეტზე ის ფაქტიც კი მიუთითებს, რომ ეგვიპტის სულთანმა უფლება მისცა ქართველებს აშენებინათ ახალი გაძარი იერუსალიმში, მაშინ როდესაც იმავე დროს მეჩეთის მშენებლობის უფლება არ მისცეს ოქროს ურდოს ყაენს.

გიორგი V-მ შესძლო თავისი მეფობის მანძილზე აღედგინა ქვეყნის ერთიანობა, განემტკიცებინა მისი საერთაშორისო ავტორიტეტი.

ვახუშტი ბაგონიშვილი აღნიშნავდა: „ხოლო ამისთვის ეწოდა ამას გიორგი ბრწყინვალე, რამეთუ იყო ჰაეროვნებითა, მუენიერებითა, და ახოვნებითა უებრო, მოწყალე, უხვი, ობოლთა და ქურიეთა და დაერდომილთა შემწყნარებელი. მეორედ, ვინაითგან იყო ივერია დაფანგული, სამთავროდ და სამეფოდ დაყოფილი, ამან სიბრძნე გონიერებითა თვისითა კუალად შემოიკრიბნა და იგონა, ვითარცა აღმაშენებელმან განავსნა და აღაშენნა ქუეყანანი, რჯული და სამოქალაქო წესნი განაბრწყინება, ეკლესიანი დარღუეულნი და მოოხრებულნი აღაშენნა, განაახლნა და განანათლნა. ხოლო რანი, მარევანში და მოვაკანი მოხარკედ ჰყენა თავისად. სძლო ყოველთა, სადა ჯერ იყო ბრძოლითა და ძლიერებითა და სადა ხამდა სიბრძნე-გონიერებითა და მეცნიერებითა თვისითა დაამშვიდნა“.

1346 წელს გიორგი ბრწყინვალე გარდაიცვალა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია , ტ. III, თბ., 1966

ბ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

ბ. ლომინაძე, საქართველო XIV ს. პირველ ნახევარში, გიორგი V ბრწყინვალე, სინ, ტ. III, თბ., 1979.

დ. ნინიძე, XIV ს-ის დამდეგის საქართველოს ისტორიის რამდენიმე ისტორიულ-ქრონოლოგიური საკითხი, თსუ შრომები №283, თბ., 1989

დ. ნინიძე, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობები XIV ს-ის 20-40-იან წლებში. გიორგი V ბრწყინვალის დიპლომატია, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1998.

ვ. კიკნაძე – საქართველო XIV საუკუნეში, თბ., 1989

დავით IX

ერთიანი საქართველოს მეფე 1346-1360 წლებში. გიორგი V ბრწყინვალეს ძე. მისი მეფობის დროს მძვინვარებდა შავი ჭირის ეპიდემია (1348 წ.).

დავით IX 1360 წელს გარდაიცვალა გეგუთში. იგი დაკრძალულია გელათში.

ლიტ.: ეახუშვი, მითითებული გამოცემა.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

ბაგრატ V

ერთიანი საქართველოს მეფე 1360-1393 წლებში. დავით IX-ის ძე. ბაგრატ V-ის მეფობის პერიოდში კელაქ თავი უჩენია შავი ჭირის ეპიდემიას.

1386 წელს საქართველოს თემურლენგი შემოესია. მიუხედავად ქართველთა მხრიდან გაწეული დიდი წინააღმდეგობისა, მან თბილისი მაინც აიღო (1386 წლის 21 ნოემბერი). უთვალავი და ურიცხვი ხალხი დააგყვევა. თემურლენგმა ყარაბაღში წაიყვანა დაგყვევებული ბაგრატ მეფეც მეუღლე ანასთან და შვილ დავითთან ერთად და მხოლოდ გამაჰმადიანების შემდეგ გამოუშვა სამშობლოში. თემურლენგმა ბაგრატ მეფეს თან 12 000-იანი მონღოლთა ლაშქარი გამოაყოლა საქართველოს მოსახლეობის გასათათრებლად. ბაგრატ V ფარულად შეუთანხმდა თავის შვილს გიორგის და სთხოვა მას დახმარება. მართლაც, გიორგი ბატონიშვილი ჩაუსაფრდა ეიწრო ადგილებში შეყვანილ თემურლენგის მხედრობას, მთლიანად გაანადგურა და მამა იხსნა მგრისაგან. ამის საპასუხოდ განრისხებული თემურლენგი 1387 წელს კელაქ

შემოესია საქართველოს. ბაგრატ V მომზადებული დახედა მგერს და სასტიკი წინააღმდეგობაც გაუწია. მიუხედავად ამისა „სპითა სიმრავლისაგან თათართასა მძლე ექმნეს თათარნი“. მართალია, ამ ომში ქართველები დამარცხდნენ, მაგრამ ეს ჯერ არ მოასწავებდა საქართველოს დაპყრობა-დამორჩილებას.

ბაგრატ V 1393 წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

კ. ტაბატაძე, ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, სინ, ტ. III, თბ., 1979

გიორგი VII

ერთიანი საქართველოს მეფე 1393-1407 წლებში. ბაგრატ V-ის ძე. გიორგი VII-ის მეფობის დროს 1394-1403 წლებში თემურლენგი მრავალჯერ შემოესია საქართველოს. მისმა ლაშქარმა სასტიკად ააოხრა პერეთ-კახეთი, თრიალეთი, ქვემო და შიდა ქართლი, იმერეთი. თემურლენგის მთავარი მიზანი ქვეყნის დაპყრობა და გამაჰმადიანება იყო. მიუხედავად დიდი სისასტიკისა მან მაინც ვერ შეძლო ქართველი ხალხის წინააღმდეგობის დაძლევა და გიორგი მეფის ხელში ჩაგდება.

1403 წელს თემურლენგმა ზავი დადო გიორგი VII-თან, რომლის პირობების თანახმად ქართველთა მხარეს ხარკის გადახდა, ჯარის გამოყვანა, სამიმოსელო გზების დაცვა ევალებოდა, სამაგიეროდ, თემურლენგი საქართველოს ხელშეუხებლობას აღუთქვამდა და ცნობდა როგორც ქრისტიანულ ქვეყანას.

გიორგი VII 1407 წელს დაიღუპა თურქმან გომებთან ბრძოლაში.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

კ. ტაბატაძე, ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, სინ, ტ. III, თბ., 1979

დ. კაციტაძე, საქართველო XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, თბ., 1975.

ერთიანი საქართველოს მეფე 1407-1412 წლებში. ბაგრატ V-ეს ძე. 1401 წელს კონსტანტინე ბაგონიშვილი, თავისი ძმის, საქართველოს მეფის გიორგი VII-ის დაეალებით, აწარმოებდა მოლაპარაკებას შამქორში მდგარ თემურლენგთან.

1411 წელს კონსტანტინე მეფე შარვანშაჰთან ერთად მონაწილეობდა თურქმანების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლებში. მოკავშირეებმა ჩალალანთან სასტიკი დამარცხება განიცადეს.

1412 წელს დატყვევებულ კონსტანტინე I-ს ყარაიუსუფის ეაქმა ფირ-ბუდაყმა საკუთარი ხელით თავი მოკვეთა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

კ. გაბაგაძე, ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV-XV საუკუნეთა მიჯნაზე, სინ, ტ. III, თბ., 1979

დ. ნინიძე, საქართველოს სახელმწიფო საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XIV საუკუნის ბოლოსა და XV საუკუნის დამდეგს, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998.

ალექსანდრე I ღიღი

ერთიანი საქართველოს მეფე 1412-1442 წლებში. კონსტანტინე I-სა და ნათია ამირეჯიბის ძე. ალექსანდრე მეფის მთავარი სამხრუნავი იყო ურჩი მთავრების დამორჩილება და თურქთა შემოსევების წინააღმდეგ ბრძოლა. მან დაამარცხა განმდგარი ივანე ათაბაგი. ასევე დაიმორჩილა სამეგრელოს მთავრის მამიას ძე და აუხაზეთის მთავარი შერვაშიძე (1414-1415 წწ.).

1431 წელს ალექსანდრე მეფემ ციხე-ქალაქი ლორე და ლორეს ეელი დაიკავა, რომელიც მანამდე თურქმან მომთაბარეებს ეპყრათ. 1434-1435 წლებში შემოიერთა სივნიეთის მხარე, რამაც საქართველოს მოსახლეობას 60 000-ზე მეტი კომლი შეჰმატა.

ალექსანდრე I-მა დაიწყო თემურლენგისა და თურქმანთა შემოსევებისაგან დანგრეული ქვეყნის აღდგენა. 1425 წელს მან შემოიღო საეციალური საკომლო გადასახადი, რომლის შემოსავლითაც შეაკეთა სვეტიცხოველი, რუისის ეკლესია და მრავალი სხვა ციხე თუ ტაძარი. ალექსანდრე მეფემ საქართველოში შეკრებილი თანხა საზღვარგარეთის ქართულ მონასტრებსაც მოახმარა. 1440 წელს მეფემ ეს გადასახადი გააუქმა.

1440 წელს საქართველოს შემოესია შავბატკნიან თურქმანთა ლაშქარი ჯეჰან შაჰის მეთაურობით. მგერმა საშინელი ხოცვა-ჟლეტის შემდეგ სამშვილდე და თბილისი დაიპყრო.

ალექსანდრე I-ის მეფობის დროს სამეფო დოკუმენტები მტკიცდებოდა არა მხოლოდ მეფის, არამედ დედოფლისა და უფლისწულთა სახელითაც, რაც აშკარად მოწმობს ცენტრალური ხელისუფლების შესუსტებას.

1442 წელს სამეფოში შექმნილი რთული ვითარების გამო ალექსანდრე I ტახტიდან გადადგა და ათანასეს სახელით ბერად აღიკვეცა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, სენიორიები, ტ. I, თბ., 1966.

ბ. ლომინაძე, საქართველო XV საუკუნის პირველ ნახევარში. ღონისძიებები ქვეყნის აღდგენისათვის. ალექსანდრე I დიდი, სინ. ტ. III, თბ., 1979.

ვახტანგ IV

ერთიანი საქართველოს მეფე 1442 (43)-1446 წლებში – ალექსანდრე I-ის ძე.

ალექსანდრე I აღიკვეცა რა ბერად, მან სამეფო ტახტზე დაადგინა უფროსი ეაყი ვახტანგი. მისი მეფობის დროს ყარაყოინლუს თურქმანთა სახელმწიფოს მბრძანებელი ჯეჰან-შაჰი 1444 წელს ხელმეორედ შემოესია საქართველოს: დაესხა თავს ახალციხეს. ვახტანგ IV-ემ მგერს სასტიკი ბრძოლა გაუმართა, იმ დღეს

გამარჯვებული ვერ გამოვლინდა. ქართველები მეორე დილითაც აპირებდნენ ბრძოლის გაგრძელებას, მაგრამ ჯეჰან-შაჰმა ღამით ჩუმად დატოვა ბრძოლის ველი.

ვახტანგ IV-ის მეუობა ხანმოკლე აღმოჩნდა. იგი თავის მეუღლესთან ფანასკერტელის ასულ სითიხათუნთან ერთად დაკრძალულია ბანას საკათედრო ტაძარში.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV. თბ., 1967.

ბიორბი VIII

ერთიანი საქართველოს მეფე 1446-1466 წლებში, კახეთის მეფე 1466-76 წლებში, ალექსანდრე I-სა და დედოფალ თამარის ვაჟი.

გამეფდა 1446 წელს თავის ნახევარძმის, ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ, იყო ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე.

1453-54 წლებში მას აუჯანყდა იმერეთის ერისთავი ბაგრატი. გიორგი VIII შეეცადა განმდგარი ქვეშევრდომის დამორჩილებას, მაგრამ ვერაფერი გააწყო.

1459 წელს საქართველოში ჩამოვიდა რომის პაპის პიუს II-ის ელჩი ლუდოვიკო ბოლონიელი. მან ქართველ მეფე-მთავრებს იმ ანგიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობა შესთავაზა, რომლის შექმნასაც ცდილობდა რომის პაპი. 1460-1461 წლებში ევროპაში საპასუხო ვიზიტით იმყოფებოდნენ ქართველი ელჩები. გიორგი VIII-ს ნიკოლოზ თბილელი წარმოადგენდა. კოალიციის შექმნის შემთხვევაში გიორგი მეფე 40 000 ჯარის გამოყენას კისრულობდა. კოალიციის მზადების მომენტში მეფესა და მთავრებს შორის მშვიდობა სუფევდა. სამწუხაროდ ანგიოსმალური კოალიცია ვერ შედგა.

1463 წელს ჩიხორის ბრძოლაში ბაგრატ ერისთავმა დაამარცხა გიორგი VIII და თავი იმერეთის მეფედ გამოაცხადა. განცდილი მარცხის მიუხედავად გიორგი მეფე ცდილობდა ქვეყნის ერთიანობის შენარჩუნებას. მან გადაწყვიტა სამცხის მთავარი ყვარყვარე დაემორჩილებინა.

1465 წელს ფარავნის გბასთან გამართულ ბრძოლაში მეფე კელაე დამარცხდა და გყვედ ჩაუეარდა ათაბაგს. ამით ისარგებლა ბაგრატი, გადმოვიდა ქართლში, აიღო თბილისი და თავი საქართველოს მეფედ გამოაცხადა. ყვარყვარე ჯაყელმა მზაკერული გეგმა ჩაიფიქრა. მას სურდა ბაგრატსა და გიორგის ერთმანეთი დაესუსტებინათ, ამიტომ ათაბაგმა გიორგი VIII გაათავისუფლა, მაგრამ გიორგიმ ქართლი ვეღარ დაიბრუნა. მან მხოლოდ ის მოახერხა, რომ კახეთი დაიკავა და იქ გამეფდა. ასე ჩაეყარა საფუძველი 1466 წელს კახეთის სამეფოს, რომლის პირველი მეფე გიორგი I, იგივე ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი VIII იყო.

გიორგიმ კახეთში დიდი რეფორმები ჩაატარა — გააუქმა საერისთავოები და მათ ნაცელად სამოურავოები შექმნა. სამეფო დაყო ოთხ სადროშოდ, რომლებსაც სათავეში ეპისკოპოსები (ბოდბელი, რუსთველი, ალავერდელი, ნეკრესელი) ჩაუყენა. 1476 წელს გიორგი I გარდაიცვალა.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია. წგნ. IV, თბ., 1948

ბ. ლომინაძე, საქართველო XV ს-ის მეორე ნახევარში, სინ, ტ. III, თბ.,

1979.

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ღავეთი

დასაუღეთ საქართველოს (ლიხთ-იმერეთი) მეფე 1259-1293 წლებში, რუსუდანის ძე (იგივე ღავეთ VI ნარინი 1245-1259 წლებში საქართველოს მეფე).

აჯანყებული მეფე ღავეთ უღუს მონღოლებთან ღაბაღების მემღეგ „ღარჩა ლიხთ-იმერი რუსუდანის ძესა“. იგი ფაქტიურად მეფე ხღება ლიხთ-იმერეთისა. ამ აქგით დასაუღეთ საქართველო გამოეთიშა ერთიან ქართულ სამეფოს. ამასთან ერთად, როგორც ვეროპული წყაროები მოწმობენ, ნარინის სამეფო იღხანთაგან ღამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთიულს წარმოადგენდა.

ღავეთ რუსუდანის ძე საკმაოღ წინღახეღული პოლიტიკოსი აღმოჩნდა. მისი ღიპლომატიური ორიენტირი მიმართული იყო იღხანთა მოშურნე სახელმწიფოებზე – ეგვიპტესა ღა ოქროს ურღოზე. 1260-1263 წლებში დასაუღეთ საქართველოს უნდა სწვეოდნენ მამლუქ სულთანთა ეღჩები, ხოლო მომღევნო 1264-1265 წლებში, როგორც ვარაუღობენ, ღავეთ ნარინს ეგვიპტის სულთან ბაიბარსთან საპასუხო ეღჩობა გაუგზავნია.

მეფე ცღიღობღა გამოეყენებინა იღხანთა შინაგანი წინაღმღეგობებანი, რაც სამეფოს პოლიტიკურ განმტკიცება-გაძღიერებას ისახავდა მიზნად. ლიხთ-იმერეთის სამეფო კარზე პოუღობდნენ თავშესაფარს იღხანთა მოწინააღმღეგენი, მაგალითად, აბღა ყაენის წინააღმღეგ მებრძოღი ჩრდილოელი უფლისწული თეგუღარი, ყაენისაგან ღვენიღი ღალღური. ამიგომაყ იღხანები ყოველ ღონეს მიმართაღდნენ მის მოსაშორებღად, რასაც შინაგამტეღლობანიც უწყობღა ხელს. განსაკუთრებით აქტიურობღა ერისთავი რაჭისა კახაბერ კახაბერის ძე, „რომელი იყო თესღით ბოროტი“. კამთააღმწერღის მოწმობით, მან ღალღურთან შეთანხმებით აბაღა ყაენს გამოთხოვა ღამქარი „სამი ბეერი“ ანუ 3000 ღა „გარღასეღეს მთა ლიხისა ღა ზეღა ღაესხნეს ქუთაისის აბანოსა შინა მყოფსა მეფეს“, რომელმაც სასწაუღებრივ ღააღწია თავი შეთქმულთ. ორიოღ წღის მემღეგაყ

განმეორებულა შეთქმულება გვირგვინოსანი მეფის წინააღმდეგ. ჩვენს მეცნიერებაში მიჩნეულია, რომ ეს ამბავი 1270-1278 წლების შუალედში მომხდარა. ამის შემდეგაც არ დამცხრალა რაჭის ერისთავი, ამიგომაც „შეიპყრა იგი მეფემან და პირველ თუალი დასწა და მერე ერთი ხელი და ერთი ფეხი მოჰკუთა და ორნი შვილნი მისნი მისცა ექსორიობად... და მოისპო ყოველი ნათესავი მისი ბაღუაშთა კახაბერის ძეთა“...

საინგერესოა დავით ნარინის პოლიტიკური და დიპლომატიური ურთიერთობა გრაპიზონის სამეფოსთან. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთხვევაში მეფე ერთიანი მონარქიის მიერ შემუშავებული კურსის გამგრძელებელი და აქტიური მოღვაწეა. მან რამდენიმე ლაშქრობაც მოაწყო გრაპიზონის საეკისროში და გარკვეული დროით შეძლო აქ პოლიტიკური გავლენის მოპოვება.

გარდაიცვალა მეფე დავით ნარინი 1293 წელს. შვილის ეახტანგის გარდაცვალების „შემდგომად მცირეთა წელთა მანაც შეისუენა, პატიოსანთა სიბერითა აღსაესემან“. დაკრძალულია იგი გელათს, მეფეთა განსასვენებელში, სადაც დღემდეა მოღწეული მეფე დავითის სამი პორტრეტი შემორჩენილი ბედწერილებით.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. III, 1966

ბ. ლომინაძე, მონღოლთა ბატონობა საქართველოში და ბრძოლა მის წინააღმდეგ (XIII ს. 40 – XIV ს. 10-იანი წწ.), სინ, ტ. III, თბ., 1979

დ. ნინიძე, დასავლეთ საქართველოს დიპლომატიური კონტაქტები XIII-ის II ნახევარში, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998.

კონსტანტინე I

ლიხთ-იმერეთის მეფე 1293-1327 წლებში.

დავით ნარინის გარდაცვალების შემდეგ ლიხთ-იმერეთში გახტს „პირმშობის ძალით“ ეუფლა კონსტანტინე. მეფის მთელი ხელმწიფური ნება და ენერგია შინაღინასტიურ ბრძოლას შეეწირა. წყაროთა მოწმობით, მას გამეფებისთანავე აუმხედრდა საკუთარი ძმა მიქელი, რომელმაც შეძლო რაჭა-ლეჩხუმისა და არგვეთის დაპყრობა. „დღეთა მათთა იშლებოდა სამეფო“. ასეთ ვითარებაში ხელსაყრელი პირობები შემუშავდა დასავლეთ საქართველოს დაქუცმაცებისა და შედეგმაც არ დააყოვნა:

დაიმკვიდრა დადიანმა „სრულიად ოდიში ანაკოფიამდე. ეგრეთვე შერეაშიძემ აფხაზეთი და გურიელმან გურია და სვანთა ერისთავმან სუანეთი“.

ცალკეა აღსანიშნავი კონსტანტინე დავითის ძის ლეაწლი იერუსალიმის ჯერის „გაცხოველება-განახლების“ საქმეში. მისი ინიციატივითა და საფასით ჩატარებულა აქ სარესგავრაციო სამუშაოები, რის აღსანიშნავადაც განუწესებიათ „ალაპი და პანაშეიდი აფხაზთა მეფეთ მეფისა კონსტანტინესი, ჯერისა მონასტრისა ახლად შემკაზმავისა“.

მეფე კონსტანტინე 1327 წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, საქართველო XIV ს. პირველ ნახევარში მონღოლთა ბატონობის გადაშენება. გიორგი V ბრწყინვალე. სინ, გ. III, თბ., 1979

თ. პაპუაშვილი, კულტურულ-საგანმანათლებლო კერები საქართველოში და მის გარეთ. სინ, გ. III, თბ., 1979

მიქელი

ლიხთ-იმერეთის მეფე 1327-1329 წლებში, დავით ნარინის ძე.

იგი გამეფდა ძმის, კონსტანტინეს, გარდაცვალების შემდეგ. მიქელს გაუჭირდა ძმათა შუღლით აშლილი სამეფოს მკვიდრად დაჭერა. მისი მეფობა უდლეური აღმოჩნდა. 1329 წ. მეფის გარდაცვალებისთანავე გიორგი (V) ბრწყინვალე გადავიდა იმერეთში და დაიკავა ქუთაისი. გახგის შემკვიდრე ბაგრატს შორაპნის ერისთაობა უბოძა. ამერ-იმერი საქართველო კვლავ გაერთიანდა.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, საქართველო XIV ს. პირველ ნახევარში, მონღოლთა ბატონობის გადაშენება. გიორგი V ბრწყინვალე. სინ, გ. III, თბ., 1979

ალექსანდრე I

იმერეთის მეფე 1387-1389 წლებში, დავით ნარინის ჩამომავალი, იმერეთის ერისთავის ბაგრატ I ძე.

მამის გარდაცვალების შემდეგ (1372 წ.) საქართველოს მეფე ბაგრატ V ღიდმა იმერეთის ერისთავად დაადგინა. მის რეზიდენ-

ციას შორაპანი წარმოადგენდა. ბაგრატ V დიდის თემურ-ლენგისაგან დატყვევების შემდეგ ალექსანდრე განუდგა მეფეს, „დაიპყრა იმერეთი... იწოდა მეფედ და ეკურთხა გელათის“. დასაუ-ლეთ საქართველოს ფეოდალ-ხელისუფალთა უმრავლესობა ბა-გრატის მტკიცე ერთგულებას ინარჩუნებდა. ალექსანდრეს დიდი ბრძოლები დასჭირდა იმერეთის ციხეთა შემოერთებისათვის. „აღიხუნა“ კიდეც ზოგი მათგანი, მაგრამ ქუთაისში გამაგრება ვერ შეძლო. მეფე გამეფებიდან მესამე წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ბ. ლომინაძე, საქართველო XV ს. მეორე ნახევარში, ერთიანი საქართველოს საბოლოო დაშლა სამეფოებად და სამთავროებად, სინ, ტ. III, თბ., 1979.

ბიორპი I

იმერეთის მეფე 1389-1392 წწ., ალექსანდრე I-ის ძე.

გიორგი I-მა შეძლო სამეფოს დიდი ნაწილის შემომტკიცება, ეყადა განდგომილ, თითქმის დამოუკიდებელ მთავართა დამორ-ჩილებას. მის მდგომარეობას ტახტზე ისიც ართულებდა, რომ ერ-თიანი მონარქიის (ბაგრატ V და მისი მემკვიდრის) მომხრენი არ ცნობდნენ გიორგის მეფობას. ტახტის განმტკიცების მიზნით „ამან გიორგი განიმრახა ბრძოლა ვამიყ დადიანისა“. ოდიშს გა-ლაშქრებული მხედრობა გიორგი I-ისა იძლია ვამიყ დადიანის სპათაგან. ამ ბრძოლაში დაიღუპა ღაბით მეფეც 1392 წელს.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

კონსტანტინე II

ლიხთი-მერეთის მეფე 1396-1401 წლებში.

ბატონიშვილი ვახუშტის ცნობით გიორგი I დაღუპვის შემდეგ მეფის ძმა კონსტანტინე და ძმისწული ალექსანდრე, მეფის ძე დიმიტრი ოთხ წელს ლგოლეილობაში იმყოფებოდნენ. ვამიყ და-დიანის გარდაცვალების შემდეგ 1396 წ. „მთამოიყვანეს იმერთა

კონსტანტინე, ძე ბაგრაგისა და ყვეს მეფედ“ კონსტანტინე მეფის მცდელობას დადიან-გურიელისა და სეანეთის შემომტკიცებისათვის წარმატება არ მოჰყოლია. მეფე უძეოდ გადაეგო 1401 წელს. იმერეთის გახტის მემკვიდრედ დარჩა ალექსანდრე მეფის ძე დიმიტრი, ძმისწული კონსტანტინესი, რომელიც ამაოდ ეძიებდა მეფობას, საქართველოს მეფე გიორგი VII-მ მამია დადიანის დახმარებით შეიპყრო დიმიტრი და თვითონ ეუფლა იმერეთს.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ბ. ლომინაძე, საქართველო XIII ს. 70-იან – XIV ს. 10-იან წლებში, სინ. გ. III, თბ., 1979

ქართლის მეფეები

კონსტანტინე II

საქართველოს მეფე 1466-1478 წლებში, ქართლის მეფე 1478-1505 წლებში.

იგი იყო ალექსანდრე I დიდის (1412-1441 წწ) ვაჟის დემეტრეს ძე, ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი ერთ-ერთი სამეფოს – ქართლის პირველი მეფე.

1490 წელს კონსტანტინე II-ემ მოიწვია სამეფო დარბაზი, რომელმაც ცნო საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ფაქტი, მიუხედავად ამისა კონსტანტინე II მაინც „ყოვლისა საქართველოსა გახგისა და გვირგვინის მპყრობელად“ და „მეფეთამეფედ“ იწოდებოდა. იგი ენერგიულ ზომებს ღებულობდა ქვეყნის დამშლელი რეაქციული ძალების წინააღმდეგ. ქართლის სასულიერო და სამეფო ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ღონისძიებების შემდეგ ბოლო მოეღო სამცხე-საათაბაგოს მთავრის მშეკბუკისა და მის მესვეურთა მისწრაფებას, ძირი გამოეთხარათ საქართველოს ეროვნულ-კულტურული ერთიანობისათვის და სამცხე-საათაბაგო საეკლესიო სფეროშიც დამოუკიდებელი გაეხადათ.

კონსტანტინე II-ეს გართულებულ საგარეო-პოლიტიკურ ვითარებაში მოუხდა მეფობა. ქართლი ამ დროს აყ-ყოინლუს (თეთრბაგნიან თურქმანთა) სახელმწიფოს მოხარკეა და მეფე ცდილობდა ამ დამოკიდებულებისაგან თავის დახსნას. კონსტანტინე II არ ურიგდებოდა არც სეფიანთა სახელმწიფოს ვასალობას და იბრძოდა თავისი სამეფოს სრული პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის.

კონსტანტინე II-ეს ქვეყნის გარეთაც უცდია საიმედო მოკავშირეთა პოვნა. ამ მიზნით მას ეგვიპტის სულთანთან ქაიროში გაუგზავნია ღესპანი ნილოსი – კარის ეკლესიის მოძღვარი. რა ევალებოდა ღესპანს კონკრეტულად, ცნობათა სიმცირის გამო, არ ვიცით. იგივე ღესპანი გაუგზავნია კონსტანტინე II-ეს რომის პაპ ალექსანდრე VI-ესა და ესპანეთის დედოფალ იზაბელასთან. მათ

ქართველი მეფე არაბებზე ბრწყინვალე გამარჯვებას ულოცავდა და დესპანის პირით სთხოვდა, შთაეგონებინათ დასავლეთის ქრისტიანული სახელმწიფოებისათვის ლაშქრობა კონსტანტინოპოლისა (იმჟამად უკვე სგამბოლი) და იერუსალიმის ურჯულოთაგან გასათავისუფლებლად. თავის მხრივ, ქართლის მეფე თავისი შეილთა და ჯარითურთ ამ ლაშქრობაში მონაწილეობის პირობას იძლეოდა.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1948.

ვ. გუჩუა, საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XV-XVI სს. მიჯნაზე, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ლავით X

ქართლის მეფე 1505-1525 წლებში, კონსტანტინე II-ის ძე, იწოდებოდა „მეფეთა-მეფედ“.

მის წინააღმდეგ იბრძოდნენ იმერეთის მეფე ალექსანდრე II, რომელმაც 1509 წელს ქ. გორი დაიკავა ერთი წლით და კახეთის მეფე გიორგი II (ავ გიორგი). ამ უკანასკნელის ალაგმვა ითავა ღვეთ X-ის ძმამ ბაგრატმა, რომელსაც ამ დამსახურებისათვის შეპირებისამებრ მეფე ღვეთმა უბოძა მუხრანი საუფლისწულოდ. ბაგრატი მუხრანში დასახლდა და საუფუძეელი ჩაუყარა როგორც ახალი სათავადოს – სამუხრანბაგონოს ჩამოყალიბებას, ისე ბაგრაგიონთა ღინასტიის მუხრანბაგონთა შგოს.

1513-1518 წლებში ქართლ-კახეთი ღროებით გაერთიანდა ღვეთ X-ის მეთაურობით. ამ ერთიანობას ბოლო მოუღო ოსმალეთსა და ირანს შორის დაწყებულმა ომმა. 1518 წ. ირანის შაჰი ისმაილ I წამოვიდა ქართლის დასამორჩილებლად. სამეფოს აოხრებისაგან გაღარჩენის მიზნით ღვეთ X-ემ მორჩილება არჩია. მან შაჰის სარდალს თავისი ძის რამაზის ხელით ღიდი ძღვენი გაუგზავნა. მოხდა შეთანხმება, რომლის ძალითაც ქართლის მეფე მორჩილებასა და ყოველწლიურ ხარკს კისრულობდა. ამგვარად, ქართლი 1518 წლიდან სეფიანთა სახელმწიფოს ვასალი გახდა.

ქართლის ასეთი გართულებული ვითარებით ისარგებლეს კახეთის მეფის გიორგი II-ის შეილმა ლევანმა და მისმა

მომხრეებმა და კახეთში მეფობა აღადგინეს. დავით X-ის ბრძოლა კახეთის ხელახალი შემოერთებისათვის მარცხით დასრულდა.

1520 წელს შაჰ ისმაილ I ისევ წამოვიდა ქართლისაკენ. ბრძოლა მოხდა თელეთთან. დავით X დამარცხდა. შაჰის ჯარი თბილისში შეიჭრა, ეკლესიები გაძარცვა, გადაწვა, ავლაბრის ხიდის ყურთან მეჩეთი ააგო. თბილისის ციხეში კი თავისი გარნიზონი ჩააყენა.

1524 წელს დავით X-ემ თბილისი დაიბრუნა. აიღო და დაანგრია აღჯაყალის ციხე (შაჰ ისმაილის მიერ ქართლის შემოსამტკიცებლად აგებული სტრატეგიული პუნქტი) და ირანის ეასალობისაგან გათავისუფლდა.

ამ დროს ქართლის სამეფო კარზე არეულობა დაიწყო. 1525 წელს დავით X გადადგა და აღიკვეცა ბერად „ტფილისსავე მონასტერსა შინა“ დამიანეს სახელით.

ბერობაში მყოფი მეფე დავით ყოფილი-დამიანე აღესრულა ქ. თბილისის 1526 წელს.

ლიტ: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1948.

ვ. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისათვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს. პირველ ნახევარში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973/

ბიოგრაფი IX

ქართლის მეფე 1525-1527 წლებში (ივ. ჯავახიშვილი – 1524-1527 წწ. ვ. გუჩუა – 1524-1526 წწ.), კონსტანტინე II-ის ძე.

იგი ტახტზე ავიდა თავისი ძმის დავით X-ის ბერად შედგომის შემდეგ. ტახტის მემკვიდრეობის წესის მიხედვით, მეფობა დავითის შვილზე – ლუარსაბზე უნდა გადასულიყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, მეფობა ხელთ უგდია მის ბიძას გიორგის.

გიორგი IX-მ ილაშქრა იერუსალიმის წმიდა ადგილების უსჯულოთაგან გასათავისუფლებლად. ამ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიუღიათ იმერეთისა და კახეთის მეფეებს – ბაგრატ III-ესა (1510-1565 წწ) და ლევანს (1518-1574 წწ). ქართველებს სასტიკ ბრძოლაში გაუმარჯვიათ და გაუთავისუფლებიათ წმიდა ადგილები, რის შედეგადაც მიუღიათ „ქრისტეს საფლავი, გოლ-

გოთა, ბეთლემი, ჯეარის მონასტერი და სხვანი მონასტერნი ყოველნივე... სიგლითა მტკიცითა“.

გიორგი IX-ეს გახვისათვის ებრძოდა მისი ძმისწული, გახვის კანონიერი მემკვიდრე ლუარსაბი. მალე ბრძოლა ამ უკანასკნელის გამარჯვებით დასრულდა. 1527 წლიდან საბუთებში მეფედ უკვე ლუარსაბ I იხსენიება. გიორგი IX კი 40-იანი წლების დასაწყისში საბოლოოდ ჩამოშორდა პოლიტიკურ ასპარეზს და აღიკვეცა ბერად გერასიმეს სახელით.

ლიტ.: ბატონიშვილი ეახუშტი, მითითებული გამოცემა.

იე. ჯაფარიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1948.

ჯ. ოდიშელი, აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ისტორიისათვის (XIV-XVII სს.), XIV-XVIII სს.რამდენიმე ქართული ისტორიული დოკუმენტი. თბ., 1964.

გიმოთე გაბაშვილი, მიმოსლეა, გექსტი გამოსაცემად მოამზადა გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეგრეველმა, თბ., 1956

ე. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისათვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს. პირველ ნახევარში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

ლუარსაბ I

ქართლის მეფე 1527-1556 წლებში, დავით X-ის ძე.

ჯერ კიდევ ბატონიშვილი, იგი შეუპოვრდ იბრძოდა ყიზილბაშების წინააღმდეგ თელეთთან.

1526 წელს ლუარსაბმა პოლიტიკური კავშირი შეკრა იმერეთის მეფე ბაგრატ III-თან (1510-1565 წწ.) – ცოლად შეირთო მისი ასული თამარი. 1535 წ. ბაგრატ III-ემ გაილაშქრა პროტურქული ორიენტაციის მქონე სამცხის მთავრის ყვარყვარე II-ის წინააღმდეგ. ერთობლივი მოქმედების შედეგად, ბაგრატმა სამცხე-საათაბაგო დაიკავა, ლუარსაბმა კი ჯაფახეთი.

ლუარსაბ I ცდილობდა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ძალების გაერთიანებას მთელი საქართველოს მასშტაბით. ბაგრატ III-ის გარდა, მან კავშირი დაამყარა კახეთის მეფე ლევანთან.

ირანის შაჰის თამაზ I-ის ოთხგზის ლაშქრობა საქართველოში (1541, 1547, 1551, 1554 წწ.) ლუარსაბ I-ის მეფობის პერიოდში განხორციელდა.

1541 წლის ლაშქრობის დროს, ისარგებლეს რა მეფე ლუარსაბის დედაქალაქში არყოფნითა და თბილისის ციხისთავის სულმოკლეობით, ყიზილბაშები თბილისს დაეუფლნენ, კახეთიც მათ დამორჩილდა. ლუარსაბმა პარტიზანული ბრძოლები გააჩაღა, მტერი დიდად დააზარალა და აიძულა უკან გაბრუნებულიყო.

1545 წელს სამცხე-საათაბაგოს ოსმალები შემოესივნენ. ლუარსაბმა განჭვრიტა ის დიდი უბედურება, რაც მოჰყვებოდა თურქების გაბატონებას სამხრეთ საქართველოში, ამიგომ დაუყოვნებლივ გამოეხმაურა იმერეთის მეფის ბაგრატ III-ის მოწოდებას, მაგრამ სოხოისტასთან გამართულ ბრძოლაში ქართლ-იმერეთის გაერთიანებული ლაშქარი დამარცხდა და სამცხე-საათაბაგოში ოსმალებმა თავიანთი მომხრე ათაბაგის – ქაიხოსრო III-ის ხელისუფლება აღადგინეს. ლუარსაბ I მაინც ინარჩუნებდა ძალაუფლებას ჯავახეთში.

შაჰ-თამაზის მესამე ლაშქრობის წინ მეფე ლუარსაბმა სამცხე-საათაბაგოს გერიგორიის ნაწილი დაიკავა. ეს გახდა შაჰის მორიგი 1551 წლის ლაშქრობის მიზეზი საქართველოში. ამ ლაშქრობაში ყიზილბაშთა გამარჯვების შედეგად ლუარსაბი იძულებული გახდა დაეტოვებინა დაკავებული გერიგორიები.

ლუარსაბ I-ის დიპლომატიურ ნიჭზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ იგი ცდილობდა ხელი შეეშალა ირან-ოსმალეთს შორის ბაჰის დადებისათვის, რადგან ესმოდა, რომ აგრესორთა შორის წარმოებული ომი აადვილებდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას. ბაჰი ქ. ამასიაში 1555 წელს მაინც დაიდო.

ლუარსაბ I ფარ-ხმალს ამის შემდეგაც არ ყრიდა. მან თანდათან დაიბრუნა ქართლის არა ერთი ციხე-სიმაგრე და შეავიწროვა თბილისის ციხის ყიზილბაშური გარნიზონი.

1556 წელს ლუარსაბ I ყიზილბაშთა წინააღმდეგ სოფ. გარისტან (ქვემო ქართლი) წარმოებულ ბრძოლაში საბედისწერო შემთხვევამ იმსხვერპლა. გადმოცემით, სასიკვდილოდ დაჭრილ მეფეს უთქვამს, ჩემს გლოვას დაეხსენით და ქვეყანას გაუფრთხილდითო. მისივე ანდერძისამებრ, სახელოვანი მეფე მცხეთას ჩამოასვენეს და ბაგრატიონ მეფეთა საძეალები – სეე-ციხხოვლის გაძარში დაკრძალეს.

ლუარსაბ I-ის ბრძოლას დამოუკიდებლობისათვის დიდ შეფასებას აძლევენ როგორც მისი, ასევე მომდევნო თაობის წარ-

მომადგენლები. ბერი ეგნატაშვილის სიტყვით: „უკეთუმცა მეფესა ლუარსაბს ესოდენი ბრძოლა არ ექმნა, ახლამცა საქართველო ქმნილიყო სრულ სარკინოზ და რაოდენიცა დღეს სახელნი არიან საქართველოსანი, ყოველნივე ხმლისა მისისგან არიან“.

ქართულმა ისგორიულმა გრადიციამ სამართლიანად დაუმკვიდრა ლუარსაბ I-ს დიდის ეპითეტი.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისგორია, გ. IV, თბ., 1948.

ე. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისათვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს. პირველ ნახევარში, სინ. გ. IV, თბ., 1973

სვიმონ I

ქართლის მეფე 1556-1569; 1578-1599 (1600) წლებში, ლუარსაბ I-ის ძე.

ჯერ კიდევ ტახტის მემკვიდრე სარდლობდა ქართველთა ლაშქარს გარისთან ბრძოლაში, სადაც ქართველებმა ბრწყინვალედ გაიმარჯვეს.

სვიმონ I-ს მემკვიდრეობად ერგო ხანგრძლივი ბრძოლებით დასუსტებული ქვეყანა, რომლის აღდგენა-მოშენების მიზნით რიგი ღონისძიებანი განახორციელა.

1559 წელს კახეთთან კავშირის განსამტკიცებლად სვიმონ I-მა ცოლად შეირთო კახთა მეფის ლევანის (1518-1574 წწ.) ასული ნესტან-დარეჯანი.

1560-1561 წწ. იგი შეეცადა თბილისის ყიზილბაშთაგან გათავისუფლებას, მაგრამ ციხედიდის ბრძოლაში 1561 წ. დამარცხდა. ამ დამარცხების შემდეგ სვიმონ I-ის ძმა დავითი ირანში წავიდა და გამაჰმადიანდა. შაჰმა მას დაუთ-ხანი უწოდა, თბილისისა და ქვემო ქართლის გამგებლად დანიშნა და საქართველოში გამოისცუმრა. 1567 და 1569 წწ. დილომთან და სამადლოსთან გამართულ ბრძოლებში სვიმონ I-მა დაამარცხა დაუთ-ხანი. 1569 წ. ფარცხისთან ყიზილბაშების წინააღმდეგ ბრძოლაში სვიმონ I გყვედ ჩა-ვარდა, უარი თქვა გამაჰმადიანებაზე და 1569-1578 წლები ირანში, ალაშუტის ციხეში გყვეობაში გაატარა.

1578 წელს ირან-ოსმალეთის ომის დაწყებისთანავე შაჰმა იძულებით გამაჰმადიანებული სვიმონ I გყვეობიდან გაათავისუ-

ფლა და საქართველოში დააბრუნა ოსმალთა წინააღმდეგ საბრძოლველად. ჩამოსვლისთანავე მან უარყო მაჰმადიანობა, ისევ ქრისტიანობას დაუბრუნდა და სათავეში ჩაუდგა ქართველი ხალხის ბრძოლას ამჯერად ოსმალების წინააღმდეგ.

სვიმონ I-მა ოსმალთაგან გაათავისუფლა გორი, ლორე, იბრძოდა თბილისისათვის. 1582 წ. მუხრანთან გამართულ ბრძოლაში სასტიკად დაამარცხა თბილისის ოსმალური გარნიზონის დასახმარებლად წამოსული ჯარი.

1583 წელს სვიმონ I-მა დიდი ბრძოლებით გაათავისუფლა ოსმალთა მიერ ისევ დაკავებული ლორე, ასევე დმანისისა და სამშვილდის ციხეები; ზოგიერთი ცნობით, მან მცირე ხნით თბილისიც დაიკავა, მაგრამ მომდევნო წელს ოსმალებმა კვლავ დაიპყრეს ლორე, დმანისი და თბილისისაკენ წამოვიდნენ. ხაგის-სოფელთან დაბანაკებულ ოსმალებს სვიმონ I მოულოდნელად თავს დაესხა და დიდი ზიანიც მიაყენა, მაგრამ თავისი მცირერიცხოვანი ჯარის სრული განადგურებისაგან გადარჩენის მიზნით, ბრძოლის ველს გაეცალა.

ქართველი მეფის სიმამაცით განცვიფრებულმა ოსმალებმა და ყიზილბაშებმა მას „დელი“ (გახელებული) სვიმონი შეარქვეს.

1588 წელს სვიმონ I ოსმალებს დაეზავა. იგი კისრულობდა ყოველწლიურ ხარკს, სამაგიეროდ ოსმალეთი ცნობდა მას ქართლის მეფედ ქრისტიანობით, აღიარებდა მის მემკვიდრეობით უფლებას და არ ერეოდა მის საშინაო საქმეებში, რაც სვიმონ I-ის მეთაურობით „ქართველობისათვის“ მეზრდოლ ძალთა დიდი გამარჯვება იყო.

საგარეო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის პარალელურად სვიმონ I იბრძოდა საქართველოს ერთიანობის აღდგენისათვის, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს შემოერთებისათვის.

1588 წელს გოფანთოს ბრძოლაში სვიმონ I-მა დაამარცხა იმერეთის მეფე ლევანი, მაგრამ მოპოვებული გამარჯვება ვერ შეინარჩუნა.

1590 წელს მან ისევ ილაშქრა იმერეთში; აიღო ქუთაისი, მაგრამ ვერ შეინარჩუნა. მორიგი ლაშქრობისას ისევ აიღო ქუთაისი, კვარას, კაცხის, სვერის სიმაგრეები, მაგრამ ოფშკვითთან ბრძოლაში დამარცხდა. ასე რომ ქართლისა და იმერეთის სამეფოების გაერთიანების ცდა მარცხით დასრულდა.

1595 წელს შეიქმნა ირანის, ქართლისა და კახეთის კავშირი, რომლის მიზანი იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლა. ანგიოსმალური კოალიციის შექმნის სურვილს გამოთქვამდა სვიმონ I ესპანეთის მეფის ფილიპე II-ისა და რომის პაპ კლიმენტი VIII-დმი გაგზავნილ წერილებში.

1598 წელს სვიმონ I-მა განაახლა ომი ოსმალეთთან. 1599 წელს ცხრათვიანი ალყის შემდეგ გაათავისუფლა გორის ციხე. სულთანმა დიდი ჯარი გამოგზავნა საქართველოში ჯაფარ ფაშას მეთაურობით. 1600 წელს ნახიდურთან უთანასწორო ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ და უკანდახევისას სოფ. ფარცხისტან სვიმონ I ოსმალებს გყვედ ჩაუვარდა. სვიმონის დაგყვევებით გახარებულმა სულთანმა ბრძანა, მთელი მისი სახელმწიფოს ქალაქებში ქუჩები საზეიმოდ მოერთოთ და სამი დღე-ღამის განმავლობაში ეუქმათ და ეზეიმათ.

დაგყვევებული სვიმონ მეფე 1600 წლის 21 ივნისს სტამბოლს ჩაიყვანეს და იედიკულეს ციხეში გამოამწყვდიეს, სადაც ხანგრძლივი გყეეობის შემდეგ გარდაიცვალა. მისი ცხედარი ქართველებმა დიდი საუასურით გამოისყიდეს, საქართველოში ჩამოასვენეს და თავისი სახელოვანი მამის — ლუარსაბ I-ის გვერდით სეფტიცხოელის ტაძარში დაკრძალეს.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1948.

ვ. გუჩუა, საქართველო XVI ს. უკანასკნელ მეოთხედში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ქართლის მეფე 1569-1578 წლებში, ლუარსაბ I-ის ძე.

ლავითი განუდგა თავის ძმას, ქართლის მეფე სვიმონ I-ს და 1562 წელს მოღალატე თაყალებთან ერთად შაჰ-თამაზ I-ს ეახლა ყაზვინში. აქ იგი გამაჰმადიანდა და დაუთ-ხანის სახელი მიიღო.

შაჰმა გადაწყვიტა, ლავითი თავისი პოლიტიკური მიზნების განხორციელებისათვის გამოეყენებინა და სვიმონ I-თვის დაეპირისპირებინა. ამიგომ დაუთ-ხანს მან „შვილის“ წოდება მიანიჭა, თბილისისა და ქვემო ქართლის გამგებლად დანიშნა და საქართველოში გამოისტუმრა. ასე დამყარდა ქართლში „ორი-ანობა“ ანუ ორმეფობა (ქართლის დანარჩენი ნაწილი სვიმონ I-ს ემორჩილებოდა).

1567 და 1568 წლებში დიღომთან და სამადლოსთან სვიმონ I-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაუთ-ხანი დამარცხდა, მაგრამ თბილისი მაინც შეინარჩუნა.

1569 წელს ფარცხისის ბრძოლაში სვიმონ I-ის დაგყვევების შემდეგ დაუთ-ხანი ქართლის ერთპიროვნული მმართველი გახდა. მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა მეფისა და ერის მოღალატე დაუთ-ხანს მხარი არ დაუჭირა. მისი ხელისუფლება ფაქტიურად მხოლოდ თბილისსა და ქვემო ქართლზე ვრცელდებოდა. იგი წელიწადში 20.000 ლუკაგს უხდიდა ხარკად ირანს.

1578 წელს როცა ოსმალთა დიდი ჯარი საქართველოში შემოიჭრა, ლავით XI-ემ ქ. თბილისი გადაწვა და თავი ლორეს შეაფარა. იმავე წელს ირანის შაჰმა სვიმონ I ტყვეობიდან გაათავისუფლა და ქართლში დააბრუნა ოსმალთა წინააღმდეგ საბრძოლველად.

---

* მართალია, XVI ს-ში ადგილი ჰქონდა ირანის სახელმწიფოს მცდელობას, ქართლის სამეფო ტახტზე მაჰმადიანი ბაგრატიონების დამკვიდრებისა, რის მაგალითსაც წარმოადგენს ლავით XI დაუთ-ხანად წოდებული, მაგრამ ამის განხორციელება მათ შესძლეს მხოლოდ XVII ს-დან, კერძოდ, მეფე როსტომიდან (1632-1658 წწ.) მოყოლებული. უკანასკნელი მაჰმადიანი ბაგრატიონი ქართლის სამეფო ტახტზე იყო იესე (1714-1716; 1724-1727 წწ.), პირველი ქრისტიანი მეფე ხან-გოძლივი პაუზის (საუკუნეზე მეტი) შემდეგ კი თეიმურაზ II (1744-1762 წწ. გამაჰმადიანებული ქართველი მეფეები ქართულთან ერთად მაჰმადიანურ სახელებსაც ატარებდნენ.

დაუთ-ხანმა ქართლის ციხეები ოსმალთა სარდალს გადასცა, თვითონ კი სტამბოლში წავიდა, სადაც დიდი პატივით მიიღეს და სარჩოდ ორი სანჯაყი უბოძეს.

სტამბოლში პოლიტიკურ ცხოვრებას ჩამოცილებულმა დავით XI-ემ კულგურულ-საგანმანათლებლო საქმეს მოჰკიდა ხელი. მან აქ ორი ოსმალური კარაბადინისაგან ერთი ქართული საექიმო წიგნი შეადგინა და საქართველოში გამოგზავნა.

ლიტ.: ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1948.

ე. გუჩუა, საქართველო XVI ს. 50–70-იან წლებში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ბიორგი X

ქართლის მეფე 1600-1606 წლებში, სეიმონ I-ის ძე.

1598-1599 წლებში იგი აქტიურად მონაწილეობდა ოსმალთა წინააღმდეგ ქართლის აჯანყებაში.

1600 წელს ნახიდურთან ბრძოლაში ქართველთა დამარცხებისა და სეიმონ I-ის დატყვევების ამბავი გორში დაბანაკებულმა გიორგი ბატონიშვილმა მეორე დღეს გაიგო, გაქცეულ მგერს თავისი მხედრები დაადევნა, მაგრამ მეფისა და სხვა ქართველი ტყვეების დახსნა ვერ შესძლო.

ქართლის ტახტზე ასული გიორგი X დიდი გამოსასყიდის ფასად შეეცადა სახელოვანი მამის ტყვეობიდან დახსნას, თავისი ვაჟი დავითი მძევლადაც კი გაგზავნა სტამბოლს, მაგრამ ეს ღონისძიებანი უშედეგო აღმოჩნდა.

1601 წელს გიორგი X-ემ ოსმალთაგან გაათავისუფლა ლორე.

1602-1612 წლებში ირან-ოსმალეთის ომის დროს იძულებული იყო ყიზილბაშთა მხარეს ებრძოლა. ქართლის ჯარებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს 1603-1604 წწ. ერევნის აღებაში, რისთვისაც შაჰ აბას I-მა (1578-1629 წწ.) გიორგი X-ეს ირანში სოფლები (ფუმ-თუქუნი, გილიანი, ლაჰიჯანი) უბოძა, 300 თუმანი ჯამაგირი დაუნიშნა და ირანში დატოვა, სამაგიეროდ კი, ლორეს პროვინცია და მდ. დებედას ხეობა გამოსთხოვა.

1604 წელს გიორგი X შაჰ აბას I-ის ნებართვით ქართლში დაბრუნდა თბილისსა და ახალციხეში მდგარი ოსმალების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

გიორგი X-ის მეფობისას საფუძველი ჩაეყარა ქართლისა და რუსეთის პოლიტიკურ ურთიერთობას. მეფე გიორგიმ ელჩებიც გაგზავნა რუსეთს, მაგრამ საქართველოში შექმნილი გართულებული პოლიტიკური ვითარების გამო 1605 წ. ელჩები არაგვის ხეობიდან უკან დაბრუნდნენ.

1606 წელს გიორგი X მოულოდნელად გარდაიცვალა მეჯერისხევს. ქართული ქრონიკის მიხედვით მეფე გიორგი თაფლს მიირთმევდა „შიგ ფუტკარი იყო. პირში რომ ჩაიდებ, უცა ფუტკარმა, პირი გაუსივა და მიიცივალა“. სხვა ვერსიის მიხედვით, მეფე გიორგი იმ დროს საქართველოში მყოფმა შაჰ აბას I-მა მოაწამვლინა.

ლიტ.: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. ჯამბურია, ირან-ოსმალეთის ახალი ომი და ქართლ-კახეთის სამეფოები, სინ., ტ. IV, თბ., 1973.

ლუარსაბ II

ქართლის მეფე 1606-1615 წლებში, გიორგი X-ის ძე.

გიორგი X-ის უეცარი გარდაცვალების შემდეგ, 1606 წლის გაზაფხულზე თბილისში მყოფმა შაჰ აბას I-მა (1587-1629 წწ.) ქართლის სამეფო ტახტზე 14 წლის ლუარსაბი დაამტკიცა.

მას მეტად რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში მოუხდა მეფობა. ქვეყანა მძიმე მდგომარეობაში იყო ოსმალთა ბატონობისაგან, რის გამოც „ფრიად გლახაკ და უპოვარ იყო ქართლი“. ლუარსაბის გამეფებისთანავე კი ქართლ-კახეთში ოსმალთა ბატონობა ყიზილბაშთა ბატონობით შეიცვალა. ამავე დროს მიმდინარეობდა ირან-ოსმალეთის ომი (1602-1612 წწ.), რომლის ერთ-ერთი მთავარი ასპარეზი საქართველო იყო.

1609 წ. ოსმალეთის დიდი ჯარი ქართლში შემოიჭრა. როგორც ჩანს, მგერმა იყოდა, რომ ლუარსაბ II მცირე ამალით ცხირეთის ციხეში იმყოფებოდა და ცდილობდა იქითკენ გაჭრას.

თეოდორე მღელღის თაედადებამ იხსნა მეფე და მისი ამაღლა განადგურებისაგან. მას ოსმალებმა მეგზურობა უბრძანეს, მღელღმა თეოდორემ კი მგერი შეგნებულად სულ სხვა მიმართულებით აგარა, რის გამოც ოსმალებმა იგი ხმლებით აკუწეს. (მოწამებრივი სიკედილით აღსრულებული მეფისა და ქვეყნისთვის თაედადებული მღელღი თეოდორე ქართულმა ეკლესიამ წმიდანად შერაცხა). ამასობაში კი ლუარსაბმა ჯარი შეკრიბა და ქვიშხეთის ბოლოს, გაშისკართან გამართულ ბრძოლაში ქართველებმა ბრწყინვალედ გაიმარჯვეს. (ბრძოლას სარდლობდა გიორგი სააკაძე).

1610 წელს ლუარსაბ II შაჰ აბასს ეახლა ირანში, რომელმაც დააქმაყოფილა ქართლის მეფის თხოვნა და მას თბილისის ციხე დაუბრუნა.

1611 წელს ლუარსაბ II-ემ ცოლად შეირთო აზნაურ გიორგი სააკაძის და, რომელსაც დიდ თაედთა მოთხოვნით მალე გაეყარა. ამის შემდეგ მეფეს ცოლი აღარ შეურთავს და გახტს პირდაპირი მემკვიდრე არ დარჩენია.

1612 წელს ლუარსაბ II-ემ მოაკელეინა ყაზახის ხანი მოჰამედი, რომელიც შაჰის წაქეზებით მგრობდა ქართლს. იმავე წელს ლუარსაბის და ხორეშანი ცოლად შეირთო კახეთის მეფე თეიმურაზ I-მა, რითაც ქართლისა და კახეთის მეფეებს შორის კავშირი შეიკრა.

1612 წელს შაჰ აბას I-მა ლუარსაბ II და თეიმურაზ I ნადირობის საბაბით მაზანდარანს დაიბარა, მაგრამ ისინი არ წავიდნენ. ურჩი ვასალების დასჯის მიზნით 1613 წ. შაჰი საქართველოსკენ დაიძრა. ქართლისა და კახეთის მეფეებმა იმერეთის შეაფარეს თავი. 1614 წ. ოქტომბერში თავისი სამეფოს მრისხანე მგრის შემოსევისაგან გადარჩენის მიზნით ლუარსაბ II შაჰს ეახლა.

შაჰ აბასი მეფე ლუარსაბს ქართლში დაგოვებას შეჰირდა, მაგრამ ნადირობის საბაბით ნელ-ნელა საქართველოდან გაიგყუა, ირანში ჩაიყვანა, დააგყვევა და გამაჰმადიანება მოსთხოვა, რაზედაც ქართველი მეფისაგან არა ერთი უარი მიიღო.

1622 წელს იმ საბაბით, რომ მეფე ლუარსაბმა მტკიცე უარი განაცხადა ქრისტიანობის უარყოფაზე, შაჰ აბას I-მა იგი გულაბის ციხეში (გულაბ-ყალაში) მშვილდის საბლით მოახრჩობინა. მისი წმინდა სხეული იმავე ციხის ეზოში დაკრძალეს. ქართულმა ეკლე-

სიამ ლუარსაბ II წმიდანად შერაცხა და მისი ხსენების დღედ 21 (4.VII) ივნისი დააწესა.

ბერი ეგნატაშვილის (XVIII ს.) ცნობით, „ესე მეფე ლუარსაბ იყო კაცი შუენიერი და კეკლუცი და სანახავად საგრფილო, და არსად გამოსულა ამისთანა შუენიერი და შემკობილი კაცი, ყოელისა სამღთო – საკაცობოთ მნეობით გათავებული და უკლები“.

ლიტ.: გ. ჯამბურია, ქართული საღვთის ბრძოლა არსებობის შენარჩუნებისათვის XVII ს. პირველ მესამედში, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

ბაბრატ VII

ქართლის მეფე 1615-1619 წლებში, დავით XI-ის (დაუთ-ხანის) ძე.

იგი იმ დროს თბილისში მყოფმა შაჰ აბას I-მა (1587-1629 წწ.) დასვა ლუარსაბ II-ის ნაცელად ქართლის მმართველად. მართალია, ქართული წყაროები ბაგრატ VII-ეს მეფეს უწოდებს, მაგრამ სინამდვილეში იგი ირანის გიპიური მოხელე-ხანი იყო.

ბაგრატ-ხანის მეფობა არაფრით ყოფილა აღსანიშნავი. იგი სახელმწიფო მოღვაწეობისა და ქვეყნის მმართველობის უნარს მოკლებული იყო და მთლიანად შაჰ აბასზე იყო დამოკიდებული.

მისი მმართველობის პერიოდში ძლიერ გააქტიურდნენ ქვეყნის დეცენტრალიზაციისაკენ მიმართული ძალები, რამაც სათავადოთა სისტემის გაძლიერება გამოიწვია. ბაგრატის მეფობის დროს „იყოფოდნენ მთავარნი თესთესად და განიმკუდრებდნენ თესთა კერძოთ“.

ბაგრატ VII ფაქტიურად ქვემო ქართლის – საბარათიანოს მეფე იყო. ქართლის მოსახლეობაში გამაჰმადიანებულმა მეფემ სიყვარული და მხარდაჭერა ვერ ჰპოვა. მას ქართველები დაცინვით „საბარათიანოს ბაგონს“ ეძახდნენ.

ბაგრატ VII ძირითადად ბოლნისში ცხოვრობდა, სადაც გარდაიცვალა კიდევ 1619 წელს.

ლიტ.: ბაგონიშვილი ეახუშტი, მითითებული გამოცემა.

გ. ჯამბურია, შაჰ აბასის შემოსევები საქართველოში, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გ. VI, თბ., 1973.

ქართლის მეფე 1619-1631 წლებში, ბაგრატ VII-ის (ბაგრატ ხანის) ძე.

ირანში გაზრდილი, მცირეწლოვანი, მაჰმადიანი სვიმონი ქართლის ხანად დანიშნა შაჰ აბას I-მა (1587-1629 წწ.) და „ვექილად და ხელმძღვანელად“ დაუყენა გიორგი სააკაძე, რომელიც ქართლის ფაქტიური გამგებელი გახდა. ისევე როგორც მისი წინამორბედი ბაგრაცი, სვიმონიც ირანის მოხელე – ხანი იყო, თუმცა ქართულ წყაროებში იგი მეფედ იხსენიება.

1625 წელს მარგში გიორგი სააკაძის მეთაურობით ირანის წინააღმდეგ აჯანყების დროს, სვიმონ II ყიზილბაშებთან ერთად თბილისიდან გაიქცა და აღჯაყალის ციხეში (დღევანდელი მარნეულის რაიონი) ჩაიკეცა. ქართლ-კახეთში კი კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1660) გამეფდა.

1625 წლის I ივლისს მარაბდის ველზე ყიზილბაშთა წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლაში ქართველების დამარცხების შემდეგ, შაჰ აბასმა სვიმონ II აღადგინა ქართლის ხანად, მაგრამ მისი ხელისუფლება მხოლოდ თბილისსა და ქვემო ქართლზე ანუ საბარათიანოზე ვრცელდებოდა. თბილისის ციხე თვით ყიზილბაშთა სახელოვანმა სარდალმა ისა-ხან ყორჩიბაშმა გაამაგრა და სვიმონ მეფე იქ დატოვა. ყორჩიბაშის საქართველოდან წასვლის შემდეგ სვიმონი ვერ ბედავდა ციხიდან გამოსვლას და „ვერცა პაგრონობდა ქართლსა“. ქართლის დანარჩენ ნაწილს ფაქტიურად თეიმურაზ I განაგებდა.

ბაზალეთის გბასთან 1626 წელს გიორგი სააკაძეზე გამარჯვების შემდეგ ზურაბ არაგვის ერისთავმა უღალატა თეიმურაზ I-ს, სვიმონ II-ეს კი „მისცა საფიცარი დიდი და... გააბატონა და მიუყენა ქართლი“. მაგრამ შემდგომში სვიმონ II-საც უღალატა.

1631 წელს ზურაბ ერისთავმა ვერაგულად მოკლა ცხვილოში მასზე მინდობილი მძინარე სვიმონ-ხანი და მისი მოკვეთილი თავი თეიმურაზ I-ს გაუგზავნა, ამის შემდეგ თეიმურაზ I ისევ ქართლ-კახეთის მეფე გახდა.

ლიტ.: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

გ. ჯამბურია, ქართველი ხალხის ბრძოლა არსებობის შენარჩუნებისათვის XVII ს. პირველ მესამედში, სინ. გ. IV, თბ., 1973

გ. ჟორჯოლიანი, საქართველო XVII ს-ის 30-50-იან წლებში, თბ., 1987.

თეიმურაზ I

ქართლ-კახეთის მეფე 1625-1632 წლებში (იხ. თეიმურაზ I – კახეთის მეფე).

როსტომი

ქართლის მეფე 1632-1658 წლებში, დავით XI-ის (დაუთ-ხანის) ძე.

როსტომი დაუთ-ხანის უკანონო შვილი იყო, „ნაშობი ხარ-ჭისაგან“. იგი დაიბადა დაახლ. 1565 წ. ისპაჰანში, აღიზარდა ირანშივე, მიუხედავად ამისა, მან ქართული კარგად იცოდა; თავიდანვე მაჰმადიანი იყო. იგი პირადი ნიჭისა და უნარის წყალობით მალე აღზევდა შაჰის კარზე, რაშიც გარკვეული როლი გიორგი სააკაძე-მაყ შეასრულა.

შაჰ აბას I-მა როსტომი თავისი პირადი გვარდიის – ყულის ჯარის სარდლად (ყულარ-აღასად) დანიშნა, შემდეგ კი ირანის დედაქალაქის – ისპაჰანის მოურავიც გახდა. ყულის ჯარის დახმარებით როსტომმა შაჰ აბას I-ის შვილიშვილი შაჰ სეფი ირანის ტახტზე აიყვანა, რითაც მისი ავტორიტეტი კიდევ უფრო ამაღლდა. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, შაჰ სეფი როსტომს „უხმობდა მამად“.

სანამ ქართლის მეფე გახდებოდა როსტომს ხოსრო-მირზას (ქაიხოსრო ბატონიშვილის) სახელით იცნობდნენ. შაჰ სეფიმ თეიმურაზ I-ის მაგივრად ხოსრო-მირზა დანიშნა ქართლ-კახეთის გამგებლად (ვალი), როსტომ ხანი უწოდა და 1632 წ. საქართველოსკენ დიდი ჯარით გამოგზავნა.

როსტომი ქართლში გამეფებისას 67 წლის ყოფილა. ქართველთა თვალსაზრისით იგი მეფე იყო (ქართულ საბუთებში იგი თავის თავს „მეფეთ-მეფეს“ და „პატრონს“ უწოდებს), რომელიც

თავის თავს ირანის ვასალად აღიარებდა, შაჰი კი ქართლს ირანის პროვინციად მიიჩნევდა და როსტომს თავის მოხელედ, ქართლის ეალად თელიდა.

საქართველოში ჩამოსულმა როსტომმა, პოლიტიკური კავშირის განმტკიცების მიზნით, ცოლად შეირთო სამეგრელოს მთაერის ლევან II დადიანის (1611-1657 წწ) და მარიამი. მეფეს შვილი არ ეყოლა; უშვილო როსტომმა მემკვიდრედ აირჩია ბაგრატიონთა გეერდითი შგოს – მუხრანბატონების შთამომავალი ვახტანგი (შემდგომში ვახტანგ V).

როსტომი ქართლში წესრიგის დამყარებისა და ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას შეუდგა. მან ირანიდან ჩამოყოლილ თავად-აზნაურებს მამულები უბოძა, მოხელეებად თავისი მომხრეები დანიშნა, თბილისის, გორისა და სურამის ციხეებში ყიზილბაში მეციხოვნეები ჩააყენა. ყოველივე ამან ქართველ ფეოდალთა უკმაყოფილება გამოიწვია. მათ რამდენჯერმე მოაწყვეს გამოსელა როსტომის წინააღმდეგ (1636 წ. 1638 წ. 1642წ.), კავშირი დაამყარეს კახეთის მეფე თეიმურაზ I-თან (1606-1660 წწ.), რომელიც ცდილობდა როსტომის გაძევებას, ქართლის გახვის დაკავებასა და ირანის ბაგონობის გადაღებას. როსტომმა თეიმურაზის მომხრეები ქართლში მეტად შეავიწროვა. მან ღალატით მოაკვლევინა არაგვის ერისთავი დათუნა და მისი საერისთავოც ააოხრა.

1642 წელს მოეწყო დიდი შეთქმულება როსტომის წინააღმდეგ, რომელიც მარცხით დასრულდა. როსტომი სასტიკად გაუსწორდა მის მონაწილეებს (მათ შორის იყო ქართლის კათოლიკოს – პაგრიარქი ევდემოზ დიასამიძე (1632-1642 წწ.)).

1648 წელს თიანეთთან გამართულ ბრძოლაში როსტომმა საბოლოოდ დაამარცხა თეიმურაზი, რომელიც ამის შემდეგ იმერეთში გადაიხვეწა. ამავე წელს შაჰმა კახეთიც როსტომს უბოძა 1656 წლამდე.

როსტომმა ქართლში ზედაპირული ხასიათის ადმინისტრაციული ცვლილებები მოახდინა. მან რამდენიმე სამოხელეო თანამდებობა სპარსულ ყაიდაზე გარდაქმნა, სახელმწიფო მოხელეთა ქართული სახელები სპარსულით შეცვალა; მაგრამ მის მიერ გაგარებული ღონისძიებანი არსებითად ქართულ სახელმწიფო და სამეურნეო წყობას არ შეხებია.

როსტომის მმართველობის პერიოდში ქვეყანაში შეწყდა ყიზილბაშთა თარეში, შენელდა თავადებს შორის შუღლი, რამაც გამოიწვია ქვეყნის მეურნეობის განვითარებისათვის ნორმალური პირობების შექმნა, გახიზნული ხალხი დაუბრუნდა ძველ საცხოვრისს, მოშენდა დაცარიელებული სოფლები, აღდგა ქალაქები, განვითარდა ვაჭრობა – ხელოსნობა, სავაჭრო ურთიერთობა განახლდა დასავლეთ ევროპასთან. ვაჭრობის განვითარების მიზნით, 1639 წლის ბრძანებით აღიკვეთა თბილისის მებაჟეთა თვითნებობა.

როსტომი დიდი საამშენებლო მოღვაწეობით გამოირჩეოდა. ჩამოსვლისთანავე მან მეტეხის, გორისა და სურამის ციხეები განაახლა. თბილისში ნარიყალას მიდამო შემოზღუდა, მის ღროს გაყვანილ იქნა და კეთილ მოეწყო გზები, აგებულ იქნა ქარვასლები, გამოცოცხლდა საქალაქო ცხოვრება, აშენდა ახალი ქალაქები, მაგ. მდ. თეძამზე, როსტომ მეფის ბრძანებით, აშენდა ახალი ქალაქი – „მეფის ქალაქი“, მდ. ხრამზე – კეთილმოწყობილი ხიდი („წითელი ხიდი“), თბილისში მტკვრის პირას – სამეფო სასახლე; აღადგინეს და ახლად გაიყვანეს არხები: ლიახვის, ძეერის, გყიურის, კარალეთის, გარეჯის, თორგიშის და სხვა.

როსტომმა უარყო ქართველთა იძულებით გამაჰმადიანების პოლიტიკა. იგი ქრისტიანობას ამკარად არ ებრძოდა, პირიქით, ერთი შეხედვით თითქოს ცდილობდა მის დაცვა-შენარჩუნებას, ხელს უწობდა თავის მეუღლე – მარიამ დედოფალს დანგრეული ეკლესიების აღდგენაში, ათარხნებდა საეკლესიო-სამონასტრო ყმებს, აძლევდა შესაწირავს, ზრუნავდა უმაღლეს სამღვდელთაზე; ამავე ღროს მტკიცედ იცავდა მაჰმადიანურ წესებს, აშენებდა მეჩეთებს, მის ღროს ქრისტიანობა არ იდევნებოდა, მაგრამ მაჰმადიანობა ძლიერდებოდა, მკვიდრდებოდა ცხოვრების ყიზილბაშური წესი.

ღრმად მოხუცებული როსტომ ხანი გარდაიცვალა 1658 წ. იგი, როგორც „მორჩილი ყაენისა და მოყუარე სჯულისა მაჰმადისასა“, ირანში წაასვენეს და ქალაქ ყუმში დაკრძალეს.

ლიტ.: ბაგონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

გ. ჯამბურია, კომპრომისი ირანისა და ქართლის ურთიერთობაში. როსტომ-ხანი და თეიმურაზ მეფე, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

ქართლის მეფე 1658-1675 წლებში, თეიმურაზ მუხრანბაგონის ძე.

ვახტანგი იყო ბაგრატიონთა მუხრანბაგონების შგოს პირველი წარმომადგენელი ქართლის სამეფო ტახტზე, სათაუბლოს მეთაური 1629-1658 წწ. იგი მისმა წინამორბედმა როსტომ მეფემ იშვილა და ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადა.

1654 წელს ვახტანგი ირანში გაგზავნეს, სადაც გაამაჰმადიანეს და შაჰ ნავაზი უწოდეს. 1658 წ. შაჰ აბას II-ემ იგი ქართლის მეფედ („ვალი“) დაამტკიცა.

ვახტანგ V-ის გამეფებით ქართლში დასაბამი მიეცა ბაგრატიონთა დინასტიის უმცროსი შგოს – მუხრანბაგონების მეფობას. ამ დინასტიის წარმომადგენლები, მათ შორის ვახტანგ V-იც, მრავალმხრივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობით გამოირჩეოდნენ, ზრუნავდნენ ქართული მწერლობის, ისტორიის, კულტურის განვითარებისათვის. ვახტანგ V მაჰმადიანი იყო მხოლოდ გარეგნულად. იგი ხელს უწყობდა ქრისტიანული ეკლესიის გაძლიერებას.

ვახტანგ V-ის პოლიტიკის მიზანი იყო ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცება, ქართლის საშინაო ცხოვრების მოწესრიგება, ეკონომიკური და კულტურული წინსვლისათვის ხელის შეწყობა. მეორე მხრივ, ქართლ-კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანება და დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთაგრეხთან მჭიდრო კავშირი ქართლის ჰეგემონობით.

ვახტანგ V-მ მოაკვლევინა კახეთის ფაქტობრივი გამგებელი ბაალ არაგვის ერისთავი, რის შედეგადაც მის მმართველობაში გადავიდა თითქმის მთელი კახეთი (გარდა იმ ციხეებისა, სადაც ყიზილბაში მეციხოვნეები იდგნენ), ისარგებლა იმერეთში არსებული არეულობით, დაიკავა მისი დიდი ნაწილი და თავისი ვაჟი არჩილი 1661 წ. იმერეთის ტახტზე აიყვანა. ვახტანგმა ოდიშზეც გაილაშქრა, დადიანად დასვა ლევან III, რომელსაც ცოლად შერთო თავისი ძმისწული თამარი. ამასთან, მას ეახლნენ აუხაზეთისა და გურიის მთაგრეხი და მორჩილება გამოუცხადეს. ასე რომ თითქმის მთელი საქართველო ვახტანგ V-ის ხელქვეით გაერთიანდა, „და მეფობდა მეფე მაჰნავაზ სამთავე სამეფოთა: ქართლსა, კახეთსა და იმერეთსა ზედა, ესრეთ განდიდნა და აღე-

მაგა მეფობა და სიმდიდრე მისი საქართველოსა შინა“. (ბერი ეგნატაშვილი).

მაგრამ ეს გაერთიანება დროებითი აღმოჩნდა; მალე ოს-მალეთის მოთხოვნით ეახტანგ V იძულებული გახდა არჩილი იმერეთიდან გაეყვანა. ეს უკანასკნელი გაემგზავრა ირანს, სადაც გაამაჰმადიანეს, კახეთის მეფობა უბოძეს და საქართველოში გამოისტუმრეს.

კახეთში მისი შვილის არჩილის მეფობის დროს ქართლ-კახეთს ფაქტიურად ეახტანგ V განაგებდა. ქვეყანა მოღონიერდა; მამა-შვილმა ალაგმეს ლექთა თარეში, სასტიკად აკრძალეს ადამიანთა უცხოეთში გაყიდვა, ყოველმხრივ ხელი შეუწყვეს შერყეული ქრისტიანობის გაძლიერებას, ჩამოართვეს თავადაზნაურებს მინაგაცები საეკლესიო ყმა-მამული და აღადგინეს ეკლესია-მონასტრების მფლობელობა; ეახტანგის დროს „განშენდეს წმინდანი ეკლესიანი და მონასტერნი და ყოველნივე წესნი ეკლესიათანი გამრავლდეს საქართველოსა შინა“. გარდა ამისა, იგი ცდილობდა მოეზიდა ევროპელი ვაჭრები და აღედგინა ევროპა-ინდოეთის სავაჭრო-საგრანზიგო გზა, რომელიც ერთ დროს საქართველოზე გადიოდა. ასე რომ, ქართლის ეკონომიკური წინსვლა, როსტომ-ხანიდან რომ დაიწყო, მეფე ეახტანგის დროს კიდევ უფრო სწრაფად წარიმართა.

ქვეყნის ასეთი დაწინაურება მხედველობიდან არ გამოჰარვია ირანის ახალ შაჰს სულეიმანს. მან გადაწყვიტა, ბოლო მოეღო ქართლ-კახეთის ერთიანობისთვის და არჩილსა და ეახტანგ V-ეს დაუპირისპირა მოსკოვის სამეფო კარზე მყოფი კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი — ერეკლე. მასთან ბრძოლა არჩილმა უიმედოდ მიიჩნია, 1675 წ. თავი მიანება კახეთის გახგს და იმერეთის გახგის დაკავებას შეეცადა, მაგრამ ვერ შესძლო და ახალციხეში გაიქცა. უფრო ადრე ასევე მოიქცა ეახტანგ V-ის მეორე შვილი — ლუარსაბი.

არჩილისა და ლუარსაბის ახალციხეში წასვლა ეახტანგ V-ეს დანაშაულად ჩაუთვალა შაჰმა და ახსნა-განმარტებისათვის დაიბარა.

1675 წელს ირანში მიმავალი მეფე ეახტანგი გზაში აეად გახდა და ხოშკარში გარდაიცვალა. იგი ირანს წაასვენეს და ქ. ყუმში დაკრძალეს.

ბერი ეგნატაშვილის დახასიათებით – „მანავაზ მეფე იყო კაცი საკრეული, ძლიერი საქმითა და გამარჯუებული. და ამას სჭირდა ოთხნი ესე საქმენი: ბრძენ იყო უპოველი, ბედნიერ იყო საკრეული, სარდალი და მამაცი უამხანაგო, პირად შეუბედავი და გულით მოწყალე უცხოლ“.

ლიტ.: ბაგონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

გ. ჯამბურია, საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII ს. 30–90-იან წლებში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

გიორგი XI

ქართლის მეფე 1676-1688; 1703-1709 წლებში, ვახტანგ V-ის ძე.

1676 წელს შაჰმა გიორგი XI ქართლის მეფედ დაამტკიცა, მაჰმადიანობა მიაღებინა, შაჰ ნავაზ-ხანი უწოდა და საქართველოში გამოისტუმრა.

გიორგი XI-ის მეფობა ქართლში (1676-1688 წწ.) აღინიშნა ფეოდალური ანარქიის რამდენადმე გაძლიერებით. იგი მამამისზე ვახტანგ V-ზე მეტად იჩენდა მისწრაფებას მეფის ხელისუფლების განმტკიცებისა და ქვეყნის დამოუკიდებლობისაკენ. ირანელთა ბაგონობისაგან გათავისუფლების მიზნით, მან დიპლომატიური მოლაპარაკება გამართა ოსმალეთთან; ქართლიდან არ გააძევა ირანის შაჰის ურჩი თავისი ძმა არჩილი, პირიქით, გიორგის დახმარებით არჩილი არა ერთხელ გამეფდა იმერეთში. შაჰს არ მოსწონდა გიორგის კავშირი რაჭის ერისთავთან, ჩერქეზ ბაგონებთან, აგრეთვე ის, რომ ზედმეტად მფარველობდა საქართველოში მყოფ კათოლიკე მისიონერებს. ყოველივე ამან ირანთან ურთიერთობის გამწვავება გამოიწვია. შაჰმა გიორგის ოსმალეთში გაქცეული ძმის არჩილის შეპყრობა და ირანში გაგზავნა დაავალა. გიორგიმ დაეპყრობა არ შეასრულა. მან შეუტია სპარსული ორიენტიზაციის თავადებს და კახეთის დაკავება და იქიდან ირანელთა მიერ დასმული რენეგატი ბეჟან ხანის გაძევება დააპირა, მაგრამ შინა გამცემლობის გამო ეს განზრახვა ჩაეშალა.

ყოველივე ამის გამო, 1688 წ. შაჰმა გიორგი XI გადააყენა და მის ადგილზე კახეთის ტახტის მემკვიდრე, თეიმურაზ I-ის შვილიშვილი ერეკლე I ნაზარალი-ხანი დანიშნა.

გიორგი XI იმერეთს გადავიდა და თავის პოლიტიკურ მოკავშირეს – პაპუნა რაჭის ერისთავს შეეხიზნა. ამის შემდეგ იგი არა ერთხელ ამოად შეეცადა ქართლის ტახტის დაბრუნებას; საბოლოოდ, კი შაჰს ეახლა ირანში და პატიება სთხოვა.

ირანში გაუარესებულმა შინაპოლიტიკურმა ვითარებამ შაჰ ჰუსეინს გადააწყვეტინა, შერიგებოდა გიორგი XI-ეს და მისი მხედართმთავრული ნიჭი გამოეყენებინა აჯანყებულ ავღანელთა წინააღმდეგ.

1703 წელს შაჰ ჰუსეინმა გიორგი XI-ეს დაუბრუნა ქართლის მეფობა, მაგრამ საქართველოში არ გამოუშვა. იგი დანიშნა ყანდაარის (ავღანეთში) ბეგლარ-ბეგად და ირანის სპასალარად და აჯანყებულ ავღანთა წინააღმდეგ საბრძოლველად გაგზავნა; ქართლში კი, გიორგი XI-ის თხოვნით, გამგებლად მისი ძმის ლევანის ძე ეახტანგი დაადგინა.

ქართველებმა გიორგი XI-ის მეთაურობით ადვილად შემსრეს ავღანელ მებრძოლთა შეიარაღებული რაზმები. ამის გამო ქართლის მეფემ ავღანელთა სიძულელი დაიმსახურა. მას განსაკუთრებით მგრობდა ავღანელი გომების განმათავისუფლებელი ბრძოლის მეთაური მირ-ვეისი. მან დანათესავება შესთავაზა ქართველ მეფეს, თავისთან მიიღო და 1709 წ. ნადიმობის ქაშს ვერაგულად მოკლა.

შაჰის წინაშე თავის მართლების მიზნით, მოკლულ მეფეს მირ-ვეისმა „აჰყარნა ხაგნი და ჯუარნი და... ფსალმუნი“, რომელსაც მუსლიმობას ნაზიარევი გიორგი XI მუდამ თან ატარებდა და შაჰს გაუგზავნა როგორც „საბუთი“ გულით ქრისტიანი მეფის „ორგულობისა“.

ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, „იყო ესე გიორგი მეფე მკნე, ახოვანი, ძლიერი ძალითა და განითა, შუენიერ-ჰაეროვანი, პირმხიარული, ენატკბილი, უხუ და მრისხანე, მოისარ-მოასპარეზე უებრო“.

ლიტ.: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

ლ. ტუხაშვილი, პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ერეკლე I

ქართლის მეფე 1688-1703 წლებში, კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის (1606-1660 წწ.) ძის დაეითის შვილი.

ერეკლე I რუსეთის სამეფო კარზე აღიზარდა, სადაც თითქმის 20 წელი მძევლად იმყოფებოდა, იქ ცნობილია ნიკოლოზის სახელით.

ერეკლე კახეთის გახვის კანონიერი მემკვიდრე იყო. იგი 1662 წელს საქართველოში ჩამოვიდა და შეეცადა კახეთში გამეფებულიყო, მაგრამ ამაოდ. ქართლის მეფე ეახტანგ V-ემ (1658-1675 წწ.) კახეთის გახვამე 1664 წელს თავისი შვილი არჩილი აიყვანა, ერეკლე კი ისევ რუსეთში დაბრუნდა. მამა-შვილის ეახტანგ V-ისა და არჩილის წარმატებული მეფობა შაჰს არ მოსწონდა, ამიტომ მათ დაუპირისპირა რუსეთში მყოფი ერეკლე ბაგონიშვილი, რომელსაც სათანადო სიგელებითა და წერილებით აღუთქვა საქართველოში გამეფება, თუ იგი მოსკოვიდან წამოვიდოდა და მასთან გამოცხადდებოდა. 1675 წელს ერეკლე შაჰს ეახლა ირანში. მას გამეფების პირობად გამაჰმადიანება მოსთხოვეს, რაზეც მან კატეგორიული უარი განაცხადა.

1688 წელს შაჰმა ქართლის გახვიდან გიორგი XI (1676-1688; 1703-1709 წწ.) გადააყენა და მის მაგივრად ერეკლე I დაამტკიცა, რომელმაც ხანგრძლივი ყოყმანის შემდეგ მაჰმადიანობა მიიღო. შაჰმა იგი ნაზარალი-ხანის სახელით ქართლში გამოგზავნა და კახეთის ნაწილიც — ქიზიყი და თუშეთი უწყალობა.

ნაზარალი-ხანი ირანის მორჩილი იყო. მის დასაყრდენს ძირითადად წარმოადგენდა ქართლის ციხეებში მდგარი ყიზილბაშ მეციხოვნეთა ჯარი. ქვეყანაში ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით მან რიგი ღონისძიებანი განახორციელა. კერძოდ, გადააყენა უმაღლესი საეკლესიო პირები (კათოლიკოსი, ეპისკოპოსები) და მათ ადგილზე თავისი მომხრეები დააყენა, ასევე დაამცრო ძირველი დიდებული თავადები (მეწინავე ღრმის სარდალი, ამილახორი, მუხრანბაგონი, ქსნის ერისთავი) და განადიდა თავისი ერთგულები. მან ქართლში მტკიცე მმართველობის შემოღება და სამართლის წარმოების გაუმჯობესება სცადა.

აღსანიშნავია ნაზარალი-ხანის საქალაქო პოლიტიკა. მან გააუქმა თბილისში ბეითალმანობის წესი და მოქალაქეებს საკუთრების ქალაქური უფლება აღუდგინა, განსაზღვრა ქალაქის მოხელეთა უფლება-მოვალეობანი, შეიმუშავა თბილისის ხელოსანთა ამქრის წესდება.

ნაზარალი-ხანი რუსეთში იყო აღზრდილი და ნაკლებად იცნობდა ქართულ ადამ-წესებს. იგი თავიდანვე ვერ შეეგუა ქართველ თავადებს, საზოგადოებას განსაკუთრებით რუსეთში მეთვისებული მისი ბილწისტიყვაობა არ მოსწონდა, ვერ ეგუებოდა მის უხეშ, უტაქტო მოქმედებას, მის მიერ ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით გატარებული ღონისძიებების შედეგად შეიზღუდა დიდ თავადთა უფლებები, ქვეყანაში გაძლიერდა ყიზილბაშ მეციხოვნეთა პარპაში. ყოველივე ამის გამო ქართველი თავადების დიდმა ნაწილმა ისევ გიორგი XI-ის გამეფება მოინდომა.

1691 წელს გიორგი XI შემოვიდა ქართლში, რის გამოც ნაზარალი-ხანი იძულებული გახდა თბილისში ჩაკეტილიყო. ამ დროიდან მოყოლებული დაიწყო გაუთავებელი ბრძოლა მათ შორის („ორიანობა“).

1703 წელს შაჰმა გიორგი XI-ს ქართლის სამეფო დაუბრუნა, ერეკლე I-ს კი კახეთის მეფობა უბოძა, მაგრამ ირანში დაგოვა, კახეთი კი სამმართველოდ მის შვილს დავითს (იმამყული-ხანს) ჩააბარა.

ირანში დარჩენილი ნაზარალი-ხანი შაჰმა თავისი გეარდიის სარდლად ყულარაღასად დანიშნა.

ნაზარალი-ხანი ირანშივე გარდაიცვალა 1709 წელს.

ლიტ.: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

გ. ჯამბურია, საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII ს. 30–90-იან წლებში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

ქაიხოსრო

ქართლის მეფე 1709-1711 წლებში, გიორგი XI-ის ძმის ლევანის ძე.

ქაიხოსროს მამა – ლევანი სპარსეთის მდივანბეგი იყო. მისი ქართლში წასვლის შემდეგ, ქაიხოსრო დაინიშნა სპარსეთის შაჰის კარის მდივანბეგის ნაიბად (მოადგილედ). თანამედროვე ისტორიკოსის ცნობით, ქაიხოსრო „თვით ყმაწვილი იყო, მაგრამ ცოდნის იადგარი... ასე გაუძღვა ერანის მდივანბეგობას, რომე დიდი და მცირე გააკვირვა: შეიქნა ხელმწიფის კარგი ყმა და სდედა პატივსა უშურველსა“.

ლევანის სპარსეთში დაბრუნების შემდეგ ქაიხოსრო შაჰის კარზე დარჩა და მის სხადასხვა დავალებას ასრულებდა. 1707 წელს მისი მეთაურობით ჩახშობილ იქნა ისპაჰანში მომხდარი აჯანყება.

გიორგი XI-ის ვერაგულად მოკელის შემდეგ (1709 წ.), შაჰმა ქაიხოსრო ქართლის მეფედ დაამტკიცა. მასვე ჩააბარა ირანის მხედართმთაურობა, მაგრამ სამშობლოში არ გამოუშვა (ქართლის გამგებლად ისევ მისი ძმა ვახტანგ ჯანიშინი რჩებოდა). 1709 წ. ქაიხოსრომ შაჰისაგან საგამგეოდ მიიღო თავერიზი და ბარდა.

1710 წელს მან შაჰის დავალებით, აჯანყებულ ავღანელთა წინააღმდეგ გაილაშქრა, სძლია და გააქცია აჯანყებულთა მეთაური მირ-ვეისი.

1711 წელს ყანდაარზე იერიშის დროს ქართველები ღალატის შედეგად დამარცხდნენ. ამ ბრძოლას ქაიხოსრო-ხანიც შეეწირა, რომელიც მისი წინამორბედი გიორგი XI-ის მსგავსად გულით ქრისტიანობდა.

ლიტ.: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ლ. ტუხაშვილი, პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ქართლის გამგებელი (ჯანიშინი) – 1703-1714 წლებში, მეფე – 1716-1724 წლებში, გიორგი XI-ის ძმის – ლევანის ძე.

1703 წელს ირანის შაჰმა გიორგი XI-ს ქართლის მეფობა დაუბრუნა, მაგრამ ირანში დაგოვა, ხოლო ქართლში მეფის მოადგილედ (“ჯანიშინად”) მისი ძმის შვილი ვახტანგი დანიშნა.

“ჯანიშინობის“ პერიოდში ვახტანგმა სცადა ქვეყნის შიგნით წესრიგის აღდგენა, სამეფო კარს ჩამოაყილა მისთვის მიუღებელი პირები, ალაგმა ურჩი თავადების თვითნებობა, სასტიკად აკრძალა გყვის სყიდვა. ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებისა და ქვეყანაში წესრიგის აღდგენის მიზნით შექმნა ე.წ. „მცველთა ჯარი“.

1705 წელს მისი ინიციატივით მოიწვიეს საეკლესიო კრება, რომელმაც გადააყენა საერო ხელისუფლების მიერ დადგენილი კათოლიკოს-პატრიარქი ევდემოზ II (1700-1705 წწ.) და მის ნაცვლად ქართლის კათოლიკოს-პატრიარქად რუსეთიდან ახლად დაბრუნებული ვახტანგის ძმა – დომენგი (1705-1741 წწ.) აირჩია. ვახტანგმა ეკლესიას დაუბრუნა თავადების მიერ მიგაცეხული მიწები, აღადგინა მცხეთის ეკლესიის მემამულეობა. ვახტანგის ჯანიშინობის პერიოდში ქართლის თავადებმაც დაიბრუნეს წინათ გაქცეული ყმები.

თავისი მმართველობის პირველივე წლებში ვახტანგმა დიდი საკანონმდებლო საქმიანობა გააჩაღა, მან შეკრიბა ძველი ქართული და უცხოური (ებრაული, ბერძნული, სომხური) სამართლის წიგნები, ერთ კრებულად შეკრა და თან დაურთო სამეფო დარბაზის მონაწილეობით შედგენილი საკუთარი სამართლის წიგნი. ეს კანონთა წიგნი ვახტანგმა ქართლისათვის შეადგინა, მაგრამ მალე ის მთელ საქართველოში მომქმედ კანონმდებლად იქცა, რის გამოც მას „სჯულმდებელი“ შეარქვეს.

ვახტანგის მოღვაწეობის ამავე ხანას ეკუთვნის მისი მეორე საკანონმდებლო ძეგლი – „დასტურლამალი“, რომელიც სახელმწიფოს ძირითადი კანონის – კონსტიტუციის მთავარ იურიდიულ ძეგლს წარმოადგენდა.

ვახტანგმა დიდი ყურადღება მიაქცია მეურნეობის აღდგენას, ხელახლა დაასახლა დაცარიელებული სოფლები და მთელი

მხარეები (თრიალეთი, ბაიდარი, გაშირი, სააბაშიო); ააგო სასახლეები (თბილისს, გორს, კოჯორს), ქარვასლები; განაახლებინა თბილისის სიონის პერანგი (მოპირკეთება); შეაკეთებინა მცხეთის, ურბნისისა და სადგერის გაძრები. ზრუნავდა გზებისა და ხიდების მოვლაზე. ვახტანგმა განაახლა დიდი ხნის წინ მოშლილი სარწყავი არხები ყარაიას („ვახტანგის რუ“), სომხითს, ხუნანს („ვახტანგის რუ“), შიდა ქართლს, სააბაშიოს („ქეიშხეთის რუ“). იგი ღიდ ყურადღებას აქცევდა მეურნეობის სხვადასვა დარგის – მევენახეობის, მეჯოგეობის, მეპურეობის, მეაბრეშუმეობა-მებაბეობის განვითარებას. მის დროს გამოცოცხლდა ეპრობახელოსნობა, საქალაქო ცხოვრება, თავის კეთილდღეობას დაუბრუნდა თბილისი.

ჯანიშინობის პერიოდში ვახტანგმა დიდი კულტურული მოღვაწეობა გააჩაღა. 1709 წ. მან ელახეთში (რუმინეთი) მოღვაწე ქართველის ანთიმოზ ივერიელის დახმარებით დააარსა საქართველოში პირველი ქართული სკამბა, მასში დაიბეჭდა საეკლესიო წიგნები, რითაც ხელი შეუწყო ქართული ეკლესიების წიგნით მომარაგებას, ხოლო 1712 წ. პირველად – „ვეფხისტყაოსანი“ თვით ვახტანგ მეფის კრიტიკულ-მეცნიერული გამოკვლევით, რითაც დიდი ბიძგი მისცა პოემის ტექსტის შემდგომი შესწავლა-აღდგენის საქმეს და საფუძველი ჩაუყარა მეცნიერულ რუსთველოლოგიას.

მოგვიანებით ვახტანგ VI-ემ თარგმნა და გადმოაკეთა დიდაქტიკური ლიგერატურის თვალსაჩინო ნიმუშები: გალექსა „აპოთეგმატას“ ე. თურქესტანიშვილისეული მოკლე რედაქცია („სიბრძნე მაღალობელი“), თარგმნა „ქილილა და დამანა“, „ამირნასარიანი“ და სხვ. ძველ ქართულ მწერლობაში ერთ-ერთმა პირველმა შექმნა პატრიოტული ლირიკის ნიმუშები.

აღსანიშნავია ვახტანგ VI-ის ზრუნვა ძველი „ქართლის ცხოვრების“ („საქართველოს ისტორიის“) ტექსტის დადგენისა და გამართვისათვის. ამ მიზნით მან შეადგინა სწავლულ კაცთა კომისია ბერი ეგნატაშვილის მეთაურობით, რომელმაც დიდი მუშაობა გასწია „ქართლის ცხოვრების“ გადამუშავებარედაქტირების, ტექსტის გამართვის, სამსაუკუნოვანი (XIV-XVII სს.) ხარვეზის შევსების მიზნით, რის შედეგადაც შეიქმნა „ახალი ქართლის ცხოვრება“.

ვახტანგს თავის გარშემო შემოკრებილი ჰყავდა კულტურულ მოღვაწეთა მთელი დასი, რომელთა შორისაც იყვნენ მისი შვილი ისტორიკოსი და გეოგრაფი ვახუშტი ბატონიშვილი, მისი აღმზრდელი – სულხან-საბა ორბელიანი და სხვ.

ვახტანგი ცდილობდა თავისი გავლენა გაეგრძელებინა საქართველოს სამეფო-სამთავროებზე. როგორც ჩანს, ამას ნაწილობრივ მიაღწია კიდეც, რადგან ჯანიშინს „მორჩილებდნენ იმერნი, უსმენდნენ კახნი“.

1711 წელს მან დალაშქრა და დახარკა დვალეთი, რითაც ხელში ჩაიგდო ამერი და იმერი კავკასიის შემაერთებული გზა და ქართლის სამეფო უფრო მეტად გაძლიერდა.

1712 წელს გიორგი XI-სა და შემდეგ ირანში მისი შემცვლელის ქაიხოსრო მეფის ავღანეთში დალუქვის შემდეგ ვახტანგ ჯანიშინი ირანის შაჰმა ქართლის სამეფო ტახტზე დასამტკიცებლად ისპაჰანში დაიბარა და გამაჰმადიანება მოსთხოვა, რაზედაც ვახტანგმა უარი განაცხადა, ამიგომ იგი ქირმანში გადაასახლეს. სულხან-საბა ორბელიანმა ევროპაში იმოგზაურა, რათა დაერწმუნებინა ევროპის მონარქები (რომის პაპი კლემენტი XI, საფრანგეთის მეფე ლუი XIV) ეთხოვათ შაჰისათვის ვახტანგი ქრისტიანობით დაემტკიცებინა ქართლის მეფედ, მაგრამ ამას ვერ მიაღწია.

1716 წელს ვახტანგმა ფორმალურად მიიღო მაჰმადიანობა, შაჰმა კი იგი ქართლის მეფედ დაამტკიცა და მხოლოდ 1719 წელს დააბრუნა სამშობლოში.

მეფობის პერიოდში (1716-1724 წწ.) ვახტანგ VI ცდილობდა გაეგრძელებინა ჯანიშინობის პერიოდში დაწყებული საქმიანობა, მაგრამ დაძაბულმა საერთაშორისო ვითარებამ მას ამის საშუალება არ მისცა. საქართველო ისევ გახდა კავკასიაში გაბატონებისათვის მებრძოლ სახელმწიფოთა ცილობის ობიექტი. ასეთ ვითარებაში ვახტანგ VI რუსული ორიენტაციის გზას დაადგა და 1720 წელს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი დაამყარა პეტრე I-თან (1689-1725 წწ.). მათ გადაწყვიტეს ერთად გაელაშქრათ ირანის წინააღმდეგ. შეთანხმების მიხედვით, რუსეთის ჯარი უნდა შესულიყო აზერბაიჯანში, სადაც მას შეუერთდებოდა ქართველთა და სომეხთა ლაშქარი და ერთობლივად უნდა აეღოთ ირანი.

1722 წელს პეტრე I-მა დაიწყო ლაშქრობა კავკასიის მიმართულებით და ხელთ იგდო კასპიის ზღვის დაღესტნის სანაპირო, ღარუბანდი, მაგრამ ლაშქრობა შეწყვიტა და ასტრახანში გაბრუნდა. ეახტანგ VI კი შეთანხმებისამებრ ქართულთა და სომეხთა 40.000-იანი ჯარით განჯასთან იღვა და ამაოდ ელოდა რუსეთის ჯარის გამოჩენას. სამი თვის ლოდინის შემდეგ აცნობეს მას ლაშქრობის გადაღების ამბავი, რამაც მეფე უმძიმეს მდგომარეობაში ჩააყენა. განრისხებულმა შაჰმა ქართლი გამაჰმადიანებულ კონსტანტინე კახთა მეფეს გადასცა, რომელმაც 1723 წელს ლექთა დაქირაავებული ჯარით აიღო თბილისი. ლეკებმა გაძარცვეს და გადაწვეს თბილისი. ამ დროს ოსმალები შემოიჭრნენ და მალე მთელი ქართლი დაიკავეს. ამაოდ ელოდა ეახტანგი რუსეთიდან დამხმარე ძალას. მას საქართველოში აღარ ეღვომებოდა.

1724 წლის ივლისში ეახტანგ VI თავისი ოჯახის წევრებით, მათ შორის გახგის მემკვიდრე ბაქარიც, თანამოღვაწეების 1200 კაციანი ამალით რაჭის გზით რუსეთს გაემგზავრა. იგი იმედოვნებდა, რომ რუსეთის მხარდაჭერითა და დამხმარე ჯარით მალე უკან დაბრუნდებოდა და თავის სამშობლოს დამპყრობთაგან გაათავისუფლებდა, მაგრამ მას საქართველოში დაბრუნება აღარ ეწერა.

რუსეთში ყოფნისას ეახტანგ VI ისევ ცდილობდა საქართველოს საკითხით დაეინტერესებინა რუსეთის სამეფო კარი. 1726-1727 წლებში, იგი საგანგებო მისიით გილანშიც კი ჩავიდა, როგორც რუსეთის წარმომადგენელი და ირანის შაჰთან მოლაპარაკება გამართა, მაგრამ უშედეგოდ.

1737 წლის 26 მარტს ეახტანგ VI გარდაიცვალა ქ. ასტრახანში. დაკრძალულია იქვე, მიძინების ტაძარში.

ლიტ.: ბაგონიშვილი ეახუშგი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

ლ. ტუხაშვილი, პოლიტიკური ეთნარეზა XVIII ს. პირველ ოცეულში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

ქართლის მეფე 1714-1716 (ალი ყული-ხანი); 1724-1727 წლებში (მუსგაფა). იგი იყო ლევან ბაგონიშვილის ძე, ეახტანგ VI-ის ძმა.

1705-1714 წლებში ირანში შაჰის სამსახურში იყო, მონაწილეობას იღებდა შაჰის წინააღმდეგ აჯანყებულ ავღანელებთან წარმოებულ ბრძოლებში ჯერ ბიძის – ქართლის მეფე გიორგი XI-ის, ხოლო შემდეგ ძმის – ქართლის მეფე ქაიხოსროს მეთაურობით.

1708 წელს იესე ქირმანის ნაიბად დაინიშნა, 1709 წ. შაჰმა ქირმანის ბეგლარ-ბეგობა უბოძა და მაჰმადიანური სახელი – იესე ალი ყული-ხანი უწოდა. 1711 წელს იგი დანიშნეს თოფჩიბაძად (არტირელის უფროსად).

1714 წელს როცა ეახტანგ ჯანიშინმა უარი თქვა გამაჰმადიანებაზე, შაჰმა იესე ქართლის მეფედ დაამტკიცა.

იესე ალი ყული-ხანი ირანული ორიენტაციის მმართველი იყო. მან ანტიქართული პოლიტიკის გატარებაში ირანელ მოხელეებსაც კი გადააჭარბა. მისმა უკიდურესმა მაჰმადიანობამ, მრავალწლიანობამ და შაჰისადმი უტყვემა მორჩილებამ საზოგადოების ყველა ფენის უკმაყოფილება გამოიწვია.

1716 წელს როცა ქართლის მეფედ ეახტანგ ჯანიშინი დაამტკიცეს, იესე თელავს გაიხიზნა, მაგრამ შეიპყრეს და გადასცეს ბაქარ ბაგონიშვილს. თბილისის სასახლეში პატიმრობისას იესემ უარყო მაჰმადიანობა და ქრისტიანობა აღიარა.

1721 წელს ეახტანგ VI-ემ იესე ალი ყული-ხანი გაათავისუფლა, დაუბრუნა წართმეული ქონება, უბოძა მუხრანი და მსაჯულთუხუცესობა.

1723 წელს, როცა ირანის შაჰმა ქართლის მეფობა კახეთის მეფე კონსტანტინე II-ეს უბოძა და მან თბილისი დაიკავა, იესე ეახტანგ VI-ის დავალებით ბაქართან ერთად მიეგება თბილისის ასაღებად მოსულ ოსმალთა ჯარს, ხოლო 1724 წელს როცა ბაქარი ოსმალებს განუდგა, იესე შეურიგდა დამპყრობლებს და ისევ გამაჰმადიანდა. ამჯერად მას მუსგაფა ეწოდა.

1724 წელს ქართლის მოსახლეობა აჯანყდა ოსმალთა დამპყრობლების წინააღმდეგ. აჯანყებულებს განზრახული ჰქონდათ

აეღოთ გორის ციხე და შეეგიათ თბილისზე. იესე ოსმალთა მხარდამხარ იბრძოდა აჯანყებული ქართველების წინააღმდეგ.

1724 წლის სექტემბრის ბოლოს გორის მახლობლად, გუფთასთან (ზედაველაზე) მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა. თავდაპირველად ქართველებმა სძლიეს და გააქციეს ოსმალები, მაგრამ მოლაღაგე იესემ გაქცეული მგერი მოაბრუნა და ახალი ძალებით შეუტია ქართველებს. აჯანყებულები დამარცხდნენ.

ოსმალებმა დაუფასეს იესეს სამსახური და ქართლის საქმეებს მას ეკითხებოდნენ. იესეც თავის მდგომარეობას საკუთარი ქონების გაზრდისათვის იყენებდა – „ხუეჭდა და იღებდა ქუეყანათა ნარდად და ამით მოირჭვაცა ფრიად“.

ოსმალთა სამსახურში მყოფი რენეგატი იესე-მუსტაფა გარდაიცვალა 1727 წელს.

ლიტ.: ბატონიშვილი ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

ლ. ტუხაშვილი, პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

ნ. სოლოლაშვილი, კახეთის სამეფო კონსტანტინე მაჰმად-ყული ხანის მეფობის პერიოდში (1722-1732 წწ.), თბ., 1993

ბაქარი

ქართლის მეფე 1717-1719 წლებში, ვახტანგ VI-ის ძე.

იგი იყო სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწე, რუსეთში გრუზინსკების გვარის ფუძემდებელი.

1712 წელს ვახტანგ VI-ის ირანში გაწვევის შემდეგ ბაქარი ბიძასთან – იესე ალი ყული-ხანთან ერთად მართადა ქართლს.

1716 წელს როცა შაჰმა იძულებით გამაჰმადიანებული ვახტანგ VI ქართლის მეფედ დაამტკიცა, იგი სამშობლოში არ გამოუშვა, ხოლო ქართლი „ჯანიშინად“ დანიშნულ მის მემკვიდრეს – ბაქარს გადასცა. ბაქარმაც შეიცვალა სჯული და 1717 წლიდან შაჰ ნავაზ-ხანის სახელით ქართლის მართვა-გამგეობას შეუდგა.

ბაქარის პირველი ღონისძიებანი დაკავშირებული იყო ქვეყნის მოლაღაგეების განადგურებასთან. მან შეიპყრო

ქართლის ყოფილი მეფე, ირანის ერთგული მოხელე იესე ალყული-ხანი, დაიმორჩილა გამდგარი ქსნის ერისთავი.

ბაქარი 20-იანი წლების დასაწყისშიც მედგრად იბრძოდა შინაური თუ გარეშე მგრის წინააღმდეგ, ცდილობდა ჯარის რეორგანიზაციას, კავკასიის მეზობელ ხალხებთან – სომხებთან, დაღესტნელებთან, ჩეჩნებთან, ოსებთან ურთიერთობის განმტკიცებას.

1723 წელს როცა ოსმალები ქართლის საზღვრებს მოადგნენ, ეახტანგ VI-ემ მორჩილების ნიშნად მათ ბაქარი მიაგება. ოსმალებმა გამგებლად ბაქარი დანიშნეს, მაგრამ „არა ნებისაებრ თვისა ამეფეს“, ამიტომ იგიც იმ დროს ცხინვალში ეახტანგ VI-ის მეთაურობით მდგომ ქართველებს შეუერთდა, ხოლო 1724 წელს მათთან ერთად რუსეთში გადასახლდა.

1727 წელს ბაქარს რუსეთის არმიის გენერალ-ლეინგენანგის წოდება მიანიჭეს და მოსკოვის ოლქში საარგილერიო კანგორის უფროსად დანიშნეს.

1730 წელს მან მოსკოვში პრესნიაზე სახლი აიშენა და იქვე დასახლდა.

ეახტანგ VI-ის რუსეთიდან წამოსვლის შემდეგ, ბაქარი ჩაუდგა სათავეში მოსკოვის ქართულ ახალშენს.

1735 წელს მოსკოვში ბაქარის ხელმძღვანელობით დიდი მუშაობა გაჩაღდა ქართული სტამბის შესაქმნელად, სასწავლო წიგნებისა და ქართული ბიბლიის გამოსაცემად, საქართველოს რუკის შესადგენად.

1743 წელს ბაქარი ასტრახანში, შემდეგ კი ყიზლარში ჩავიდა. მან პეგერბურგში ჩაიყვანა ყაბარდოელთა მთავრის სახლის წარმომადგენლები, რომელთაც რუსეთის საიმპერატორო კარს ქვეშევრდომობა სთხოვეს.

1744 წელს დიპლომატიური მისიით ყაბარდოში მყოფ ბაქარს ქართლის გახვის დასაკავებლად და მისი მეფის თეიმურაზ II-ის (1744-1762 წ.წ.) წინააღმდეგ საბრძოლველად მოუხმეს, მაგრამ ბაქარი დარწმუნდა, რომ მისი ამ მისიით დაბრუნება, სამშობლოს უფრო დიდ ზიანს მოუტანდა.

ბაქარის მოღვაწეობა რუსეთში ერთგვარად ნიადაგის მომზადება იყო, რუსეთის მხარდაჭერითა და მთელი იმიერ-

კავკასიის მოსახლეობის დახმარებით, ქვეყნის მაჰმადიანური აგრესიისაგან გასათავისუფლებლად.

1749 წელს ბაქარი გათავისუფლდა რუსეთის სამსახურიდან და საქართველოში გამომგზავრება დააპირა, მაგრამ აქედ გახდა და 1750 წლის 1 თებერვალს გარდაიცვალა. დაკრძალულია მოსკოვის დონის მონასტერში.

ბაქარი დიდი კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობით გამოირჩეოდა. 1725 წელს პეტერბურგში მან დაიწყო რუსულ-ქართული სასაუბრო ლექსიკონის „ეკაფის“ შედგენა, ფრანგულიდან თარგმნა „ეკონომიის“ წიგნი; ბაქარის ხელმძღვანელობით ნოვეგოროდის არქიეპისკოპოსმა იოსებმა (ქომელაშვილი) მოსკოვში გახსნა ქართული სტამბა, სადაც დაიბეჭდა მრავალი სასწავლო და სამღვდელთმსახურო წიგნი. ბაქარის წინადადებით, ეახუშტი ბაგრატიონმა დასაბეჭდად მოამზადა ბიბლიის გეჟსტი, რომლის გამოცემის ხარჯები ბაქარმაც გაიღო. 1743 წელს მოსკოვში დაბეჭდილი ეს ბიბლია ბაქარის ბიბლიის სახელით არის ცნობილი. მან დიდი წვლილი შეიტანა ოსეთის სასულიერო კომისიის შექმნაში.

ლიტ.: ბაგონიშვილი ეახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ლ. ტუხაშვილი, პოლიტიკური ეითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

გ. პაიჭაძე, ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII ს. 20-იან წლებში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973

ენციკლოპედია, საქართველო, ტ. I, თბ., 1997.

თეიმურაზ II

ქართლის მეფე 1744-1762 წლებში, ერეკლე I ნაზარალიხანის ძე, კახეთის მეფის კონსტანტინე II-ის (მაჰმად-ყული ხანის) ძმა.

იგი იყო კახეთის გამგებელი 1709-1715 წლებში ხოლო მეფე 1733-1744 წლებში. თეიმურაზი ძმასთან – კონსტანტინე II-თან ერთად აქტიურად იბრძოდა აღმოსავლეთ საქართველოში გაბატონებული ოსმალების წინააღმდეგ. მან მადაროსთან ბრძოლაში დაამარცხა ოსმალო ფაშა, რითაც დიდი სამსახური გაუწია ირანის

ხელისუფლებას ქართლ-კახეთიდან ოსმალთა განდევნის საქმეში. მიუხედავად ამისა, შაჰ-თამაზის სარდალი ნადირ-ხანი მას ეჭვის თვალით უყურებდა და რამდენჯერმე დააპატიმრა კიდეც. 1737 წელს, მას შემდეგ, რაც ნადირი ირანის შაჰი გახდა, მან თეიმურაზი გაათავისუფლა, სამმართველოდ კახეთი დაუბრუნა და სამშობლოში გამოისცემრა.

თეიმურაზმა, თავის ძე ერეკლესთან ერთად, დაამარცხა ირანელთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყებული გივი ამილახვარი, აგრეთვე, ლეკ-ოსმალთა გაერთიანებული ლაშქარი; ნადირ-შაჰისადმი მოჩვენებითი ერთგულებით იგი შეეცადა ქართლ-კახეთში ქართველობა აღედგინა, რამაც შედეგი გამოიღო. 1744 წელს ნადირმა თეიმურაზი ქართლის, ხოლო მისი ძე ერეკლე – კახეთის მეფედ სცნო ქრისტიანობით.

თეიმურაზ II-ის მეფედ კურთხევის ცერემონიალი შესდგა 1744 წ. 1 ოქტომბერს სეფტიცხოვლის ტაძარში, ძველი ქართული ქრისტიანული წესით. ეს უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო, რადგან საუკუნეზე მეტი იყო გასული, რაც ქართლსა და კახეთში ქრისტიან მეფეს არ ემეფა. ამასთან შაჰმა თეიმურაზს დაუბრუნა XVII ს-ში შაჰ-აბას I-ის მიერ მიტაცებული მხარეები: ლორე, ბორჩალო, ბაილარი.

გამეფებასთანავე მამა-შვილმა დაიწყეს ბრძოლა ამიერკავკასიაში გაბატონების მსურველი ხანების წინააღმდეგ და მალე ერეხნის, განჯისა და ნახჭევანის ხანები მოხარკედ გაიხადეს.

1747-1749 წლებში თეიმურაზ II ირანის შაჰის კარზე იმყოფებოდა. სამშობლოში დაბრუნებულმა თან ჩამოიტანა შაჰის ბრძანება იმის შესახებ, რომ ყაზახ-ბორჩალო ქართლ-კახეთის სამეფოს კუთვნილება იყო, რითაც სახელმწიფოს ტერიტორიული ფარგლები კიდე უფრო გაფართოვდა.

1751-1752 წლებში მამა-შვილმა დაამარცხეს თავრიზის მფლობელი აზაგ-ხანი, შაქი-შარვანის ხანი აჯი-ჩალაბი და ამით ქართლისა და კახეთის სამეფოებმა მთელ ამიერკავკასიაში პოლიტიკური უპირატესობა მოიპოვეს.

XVIII ს. 50-იან წლებში თეიმურაზ II-ემ, თავის ძე ერეკლე II-თან ერთად, შეუტია ქვეყანაში მომძლავრებულ ე.წ. „ლეკიანობას“. განსაკუთრებით დიდი ბრძოლები გაიმართა მჭადიჯურისა (1754 წ.) და ყვარლის (1755 წ.) ციხეებთან, სადაც ქართველებმა

დაამარცხეს ლეკთა დიდი ლაშქარი ხუნძახის (ავარიის) მფლობელის ნურსალ-ბეგის მეთაურობით, რის შედეგადაც შესუსტდა დაღესტნელ ფეოდალთა განუწყვეტელი შემოსევები.

1760 წლის აპრილში თეიმურაზ II რუსეთს გაემგზავრა. იგი მოითხოვდა დახმარებას ჯარით ან მის დასაქირავებლად საჭირო ფულადი სესხის სახით, რისი მეშვეობითაც რუსეთის მთავრობას ირანში ლაშქრობასა და იქ რუსეთისათვის სასურველი შაჰის დასმას პირდებოდა. მაგრამ მაშინ რუსეთს საქართველოსათვის არ ეცალა, რადგან პრუსიასთან შეიღწლიან ომში (1757-1764 წწ.) იყო ჩაბმული.

დახმარების მოლოდინში, 1762 წლის 8 იანვარს თეიმურაზ II პეტერბურგში გარდაიცვალა. მისი ამაღლის წევრებმა იგი წამოასვენეს და დაკრძალეს ასტრახანის მიძინების გაძარში, ვახტანგ VI-ის გვერდით.

თეიმურაზ II იყო აღორძინების ხანის ქართული მწერლობის წარმომადგენელი, პოეტი და მთარგმნელი. მის კალამს ეკუთვნის პოემა „დღისა და ღამის გაბაასება“, ავტობიოგრაფიული ხასიათის ლექსი „თავგადასაყალი“. აღსანიშნავია მისი თხზულება „სასახლის ქება“. პოეტის ლიტერატურული მრწამსის გასათვალისწინებლად მნიშვნელოვანია მისი „გაბაასება რუსთაველთან“. თეიმურაზ II-ემ სპარსულიდან თარგმნა იგავ-არაკთა კრებული „თიმსარიანი“.

ლიტ.: მ. ღუმბაძე, ქართლ-კახეთის ბრძოლა დამოუკიდებლობის განმტკიცებისათვის, სინ., ტ. IV, თბ., 1973.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. IV, თბ., 1973.

კახეთის მეფეები

გიორგი I (1466-1476 წწ.) — იხ. ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი VIII (1446-1466 წწ.)

ალექსანდრე I

კახეთის მეფე 1476-1511 წლებში, გიორგი I-სა და დედოფალ ნესტან დარეჯანის ძე. დაიბადა 1454-1456 წლებს შუა.

1476 წელს მამის გარდაცვალების შემდეგ გახდა კახეთის მეფე. 1477 წ. თურქმანთა ბელადი უზუნ-ჰასანი საქართველოში შემოიჭრა. მან კახეთის ნაწილიც მოარბია (საგურამო, მარგყოფი.) ალექსანდრე მეფემ მას ძღვენი მიართვა, მორჩილება აღუთქვა და დაეზავა. 1483 წელს, პირველმა ქართველ მეფე-მთავერებს შორის, გააგზავნა ელჩობა რუსეთში — დიდ მთავეარივანე III-თან. კახეთის მეფე რუსეთს მფარველობას სთხოვდა, თუმცა ამ პირველ ელჩობას შედეგი არ მოჰყოლია.

1490 წ. მას შემდეგ რაც ქართლის სამეფოს დარბაზმა ურჩია კონსტანტინე II-ეს დროებით ხელი აეღო საქართველოს გაერთიანებაზე, ალექსანდრე I-მა ბავე დადო ქართლის მეფესთან. ვახუშტის მიხედვით, ამავე დროს მოხდა სამეფოებს შორის საზღვრის დადგენაც.

1491 წელს კახეთის მეფე განმეორებით აგზავნის ელჩებს რუსეთში.

ალექსანდრე I ცდილობდა კახეთის მშვიდობიანი ცხოვრება უზრუნველყო. ამ მიზნით ის დათმობებზე მიდიოდა, კარს მომდგარ მტერთან ხარკს კისრულობდა, მოჩვენებით ერთგულებას ეუფიებოდა, ოღონდ კი საკუთარი სამეფო დაეცვა. ამ პოლიტიკას შემდგომში ერთგულად მისდევდნენ მისი შთამომავლები.

1500 წელს სეფიანთა ბელადმა ისმაილმა შირვანი აიღო. კახეთის მეფემ თავისი ვაჟი გააგზავნა მასთან დიდი ძღვენით და მორჩილება აღუთქვა. ისმაილმა პატივით მიიღო ბატონიშვილი და შეპირდა, რომ კახეთს თურქმანთა ხარკისაგან გაანთავისუ-

ფლებდა. კახეთის ჯარიც (ქართლისა და სამცხის ლაშქართან ერთად) ეხმარებოდა ისმაილს თურქმანებთან ბრძოლაში.

კახეთის სამეფოს საგარეო საფრთხე თითქმის არ ემუქრებოდა. სამაგიეროდ მეფესა და მის უფროს ეაქს გიორგის შორის იყო დაძაბული ურთიერთობა. 1511 წელს გიორგიმ მოკლა ალექსანდრე და თავი მეფედ გამოაცხადა.

ლიტ.: ი. ცინცაძე, ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. 1956 წ.

ვ. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისათვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს-ის I ნახევარში, სინ. გ. IV თბ., 1973.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წგნ. IV, თბ., 1948.

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ბიორბი II

კახეთის მეფე 1511-1513 წლებში, ძე ალექსანდრე I და ანა დედოფლის. დაიბადა 1469 წელს. ჯერ კიდევ გამეფებამდე უთანხმოება ჰქონდა მამასთან და უმცროს ძმასთან, დიმიტრისთან, რომელსაც თავის მეგობრად თვლიდა. არ იზიარებდა მათ პოზიციას — ქართლის სამეფოსთან მშვიდობიანი ურთიერთობის შესახებ და თავის მომხრეებთან ერთად რამოდენიმეჯერ ილაშქრა ქართლში. 1511 წ. თავს დაესხა საფურცლიის ჭალაში მყოფ ალექსანდრე I-სა და დიმიტრის. მამა მოკლა, ხოლო ძმას თვალები დასთხარა და ოჯახითურთ კახეთიდან გააძევა. ამის გამო მას ავ-გიორგი უწოდეს და ასეთი ბედწოდებით შევიდა კიდევ საქართველოს ისტორიაში.

არც გამეფების მერე შეუცვლია ავ-გიორგის თავისი დამოკიდებულება ქართლისადმი და კვლავ აგრძელებდა მეზობელი სამეფოს რბევას. კახეთის მეფის წინააღმდეგ ბრძოლა თავს იღო ქართლის მეფის, დავით X-ის ძმამ ბაგრატ ბატონიშვილმა. ამისათვის მან, შიდა ქართლის სადროშოს სპასპეგობა და საუფლისწულოდ მუხრანის მიცემა ითხოვა. ბაგრატმა თავის რეზიდენციად მგერის ციხე (ვახუშტის მიხედვით — მტკერის) აირჩია, დღევანდელ ს. ციხისძირთან. 1512 წ. ავ-გიორგიმ ალყა შემოარტყა ციხეს. სამი თვის თავზე კახეთის მეფემ ალყამემორგყ-

მულ ბატონიშვილს ღვინო გაუგზავნა და თანაც შეუთვალა – „ხარ ძე მეფისა და არს ქამი მრავალი, რომელსა არ გისევამს, აწ იხმიე“ პასუხად – ციხიდან ახლად დაჭერილი ორაგული მიიღო. „სამი თვეა მყოფობ ქსანსა ზედა და არ გიგემებია, იგემე, რამეთუ ცოცხალ არს“ – შემოუთვალა მუხრანის ბატონმა. გაწბილებული ავ-გიორგი ციხეს გაეცალა და კახეთში დაბრუნდა, იუშყა ქართლის რბევაზე არც ამის მერე აუღია ხელი.

1513 წელს კახეთის მეფე ქართლში მორიგი „გმირული“ ლაშქრობიდან ბრუნდებოდა. ჯარის ძირითადი ნაწილი წინ გაეშვა და თავად მცირე ამალით უკან მიჰყვებოდა, ნადირობით იქცევდა თავს. ძალისის ხევში (მცხეთის მახლობლად) მას ბაგრატი ჩაუსაფრდა. ამჯერად არ გაუმართლა ავ-გიორგის და ქართლის მეფის ძმას გყვედ ჩაუეარდა. დაგყვევებული გიორგი მტვერის ციხეში გამოკეტეს, სადაც მალევე სიცოცხლეს გამოასალმეს.

ლიტ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია. წგნ. IV, თბ., 1948.

ე. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისთვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს-ის I ნახევარში, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

დ. გვრიტიშვილი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955.

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ლევანი

კახეთის მეფე 1518-1574 წლებში, გიორგი II-ისა და დედოფალ ელენეს ძე. დაიბადა 1506 წელს.

1513 წელს, ავ-გიორგის დაგყვევების მერე, კახეთი ქართლის მეფე დავით X-ემ დაიკავა. ლევანი, დედასთან ერთად, ჯერ სახლთუხუცეს გარსევან ჩოლოყაშვილთან იმალებოდა, შემდგომ კი ოჩანის ციხეში.

1518 წ. კახელმა თავადებმა ლევანი ბოდბეში მეფედ აკურთხეს. ქართლის მეფე ასე ადვილად არ თმობდა კახეთს და ორი წლის შემდეგ გაილაშქრა. ალყა შემოარტყა მაღრანის ციხეს, რომელშიც ლევანი იყო გამაგრებული, მაგრამ ქართლში ოსმალთა შემოჭრის გამო იძულებული გახდა, ალყა მოეხსნა და თავისი სამეფოს საქმეებისათვის მიეხედა. იმავე წელს მაღარო-

სთან ბრძოლაში ლევანმა დაამარცხა დაეით X და კახეთი შეინარჩუნა. ქართლის მეფე იძულებული გახდა ზავი დაედო.

ლევანის მეფობის დროს კახეთში მშვიდობა სუფევდა. კახთ ბატონმა მოახერხა ურთიერთობის მოგვარება შამხალთან, დაიმორჩილა გამდგარი ფშავესელები და თუშები. ყიზილბაშურ ირანთან ურთიერთობაში, ლევანი მოჩვენებითი ერთგულებისა და დათმობის პოლიტიკას ატარებდა.

1551 წელს კახეთის მეფე შაჰ-თამაზს დაეხმარა შაქის აღებაში. შაქის მფლობელები ლევანის მოწინააღმდეგეები იყვნენ, მაგრამ შაქში ყიზილბაშთა გაბატონება საქართველოს მომავალში დიდ საფრთხეს უქმნიდა. ამასიის ზავის შემდგომ (1555 წ.) შაჰმა კახეთს წუქეთი მოსწყვიტა. მალე ლევანი იძულებული გახდა თავისი ძე იესე დიდი ძღვენით შაჰის კარზე გაეგზავნა, ერთგულების დასამტკიცებლად. (იესემ ჯერ მიიღო მაჰმადიანობა და ისა-ხანად იწოდა, მაგრამ შემდეგ კელაე უარყო და ირანიდან გამოქცევა განიზრახა. შაჰის ბრძანებით ის შეიპყრეს და ალამუთის ციხეში გამოკეტეს).

1563 წელს ლევანმა, რუსეთის მეფე ივანე IV-თან ელჩობა გაგზავნა იაკობის მეთაურობით, დახმარების სათხოვნელად. მალე კახეთში რუსთა მცირე რაზმი ჩამოვიდა, რომელიც მეფემ ციხე-სიმაგრეებში ჩააყენა. ივანე IV ჩრდილოეთ კავკასიაშიც ცდილობდა პოზიციების განმტკიცებას და მდ. თერგის ხეობაში ციხე-სიმაგრე ააშენებინა. რუსეთის ასეთმა გააქტიურებამ კავკასიაში მეტად შეაშფოთა ირანი და ოსმალეთი. სულთანის მოთხოვნით, რუსებმა თერგის ციხიდან ჯარი გაიყვანეს (წინააღმდეგ შემთხვევაში ოსმალეთი ომით იმუქრებოდა). შაჰმა კი ლევან მეფეს უბრძანა რუსთა რაზმი უკანვე გაეგზავნა. კახეთის მეფე იძულებული გახდა დამორჩილებოდა ირანის მბრძანებელს.

1574 წელს ლევანი გარდაიცვალა და მის მემკვიდრეებს შორის ბრძოლა ატყდა ტახტის დაუფლებისათვის.

ლიტ.: ვ. გუჩუა, საქართველო XVI ს-ის 50-70-იან წლებში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973

ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია. წგნ. IV, თბ., 1948

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ალექსანდრე II

კახეთის მეფე 1574-1605 წლებში. ლევან მეფისა და თინათინ დედოფლის ძე. დაიბადა 1527 წელს.

მამის გარდაცვალების შემდეგ, ალექსანდრეს ბრძოლა მოუხდა თავის ძმისშვილებთან. ბარძიმ ამილახორის, ელიზბარ ქსნის ერისთავისა და დაუთხანის დახმარებით მან მოახერხა პრეტენდენტების დამარცხება და ტახტზე ასვლა. გამეფების შემდეგ ალექსანდრე აგრძელებდა კახეთის მეფეების გრადიციულ პოლიტიკას და მშვიდობას ინარჩუნებდა სამეფოში. მის დროს კახეთი მდიდარ, ეკონომიკურად და კულტურულად განვითარებულ ქვეყანას წარმოადგენდა.

1578 წლის 9 აგვისტოს ჩილდირის ბრძოლაში ოსმალებმა სასტიკად დაამარცხეს ყიზილბაშები. ამის შემდეგ ოსმალთა სარდალმა მუსტაფა ლალა ფაშამ გეზი საქართველოსკენ აიღო. გამოიარა ახალციხე, თბილისი და კახეთს მოადგა. სართიჭალაში მას ალექსანდრე შეეგება, მორჩილება აღუთქვა და ყოველწლიური ხარკი იკისრა. ოსმალებმა მიიღეს კახეთის მეფის პირობა და შაქის დაპყრობა დააგაღეს. ალექსანდრემ მართლაც ილაშქრა შაქს და იქ მმართველად თავისი ძე ერეკლე დატოვა. (შემდგომში ერეკლე ოსმალეთში გაიქცა).

1585 წელს კახეთში რუსეთის მეფის ელჩი დანილოვი ჩამოვიდა და თვედორე მეფის სიგელი ჩამოიგანა. რუსეთის მეფე მფარველობასა და მეგობრობას სთავაზობდა კახეთის მეფეს.

1586 წელს ალექსანდრეს ელჩები იოაკიმე მღვდელი, კირილე ბერი და ხურშიგა ჩერქეზი უკვე თვედორე ივანეს ძესთან იყვნენ. დიპლომატიური მოლაპარაკებების შედეგად 1587 წლის 28 სექტემბერს კახეთის მეფე ალექსანდრემ ხელი მოაწერა „ფიცის წიგნს“. ამ ხელშეკრულებით რუსეთი თავის მფარველობაში იღებდა კახეთის სამეფოს და გარეშე მგრისაგან დაცვას ჰპირდებოდა. ორი წლის შემდეგ კახეთის მეფემ, თვედორესაგან „წყალობის სიგელი“ მიიღო. ამ დოკუმენტით რუსეთის მეფე ადასტურებდა „ფიცის წიგნით“ განსაზღვრულ პირობებს.

ალექსანდრე მეფე ცდილობდა, კავკასიის დაუფლებისათვის მებრძოლ სამივე სახელმწიფოსთან – რუსეთთან, ირანთან, ოსმალეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობა ჰქონოდა. კახეთი ფაქტი-

ურად სამივეს ეასალობას აღიარებდა, XVI ს-ის ბოლოსათვის ეს პოლიტიკა თითქოს ამართლებდა. სხვა ქართული სამეფოებისაგან განსხვავებით კახეთი აღმავლობას განიცდიდა. ალექსანდრეს 15000 მოლაშქრე ჰყავდა, საჭიროების შემთხვევაში ორჯერ მეტის გამოყვანა შეეძლო. მაგრამ ვითარება შეიცვალა. ჯერ იყო და მამის ავადმყოფობით ისარგებლა დავითმა და ფაქტიურად მეფობა მიიტაცა. ალექსანდრეს ისლა დარჩენოდა, ბერად აღკვეცილიყო. მან მხოლოდ შეილის გარდაცვალების მერე, 1602 წელს დაიბრუნა ტახტი.

1603 წელს, დიდი მზადების მერე შაჰ-აბასმა ოსმალეთს ომი დაუწყო და ერევნის ციხეს ალყა შემოარგა. მან თავისთან დაიბარა ალექსანდრე. კახეთის მეფე არ ჩქარობდა შაჰთან ხლებას და მხოლოდ 1604 წლის აპრილში გამოცხადდა მასთან. ერევნის აღების მერე შაჰმა ალექსანდრეს ჯამაგირი დაუნიშნა (ვითომდა მადლობის ნიშნად ომში დახმარებისათვის), და თან კაკ-ენისელი „სთხოვა“. ალექსანდრეს არყოფნისას კახეთს მისი ძე გიორგი განაგებდა და რუსეთის ელჩებთან მოლაპარაკებასაც ცხადია, ის აწარმოებდა. ცბიერმა შაჰმა ალექსანდრე თან წაიყვანა ირანში, რათა რუსეთის ელჩებთან შეხვედრის საშუალება მოესპო, ერთის მხრივ და მეორე მხრივ, თავისთან ჰყოლოდა ურჩი კახეთის მეფე. მხოლოდ 1605 წელს დააბრუნა აბასმა ალექსანდრე კახეთში და თან გამაჰმადიანებული კონსტანტინე გამოაყოლა. შაჰის დავალებით ალექსანდრეს შირვანში უნდა ელაშქრა, გამარჯვების შემთხვევაში ამ მხარის მმართველი კონსტანტინე უნდა გამხდარიყო, მაგრამ კახეთის მეფე არ ჩქარობდა. ამავე დროს, რუსებმა შამხალზე დაიწყეს შეგება და ალექსანდრე მოუღენათა განვითარებას ელოდა. ამჯერად კახეთის მეფეს არ გაუმართლა. 1605 წლის 12 მარტს კონსტანტინემ შაჰის საილუმლო ბრძანება აღასრულა, ყიზილბაშებს ღალატით მოაკვლევინა მამა და ძმა.

ლიტ.: ვ. გუჩუა, მ. სვანიძე, საქართველო XVI ს-ის უკანასკნელ მეოთხედში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები. წგნ. IV, თბ., 1967.

ნ. ასათიანი, ქართულ-რუსული დიპლომატიური კონტაქტები XVI ს-ის მეორე ნახევარში, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1998.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წგნ. IV, ნაწ. II, თბ., 1948.

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

კახეთის მეფე 1601-1602 წლებში. ძე ალექსანდრე II-ისა და თინათინ დედოფლის. დაიბადა 1569 წელს.

1601 წლის ზაფხულში ალექსანდრე მეფე ავად გახდა. დავითსა და მის უმცროს ძმას – გიორგის შორის ბრძოლა დაიწყო გახვის დაუფლებისათვის. დავითს, როგორც ჩანს, მეტი მომხრეები ჰყავდა და გამარჯვებაც მას ღარჩა. ამასობაში ალექსანდრე მომჯობინდა, მაგრამ ეაქმა გახტი აღარ დაუთმო და აიძულა მამა მისთვის სამეფო დროშა, გვირგვინი, სარგყელი და ხმალი მიეცა. ეს ფაქტიურად დავითის მეფედ კურთხევას ნიშნავდა და ალექსანდრეს ისღა ღარჩენოდა, რომ მონაზვნად აღკვეცილიყო. სამაგიეროდ გიორგი ბატონიშვილი კვლავ აგრძელებდა გახვისთვის ბრძოლას და ახალი შეთქმულება მოაწყო. ბარამ ჩოლოყაშვილმა ყოველივე დავითს მოახსენა. მეფე სასტიკად გაუსწორდა მოწინააღმდეგეებს. მისი ბრძანებით, ხუთს თავი მოკვეთეს, თორმეტი კი ჭოეთის ციხიდან გადმოაგდეს. გიორგიმ თავი კათოლიკოსთან შეაფარა მცხეთაში. კახეთის მეფემ გიორგი X-ის დახმარებით მოახერხა ძმის ხელში ჩაგდება და მისი თორღას ციხეში გამოკეტვა.

დავითი, როგორც ჩანს, არ აპირებდა მამის პოლიტიკის შეცვლას და კვლავ აგრძელებდა ურთიერთობას რუსეთთან. 1602 წლის ზაფხულში, კახეთში, ოთხი წლის წინ რუსეთს გაგზავნილი ელჩები დაბრუნდნენ და თან ბორის გოდუნოვის დესპანები ჩამოიყვანეს. მათთან აუდიენციას მონაზონი ალექსანდრეც ესწრებოდა. კახეთის სამეფო არჩევანის წინაშე იდგა – გაეგრძელებინა ურთიერთობა რუსეთთან თუ არა. საბოლოოდ ყველაფერი ისე გადაწყდა, რომ დავით მეფემ, მისმა ძემ თეიმურაზმა და ალექსანდრე II-ემ რუსეთის ერთგულებაზე დაიფიცეს. ელჩების უკან გამგზავრებას ის აყოვნებდა, რომ ნუგზარ არაგვის ერისთავი დავით მეფეს განდგომოდა. დავითმა მოახერხა თავნება ერისთავის დამორჩილება და მძევლად მისი შვილი წაიყვანა. მაგრამ ამის შემდეგ დავითს დიდხანს აღარ უცოცხლია. 21 ოქტომბერს ის გარდაიცვალა.

დავითმა სპარსულიდან თარგმნა „ქილილა და დამანა“-ს დასაწყისი ნაწილი.

ლიტ.: გ. ჯამბურია, ირან-ოსმალეთის ახალი ომი და ქართლ-კახეთის სამეფოები, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები. წგნ. IV, თბ., 1967.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1991

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

კონსტანტინე I

კახეთის მეფე 1605 წელს. ძე ალექსანდრე II-ის და თინათინ დედოფლის.

იგი 7 წლის იყო, როდესაც ირანში წაიყვანეს მძევლად და იქ გაამაჰმადიანეს. 1605 წლის დასაწყისში შაჰ აბასმა მასთან მყოფი ალექსანდრე კახეთის მეფე საქართველოში გამოუშვა და თან გასპარსებული შვილი – კონსტანტინე მირზა გამოაყოლა. შვილს საიდუმლო დაეალება ჰქონდა – მოეკლა მამა თუკი ეს უკანასკნელი შაჰის საწინააღმდეგო ნაბიჯს გადადგამდა. ალექსანდრე და კონსტანტინე კახეთში მარგის დასაწყისში მოვიდნენ. შაჰის ბრძანებით კახეთის მეფეს შირვანზე უნდა ელაშქრა და გამარჯვების შემთხვევაში იქ კონსტანტინე უნდა დაესვათ. ამავე დროს, კახეთში რუსეთის ელჩები იმყოფებოდნენ და კახთ ბაგონს მამხალზე სალაშქროდ აგულიანებდნენ. 12 მარტს კონსტანტინე თავისი მხლებლებით მამას ეწვია. გაიმართა თათბირი, რომლის დროსაც კონსტანტინემ ყიზილბაშებს მოაკვლევინა მამა და ძმა. ამის შემდეგ მან თავი მეფედ გამოაცხადა.

ცხადია, მამისა და ძმის მკვლელს კახელები ვერ იგუებდნენ, მაგრამ ჯერ ამისი დრო არ იყო და მათაც მოჩვენებითი ერთგულება დაანახვეს კონსტანტინე მირზას. სულ მალე კონსტანტინე კახელებისა და ყიზილბაშების გაერთიანებული ჯარით მარვანისკენ დაიძრა და შემახას შემოადგა. ქალაქის ალება ვერ მოხერხდა. ქართველებმა გადაწყვიტეს ამით ესარგებლათ და ღამით კონსტანტინეს კარავში შეიჭრნენ, მამის მკვლელმა გაქცევით უშველა თავს და შაჰ აბასს დახმარება სთხოვა. ირანის მბრძანებელი ამ დროს ოსმალეთთან გადამწყვეტი ბრძოლისათვის ემზადებოდა და კახეთის საქმეების მოსაგვარებლად არ ეცალა.

კონსტანტინემ გადაწყვიტა საკუთარი ძალებით დაემორჩილებინა კახეთი და დიდი ჯარი დაიქირავა. დავით მეფის

ქერიმბა, ქეთევან დედოფალმა დახმარებისათვის ქართლის მეფე გიორგი X-ს მიმართა. ამ უკანსაკნელმაც გემო ქართლის ჯარი გამოუგზავნა კახელებს პაპუნა ამილახერის სარდლობით,

გადამწყვეტი ბრძოლა 22 ოქტომბერს მოხდა ბელაქანის წყალზე. ქართველებმა დავით ჯანდიერისა და ბებურ ეაჩნაძის მეთაურობით დაამარცხეს მტერი. რენეგატი კონსტანტინე ბრძოლის ველზე მოკლეს.

ლიტ.: გ. ჯამბურია, ირან-ოსმალეთის ახალი ომი და ქართლ-კახეთის სამეფოები, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები. წგნ. IV, თბ., 1967. ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

თეიმურაზ I

კახეთის მეფე 1606-1648 წლებში, ქართლ-კახეთის მეფე 1625-1632 წლებში. დავით I-სა და ქეთევან დედოფლის ძე (ქეთევან დედოფალი, ასული აშოთან მუხრან ბაგონის, უდიდესი გავლენითა და ავტორიტეტით სარგებლობდა ხალხში. თეიმურაზის მეფობის პირველ წლებში ფაქტიურად იგი განაგებდა სამეფოს. 1624 წლის 12 სექტემბერს შაჰ აბასის ბრძანებით აწამეს, მაგრამ ქრისტიანობაზე უარი ვერ ათქმევინეს. ქართულმა ეკლესიამ ქეთევან დედოფალი წმიდანად აღიარა). დაიბადა 1589 წელს. 1606 წლის გაზაფხულზე გახდა კახეთის მეფე. სამეფოს მართვა-გამგეობაში აქტიურად მონაწილეობდა მისი დედა. შემახის ციხესთან ალყად მდგომმა შაჰ აბასმა თავისთან იხმო თეიმურაზი. მაგრამ ახალგაზრდა კახთ ბაგონი არ ეახლა მრისხანე მბრძანებელს. სამაგიეროდ მასთან გამოცხადდა ქეთევან დედოფალი 1000 კაციანი რაზმით. შაჰ აბასმა წყენა არ შეიმჩნია, დედოფალი დაასაჩუქრა და უკან გამოაბრუნა. 1612 წელს ირანის მბრძანებელმა თავისთან დაიბარა თეიმურაზი და ქართლის მეფე ლუარსაბი, ვითმოდა სანადიროდ. მეფეები არ წავიდნენ შაჰთან. პირიქით, შეთანხმდნენ ერთობლივად ემოქმედათ მტრის წინააღმდეგ.

1613 წელს აბასი კახეთისაკენ დაიძრა. განჯაში მცირე ხნით შეყოვნებულმა თეიმურაზს მძევლები სთხოვა. კახეთის მეფე იძულებული გახდა ჯერ უმცროსი ძე ალექსანდრე და ქეთევან

დედოფალი გაეგზავნა, შემდეგ კი უფროსი ვაჟი ლევანიც. მაჰმა თავად თეიმურაზიც დაიბარა, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ ეახლა.

1614 წელს ყიზილბაშები კახეთში შეიჭრნენ. ბრძოლა გაიმართა ქალეთის მახლობლად. ალყაში მოქცეული კახელები თავგანწირვით ეკეუთნენ მგერს და მეფე სამშვიდობოს გაიყვანეს. მუხრანთან თეიმურაზი ლუარსაბს შეხვდა და მეფეებმა იმერეთს შეაფარეს თავი.

1615 წლის 15 სექტემბერს დავით ჯანდიერის მეთაურობით კახეთში აჯანყება დაიწყო. თეიმურაზი დაბრუნდა კახეთში და ბრძოლას ჩაუდგა სათავეში. მაჰ აბასმა დამსჯელი რაზმი გამოგზავნა ალი ყული-ხანის სარდლობით. წინამურთან გამართულ ბრძოლაში 5000 ქართველმა თეიმურაზის მეთაურობით სასტიკი მარცხი აგება სამჯერ უფრო რიცხვმრავალ მგერს. ალი ყული-ხანის არმია განადგურებულ იქნა. ეს იყო შაჰის პირველი სერიოზული მარცხი საქართველოში.

1616 წელს მაჰ აბასი თავად წამოუძღვა ყიზილბაშთა ურდოებს, ურჩი კახელების დასასჯელად. თეიმურაზი მიხვდა, რომ წინააღმდეგობის გაწევას აზრი არ ჰქონდა და კელაქ დასავლეთ საქართველოში გადავიდა.

1618 წელს ოსმალეთმა შეგევა დაიწყო ირანის წინააღმდეგ. ხალილ-ფაშას ლაშქრის მეწინავე რაზმში იმყოფებოდა თეიმურაზი თავისი ამალით. კახეთის მეფეს იმედი ჰქონდა რომ გამარჯვებული სულთანი მას კახეთს დაუბრუნებდა. მაგრამ ოსმალთა ლაშქრობა წარუმაგებელი აღმოჩნდა. თეიმურაზი მაინც არ ურიგდებოდა ბედს. მან რამდენიმეჯერ გააგზავნა ელჩობა რუსეთში (1618, 1624 წწ.) დახმარების სათხოვნელად. თუმცა შორეული ჩრდილოეთიდან რეალური დახმარების გაწევას არ ჩქარობდნენ.

1625 წლის 25 მარტის, მარტყოფის აჯანყების მერე გიორგი სააკაძემ ელჩები გაუგზავნა გონიოს ციხეში მყოფ თეიმურაზს და ის გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფედ მოიწვია. იმავე წლის 1 ივლისს, მარაბდის ბრძოლაში სწორედ თეიმურაზი სარდლობდა ქართველთა ლაშქარს. ყიზილბაშებმა ვერ გაუძლეს შეგევას და აირივნენ, მათი ნაწილი უკუიქცა. ცოტაც და ქართველები კიდევ ერთ გამარჯვებას მოიპოვებდნენ, მაგრამ ამ დროს ირანელებს დამხმარე ძალა მოუვიდათ აზერბაიჯანის ბეგლარ-ბეგის შა-

პბენდე-ხანის მეთაურობით. მარაბდის ველზე 9000 ქართველი დაეცა. არც გამარჯვებულ ყიზილბაშებსა ადგათ კარგი ღლე, მათ 14000 კაცი დაკარგეს.

შაჰ აბასი მიხვდა, რომ ძალით ეერაფერს გააწყობდა და გადაწყვიტა ციხე შიგნიდან გაეტეხა. მალე უთანხმოება ჩამოვარდა მეფესა და გიორგი სააკაძეს შორის. არაეინ აღმოჩნდა, ეინც მათ შეარიგებდა და 1626 წლის შემოდგომაზე, ბაზალეთის ტბასთ. Ⴖ ქართველები ერთმანეთის შეებრძოლენ. თეიმურაზმა გაიმარჯჲა. ამაში მას დიდი დახმარება გაუწია ზურაბ არაგვის ერისთავმა.

1626-1629 წლებში ეეროპაში იმყოფებოდა თეიმურაზის ელჩი ნიკიფორე ირბახი (ჩოლოყაშვილი). ის შეხვდა ესპანეთის მეფე ფილიპე IV-ს, რომის პაპ ურბან VIII-ს. მაგრამ რეალური დახმარება არც დასაელეთიდან ჩანდა. ნიკიფორეს ინიციატივით 1629 წელს იგალიაში დაისტამბა პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი – ქართულ-იგალიური ლექსიკონი.

შაჰ აბასის გარდაცელების მერე (1629 წ.) თეიმურაზმა დაიწყო საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცება. მან ჯერ ზურაბ ერისთავს მოაკელეეინა სიმონ-ხანი, ხოლო შემდეგ არც თავად არაგვის ერისთავი დაინდო. 1632 წელს თეიმურაზ I-მა, დაუდ-ხან უნდილაძესთან ერთად განჯა-ყარაბალი მოარბია. ეს ირანის წინააღმდეგ ფაქტიურად ომის დაწყებას ნიშნავდა და ასევე აღიქვა ეს შაჰ-სეფიმ. მისი ბრძანებით ქართლის ვალად როსტომ-ხანი დაინიშნა, კახეთი კი სელიმ ხანს მისცა.

1633 წელს როსტომი ქართლში მოვიდა. თეიმურაზმა წინააღმდეგობის გაწევა ეერ მოახერხა და იმერეთში შეაფარა თავი, თავის სიძე ალექსანდრე III-თან.

1634 წელს, ბაალ არაგვის ერისთავის დახმარებით, თეიმურაზმა ქართლის დაბრუნება სცადა, მაგრამ უშედეგოდ. სამაგიეროდ მან მოახერხა სელიმ-ხანის განდევნა და კახეთში გამეფება.

1635 წელს თეიმურაზმა მორიგი ელჩობა გაგზავნა რუსეთში.

1639 წელს კახეთის მეფემ „ფიცის წიგნი“ განაახლა და რუსეთის ერთგულებაზე დაიფიცა. მიუხედავად ამისა რუსეთიდან დახმარება მაინც არ ჩანდა.

1642 წელს როსტომ-ხანის წინააღმდეგ დიდი შეთქმულება მოეწყო. მასში მონაწილეობდნენ: ბაალ არაგვის ერისთავი, ნოდარ ციციშვილი, იოთამ ამილახორი, კათოლიკოსი ევდემონ დიასამიძე და სხვები. შეთქმულება გაცემული იქნა და ჯარით მეგებს მოსული კახთა ბატონი იძულებული გახდა უკან გაბრუნებულიყო.

1648 წელს „გურჯინსტანის ვალმა“ ქართლისა და ყიზილბაშთა გაერთიანებული ჯარით კახეთს ილაშქრა. მაღაროსთან ბრძოლაში კახელები დამარცხდნენ, დაიღუპა თეიმურაზის ვაჟი დავითი. კახეთის მეფე ყველამ მიაგოვა და როსტომს თითქოს არ უნდა გასჭირვებოდა მოწინააღმდეგის დაპატიმრება. მაგრამ მან „სულგრძელობა“ გამოიჩინა და საშუალება მისცა თეიმურაზს იმერეთში გადასულიყო. სანამ თეიმურაზი თავისუფალი იყო და სანამ შაჰი ყოველთვის მისი აჯანყების მოლოდინში უნდა ყოფილიყო, ირანის სამეფო კარი შედარებით თავისუფალი მოქმედების საშუალებას აძლევდა როსტომს. როგორც კი თეიმურაზი ყიზილბაშებს ჩაუეარდებოდა ხელში, შაჰი მაშინვე შეზღუდავდა როსტომის უფლებებს. სწორედ ამ მიზეზით არ შეიპყრო როსტომ-ხანმა თეიმურაზი.

იმერეთში გახიზნული კახეთის მეფე ბრძოლას არ წყვეტდა და მოკავშირეებს ეძებდა. 1653 წელს მან რუსეთში გაგზავნა თავისი ერთადერთი ცოცხლად დარჩენილი მემკვიდრე, შვილიშვილი, ერეკლე. 1658 წელს მეფე თავად გაემგზავრა ჩრდილოეთში. სამწუხაროდ, კელაზ უშედეგო იყო მისი ცდები, მიეღო დახმარება.

1661 წელს იმერეთში დაბრუნებული თეიმურაზი ბერად აღიკვეცა და სკანდეს ციხეში განმარტოვდა, როდესაც ვახტანგ V-მ იმერეთში ილაშქრა, მას ხელში ჩაუეარდა თეიმურაზი. მთელი ცხოვრება ყიზილბაშების წინააღმდეგ მებრძოლი მეფე, ბოლოს ირანში აღმოჩნდა. მაჰმადიანობის მიღებაზე უარის მერე, მხცოვანი მეფე ასტარაბადის ციხეში გამოკეცეს. 1663 წელს, 74 წლის მეფე გარდაიცვალა. ქართველებმა მისი ნეშტი ჩამოასვენეს და ალავერდის ტაძარში დაკრძალეს.

თეიმურაზ I-მა დიდი პოეტური მემკვიდრეობა დატოვა. მის კალამს ეკუთვნის პოემები – „წამება ქეთევან დედოფლისა“, „გაბაასება გაბაფხულისა და შემოდგომის“, „გაბაასება ბაგისა და ღვინისა“, „მაჯამა“, „თამარის სიძე დავით გარეჯას“, „გრემის სასახლე“ და სხვა.

სპარსულიდან გადმოაქართულა: „ვარდბულბულიანი“, „ლეილმაჯნუნიანი“, „იოსებ ზილიხანიანი“ და სხვა.

ლიტ: გ. ჯამბურია, საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. 30–90-იან წლებში, სინ. გ. IV.თბ., 1973

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გ. IV, თბ., 1967.

ნ. ნაკაშიძე, წიწამურიდან ბახტრიონამდე, თბ., 1977

ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

არჩილ II

კახეთის მეფე 1664-1675 წლებში; იმერეთის მეფე 1661-63, 1678-79, 1690-91, 1695-96 წ.წ. ეახტანგ V-ისა და დედოფალ როდამ ბარათაშვილის ძე. დაიბადა 1647 წელს.

ქართლის ბაგრატიონთა ერთადერთი წარმომადგენელი კახეთის ტახტზე, რომელიც დაიკავა 1664 წელს, მას შემდეგ რაც გამაჰმადიანდა და იწოდა შაჰ-ნაზარ-ხანად. (მანამდე 1661-63 წ.წ. იყო იმერეთის მეფე). არჩილი თითქმის ყველაფერში თავის მამას ემორჩილებოდა, თუმცა კახეთი ამ დროს კვლავ დამოუკიდებელი სამეფოა. მისი მეფობის დროს ქვეყანა ეკონომიურად მოღონიერდა. განახლდა ეკლესიები, აიგო მრავალი საერო დანიშნულების შენობა-ნაგებობა. ნაწილობრივ მოხერხდა ლეკთა თარეშის შეჩერება.

კახელი თავადები არჩილს მაინც „უკანონო“ მეფედ მიიჩნევდნენ და თვალი თეიმურაზ I-ის შვილიშვილისაკენ, ერეკლე ბატონიშვილისკენ ეჭირათ. 1674 წელს ერეკლე რუსეთიდან კახეთში დაბრუნდა. არჩილმა პატივით მიიღო ცოლის ძმა. მალე ერეკლე ირანში გაემგზავრა. არჩილი დარწმუნებული იყო, რომ შაჰი კახეთის მეფობას ერეკლეს დაუმტკიცებდა. ამის გამო მან 1675 წელს, მამის უკითხავად, მიაგოვა კახეთი და იმერეთში გადავიდა. არჩილმა ამის შემდეგაც რამდენჯერმე სცადა იმერეთის ტახტის დაკავება (1678-79, 1690-91, 1695-96, 1698), მაგრამ ვერც ერთხელ ვერ შესძლო მისი მტკიცედ დაუფლება.

1682-88 წლებში არჩილი რუსეთში იმყოფებოდა და ცდილობდა რეალური დახმარების მიღებას, მაგრამ არაფერი არ გამოუვიდა.

1699 წელს არჩილი საბოლოოდ წავიდა რუსეთში და დასახლდა მოსკოვის მახლობლად სოფელ ესესეიანსკოეში. 1700 წელს პეტრე I-მა არჩილს მამულები უბოძა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ქართველთა სათეისგომოს რუსეთში. 1705 წელს არჩილის მიერ დაარსებულ ქართულ სტამბაში დაიბეჭდა „დავითნი“, გარდაიცვალა არჩილი 1713 წლის 16 აპრილს მოსკოვში. დაკრძალულია დონის მონასტერში.

არჩილ II-მ დიდი პოეტური მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. მისი უმთავრესი ნაწარმოებია „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“. მის კალამს ეკუთვნის სხვა ნაწარმოებებიც: „გაბაასება კაცისა და სოფლისა“, „საქართველოს მნეობანი“, „ლექსნი ასეულნი“, „ლექსნი“, „ასდაათნი“, „კაცს უთხარ“, „იამბიკო ლექსები“, „სამიჯნურონი“. მანვე თარგმნა რამდენიმე ნაწარმოები რუსულიდან, გალექსა „ვისრამიანის“ ნაწილი.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ასათიანი, კახეთი არჩილ II მეფობის დროს, თბ., 1984

გ. ჯამბურია, საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII ს-ის 30–90-იან წლებში, სინ. გ. IV, თბ., 1973

კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1963

დავით II (იმამ-ყული ხანი)

კახეთის მეფე 1709-1722 წლებში, ერეკლე I-სა და დედოფალ ანა ჩოლაყაშვილი ძე.

1703 წლიდან, როცა მისი მამა კახეთის მეფედ დანიშნეს მაგრამ ირანშივე დატოვეს ყულარაღასად, სამეფოს გამგებელია (ჯანიშინი).

1706 წელს ილაშქრა ჭარ-ბელაქანში, მაგრამ მარცხი იწვნია.

ლეკების შემოსევების გაძლიერების გამო იძულებული გახდა, რეზიდენცია ყარაღაჯიდან თელავში გადმოეყვანა (ზაფხულობით მაღაროში იმყოფებოდა).

1709 წელს ერეკლე I გარდაიცვალა და დავითი ირანში დაიბარეს მეფობის მისაღებად. იმამ-ყული ხანი 1715 წლამდე დარჩა ირანში. მისი არყოფნის დროს კახეთს განაგებდა ერეკლე I-ის

უმცროსი ვაჟი თეიმურაზ ბატონიშვილი. ირანიდან დაბრუნებულმა დავითმა, ქართლის მმართველ იესესთან ერთად, კიდეც ერთხელ ილაშქრა ლეკთა წინააღმდეგ და კელაჲ დამარცხდა. იმამ-ყული ხანის მეფობის პერიოდში დაიწყო ლეკთა მასიური ჩამოსახლება კახეთში, რასაც ზედ დაერთო ადგილობრივი გლეხების გადასელა მათ მხარეზე, ანუ „გალეკება“. (ამ გზით ცდილობდნენ გლეხები ბატონყმური უფლისაგან თავის დაღწევას).

1719 წლის დეკემბერში დავით II შეხვდა ვახტანგ VI-ს საფურცელში. მეფეებმა მოილაპარაკეს, რომ ერთობლივად ელაშქრათ დაღესტნელთა წინააღმდეგ.

1720 წლის გაზაფხულზე ვახტანგ VI-მ კახეთში გააგზავნა ქართლის მოწინავე სადროშოს (საბარათიანოს) ლაშქარი. მიუხედავად მიღებული დახმარებისა კახეთის მეფემ მაინც ვერ გაბედა ლაშქრობის დაწყება და ქართლის ჯარი სამთვიანი ლოდინის მერე უკან გამობრუნდა.

1722 წელს იმამ-ყული ხანი გარდაიცვალა. დაკრძალულია ირანის ქალაქ ყუმში.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ლ. გუხაშვილი, პოლიტიკური ვითარება XVIII ს-ის პირველ ოცეულში, სინ, ტ. IV, თბ., 1973

კონსტანტინე II (მაჰმად-ყული ხანი)

კახეთის მეფე 1722-1732 წლებში. ერეკლე I-ის შვილი, ნაშობი მხევლისაგან. 1722 წელს იმამ-ყული ხანის გარდაცვალების მერე გახდა კახეთის მეფე.

1723 წელს ირანის შაჰმა თამაშმა, ვახტანგ VI-ის გადაყენების მერე, ქართლის ტახტიც უბოძა მაჰმად-ყული ხანს. 4 მაისს კონსტანტინემ ლეკთა დაქირავებული ჯარით აიღო თბილისი, მაგრამ სულ რაღაც ერთი თვის მერე ქალაქი ოსმალებმა აიღეს. მათ ქართლის მმართველად ბაქარ ვახტანგის ძე დანიშნეს, კონსტანტინე კი შეიპყრეს. კახეთის მეფემ გაქცევა მოახერხა და სათავეში ჩაუდგა ოსმალთა დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლას.

1724 წლის სექტემბერში აგენტთან გაიმართა სისხლისმღვრელი ბრძოლა ქართველებსა და ოსმალებს შორის. კონ-

სტანგინეს მომხრეებმა მარცხი იწვნის. ერთი წლის მერე 1725 წელს კონსტანტინე კელაე შეებრძოლა ოსმალებს და კელაე დამარცხდა. კახეთის მეფემ თავი უშავს შეაფარა. იმავე წელს კახელებმა ლეკები განდევნეს და გახიზნული მეფე თელავში დაბრუნდა. მართალია ოსმალებმა კახეთის დაპყრობა ეერ მოახერხეს, მაგრამ არც კონსტანტინეს მდგომარეობა იყო სახარბიელო. მალე კონსტანტინე ისლამის სუნიტური მრწამსის მიმდევარი გახდა (მანამდე შიიტი იყო) და ოსმალებს დაეზავა.

1730 წელს ოსმალებმა და კახელებმა ჭარელები დაამარცხეს. ორივე მხარე ხედებოდა, რომ ზავი დროებითი იყო და ბრძოლისათვის ემზადებოდნენ. 1731 წელს კონსტანტინემ ხევისა და ხეესურეთის დაჭერა სცადა, მაგრამ უშედეგოდ.

1732 წელს იუსუფ ფაშამ კახეთის მეფე მოსალაპარაკებლად მიიწვია და ღალატით მოკლა.

ლიტ: ეახუშვი, მითითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973.

დ. მეგრელიძე, ბრძოლა ოსმალთა დამპყრობლების წინააღმდეგ. სინ., ტ. VI, თბ., 1973

ერეკლე II

კახეთის მეფე 1744-1762 წლებში; ქართლ-კახეთის მეფე 1762-1798 წლებში. თეიმურაზ II-ისა და თამარ დედოფლის (ვახტანგ VI ასული) შვილი. დაიბადა 1720 წლის 7 ნოემბრს.

პირველი საბრძოლო ნათლობა 15 წლის ასაკში მიიღო, როდესაც ლეკთა მარბიელი რაზმების წინააღმდეგ ბრძოლაში უსარდლა ჯარს. 1737-1739 წლებში იმყოფებოდა ნადირ შაჰთან და მონაწილეობა მიიღო ინდოეთზე ლაშქრობაში.

1744 წლიდან კახეთის მეფეა ქრისტიანული სარწმუნოებით. 1747 წელს თეიმურაზ II ირანში წვიდა. წასვლის წინ მან ქართლი ერეკლესა და აბდულა-ბეგს (იესეს ძეს) ჩააბარა. აბდულა-ბეგმა ერეკლეს ბრძოლა დაუწყო. კახთ ბაგონმა მოახერხა მოწინააღმდეგის დამარცხება. 1748 წელს ერეკლემ თბილისი აიღო და იქ ქართველი მეციხოვნეები ჩააყენა. 1749 წელს თეიმურაზი ქართლში დაბრუნდა. მართალია, ქართლი და კახეთი დამოუ-

კიდებული სამეფოები იყო, მაგრამ მამა-შვილი შეთანხმებულ პოლიტიკას აგარებდნენ და ფაქტიურად აღმოსავლეთ საქართველო ერთიანი იყო. იმავე წლის შემოდგომაზე, თეიმურაზსა და ერეკლეს თარაქამების წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარება სთხოვა ერეენის ხანმა. ქართველებმა გაიმარჯვეს ბრძოლაში და ერეენის სახანო ქართლ-კახეთის მფარველობაში შევიდა. მალე ანალოგიური ნაბიჯი გადადგა ნახიჩევანის სახანომაც.

1750 წელს თეიმურაზმა და ერეკლემ დაამარცხეს ყარაბაღის მმართველი ფანა-ხანი. 1751 წელს ქართლისა და კახეთის გაერთიანებული ჯარი ჭარის დასამორჩილებლად დაიძრა. 15 თებერვალს მდ. აგირჩაის ნაპირზე ქართველები დამარცხდნენ, გამარჯვება შაქის ხანს აჯი-ჩელებს დარჩა. იმავე წლის ივლისში, ყირბულახთან, ერეკლემ 3000 კაციანი ლაშქრით დაამარცხა აზაგ-ხანის 18000 ჯარი. აზაგ-ხანი, რომელიც ირანის შაჰობასაც კი უმიზნებდა, იძულებული გახდა ზავი დაედო ერეკლესთან.

1752 წელს, განჯასთან ბრძოლაში ქართველები კვლავ დამარცხდნენ. ამ მარცხმა თეიმურაზისა და ერეკლეს ავტორიტეტი შეარყია. ამიერკავკასიაში მათი პირველობა საეჭვო გახდა. საჭირო იყო სასწრაფო გადამწყვეტი ღონისძიებების გატარება. სამთეიანი მზადების შემდეგ 1752 წლის 1 სექტემბერს თულქითაფასთან ბრძოლაში ერეკლემ სასტიკი მარცხი აგემა აჯი-ჩალაბს, მისი ლაშქარი მთლიანად განადგურებული იქნა. ერეკლემ და თეიმურაზმა კვლავ აღადგინეს თავისი გავლენა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაზე.

მალე ქართლისა და კახეთის სამეფოებს ახალი საფრთხე დაემუქრათ. გააქტიურდნენ ლეკები, რომლებიც უფრო და უფრო აძლიერებდნენ თავის მარიბელ ლაშქრობებს. 1754 წელს ხუნძახის ბატონი, ნურსალ-ბეგი დიდი ჯარით შემოიჭრა ქართლში. მჭადიჯვართან ბრძოლაში ერეკლემ დაამარცხა მოწინააღმდეგე. 1755 წელს ნურსალ-ბეგმა კახეთიდან სცადა შემოჭრა და ყვარლის ციხეს შემოარტყა ალყა. ერეკლე ამჯერადაც გამარჯვებული გამოვიდა ბრძოლიდან.

1756-1757 წწ. ლეკებმა რამდენჯერმე ილაშქრეს ქართლ-კახეთში, მაგრამ ყოველთვის დამარცხებულები ბრუნდებოდნენ უკან.

1758 წელს, თეიმურაზ II-მ, ერეკლე II-მ და სოლომონ I-მა ხელშეკრულება დადეს ურთიერთდახმარების შესახებ.

1759 წელს ლეკთა 8000-იანი ჯარი, კოხტა ბელადისა და ჩონჩოლ-მუსას მეთაურობით, გადმოვიდა საქართველოში ს. აგოყთან და დევანის ციხესთან ერეკლემ მარცხი აგემა მგერს. ამ ბრძოლაში ქართლისა და კახეთის მეფეებს, სოლომონ I ეხმარებოდა.

1762 წელს პეგერბურგში გარდაიცვალა თეიმურაზ II. ქართლის სამეფო მემკვიდრეობით ერეკლე II-ს ეკუთვნოდა და მანაც ორივე სამეფო გააერთიანა. ამ დროიდან მოყოლებული ერეკლე გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფეა. ქართლის თავადების ნაწილი ერეკლეს წინააღმდეგი იყო და მათ შეთქმულების მოწყობა განიზრახეს. ქართლის მეფედ, მათ ვახტანგ VI-ს უკანონო შვილი პააგა უნდოდათ. 1765 წელს ერეკლემ შეიგყო შეთქმულების შესახებ და მოწინააღმდეგეები სასტიკად დასაჯა. იმავე წელს ერეკლე II-მ გამოსცა ბრძანება, რომლითაც – გყევობიდან თავისით თავდახსნილი გლეხი თავისუფალი ხდებოდა და ბატონს მასზე ხელი აღარ მიუწევდებოდა.

1768 წელს დაიწყო რუსეთ-თურქეთის მორიგი ომი. ერეკლე II-მ (ისევე, როგორც სოლომონმა) გადაწყვიტა ჩაბმულიყო ომში, რუსეთის მხარეზე თუკი ეს უკანასკნელი დამხმარე ჯარს გამოაგზავნიდა საქართველოში. 1770 წლის აპრილში ერეკლე (7000 კაცით) და გოგლებენი (1200 კაცით) ახალციხისკენ დაიძრნენ. მაგრამ 19 აპრილს, აწყურის ციხესთან, გოგლებენმა მიაგოვა ერეკლე და უკან დაბრუნდა ქართლში. ერეკლეს მარგოს მოუწია მგრის წინააღმდეგ ბრძოლა. 20 აპრილს ქართველებმა ასპინძასთან სასტიკად დაამარცხეს თურქეთის ჯარი. გოგლებენის ღალატის გამო ერეკლე იძულებული იყო უკან დაბრუნებულიყო და შეეწყვიტა წარმატებით დაწყებული ლაშქრობა.

1771 წელს ერეკლემ ხერეთისის ციხე აიღო.

1772 წელს ერეკლე II-მ ელჩობა გაგზავნა რუსეთში, ანგონ I კათოლიკოსისა და თავისი ვაჟის – ლევანის მეთაურობით. (ელჩები 1772 წელს დაბრუნდნენ საქართველოში).

1773 წელს ერეკლე II-მ და სოლომონ I-მა აღადგინეს ურთიერთშორის დადებული ხელშეკრულება.

1774 წელს ერეკლემ გამოსცა ბრძანება, „მორიგე ჯარის“ დაწესების შესახებ. ამან საშუალება მისცა მეფეს, ყოველთვის მზად ჰყოლოდა 5000 მოლაშქრე.

1778 წელს, ქართლ-კახეთის მეფემ განჯის მმართველი – ფათ ალი-ხანი დაამარცხა სასტიკად.

1779-1780 წლებში, ერეკლეს რამდენიმეჯერ მოუწია ლაშქრობა ერეენის სახანოს დასამორჩილებლად.

1782 წლის 21 დეკემბერს ერეკლე II-მ ოფიციალური თხოვნით მიმართა რუსეთის საიმპერატორო კარს, ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღების შესახებ.

1783 წლის 24 იელისს გეორგიევსკში ხელი მოეწერა გრაქტაგს, რუსეთსა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის. 2 ნოემბერს თბილისში რუსეთის ორი ბაგალიონი შემოვიდა.

1784 წელს ქართველთა და რუსთა გაერთიანებულმა ჯარმა ჭარს შეუგია და ლეკები დაამარცხა.

1785 წლის სექტემბერში, ავარიის მმართველმა ომარ-ხანმა 20000 ჯარით ქართლ-კახეთი დალაშქრა. ერეკლემ ვერ შესძლო სათანადო წინააღმდეგობა გაეწია მგრისათვის და იძულებული გახდა, ომარ-ხანისათვის ფული გადაეხადა, რათა ამ გზით დაეხსნა თავი მისი შემოსევებისაგან.

1786 წელს ერეკლემ სამშვიდობო ხელშეკრულება დადო ახალციხის ფაშა სულეიმანთან. იმავე წელს 18 დეკემბერს საგარეჯოში გაიმართა დიდებულთა თათბირი, რომელზეც განხილული იყო საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვის საკითხი. 1789 წლის იანვარში ერეკლე შეხვდა ფათ ალი-ხანს, მათ გაინაწილეს გავლენის სფეროები და გადაწყვიტეს შეთანხმებულად ემოქმედათ ერთობლივი მგრის – ალა-მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ.

1789 წელსვე ერეკლეს ესტუმრნენ იმერეთის სამეფოს წარმომადგენლები: დოსითეოს ქუთათელი, ექვთიმე გაენათელი, ბურაბ წერეთელი, სეხნია წულუკიძე და სხვები. ისინი სთხოვდნენ მეფეს იმერეთის შეერთებას ქართლ-კახეთის სამეფოსთან. მეფემ დარბაზი მოიწვია ამ უმნიშვნელოვანესი საკითხის გადასაწყვეტად. რამდენიმე დღე მიმდინარეობდა კამათი მომხრეებსა (გიორგი ბაგონიშვილი, დავით ორბელიანი, ჭაბუა ორბელიანი, ანგონ კათოლიკოსი) და მოწინააღმდეგეებს (იოანე მუხრანბაგონი) შორის. საბოლოოდ მეფემ განაცხადა, რომ ის ვერ შე-

მოიერთებდა იმერეთის სამეფოს და ვერ წაართმევდა ტახტს თავის შვილიშვილს დავით არჩილის ძეს (მომავალი სოლომონ II იყო ერეკლეს ასულის ელენეს შვილი). ამ საკითხის გადაწყვეტაში მთავარი მაინც ის იყო, რომ იმერეთი თურქეთის გავლენის სფეროს წარმოადგენდა და მისი შემოერთებით ერეკლე მეკეთრად გაიუარესებდა ურთიერთობას პორტასთან. (ეს ამ დროს რუსეთის, რომლის მფარველობაშიც უკვე იყო ქართლ-კახეთი, ინტერესებშიც არ შედიოდა).

1790 წელს დაიდო „ტრაქტატი ივერიელთა მეფეთა და მთავართაგან დამტკიცებული, საზოგადოსათვის შეერთებისა ქართლისა, კახეთისა, იმერთა, ოდიშისა და გურიისა“.

1791 წელს ერეკლე II-მ შეცვალა ტახტის მემკვიდრეობის წესი. მამიდან უფროს ძემე გადასვლის ნაცვლად, მან ბრძანა ტახტის ძმიდან ძმაზე გადასვლა.

1792 წელს ერეკლე მეფემ, თავისი ბრძანებით, შვილებს დაუნაწილა სამეფო ქონება და გამოუყო საუფლისწულოები.

1795 წლის ივნისში ქართველთა ჯარმა (ალექსანდრე ბაგონიშვილის სარდლობით) დაამარცხა ერენისა და შუმის სახანოების დასამორჩილებლად გაგზავნილი ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქარი. სექტემბრის დასაწყისში ალა-მაჰმად-ხანი თბილისისაკენ დაიძრა. 10 სექტემბერს სოღანლულთან ბრძოლაში ირანელები დამარცხდნენ. მაგრამ მეორე დღეს, 11 სექტემბერს, გადამწყვეტ ბრძოლაში 5000 ქართველმა ვერ შესძლო 35000-იანი მტრის არმიის დამარცხება. 75 წლის მეფე ბრძოლის ეელიდან შვილიშვილმა, იოანე გიორგის ძემ, ძალით გაიყვანა. მარცხმა მძიმედ იმოქმედა, როგორც პირადად მეფეზე, ასევე მის სამეფოზეც.

1798 წლის 11 იანვარს ერეკლე II თელავში გარდაიცვალა. მსცოვანი მეფე სვეტიცხოველში დაკრძალეს.

ლიტ.: მ. ღუმბაძე, ქართლ-კახეთის სამეფოს პოლიტიკური ვითარება XVIII ს-ის 70–80-იან წლების მიჯნაზე, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

6. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გ. VI, თბ., 1973
პლატონ იოსელიანი, მეფობა გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1976

ქართლ-კახეთის მეფე 1798-1800 წლებში. ერეკლე II-სა და ანა დედოფლის ძე. დაიბადა 1746 წლის 10 ნოემბერს.

60-იანი წლებიდან მონაწილეობას იღებს სახელმწიფო საქმეებში. მხარი არ დაუჭირა პაატა ბატონიშვილის მოხრეთა სასტიკ დასჯას. მონაწილეობდა 1770 წელს ახალციხეზე მოწყობილ ლაშქრობაში, რომლის დროსაც ცხარე კამათი მოუვიდა გოგლებენტან (როცა ამ უკანასკნელმა გადაწყვიტა ბრძოლის ველის მიგოვება). კრწანისის ბრძოლის დროს იმყოფებოდა კახეთში. ჯერ კიდევ გამეფებამდე ცუდი ურთიერთობა ჰქონდა დედინაცვალ დარეჯანთან და სხვა ბატონიშვილებთან.

1798 წელს, ტახტზე ასვლისას, გიორგი XII (პ. იოსელიანი მას შეცდომით უწოდებს გიორგი მეცამეტეს) უკვე მძიმე ავადმყოფი იყო. გამეფების შემდეგ სცადა ბატონიშვილების დამორჩილება, მაგრამ უშედეგოდ. ცდილობდა მორიგე ჯარის აღდგენას, სომხებში მართლმადიდებლობის დანერგვას. დაიწყო სტამბის აღდგენა.

1799 წ. 26 ნოემბერს, თბილისში შემოვიდა რუსეთის ჯარის ერთი პოლკი გენერალ ლაზარევის მეთაურობით.

1800 წ. ნოემბერში ქართველთა და რუსთა გაერთიანებულმა ჯარმა სასტიკად დაამარცხა აფარიის მმართველი ომარ-ხანი.

გიორგი XII-ს მუდმივი შიში ჰქონდა, რომ მას თუ არა, მის შვილებს მოწინააღმდეგე ბატონიშვილები ტახტს წაართმევდნენ, ამის გამო დათანხმდა მეფის უფლებების უფრო მეტად შეზღუდვაზე, ვიდრე ეს გათვალისწინებული იყო გრაქტაგით (რუსეთს მიეცა საშინაო საქმეებში ჩარევის უფლება), ოღონდ მეფობა დარჩენოდა მის შთამომავლობას. იმპერატორმა პავლე I-მა (1796-1801) მეფე გიორგი XII-ის თხოვნით მისი უფროსი ვაჟი დავითი ტახტის მემკვიდრედ დაამტკიცა. რუსეთს სურდა, რომ გიორგის თავად გაეუქმებინა სამეფო და ამ მიზნით დელეგაციაც კი გამოგზავნა. მაგრამ გიორგი XII მათ ჩამოსვლამდე, 1800 წლის 28 დეკემბერს გარდაიცვალა. დაკრძალულია სვეტიცხოველში.

მისი ძე დავითი, რომელიც 1801 წლის თებერვალ-მაისში სამეფოს გამგებელი იყო, მეფედ დამტკიცებას ელოდა, მაგრამ რუსეთის მთავრობას თავისი მოხელეებისადმი საიღუმლო

ბრძანება ჰქონდა გაცემული, არ დაემვათ დავითის გამეფება. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ (1801 წლის 12 სექტემბერს) დავითი, ოჯახის წევრებთან ერთად რუსეთში გადაასახელეს. 1819 წელს ის პეტერბურგში გარდაიცვალა.

ლიტ.: პლატონ იოსელიანი, მეფობა გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1976

მამია ღუმბაძე, ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გაუქმება და რუსეთთან შეერთება, სინ, ტ. IV, თბ., 1973.

იმერეთის მეფეები

ბაგრატ II (ქართლში – ბაგრატ VI)

იმერეთის მეფე 1463-1466 წლებში, ქართლ-იმერეთის მეფე 1466-1478 წლებში (დათარილება: ბერი ეგნატაშვილი – 1455-1478, ვახუშტი – 1462-1478, თ. ჟორდანია – 1455-1478, ს. კაკაბაძე – 1455-1478).

ოსმალთაგან 1453 წელს კონსტანტინეპოლის და 1461 წელს გრაპეზუნდის საკეისროს აღებამ საქართველო მეტად მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენა – იგი მთლიანად მაჰმადიანურ გარემოცვაში აღმოჩნდა. ეგყობა, ოსმალთა გაძლიერების საშიშროება საქართველოს მეფე-მთავრებისათვის სრულიად ნათელი იყო. ეს თუნდაც იქიდან ჩანს, რომ ისინი 1459 წლისათვის დიდ ანგიოს-მალურ კოალიციაში ერთიანდებიან და თავიანთ სამოქმედო გეგმასაც წარადგენენ. ქართველთა გაერთიანების წეერად სხვებთან ერთად ბაგრატიც არის მოხსენიებული. კოალიცია, რომელიც ოსმალთა სრულ განადგურებას ისახავდა მიზნად, დასაუღელეთ ევროპის პოლიტიკოსთა მერყევი პოზიციის გამო დაიშალა. ეს თითქოს ნიშანი იყო მეფე-მთავრებს შორის ბრძოლის განახლებისა.

ქართლისა და სამცხის გამწვავებული ურთიერთობა გამოიყენა სამოქალაქოს (ქუთაისის ოლქი) ერისთავმა ბაგრატმა და 1462 წელს ქართლის მეფე გიორგი VIII-ს (1446-1466) აუჯანყდა. მათ შორის ბრძოლები ადრეც მიმდინარეობდა და გამარჯვება ხან ერთ მხარეს რჩებოდა, ხან მეორეს, ამიგომ ზოგიერთი ცნობით ბაგრატი ამ ამბებამდეც „მეფედ“ იწოდებოდა. სამცხის ათაბაგმა ყვარყვარემ ბაგრატ II-ს ქართლის მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში დადიან-გურიელის დახმარება შესთავაზა, სანაცვლოდ კი მათთვის გარკვეულ პრივილეგიებს მოითხოვდა. ბრძოლა 1463 წელს ჩიხორთან მოხდა. ბაგრატმა გაიმარჯვა და ქუთაისში მეფედ აკურთხეს.

ჩიხორის მერე ქართლის მეფემ სამცხეზე ილაშქრა. ყვარყვარე ათაბაგმა მას შებრძოლება ვერ გაუბედა და იმერეთში ბა-

გრაგს შეეკედლა. სპარსთა ხელახალი შემოსევის გამო გიორგი VIII ქართლში დაბრუნდა და 1463 წ. სპარსელებთან ბრძოლაში დამარცხდა; ამის შემდეგ ყვარყვარემ ბაგრაგის დახმარებით სამცხე დაიბრუნა. გიორგი VIII არ თმობდა თავის უფლებებს სამცხესა და იმერეთზე და 1465 წ. კელაე გაილაშქრა სამცხეზე, მაგრამ ფარავანთან ყვარყვარეს ჩაუეარდა გყვედ. ამით ისარგებლა ბაგრაგმა, რომელსაც მხარი დაუჭირა ქართლის რამდენიმე ფეოდალმა, მათ შორის – დავით ბაგონიშვილმა, კონსტანტინე ბატონიშვილი კი უმწეობის გამო იძულებული გახდა დამორჩილებოდა. 1466 წლის თებერვალში ბაგრაგი ქართლში გადავიდა და თავი ბაგრაგ VI-ის სახელით საქართველოს მეფედ გამოაცხადა.

ბაგრაგის მეფობის პერიოდში საქართველოში შესაწირის შესაკრებად ჩამოდის ანგიოქიის პაგრიარქი მიქაელი (1470-74-1484 წწ.), რომელიც ამავე დროს ანგიოქიისა და საქართველოს ეკლესიების ურთიერთობით ინტერესდება და ეჭვევემ აყენებს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიას. ამ დროს სრულიად გაუგებარ გადაწყვეტილებას იღებს ბაგრაგ მეფე: მისი ინიციატივით მიქაელი ცაიშელ-ბედიელ ეპისკოპოს იოეაკიმეს „ლიხთ-იმერისა და აფხაზეთის კათალიკობად“ აკურთხებს (1470-1474), რითაც უგულებელყოფს აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პაგრიარქის უფლებებს. მიქაელსავე შეადგენინა ბაგრაგმა „მცნება სასჯულო“; აქ გაგარებული იყო ამრი, რომ რადგან აღმოსავლეთში წმ. ნინომ იქადაგა, დასავლეთში კი ანდრია მოციქულმა, ამიგომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიები სხვადასხვა ეკლესიებიანო. ივ. ჯავახიშვილის შეფასებით, ამ ქმედებით „ქართული ეკლესიის თავისუფლება მოსპეს და გაანადგურეს“.

ოსმალთაგან დამარცხებული აყ-ყონლუს თურქმანთა სახელმწიფოს გამგებელი უზუნ-პასანი (1453-1478) რამდენიმე ლაშქრობას აწყობს საქართველოზე, რამაც ხელი შეუწყო საქართველოს დაშლას. ბაგრაგი იძულებული გახდა ეკისრა ყოველწლიური ხარკი უზუნ-პასანის სასარგებლოდ.

1477 წ. ქართლ-იმერეთის მეფეს ბრძოლა მოუხდა მისივე გამთავრებულ ვამეყ II დადიანთან (1474-1482), რომელიც დაამარცხა და ერთგულების ფიცის დადების შემდეგ დადიანად დატოვა;

შემდეგ მასთან ერთად ქართლში დაბრუნდა და ციხეების ხელში ჩაგდებას შეეცადა.

1478 წელს ქართლ-იმერეთის მეფე რაჭაში გადადის. იქ იგი დასნეულდა და მალე გარდაიცვალა, დაკრძალულია გელათის მეფეთა საძვალეში.

ლიტ.: ვახუშტი, მათითებული გამოცემა.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წგნ. II, თბ., 1965.

ს. კაკაბაძე, გენეალოგია ბაგრატ VI აფხაზთა და ქართველთა მეფისა, გჟ.

1912.

ქსე, ტ. 2

ბ. ლომინაძე, საქართველო XV ს-ის II ნახევარში, ერთიანი საქართველოს საბოლოო დაშლა სამეფოებად და სამთავროებად, სინ. გ. III, თბ., 1979.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქაეთარია, თბ., 1975.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

ალექსანდრე II

იმერეთის მეფე 1484-1510 წლებში (დათარილება: მ. რეხვიაშვილი — 1478, 1484-87; 1487-1510 წწ.). მამის — ბაგრატ II-ის გარდაცვალების შემდეგ (1478) გამეფება ვერ შეძლო მგრულად განწყობილი თავადების გამო. მათ შორის იყვნენ დადიანი, გურიელი, შარვაშიძე და სხვ. იმერეთში შექმნილი ვითარების გამოყენება სცადა ამ დროს ქართლში გამეფებულმა კონსტანტინე II-მ (1478-1505), რომელსაც საქართველოს ხელახლა გაერთიანება გადაეწყვიტა. 1479 წელს იმერეთში შემოსულ კონსტანტინეს დადიანთან ერთად იმერელ თავადთა უმრავლესობა ეახლა. ალექსანდრე წინ ვერ აღუდგა მათ და თავი ციხესიმაგრეებს შეაფარა. ქართლის მეფემ ქუთაისის ციხე აიღო და იმერეთში გაბატონდა.

ამავე დროს ქართლისა და ახალციხის დაძაბული ურთიერთობა ბრძოლით დამთავრდა. 1483 წელს არადეთთან, მდ. ფრონეს ნაპირას, ყვარყვარე ათაბაგმა დაამარცხა კონსტანტინე II. ამით ისარგებლა ალექსანდრემ, რაჭა-ლეჩხუმი შემოიმიტკიცა და 1484 წელს ქუთაისი აიღო. ამავე წელს იგი იმერეთის მეფედ ეკურთხა.

ქართლის მეფე წარუმაგებლობას არ ურიგდება და, ლიპარიგ II დადიანის (1482-1512) აქტიური მხარდაჭერით, 1487 წელს კელავე იპყრობს იმერეთს. თუმცა მალე ქართლს იაყუბ ყაენი შეესია და კონსტანტინე სასწრაფოდ გოეებს იმერეთს, ალექსანდრე II კი იბრუნებს ქუთაისს (1487-88). ამის შემდეგ მეფე ენერგიულ საშინაო და საგარეო პოლიტიკას აწარმოებდა: დაიბადა დადიან-გურიელი, აფხაზები და სვანებიც დაიმორჩილა. ახლა უკვე ალექსანდრე ცდილობს ქართული მიწების გაერთიანებას და იწყებს ბრძოლას ქართლისათვის.

1490 წელს კონსტანტინე II-მ მოიწვია დარბაზი, რომელსაც კათალიკოსი, ეპისკოპოსები და წარჩინებულნი ესწრებოდნენ. ამ ეგაპზე დარბაზმა, იმერეთის მეფე-მთავერებთან ბრძოლის თავიდან ასაცილებლად, უარყო მეფის მიერ დასმული საქართველოს გაერთიანების საკითხი, რითაც გაფორმდა საქართველოს დამლის უაქტი. 1491-1492 წლებში იმერეთისა და ქართლის მეფეები და სამცხე-საათაბაგოს მთავარი ყვარყვარე II დაზავდნენ და სამღვრები დააკანონეს.

დავით X-ის (1505-1525) ქართლში გამეფების შემდეგ ალექსანდრე II უფრო თავისუფლად მოქმედებს თავისი გეგმის განსახორციელებლად და 1509 წელს აწყობს ლაშქრობას ქართლზე. 6 აგვისტოს ალექსანდრემ აიღო ქ. გორი თავისი მიდამოებით და ჩრდილო-დასავლეთ ქართლში გაბატონდა, მაგრამ მოპოვებული წარმატების განმტკიცება ვერ შეძლო იმერეთში ოსმალთა შემოსევის გამო (1509). ეს იყო თურქთა პირველი გამოჩენა იმერეთში. ალექსანდრე თავისი სამეფოსაკენ გაემართა, მაგრამ მტერი, რომელსაც ქუთაისი და გელათის მონასტერი გადაეწვა, იმერეთიდან უკვე გასულიყო. ამის შემდეგ მეფეს დიდხანს აღარ უცოცხლია: იგი „დასნეულდა საღმობითა ძლიერითა“ (ვახუშტი) და 1510 წელს გარდაიცვალა.

ლიგ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1967.

ე. გუჩუა, საქართველოს პოლიტიკური ეთარება XV-XVI სს-ში, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ქსე, ტ. I

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სასლი, გენეალოგიური ტაბულის
შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქაყთარია, თბ., 1975.

ბაგრატ III

იმერეთის მეფე 1510-1565 წლებში (ეახუშგის დათარიღება – 1510-1548), ალექსანდრე II-ის ძე. გამეფებისას იგი თხუთმეტი წლისა იყო. იმერთა მეფე ბაგრატ III რთული ამოცანის წინაშე იდგა: მას უნდა ეზრუნა ქვეყნის სახელმწიფოებრივ მოწესრიგებაზე და თურქთა აგრესიის მოგერიებაზე.

1520 წელს ბაგრატ III-ისა და მამია I გურიელის (1512-1534) უშუალო ჩარევით ქართლის მეფე დავითსა და ლევან კახთა მეფეს შორის ზავი დაიდო. ამ ზავით დასტურდებოდა საქართველოს დაყოფა სამ თანასწორუფლებიან სამეფოდ. 1526 წელს ბაგრატის ასული თამარი ქართლის მეფე ლუარსაბს მოჰყავს ცოლად. ამ პოლიტიკური კავშირის წყალობით იმერეთის მეფემ იმავე წელს მიიღო ქართლის დასაველეთი ნაწილი – მდ. ფრონეს გადაღმა მხარე, ახლანდელი ქარელისა და ბორჯომის რაიონების ნაწილი და ხაშურის რაიონი (ალი, სურამი, ახალდაბა).

გაძლიერებული მთავრები მცირე თავადების ურჩობასაც უწყობდნენ ხელს. მათთან ბრძოლაში ბაგრატ III წერილ აზნაურებსა და საეკლესიო ფეოდალებს ეყრდნობოდა. სამინაო საქმეების მოწესრიგებისათვის ბრძოლაში იმერეთის მეფეს ბურგი გაუმაგრა საეკლესიო კრების განჩინებამ, რომელიც 23 მუხლისაგან შედგებოდა და გყვეებით ვაჭრობის წინააღმდეგ იყო მიმართული. კრებას ესწრებოდნენ აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონი, ქართლის კათალიკოსი და დასაველეთ საქართველოს ეპისკოპოსები. კრების გადაწყვეტილებით, გყვეებით მოვაჭრეებს სიკედილით დასჯა ემუქრებოდათ, მაგრამ ეს დანაშაული მთლიანად ვერ აღმოიფხვრა, რადგან ოსმალეთის მთავრობა ყოველნაირად უწყობდა ხელს ადამიანებით ვაჭრობის გაფართოებას. გარდა ამისა, კრებამ მოაწესრიგა ზოგიერთი საეკლესიო წესი, რომელიც ღრთოთ განმავლობაში დავიწყებას მისცემოდა ანდა არასწორად აღიქმებოდა. მეფემ გელათსა და ხონში დააარსა საეპისკოპოსოები (1529-1532), აღადგინა ნინოწმინდის სა-

ეპისკოპოსო კათედრა და ეპისკოპოსად მანოელი დასვა, მის დროსვე საკათალიკოსო ტახტი ბიჭვინთიდან გელათში გადაიტანეს.

იმერეთის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვარზე ჯიქები და სხვა აფხაზურ-ჩერქეზული გომები შედარებით ადრე მოექცნენ ოსმალეთის გავლენის ქვეშ. მათი სამუალებით კი თურქები აფხაზეთშიც ცდილობდნენ ფეხის მოკიდებას. ამ პერიოდში ოსმალეთმა საქართველოს ჭანეთი (ლაზისტანი) მოსწყვიტა და გურიას შეუგია. თურქებმა ბათუმში ვერ აიღეს, მაგრამ ჭოროხის შესართავთან დამკვიდრდნენ და გონიოს ციხე აჭარისა და გურიის წინააღმდეგ ბრძოლის პლაცდარმად აქციეს.

ბაგრატ III აქტიურად არის ჩართული საერთაშორისო ცხოვრებაში. ქართლის მეფე დავით X-თან (1505-1525), კახეთის მეფე ლევანთან (1518-20—1574) და თურქთა ხონთქართან ერთად იგი მონაწილეობდა ეგვიპტის სულთნის წინააღმდეგ ბრძოლასა და გოლგოთის მთის უსჯულოთაგან გამოხსნაში. ამ ლაშქრობის შემდეგ ქართველ მეფეებს იერუსალიმში, ქრისტეს საფლავის გაძარში, წირვის უფლება მოუპოვებიათ.

სანამ თურქეთის სულთნები სელიმ I (1512-1520) და სულეიმან I (1520-1566) დიდ დაპყრობით ომებს ეწეოდნენ, ბაგრატ III შეეცადა ამ ამბით ესარგებლა და სამეფო საზღვრების განმტკიცებას შეუდგა. დადიან-გურიელის ერთიანი მხარდაჭერით ლაშქრობაც მალე განხორციელდა. მგერი ჯიქეთიდან ოდიშ-აფხაზეთსა და გურიის სანაპიროებს ესხმოდა თავს და ამ სამთავროების ტერიტორიებს აოხრებდა, ამიგომ ბაგრატ III-ის თაოსნობით 1533 წ. გურიის მთავარმა მამია I-მა გურიელმა და სამეგრელოს მთავარმა მამია III დადიანმა (1512-1533) ჯიქეთზე ილაშქრეს. მთავრებმა ომი წარმატებით დაიწყეს, მაგრამ დადიანთან უთანხმოების გამო მისმა რაზმმა მიატოვა ბრძოლის ეელი და მეორე დღეს, სასტიკი ბრძოლის შემდეგ, მოკაემირეები დამარცხდნენ. დადიანი ბრძოლაში მოკლეს, გურიელი კი დაატყვევეს (შემდგომში იგი კათალიკოსმა გამოისყიდა). ამ მარცხის შემდეგ ბაგრატი გააქტიურდა, და რადგან თურქთა შემოგევის საფრთხე სამცხე-საათაბაგოდან მოდიოდა, მთელი ყურადღება მის დამორჩილებაზე გადაიტანა. 1535 წელს ბაგრატ III-მ ლევან I დადიანთან (1533-1572) და როსტომ I გურიელთან (1534-1564) ერთად სამცხე-

საათაბაგოზე ილაშქრა. 12 აგვისტოს ბრძოლა ახალქალაქის ახლოს, მურჯახეთთან მოხდა და ბაგრაგის გამარჯვებით დამთავრდა. 1541 წ. მან ქაიხოსრო ათაბაგისა და ოსმალთა შეერთებული ლაშქარი დაამარცხა. ბაგრაგ მეფის ესოდენი გაძლიერება ამინებდა დადიანსა და გურიელს. მათი შესაძლო გაერთიანების თავიდან ასაცილებლად მეფემ აჭარა და ჭანეთი გურიელს გადასცა. ამის შემდეგ ბაგრაგ III შაჰ-თამაზს ეახლა ყარაბაღში და მხარდაჭერა სთხოვა, სამაგიეროდ კი მთელი საქართველოს დამორჩილებაში დახმარებას შეჰპირდა. შაჰი სპარსეთში ატეხილი არეულობის გამო მოუცლელი იყო, მაგრამ მეფეს შეწევნა მაინც აღუთქვა და პატივით გამოისცუმრა. ოსმალეთში გახიზნულ ქაიხოსრო ყვარყვარეს ძეს მუსტაფა ლალა-ფაშამ დიდძალი ჯარი და ზარბაზნები დაახმარა. ბაგრაგ მეფემ ჯარი შეკრიბა, მაგრამ გურიელის დაწინაურებით განაწყენებულმა დადიანმა ლაშქრად გამოსვლა აღარ ინება. 1545 წელს ქარაღთან ბრძოლაში ბაგრაგისა და გურიელის ლაშქარმა იმძლავრა. ამით განრისხებულმა სულთანმა უფრო მრავალრიცხოვანი ჯარი გამოაგზავნა. დადიანმა არც ამჯერად ისურვა ბრძოლაში მონაწილეობა. ბაგრაგმა დახმარებისათვის ქართლის მეფე ლუარსაბს (1527-56) მიმართა. ბრძოლა 1545 წელს გაიმართა ბასიანში, სოხოისგასთან. ბრძოლის წინ მესხებმა მეწინავეობა ითხოვეს და, უარით განაწყენებულებმა, შუა ომში ბრძოლის ველი მიატოვეს. ქართველები დამარცხდნენ. ოსმალები სამცხეში გაძლიერდნენ. ამ ბრძოლის შემდეგ ოსმალეთის მიმართულებით საქართველოს ციხე-გალავნის ბურჯი მორღვეული იყო.

1555 წლის 29 მაისს ქ. ამასიაში (მც. აზია) დაიღო ირან-ოსმალეთის ზავი, რომელიც ხელს უწყობდა საქართველოს პოლიტიკური დაშლის გაღრმავებას. ბაგრაგი იძულებული გახდა სულთნის სასარგებლოდ ხარკი ეკისრა. ამ ზავით თურქებს ერგოთ იმერეთი გურია-სამეგრელოთი და სამცხის დასავლეთი ნაწილი: გაო-შავშეთი და კლარჯეთი (ჭოხორის აუზი). ამის შემდეგ ოსმალეთი უკვე სისტემატურად არბევდა დასავლეთ საქართველოს. მიუხედავად ენერგიული ქმედებებისა, პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზების გამო, ბაგრაგ III-მ ეერ მეძლო ქვეყნის დაღმასვლის შეჩერება.

ბაგრატი 1565 წელს გარდაიცვალა, დაკრძალულია გელათში.

ლიტ.: ეახუშგი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ე. გუჩუა, ბრძოლა ქვეყნის მთლიანობის აღდგენისათვის და აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს-ის I ნახევარში. სინ. გ. IV, თბ., 1973.

ქსე, ტ. II.

ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, წგნ. I, თბ., 1966.

ივ. ჯაფარიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, გ. IV, თბ., 1967.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯაფარიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, უძველესი დროიდან XIX ს-ის დამდეგამდე, ს. ჯანაშიას რედაქტორობით, თბ., 1948.

გიორგი II

იმერეთის მეფე 1565-1583 წლებში (დათარილება: ეახუშგი – 1548-1583; ბ. ლომინაძე – 1565-1584; მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია – 1565-1584; მ. რეხვიაშვილი – 1565-1586). ბაგრატ III-ის ძე. მისი მეფობისას არ ცხრებოდა ბრძოლა მეფესა და მთავრებს შორის; ფეოდალები პირველობისათვის ბრძოლაში ერთმანეთსაც უმოწყალოდ ანადგურებდნენ. იმერეთის მეფე გურიელს – გიორგი II-ს (1564-1583) დაუმოყვარდა. ამის გამო ლევან I დადიანმა (1533-72) მისი გახტიდან ჩამოგდება და ხოსრო ბაგონიშვილის გამეფება გადაწყვიტა. ლევანის მხარეზე ეარაზა ჭილაძე და ლიპ-არგიანი იდგნენ. ისინი იმერეთისკენ დაიძრნენ და 1568 წელს იანეთთან მეფისა და გურიელის ლაშქარი ერთმანეთს შეებრძოლა (ო. სოსელია ამ ბრძოლას 1565 წლით ათარილებს). იანეთთან გიორგი მეფემ გაიმარჯვა და ოდიშში გადავიდა. დადიანმა დახმარებისათვის ოსმალეთს მიამურა, იქიდან ცხრა ხომალდი, გრაპიზონისა და არზრუმის საფაშოების ჯარი ჩამოიყვანა და საცყეპელასთან დაბანაკდა. გურიელი შეშინდა და დადიანს შერიგება სთხოვა. დადიანი დათანხმდა და გაერთიანებული

ძალებით ოდიში დაიბრუნა. გიორგი მეფემ საპასუხო მოქმედებით დადიანის მოკავშირე ჭილაძე მოკლა და საჯაეახოს დაეუფლა. ამის შემდეგ მეფე დადიან-გურიელის წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებოდა, მაგრამ მთავრებმა დაასწრეს და თავად ილაშქრეს საჯაეახოზე. ლევან I 1572 წელს ნადირობისას დაიღუპა და მთავრის ტახტზე მისი ძე, გიორგი III დადიანი ავიდა (1572-82). ამის შემდეგ მეფემ მთავრებთან ბრძოლის გაქტიკა შეცვალა და მშვიდობიანი გზა აირჩია: დადიანის ასული მან თავის ძეზე – ბაგრატზე დააქორწინა. მისივე მცდელობით დადიანმა გურიელს ხობი უბოძა და სამგროდ აღბრუნა კელაფე შეარიგა, თუმცა გურია-ოდიშიმერეთის ეს ბაჟი მაინც ღროვებითი აღმოჩნდა.

მაღე ოსმალეთმა საქართველოში აქტიური მოქმედების დაწყება გადაწყვიტა. თუმცა გიორგი მეფემ 1578 წელს ლიხის სიმაგრეებთან ოსმალთა დიდი ლაშქარი დაამარცხა, მაგრამ იმერეთის მეფე თავიანთ პოლიტიკურ თამაშში მაინც ჩააბეს. ოსმალთა ჯარი სიმონ ქართლის მეფესთან საბრძოლველად (იხ. სიმონ I – ქართლის მეფე) სამცხიდან თბილისისაკენ გაემურა: ოსმალთა სარდალმა, სინან ფაშამ გიორგის შესთავაზა მხარი დაეჭირა მისთვის. როგორც ჩანს, გამარჯვების შემთხვევაში თურქები თბილისს გიორგის ძეს სთავაზობდნენ. გარდა ამისა, მეფე ალბათ შიშობდა, თუ უარს იგყოფდა, თურქეთს ურჩ მთავართა მხარე არ დაეჭირა. ასეა თუ ისე, დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებმა ქართლში ილაშქრეს (1581).

1583 წელს გიორგი მეფემ იმის შიშით, რომ მის მცირეწლოვან შვილს მეფობაში არ შესცილებოდნენ, თავისი ძმა, კონსტანტინე შვილთან ერთად შეიპყრო და ციხეში გამოკეტა. იმავე წელს გიორგი II გარდაიცვალა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რუხეიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ვ. გუჩუა, მ. სვანიძე, საქართველო XVI ს-ის უკანასკნელ მეოთხედში, სინ. ტ. IV, თბ., 1979.

ქსე, ტ. III

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

იმერეთის მეფე 1583-1590 წლებში (დათარილება: მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია — 1585-1590; მ. რეხვიაშვილი — 1586-1590; პირთა ანოტ. ლექს. — 1581-1591), გიორგი II-ის ძე. მეფის მცირეწლოვანებით უნდოდა ესარგებლა ბიძამისს — კონსტანტინეს, რომელსაც იმერეთის გახვის ხელში ჩაგდების დიდი სურვილი ჰქონდა. მან დაიპყრო არგვეთი, ციხეები სკანდა და კაცხი. ლევანმა ბიძამისის წინააღმდეგ კავშირი შეკრა მამია IV დადიანთან (1582-1590). სიმამრის დახმარებით მომდევნო წელს მან დაამარცხა კონსტანტინე, რომელიც საუფლისწულოს დასჯერდა.

ის თანხმობა, რომელიც იმერეთის სამეფოში გიორგი II-ის დროს ჩამოვარდა, სრულიად დაირღვა. დადიანისა და გურიელის მგრობა დღითიდღე მწვაედებოდა, გაძლიერებული თავადები სამეფო ხელისუფლებას დაუპირისპირდნენ. სიმონ ქართლის მეფე ცდილობდა შექმნილი ვითარების გამოყენებას და იმერეთის ქართლთან შეერთებას. იმერეთის თავადებმა არ მიიღეს მონაწილეობა გოფანთოსთან ბრძოლაში (1588), სადაც ლევანს გადამწყვეტი ბრძოლა უნდა გადაეხადა სიმონ მეფესთან და მათ მხარდაჭერას თხოულობდა. ამ ბრძოლაში სიმონმა, რომელსაც ზემო იმერეთის თავადები ეხმარებოდნენ, გაიმარჯვა, დაიკავა ქუთაისი და იქ თავისი მოხელეები განაწესა; თუმცა მალე უკან დაბრუნდა, რადგან ქართლში ოსმალთა თარეშისა ეშინოდა. ამით ისარგებლა ლეჩხუმში გახიზნულმა ლევანმა და თავისი მომხრე თავადების დახმარებით გახვი დაიბრუნა.

სამეფოში სიგუაცია კრიმისული იყო, მეფისა და დადიანის საომარი დაპირისპირება გარდაუვალი ჩანდა. ლევანი ეერ ურიგდებოდა დადიანის სიძლიერეს და თან შურისძიება სწყუროდა გოფანთოსთან ბრძოლაში დაღაგისათვის. დადიანმა დაასწრო, ილაშქრა ქუთაისში, ლევანი შეიპყრო და შხეფის (ახლ. სენაკის რ-ნი) ციხეში გამოკეტა, სადაც ის მალე გარდაიცვალა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ს. კაკაბაძე, საქართველოს მოკლე ისტორია, გვ., 1920.

ვ. გუჩუა, სიმონ მეფის ბრძოლა იმერეთის შემოერთებისათვის, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

ქსე, ტ. VI

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

როსტომი

იმერეთის მეფე 1590-1604 წლებში (დათარილება: ო. სოსელია — 1590-1605; ენციკლოპედია „საქართველო“ — 1592-1604), კონსტანტინე ბატონიშვილის შვილი, დაიბადა 1561 წელს. იგი მამია IV დადიანისა (1582-1590) და იმერეთის თავადთა ერთი ნაწილის მხარდაჭერით გამეფდა. დადიანის გაძლიერება ხელს არ აძლევდა გიორგი II გურიელს (1587-1600), რომელმაც ოსმალთა დახმარებით ილაშქრა ქუთაისში და სამეფო სახლის წევრი, ბაგრატიონთა ტახტის ძე გაამეფა (1590). ამ ფაქტის გამო სიმონ ქართლის მეფე კვლავ შემოვიდა იმერეთში, დაატყვევა ბაგრატი, ქუთაისი აიღო, „შეაყენნა გუშაგნი თვისნი“ (ვახუშტი) და ქართლში დაბრუნდა. როსტომი სამეგრელოში გადაიხვეწა, სადაც გარდაცვლილი მამია დადიანის ძმა — მანუჩარი მთავრობდა (1590-1611). მანუჩარმა ილაშქრა იმერეთში და როსტომს გახტი დაუბრუნა. განრისხებული სიმონი იმავე წელს დიდი ლაშქრით შევიდა იმერეთში, აიღო მრავალი ციხე-ქალაქი: სკანდა, კაცხი, სვერი, ქუთაისი და შიგ გარნიზონები ჩააყენა. ამის შემდეგ ქართლის მეფე კვლავ ოდიშში გაქცეულ როსტომს დაედევნა, რომელსაც მემკვიდრე არ ჰყავდა, გახტის სხვა რეალური კანდიდატი კი არ ჩანდა, ამიგომ მისი შეპყრობით სიმონი იმერეთის შემოერთების საკითხსაც გადაწყვეტდა. მოწინააღმდეგე მხარეებმა სოფ. ოფშეკითთან დასცეს კარვები. ის თავადები, რომლებიც ადრე დადიანის გაძლიერების შიშით სიმონს ემხრობოდნენ, ახლა სიმონის გამარჯვებისა და მათი უფლებების დასუსტების შიშით ზოგი ბრძოლამდე, ზოგიც ბრძოლისას განუდგა ქართლის მეფეს. მათგან განწირული სიმონი დამარცხდა, იმერეთის სამეფო გვირგვინი კი ისევ როსტომმა დაიდგა (1590). ამიერიდან იგი სამეფო ხელისუფლების გაძლიერებაზე ზრუნავს: 1597 წ. დაუმოყვრდა

ათაბაგს და მის ასულ თინათინზე იქორწინა. 1601 წელს: *როსკორჩა* დეალეისა და ოსეთზე ილაშქრა.

ამ ამბების შემდეგ სამეფოში ოდიშის პოლიტიკური უპირატესობა ამკარა გახდა, მიუხედავად იმისა, რომ შარვაშიძეები ოდიშისაგან გამოყოფას ცდილობდნენ. იმერეთის მეფე ფაქეზ-ბრეივად აღიარებდა სამთავროების დამოუკიდებლობას, თუმცა იურიდიულად მათ თავის ეასალებად მიიჩნევდა.

XVI ს-ის დასაწყისში ოსმალეთმა შავი ზღვის სანაპიროები ბლოკადაში მოაქცია: მას გურია-სამეგრელოს დაპყრობა ჰქონდა განზრახული.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ვ. გუჩუა, სიმონ მეფის ბრძოლა იმერეთის შემოერთებისათვის, სნ. ტ. IV, თბ., 1973.

ქსე, ტ. VIII

ენციკლოპედია „საქართველო“, ტ. I, თბ., 1992.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

გიორგი III

იმერეთის მეფე 1604-1639 წლებში, ბაგრატ III-ის ძის, კონსტანტინეს უკანონო შვილი. 1615 წელს გიორგი III შაჰ-აბასისაგან ლგოლვილ ლუარსაბ და თეიმურაზ მეფეებს მასპინძლობდა და, მიუხედავად შაჰ-აბასის მუქარისა, არ გასცა ისინი. გიორგი ლუარსაბს შაჰთან წასვლას არ ურჩევდა. 1615 წელს, კახეთის აჯანყებისას, იგი თეიმურაზს არაგვამდე აცილებს მიუხედავად იმისა, რომ ჰაერში ომის სუნი გრიალებს. 1616 წ. თეიმურაზი კვლავ იმერეთშია. 1618 წელს გიორგი და თეიმურაზი რუსეთში ელჩობას აგზავნიან და ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებას ითხოვენ. ამ ელჩობას შედეგი არ მოჰყოლია.

გარდა იმისა, რომ მეფეს ოსმალთა გაძლიერებული აგრესიის მოგერიებაზე უნდა ემზადებინა, მას მძიმე ომი ჰქონდა ლევან II დადიანთან (1611-1675). 1623 წლის 9 დეკემბერს კოჭარაულთან

(ქუთაისის მახლობლად) მეფე გიორგი მთავრებს შეებრძოლა, მაგრამ დამარცხდა. ამის შემდეგ ლევან II დადიანი თითქმის მთელ დასავლეთ საქართველოში მბრძანებლობდა. 1626 წელს ბაზალეთთან ბრძოლაში გიორგი მეფემ გიორგი სააკაძეს ზემო იმერეთის ჯარი მიაშველა. მაგრამ ამის შემდეგ იგი თეიმურაზ ქართლის მეფეს დაუმოყვრდა და მისი ასული, ზურაბ ერისთავის ქვრივი – დარეჯანი თავის ძეზე, ალექსანდრეზე დააქორწინა (1629).

მალე ლევან დადიანმა იმერეთის დაპყრობა გადაწყვიტა, მანვე როსტომ ქართლის მეფეს თავისი და, გურიელის ცოლყოფილი მარიამი მიათხოვა, და თეიმურაზისა და გიორგის წინააღმდეგ კოალიცია შექმნა. ბრძოლა გარდაუვალი იყო. მოწინააღმდეგენი 1634 წ. კაკთან შეებნენ ერთმანეთს. დადიანმა იმძლავრა და მეფის ჯარი დაამარცხა, თვითონ გიორგი კი ოდიშში წაიყვანა გყვედ. მამის გამოსასყიდად ალექსანდრემ ცხენისწყლის მარცხენა ნაპირას მდებარე ჭილაძეებისა და მიქელაძეების მამულები დადიანს დაუთმო. ამავე გარიგებით ჩიხორის ვაჭრები, ჩხარის სომხები და ებრაელები რუხში ჩაასახლეს.

გიორგი III 1639 წელს გარდაიცვალა.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია (1500-1810) გვ., 1922

ო. სოსელია, ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიიდან, თბ., 1981.

გ. ჯამბურია, დას. საქართველო XVII ს-ის პირველ მესამედში, სინ. ტ. IV. თბ., 1973.

ქსე, ტ. III

ბ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ბ. ლომინაძე, ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ისტორიიდან, წგნ. I, თბ., 1966.

ბ. ლომინაძე, გელათი, თბ., 1955.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

ალექსანდრე III

იმერეთის მეფე 1639-1660 წლებში (დათარილება: თ. კორდანი, ქრონიკები – 1637-1660. მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია – 1639-1659). გიორგი III-ს ძე. მეფედ აკურთხეს ქუთაისში. შესაძლებელია, პირველად ტახტზე 1634 წ. ასულიყო, როდესაც მამამისი ლევან II დადიანმა დააგყვევა. ცოლად ჯერ მამია II გურიელის და ჰყავდა, ხოლო შემდეგ ქართლის მეფეს, თეიმურაზ I-ს დაუმოყვრდა (რომელიც მხარს უჭერდა ირანთან ბრძოლაში) და მისი ასული, ნესტან-დარეჯანი ითხოვა.

ლევან II დადიანი (1611-1657) იმერეთის ტახტის ხელში ჩაგდების მიზნით ირანს დაუკავშირდა, რამაც ოსმალეთის გაღიზიანება გამოიწვია და თითქმის ყოველ წელს თავს ესხმოდა და აოხრებდა სამეფოს. ლევანი თავის ლაშქრობებს მეფის წინააღმდეგ უმეტესად ქრისტიანულ დღესასწაულებზე აწყობდა. ალექსანდრე იძულებული გახდა ქუთაისის ციხეში გამოეკეტილიყო.

ლევან II-ის ჯარების წინააღმდეგ რამდენიმე წარმატებული ლაშქრობა ალექსანდრეს ახალგაზრდა ძმამ – მამუკამ მოაწყო, მაგრამ ერთ-ერთ ბრძოლაში ცხენმა უმტყუნა და ოდიშარს გყვედ ჩაუეარდა (1647). სიგუაცვიდან გამოსავლის ძებნაში და თეიმურაზ ქართლის მეფის გაელენით ალექსანდრე III 1649, 1651 და 1656 წლებში ელჩობებს აგზავნის რუსეთში, 1651 წლის 1 ოქტომბერს კი ხელს აწერს მოსკოვის ხელმწიფის ერთგულების წიგნს.

მამუკას გყევობიდან დახსნის მოლაპარაკებაში აქტიურად ჩაება თეიმურაზ I, მაგრამ დადიანის ბრძანებით მეფის ძმას თვალები დასთხარეს. ამის შემდეგ მამუკას დიღხანს აღარ უცოცხლია და 1653 წლის დეკემბერში გარდაიცვალა. თავად ოდიშის მთავარი, გადმოცემით, შვილის ცხედარს დააკედა, და რადგან პირდაპირი მემკვიდრე არ დარჩენია, მთავრის ტახტი მისმა ძმისწულმა, ლიპარიგ იესეს ძემ დაიკავა (1657-1658). ალექსანდრე III გაბედულ ქმედებებზე გადავიდა: ილაშქრა ოდიშში და მამია IV-ის ძე, ვამეყ III დასვა მთავრის ტახტზე (1658-1660), საზღვრად კი, ნაცულად მდ. ცხენისწყლის მარცხენა ნაპირისა, უნაგირას მთა დაუდგინა.

ახალციხეში გახიზნულმა ლიპარიგმა დახმარება მიიღო როსტომ ფაშასა და როსტომ ქართლის მეფისაგან, შემოიერთა ქაიხოსრო I გურიელი და იმერეთისაკენ დაიძრა. ბრძოლა 1658 წლის ივნისში მოხდა. ალექსანდრე მეფემ იმძლავრა – ვამეყს კელავე ოდიშის მთავრობა უბოძა და გურიელის ტახტიც თავის მომხრე დემეტრე სიმონის ძეს გადასცა. ამ ღონისძიებებით მან რამდენაღმე მაინც განამტკიცა ქვეყნის საშინაო მდგომარეობა, მაგრამ მისი გარდაცვალებისთანავე (1660 წლის 4 მარტი) სამეფო კელავე შინაფეოდალურმა ომებმა მოიცვა.

ალექსანდრე III ტახტის მემკვიდრედ ცოლის ძმისწულს ზრდიდა, მაგრამ შეიღობილი გარდაეცვალა და იძულებული გახდა გურიაში დატყვევებული თავისი ძე – ბაგრატე ეცნო მემკვიდრედ.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ს. კაკაბაძე, საქართველოს ისტორია (1500-1810), ტფ., 1922.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

გ. ჯამბურია, ფეოდალური შინაომები საქართველოში XVII ს-ის 30-40-იან წლებში, სინ. ტ. I, თბ., 1973.

ქსე, ტ. I

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

ბაგრატ IV

იმერეთის მეფე 1660-1661, 1663-1668, 1669-1678, 1679-81 წლებში, ალექსანდრე III-ის ძე. მეფედ ქუთაისში აკურთხეს. ბაგრატ IV-ის პოლიტიკამ ხელი შეუწყო ფეოდალური შინაომების გაღრმავებას, თავადთა თვითნებობას, ტყვეებით ვაჭრობის გაძლიერებას.

მეფის დედინაცვალმა – დარეჯანმა, რომელიც ქვეყნის ფაქტიური გამგებელი იყო, ბაგრატს ცოლად შერთო თავისი ძმის, თეიმურაზ I-ის ვაჟის, დავითის ასული ქეთევანი, მაგრამ სულ რამდენიმე თვეში მისივე ბრძანებით ბაგრატი დააბრმავეს და ტახტიდან გადააყენეს, თვითონ დარეჯანი კი ეახტანგ ბაგრატიონს

მისთხოვდა, რომელიც იმერეთის ბაგრაგიონთა შორეული ნათესაი იყო და ჭუჭუნიაშვილის ზედწოდებით იცნობდნენ. ვახტანგი მეფედ გამოაცხადეს.

ბაგრაგის მომხრეებმა დახმარებისათვის ახალციხის ფაშას, ასლანს მიმართეს, რომელსაც დადიან-გურიელიც მიემხრნენ და იმერეთში ჯარით შემოვიდნენ; დარეჯანი, ვახტანგი და ქეთევანი შეიპყრეს, ვახტანგს თვალები დასთხარეს და ახალციხეში წაიყვანეს, იქიდან კი ოლთისში გააგზავნეს. ეამეყ III-მ თავისი თავი მეფედ გამოაცხადა (1660). იმერეთში აგეხილი არეულობის თავის სასარგებლოდ გამოყენებას შეეცადა ქართლის მეფე ვახტანგ V (1658-1675), რომელსაც ზემო იმერლებიც მხარს უჭერდნენ, და იმერეთისაკენ დაიძრა. ეამეყ დადიანი (მას ქვემო იმერეთის თანადგომის იმედი ჰქონდა) დაუზავდა ქართლის მეფეს, იმერეთი შუაზე გაიყვეს და საზღვარი მდ. ბუჯისხეზე გადეს. მაგრამ მალე ზავი დაირღვა: ვახტანგ V დემეტრე გურიელსა (1660-1664) და პაატა აბაშიძეს დაუკავშირდა. იმერეთში შემოსულ ქართლის მეფეს დადიანმა შებრძოლება ვერ გაუბედა და სევანეთში გადავიდა. ვახტანგმა ქუთაისი აიღო და ბაგრაგთან ერთად ოდიშზე ილაშქრა; დადიანობა ლევან II-ის ძმისწულს, მამადავლე იოსების ძეს გადასცა, რომელმაც ბიძის პატივისცემით ლევანი დაირქვა (1661-1680). ვახტანგმა ლევან III დადიანს სილამაზით განთქმული თავისი ძმისწული, თამარი შერთო, რომელიც შემდეგ მეფე-მთაგრეხის გრუიალისა და დავის საგანი გახდა.

ქუთაისში დაბრუნებულმა ვახტანგ V-მ თავისი 14 წლის ვაჟი არჩილი დასვა მეფედ, თვითონ კი ქართლში გადავიდა და ბაგრაგიც თან წაიყვანა (1661). არჩილის გამეფებით გამწვავდა ირან-ოსმალეთის ურთიერთობა ქართლის მეფესთან, ამიგომ ვახტანგი იძულებული გახდა იმერეთის გახტვზე ბაგრაგ IV დაებრუნებინა, რომელიც გახტვს შეიღი წლის მანძილზე ინარჩუნებდა, თუმცა სისხლისმღვრელი შინაფეოდალური ომები არ წყდებოდა. 1663 წელს ლევან III ბაგრაგთან ერთ-ერთ ბრძოლაში დამარცხდა და გყვედ ჩავარდა.

არჩილ II-სა და გიორგი III გურიელის (1664-1684) გაერთიანება რომ ჩაეშალა, ბაგრაგმა გურიელს თავისი ასული დარეჯანი მიათხოვა, მაგრამ ახალციხიდან სურამში მოსულ არჩილს, რომელსაც ლევან დადიანი და იმერნი მიემხრნენ, ვერ

შეებრძოლა, კელავ დათმო ტახტი (1678) და თვითონ გურიაში წავიდა. ბაგრატმა გურიელის შუამდგომლობით დახმარება სთხოვა ახალციხის ფაშას, რომელმაც სულთანს საქმის ვითარება მოახსენა. 1679 წელს სულთნის ბრძანებით ბაგრატს მეფობა დაუბრუნეს. იმერეთის მეფე ტახტის შემომტკიცებასა და ჯარის შეკრებას შეუდგა, ოდიში დალაშქრა, მაგრამ მალე, 1681 წელს, გარდაიცვალა. ბაგრატ IV გელათში დაკრძალეს.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

გ. ჯამბურია, ფეოდალური ანარქია დას. საქართველოში XVII ს-ის 60-90-იან წლებში, სინ. თბ., 1973.

ქსე, ტ. III

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

არჩილ II

იმერეთის მეფე 1661-1663, 1678-1679, 1690-1691, 1695-1696, 1698 წლებში ქართლის მეფე ვახტანგ V-ის ძე.

ვახტანგმა დასავლეთ საქართველოში წარმატებული ლაშქრობის შემდეგ 14 წლის არჩილი იმერეთის ტახტზე დასვა (1661). ვახტანგის ეს ქმედება არღვევდა ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავს, რომლის ძალითაც გავლენის სფეროები მათ შორის იყო განაწილებული. ოსმალეთის პროტესტისა და ირანის დაჟინებული მოთხოვნის გამო ვახტანგ V-მ 1663 წელს არჩილი ჯერ ქართლში, შემდეგ კი სპარსეთში გააგზავნა. იქ მას მაჰმადიანობა მიაღებინეს, მაჰ ნაზარ-ხანის სახელით უკანვე დააბრუნეს და კახეთის ტახტი უბოძეს. წყაროები ზუსტ ცნობას არ გვაძლევენ, მაგრამ სავარაუდოა, რომ 70-იანი წლებიდან არჩილი კელავ ქრისტიანია.

1678 წ. არჩილმა ისარგებლა იმერეთის მეფესა და მთაერებს შორის გამწვავებული ურთიერთობით და სურამს მივიდა, აქ მას დადიანი და იმერლები მიემხრნენ და 1678 წელს ტახტი დაიბრუნა, მაგრამ სულ ერთი წლით, ვიდრე არბრუმის ფაშა იმერეთის ტახტს

კელაე ბაგრაგ IV-ს გადასცემდა. ამის შემდეგ არჩილი ჩხერის ციხეში გამაგრდა და 8 თვის მაძილზე ცდილობდა სამეფოს დაბრუნებას, თუმცა ამაოდ. 1681 წ. არჩილი ოჯახთან ერთად რუსეთს წავიდა და 3 წელი ასტრახანში გააგარა.

1683 წ. არჩილი თავისი ძმის – გიორგი XI-ის მიწვევით რუსეთიდან ბრუნდება და რაჭაში, ძმასთან მიდის. იმერლებს არჩილის გამეფება პქონდათ გადაწყვეტილი. იმერეთის ტახტისათვის ბრძოლაში წარმოშობილი დაპირისპირების გასარკვევად ოსმალებმა სტამბოლიდან თავიანთი მოხელე, ყაფუჩი გამოაგზავნეს. ალექსანდრე IV-მ მისი მოკელა განიზრახა, მაგრამ ყაფუჩი მიუხედა და ახალციხეში გაიქცა, სადაც გიორგი ქართლის მეფეც მისულიყო და ფაშას თავის ერთგულებაში არწმუნებდა. სულთანმა ყაფუჩის პირით არბრუმის ფაშას არჩილის გამეფება დააეალა. ალექსანდრე IV ფერსათის მთასთან დაბანაკებულ მოკავშირეებს ვერ შეებრძოლა და ქართლში, ერეკლე I-თან (1688-1703) გადავიდა. 1690 წელს არჩილმა ქუთაისში სულთნის მიერ ნაბოძები ხალათი მოირგო. იმერლებმა, გიორგი აბაშიძის გარდა, მას მორჩილება აღუთქვეს. ზამთარში ალექსანდრემ აბაშიძისა და ლიპარგიანის წაქეზებით არჩილის წინააღმდეგ ილაშქრა, მაგრამ გოლოგანში დამარცხდა (1691).

არჩილმა ჯარის შემომტკიცება დაიწყო. ლიპარგიანმა ლეჩხუმი მოითხოვა და სანაცვლოდ მორჩილება აღუთქვა. ამის გამო მათ შორის უნდობლობა ჩამოვარდა. ქართლის მეფე გიორგი XI-მ რუისში ალექსანდრე მეფის ოჯახის ადგილსამყოფელი დაარბია, მეფის ძენი კი დავით ქსნის ერისთავთან გამოკეტა. ამ დროს ალექსანდრე IV ახალციხის ფაშასთან ერთად იმერეთში ჩადის. მისი ძლიერებით შემინებული თავადები გოვებენ არჩილს და ალექსანდრეს მხარეზე გადადიან. არჩილმა უთანასწორო ბრძოლა არ ისურვა, ქართლში გადავიდა და ტახტი ისევ დათმო, მაგრამ ყურადღებას არ აღუწერდა და რამდენიმე წარმატებული ლაშქრობა მოაწყო, თან იმერელ დიდებულთა კელაე თავის მხარეზე გადაბირება მოახერხა. მას შემდეგ, რაც ალექსანდრე IV ტახტიდან ჩამოაგდეს, არჩილი ისევ გამეფდა. შემდგომში მოვლენები ასე განვითარდა: იმ დროისათვის უძლიერესი თავადის, გიორგი აბაშიძის ძალაუფლებისმოყვარე ქალიშვილმა, თამარმა საჩხერეში მყოფ არჩილის ძმას ცოლობა

და იმერეთის გამგებლობა შესთავაზა, მაგრამ მისგან უარი მიიღო. მაშინ გიორგი აბაშიძემ იმავე წინადადებით თავად არჩილს მიმართა, მაგრამ მანაც იუარა, სამაგიეროდ, სიძედ თავისი ძის – ალექსანდრეს კანდიდატურა წამოაყენა. შეურაცხყოფილმა მამა-შვილმა სიძედ გიორგი IV გოჩია დაასახელა და 1696 წელს მეფედაც გამოაცხადა. არჩილი დეაღუთში გადავიდა, თუმცა გოჩიამ მოკლე ხანში იმდენი მტერი გაიჩინა, რომ იმერლებმა კვლავ არჩილს უხმეს და იმანაც 1698 წელს კიდევ ერთხელ დაიპყრო იმერეთი. ეს ამბავი სულთანს აუწყეს, რომელმაც ახალციხის ფაშას მისთვის არასასურველი მეფის იმერეთიდან გაძევება დაავალა. ფაშამ ერეკლესთან მყოფი ალექსანდრე IV-ის ძე, სიმონი გამოიძახა და თავადებიც მას მიემხრნენ. არჩილმა კიდევ ერთხელ, ამჯერად უკანასკნელად დაგოვა იმერეთი, ჯარის დიდნაწილთან და ოჯახთან ერთად დეაღუთში გადავიდა და რუსეთისაკენ მიმავალ გზას დაადგა (1699).

არჩილი მოსკოვის მახლობლად, სოფ. ესესვიატსკოეში დასახლდა. აქ გააგარა მეფემ ცხოვრების დარჩენილი წლები და აქვე გარდაიცვალა 1713 წლის 16 აპრილს. დაკრძალულია მოსკოვის დონის მონასტერში.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

დ. გვრიტიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XV-XVIII სს.), წგნ. II, თბ., 1965.

გ. ჯამბურია, საქართველოს გაერთიანების ცდები, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

ალექსანდრე IV

იმერეთის მეფე 1683-1690, 1691-1695 წლებში, ბაგრატ IV-ის უკანონო ვაჟი. მამის გარდაცვალების შემდეგ იგი გიორგი XI-ის კარზე იმყოფებოდა და იმერეთის ტახტი გიორგი III გურიელმა (1664-1684) დაიკავა, რომლის მოწინააღმდეგეთა რიცხვი თანდათან იზრდებოდა და თავადების ერთმა ჯგუფმა ახალციხის ფაშას სულთანთან შუამდგომლობა სთხოვა. სულთანმაც არ დააყოვნა და თავადთა სურვილისამებრ მეფედ ალექსანდრე გა-

მოაცხადა. მისი მეფობისას გაძლიერდა ფეოდალური ანარქია და გახშირდა გყვეებით ეაჭრობა, რასაც თვითონაც უწყობდა ხელს: „იყო ესე კაცი შეუგებარი და უღირსი ბაგონობისა“ (ფარსადან გორგიჯანიძე). გიორგი გურიელი გახვის დაბრუნებას ცდილობდა. მას ემხრობოდნენ გიორგი ლიპარტიანი, შოშიგა II რაჭის ერისთავი, ბექან ლორთქიფანიძე და ჩიჯავაძეები. მათთან ბრძოლა 1684 წელს, როკითთან შედგა. მეფემ ზემო იმერლების, აბაშიძეებისა და გიორგი მიქელაძის დახმარებით მოწინააღმდეგე დაამარცხა. რაჭის ერისთავი ამ ბრძოლაში მოკლეს, ლიპარტიანი კი ოდიშში გაიქცა. მეფის მომხრეებიდან ლევან აბაშიძე მოკლეს, პაატა კი დაჭრეს და ამ ჭრილობებისაგან მალე გარდაიცვალა.

გახვისათვის ბრძოლა არ ცხრებოდა. ალექსანდრეს დაუპირისპირდნენ გაელენიანი თავადები და ქართლის მეფე გიორგი XI (1676-1688, 1702-1704). 1689 წელს, როდესაც გიორგი XI ირანს აუჯანყდა, ალექსანდრემ შაჰთან დაამყარა კავშირი, რაც ოსმალეთის ეასალობაზე უარის თქმას ნიშნავდა. ამის გამო 1690 წელს სულთნის ბრძანებით ალექსანდრეს მეფობა ჩამოერთვა და არჩილს გადაეცა. ალექსანდრე ქართლში, ერეკლე I-თან (1688-1703) გადავიდა და იქიდან დაიწყო მოქმედება: ირანის შაჰს ნაზარალიხანმა სულთანთან შეამდგომლობა სთხოვა. შაჰისა და სულთნის გარიგების შედეგად გახტი კვლავ ალექსანდრეს ერგო. ალექსანდრე IV ახალციხის ფაშასთან ერთად იმერეთში ჩადის. მისი გაძლიერებით შეშინებული თავადები დალაგობენ არჩილს და ახლა ალექსანდრეს უცხადებენ ერთგულებას. არჩილი იძულებული გახდა ქართლში გადასულიყო და გახტი ალექსანდრესათვის დაეთმო (1691).

როდესაც ქართლიდან გაბევაებული გიორგი XI რაჭის ერისთავმა პაპუნა II-მ (1684-1694) შეიკედლა, გაგულისებულმა ალექსანდრემ რაჭა დალაშქრა (1687). მის წინააღმდეგ შეთქმულება მოეწყო, მეფე შეიპყრეს და გიორგი XI-ს მიჰგვარეს რუისში. იქ იგი მოკლეს და იქვე დაასაფლავეს.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

დ. გერიგიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XV-XVIII სს.), წგნ. II, თბ., 1965.

მ. რეხვიამელი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ქსე, ტ. I

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქაეთარია, თბ., 1975.

სიმონი

იმერეთის მეფე 1698-1701 წლებში, ალექსანდრე IV-ის უკანონო ძე. იზრდებოდა ერეკლე I ნაზარალიხანის კარზე. 1698 წელს იმერეთის გახტვებზე თავადებმა არჩილი აიყვანეს. ეს ხელს არ აძლევდა ოსმალეთს, რომელიც დასავლეთ საქართველოს თავის ვასალად თვლიდა და იმ დროს ქართლის მეფე ერეკლე I-ის (1688-1703) კარზე მყოფი სიმონის გამეფება გადაწყვიტა. ახალციხის ფაშამ, რომელსაც იმერეთის თავადებიც მიემხრნენ, სიმონი გახტვებზე აიყვანა. გარდა იმისა, რომ დასავლეთ საქართველოს მთაერები მეფისაგან დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდნენ, მას იმერეთის თავადებიც ნაკლებად ემორჩილებოდნენ. სიმონი შეშინდა და ქართლში წავიდა, იმერეთს კი გიორგი მალაქია-აბაშიძე და მისი ასული თამარი მართავდნენ. მალე თამარმა ლიპარტიანზე იქორწინა და თავი იმერეთისა და ოდიშის დედოფლად გამოაცხადა.

გაძლიერებულმა მამია III გურიელმა (1698-1711; 1713-1714) სიმონის მხარე დაიჭირა, რაშიც დიდი როლი სერასკირ ოსმან ფაშამ ითამაშა. ამ შერიგებისას მამიამ სიმონს პირობის წიგნი გამოართვა, რომლის თანახმადაც ალექსანდრე და გიორგი მეფეებისაგან ნაყიდი საჭილაძეო და სამიქელაძეო მასვე რჩებოდა. გურიელმა სიმონი ისევ გაამეფა და ცოლად თავისი და შერთო. შეშინებულმა აბაშიძემ და გიორგი ლიპარტიანმა მამია III გურიელს მეფობა აღუთქვეს, გადაიბირეს და სიმონი მოაკვლევინეს (1701).

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

ს. კაკაბაძე, საქართველოს მოკლე ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა, ტფ., 1920.

ქსე, ტ. III

პირთა ანოტირებული ლექსიკონი XI-XVII სს-ის ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით, თბ., 1991.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქაეთარია, თბ., 1975.

ბიორბი VI

იმერეთის მეფე 1703-1711. 1713, 1714-1716, 1719-1720 წლებში (დათარილება: ვახუშტი – 1707, 1712-1713, 1719-1720; მ. რეხვიაშვილი – 1707-1711, 1712-1713, 1714-1716, 1719-1720; მ. სურგულაძე, მ. ქაეთარია – 1703-1711, 1713; ქ. ჩხაგარაიშვილი – 1703-1711, 1713, 1716-1720), ალექსანდრე IV-ის ძე. მიუხედავად ქართლის მეფის, ვახტანგ VI-ის მხარდაჭერისა, გიორგი VI-ის მდგომარეობა ერთობ მძიმე იყო. თურქეთი კვლავ ენერგიულად ცდილობდა თავისი გავლენის განმტკიცებას მთელ დასავლეთ საქართველოში, თან სამეფოს გახტის ხან ერთ, ხან მეორე მაძიებელს ემხრობოდა. ბრძოლა კი ამ გახტისათვის პრაქტიკულად არ ცხრებოდა.

გიორგის გამეფებისას ქვეყანას სინამდვილეში მაღაქია-აბაშიძე განაგებდა, მეფე კი ქუთაისის ციხეში იყო გამოკეტილი. 1707 წ. აბაშიძის აღმევებით უკმაყოფილო თავადებმა გიორგი ციხიდან გამოიყვანეს და სამეფო გახტი ჩააბარეს. მეფემ აბაშიძეს სამეფოს დატოვება მოსთხოვა. პასუხად თავადი ლევან ლიპარტიანს დაუკავშირდა, რომელიც 1707 წ. რაჭის ერისთავთან ერთად ფარცხანაყანებში იდგა და აბაშიძეს ელოდა. მეფემ მათი გეგმა შეიცყო, მთელი ღამე იარა, მგერს მოულოდნელად დაესხა თავს და სასტიკად დაამარცხა. ამის შემდეგ კაცხის ციხეს მიაღწა, რომელიც აბაშიძის ძემ, პაატამ უომრად ჩააბარა; სუერის ციხე კი ველარ აიღო და უკან გაბრუნდა. ამის შემდეგ მეფე რაჭაში გადავიდა, მრავალი ადგილი დაარბია, მაგრამ ვერ დაიმორჩილა, იმერეთში დაბრუნდა და აბაშიძეების ციხეს – ნავარძეთს მიაღწა. მოალყე მეფეს კაციაშ და ბეჟანშა მამის – ლიპარტიანის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარება სთხოვეს. გიორგიმ ნავარძეთს ქველი წერეთელი დატოვა, თვითონ კი ოდიშისაკენ გაემურა. ლიპარტიანი აუხაზეთში გაიქცა, მისმა მღევრებმა კი შარვაშიძესთან ზავი დადეს.

ყოცა ხანში ლიპარტიანმა დადიანობა დაიბრუნა, მეფემ შემოირიგა და მასთან ერთად რაჭა დალაშქრა (1711 წლის აგ-

ვისტო), მაგრამ ლაშქრობა ბოლომდე ვერ მიიყვანა ლიპარგიანის ღალატის გამო, რომელიც მამია გურიელს, მოშიგა რაჭის ერისთავსა და ზურაბ აბაშიძეს დაუკაემირდა. შეთქმულებმა გიორგი VI გააძევეს და მამია III გურიელი გაამეფეს (1711 წლის ოქტომბერი). გიორგი VI ქართლში, ეახტანგ VI-თან გადავიდა, რომელმაც იგი აბაშიძესთან დააზავა. 1712 წლის ივნისში მეფემ მამია გურიელი ჩხართან დაამარცხა და კვლავ გამეფდა. მამია რაჭაში გადავიდა. ზურაბ აბაშიძის დაბეზღებით მეფემ გიორგი ნიქარაძეს თვალები დასთხარა, ცოლი გაუშვა და მისი ცოლი შეირთო. მალე გურიელი, დადიანი, რაჭის ერისთავი და სხვა დიდებულები მეფის წინააღმდეგ გაერთიანდნენ და 1713 წ. ოკტომბრისთან ბრძოლაში სძლიეს მას. გიორგი ისევ ქართლში გაიქცა. 1714 წ., მამია გურიელის გარდაცვალების შემდეგ, გიორგი კვლავ გამეფდა, მაგრამ 1717 წ. იმერეთში ჯარით შემოსულმა ახალციხის ფაშამ სიმონეთთან ბრძოლაში მეფე დაამარცხა და გიორგი IV გურიელი გაამეფა, გიორგი VI კი სტამბოლში წავიდა, საიდანაც 1719 წელს დაბრუნდა. ისაყ ფაშამ სულთნის ბრძანებით გიორგი მეფეს ჯარი მისცა, რომლის დახმარებითაც მან ოკრიბასთან მდგომი გიორგი IV გურიელისა და მის მომხრეთა რაზმი სასტიკად დაამარცხა. ამით ფაქტობრივად დასრულდა გურიელთა 50-წლიანი მძლავრობა იმერეთის ტახტზე. დადიანი და ზურაბ აბაშიძე ოდიშს გაიქცნენ, მოშიგამ კი რაჭას შეაფარა თავი. ოსმალებმა უამრავი მეზრძოლი დახოცეს, მრავალი ციხე და კოშკი დაარბიეს, მერე კი ოდიშში გადავიდნენ და იქაურობა მოაოხრეს. გამოუვალ მდგომარეობაში ჩაეარდნილი სამეგრელოს მთავარი დაუზავდა მეფეს, რომელიც ქუთაისში გაბრუნდა, იმერეთი შემოიმატკიცა და ოსმალნი დაითხოვა.

გაზაფხულზე მოშიგა ერისთავმა და ზურაბ აბაშიძემ მეფეს კვლავ სიმონ აბაშიძე მიუჩინეს, რომელმაც გიორგი თხმელის ციხეში დაჰაგოცა და ნადიმზე ვერაგულად მოაკვლევინა (1720).

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთ საქართველო XVIII ს-ის პირველ ნახევარში, სინ, ტ. IV, თბ., 1973.

ქსე, ტ. III

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

ალექსანდრე V

იმერეთის მეფე 1720-1741; 1741-1746; 1749-1752 წლებში (დათარიღება: მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია – 1721-1740; 1741-1752; ენციკლ. „საქართველო“ – 1720-1740; 1742-1752), გიორგი V-ის ძე. აღზრდილი იყო ქართლის მეფე ეახტანგ VI-ის კარზე და მის პოლიტიკურ ორიენტაციას იზიარებდა, თუმცა დასავლეთ საქართველოში თურქთა მძლავრობის გამო იძულებული იყო მათთვისაც გაეწია ანგარიში. ალექსანდრეს მეფობის პირველ წლებში ქვეყანას ფაქტობრივად ბეჟან აბაშიძე განაგებდა. მან თავისი ასული მარიამი მეფეს მიათხოვა და ამით პოზიციები გაიმყარა. ალექსანდრე ურჩ ფეოდალებთან გამწვავებული ურთიერთობის მოგეარებას მეტწილად მათი მოსყიდვა-დასაჩუქრებით ცდილობდა.

ალექსანდრეს მეფობის დასაწყისშივე, თურქები დასავლეთ საქართველოში აქტიურ მოქმედებაზე გადავიდნენ. 1723 წ. მათ დაიკავეს შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდებარე ციხეები (ციხისძირის, ქობულეთის, სეფის, გრიგოლეთის, ანაკლიის) და შიგ გარნიზონები ჩააყენეს; გაამაგრეს ბათუმის, ჩაქვის, ფოთის, ბიჭვინთისა და ანაკოფიის ციხეები. ამით საქართველო ზღვას მოწყვეტიტეს და დაიწყო ოსმალთა ბაგონობის მძიმე პერიოდი.

1725 წელს თურქებმა ფოთში ორთულანი ფაშა დასვეს და აღმოსავლეთ სანაპიროს გამგებლობა ჩააბარეს. ოსმალთა წარმატებას ხელი ქართველთა ფეოდალურმა შინაომებმაც შეუწყო. მოსახლეობა არ ურიგდებოდა თურქთა ძალადობას, მათ წინააღმდეგ გამოდრიოდნენ მთავრები და თავადებიც. საერთო ქართული სიგუასია კიდევ უფრო დამძიმდა ქართლის მეფე ეახტანგ VI-ის რუსეთში გადახვეწის შემდეგ (1724). ალექსანდრე, როგორც მისი ერთგული, მონაწილეობდა ეახტანგის ლაშქრობებში განჯაზე (1721 და 1722), 1722 წელს კი მანაც გააბა რუსეთთან დიპლომატიური ურთიერთობები.

1728 წელს ისაყ-ფაშა დადიანის წინააღმდეგ გამოემართა. იმერეთში ჩასულს ალექსანდრე მეფე მიეგება. დადიანი მოსალაპარაკებლად მიიწვიეს და ფაშას კარაქში ვერაგულად მოკლეს. მთავრობა ოგია დადიანმა მიიღო. ქვეყნის გამგებლობა მთლიანად ალექსანდრეს ხელში გადავიდა, რომელიც ოსმალთა მძლავრობის წინააღმდეგ ქვეყნის შემომტკიცებასა და მომხრეთა შემოკრებას შეუდგა, დაიმოყვრა მამია IV გურიელი (1726-1784), შექმნა ბარის საერისთავო, რომელიც გენათელს გადასცა და რაჭის საერისთავოს დაუპირისპირა. მანვე გააძლიერა თავისი ერთგული წერეთლებისა და აგიაშვილების საგვარეულოები.

1730 წელს ოსმალები ჯიქეთზე გალაშქრებას აპირებდნენ და ალექსანდრესაც უხმეს. ზღვის სანაპირო ზოლის ოსმალთაგან დაჭერა ქვეყნისათვის საზიანო იყო, მაგრამ მეფემ მაინც მიიღო მონაწილეობა ლაშქრობაში, რათა ოსმალთათვის თავისი ერთგულება ეჩვენებინა და თავადები დაეთრგუნა. ოსმალებმა სასტიკად დაარბიეს ოდიში, რომლის მოსახლეობა გახიზნული დაუხვდათ, შებილწეს და გაძარცვეს ილორის ეკლესია, სამინელი ბარალი მიაყენეს აფხაზეთსაც, შარვაშიძე და მისი გარემოცვა კი გაამაჰმადიანეს.

ალექსანდრე დარწმუნდა, რომ თურქთა ეს წარმატება დაამძიმებდა მათ ულელს და ჯიქეთზე ლაშქრობის წინ თავისი ჯარით გამოეპარა ოსმალებს. მღევრები ორი დღის შემდეგ დაეწივნენ და ოდიშამდე დარჩენილი გზა იმერლებმა ბრძოლით განვლეს. ოდიშში ალექსანდრემ მთავართან ზავი დადო. მალე ოსმალებს აფხაზები აუჯანყდნენ და სასტიკი ბრძოლა გაუმართეს. შარვაშიძემ ქრისტიანობა დაიბრუნა. ამ ლაშქრობაში მონაწილეობით ალექსანდრემ გაიმწვავა ურთიერთობა სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავრებთან. ოგია დადიანმა შურისძიება განიზრახა, აბაშიძესა და რაჭის ერისთავს დაუკავშირდა და მამუკა ბატონიშვილის გამეფება გადაწყვიტა. მეფეს მიემხრნენ ლევან აბაშიძე, მამია IV გურიელი, ბარის ერისთავი გელეენი, მერაბ წულუკიძე და სხვანი. მათ ჯარს მეფის ძე – დავითი სარდლობდა. 1734 წელს ჩიხორთან ბრძოლაში დადიანი დამარცხდა და გყვედ ჩაეარდა (ქ. ჩხატარაიშვილი ჩიხორის ბრძოლას 1732 წლით ათარილებს). საქმეში ოსმალები ჩაერთვნენ, რომლებსაც არ მოსწონდათ მეფის ასეთი გაძლიერება და

აიძულეს იგი, გარიგებოდა დადიანს. დადიანმა მამუკა ბაგონიშვილის სასარგებლოდ საჭილაო და სამიქელაო დათმო. მამუკამ საკუთარი ძალებით ჩიჯაეაძეების ციხე-მამულებიც მიიგაცა და გაძლიერდა.

ჩიხორის ბრძოლის შემდგომ პერიოდში მეფე ოსმალებს ხარკის მიცემაზე დათანხმდა. 1735 წელს ირანმა ოსმალეთი აღმოსავლეთ საქართველოდან გამოაძევა და იმერეთსაც მოსთხოვა დამორჩილება. 1738 წელს იგი რუსეთში ელჩად ქუთათელ მიგროპოლიგს – გიმოთე გაბაშვილს გზავნის და დახმარებას თხოულობს, მაგრამ 1739 წლის რუსეთ-ოსმალეთის საზავო ხელშეკრულებით რუსეთს არ შეეძლო საქართველოს საქმეებში ჩარევა, ამიგომ 1740 წელს ქართველებს უარი შემოუთვალა დახმარებაზე. ამით გრძელდებოდა ის ჯაჭვი, რომლითაც რუსეთი საქართველოს უარს ეუბნებოდა დახმარებაზე: 1732 წელს ასევე უარით გამორისგუმრეს ალექსანდრეს ელჩი, არქიმანდრიტი ნიკოლოზი, რომელიც ცდილობდა რუსეთისათვის 1651-1652 წლების ხელშეკრულება შეესხნებინა – ამ ხელშეკრულების ძალით იმერეთი რუსეთის ხელდებულად ცხადდებოდა.

ალექსანდრე ურჩი თავადების წინააღმდეგ ბრძოლას განაგრძობდა. მან თავები მოკვეთა ზურაბ აბაშიძის ძეს – დავითს და პაპუნა წერეთელს, ქართლში მისმა მომხრეებმა გეგერში მყოფი აბაშიძის ძმა – ეახუშგი შეიპყრეს და ნავარძეთის ციხეში გამოკეტეს. მის დასახსნელად თავადები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ. 1741 წელს ახალციხის ფაშას დახმარებით ალექსანდრე განდევნეს და მისი ძმა, გიორგი გაამეფეს. ალექსანდრე ქართლში გადავიდა, ნადირ-შაჰს დაუკავშირდა და მისი შუამდგომლობით ახალციხის ფაშას მოურიგდა. ალექსანდრემ გახტი იმავე წელს დაიბრუნა. ზურაბ აბაშიძე, გრიგოლ რაჭის ერისთავი და ოგია დადიანი მის წინააღმდეგ გალაშქრებას აპირებდნენ, მაგრამ მეფემ დაასწრო და ოდიშს თავს დაესხა. ალექსანდრემ დადიანთან ზავი დადო, იმავე წელს ქუთაისთან გრიგოლ რაჭის ერისთავი მოკლეს, ერისთავად მისი ძმა ეახგანგი დასვეს და სამეფოში ცოტა ხნით მშვიდობა ჩამოვარდა.

ამის შემდეგ ალექსანდრემ მის წინააღმდეგ მოწყობილი შეთქმულება დედინაცულის – თამარის ღალატს დააბრალა და იგი მახვილით განგმირა; თავი მოკვეთა გიორგის ერთგულ საჩინო

ბარათაშვილსაც, მისი ოჯახის წევრები კი ტყვეებად გაყიდა (1742).

ტახტისათვის ბრძოლას არ წყვეტს მამუკა ბაგონიშვილი, რომელიც 1746 წელს ახერხებს კიდეც გამეფებას. 1749 წელს ახალციხის ფაშას დახმარებით ალექსანდრემ სამეფო ტახტი დაიბრუნა, მაგრამ მალე, 1752 წლის მარტში, გარდაიცვალა.

ალექსანდრე V-ის მიერაა აგებული ჩხარის წმ. გიორგის მონასტერი (1737) და ვარციხის სამეფო სასახლე.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

მ. ბურჯანაძე, იმერეთის 1737 წლის რუკა, როგორც ფეოდალური საქართველოს ისტორიის პირველწყარო, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. I, თბ., 1959.

გ. მეტრეველი, ჟამი ბრძოლისა და თანადგომისა, თბ., 1983.

ქსე, ტ. III, ქსე, ტ. I

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქაეთარია, თბ., 1975.

გიორგი VII

იმერეთის მეფე 1741 წელს, გიორგი VI-ისა და მამია III გურიელის ასულის, თამარის ვაჟი. იგი ალექსანდრე V-ით უკმაყოფილო თავადებმა: ბურაბ აბაშიძემ, გრიგოლ რაჭის ერისთავმა, ოგია დადიანმა და აფხაზეთის მთავარმა შარვაშიძემ გაამეფეს. მათ მხარს უჭერდა ოსმალეთიც, რომელსაც ხელს აძლევდა სამეფო ტახტზე ხშირი ცვლილებები. ალექსანდრე V ქართლში გადავიდა, ნადირ-შაჰის შუამდგომლობით და ახალციხის ფაშას სამხედრო დახმარებით ტახტი იმავე წელს დაიბრუნა. გიორგი ოდიშში გაიქცა.

გიორგი ცოცხალი ჩანს სოლომონ I-ის დროს (1772), როდესაც იგი, გამეფების სურვილით შეპყრობილი, იმერეთში უნდა დაბრუნებულიყო.

ლიტ.: ვახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთ საქართველო XVIII ს-ის პირველ ნახევარში, სინ, ტ. IV, თბ., 1973.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

მამუკა

იმერეთის მეფე 1746-49 წლებში (დათარილება: მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია – 1746), გიორგი VI-ისა და ქართლის მეფე გიორგი XI-ის ასულის, როდამის ვაჟი. მისი გამეფება ჯერ კიდევ 1734 წელს, ჩიხორთან ბრძოლისას ჰქონდათ გადაწყვეტილი ოგია დადიანს, ზურაბ აბაშიძეს და გრიგოლ რაჭის ერისთავს. ბრძოლის შემდეგ, დაზავებისას, დადიანის სურვილით მას საჭილაო და სამიქელაო გადაეცა. ოდნავ მოგვიანებით მამუკამ ბეჟან ჩიჯავაძეს სებეკას ციხე წაართვა ჩიჯავაძეების სხვა მამულებთან ერთად. ამით იგი ძლიერდება და აგრძელებს ბრძოლას სამეფო ხელისუფლებისათვის, რომელსაც 1746 წელს კიდევაც იგდებს ხელთ. 1749 წელს ალექსანდრე V-მ ახალციხის ფაშას დახმარებით გახტი დაიბრუნა.

ლიტ.: ეახუშტი, მითითებული გამოცემა.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთ საქართველო XVIII ს-ის პირველ ნახევარში, სინ. გ. IV, თბ., 1973.

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

სოლომონ I

იმერეთის მეფე 1752-1784 წლებში (დათარილება: მ. რეხვიაშვილი – 1752, 1753-1766; 1768-1784), ალექსანდრე I-ის ძე.

გახტგზე ასვლისას 14 წლისა იყო. 1752 წელს შეთქმულთა ძლიერმა ჯგუფმა, რომელთა შორისაც იყვნენ დედამისი თამარი, ბაბუა – ბესარიონი და მეფის ბიძები – მამუკა და გიორგი, შეძლო მისი დამარცხება. მაგრამ სოლომონმა ახალციხის ფაშას დახმარებით გახტი დაიბრუნა, დედა სამეფოდან გააძევა, აბაშიძეთა მამული კი თავის საკუთრებად გამოაცხადა.

სოლომონმა შემკვიდრებად დაუძლურებული, სათავადოებად დაყოფილი სამეფო მიიღო. მან მიზნად დაისახა მტკიცე სამეფო ხელისუფლების შექმნა და დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება, გყვეებით ვაჭრობის აღკვეთა და ოსმალთა ბატონობისაგან ქვეყნის გათავისუფლება. მეფემ ჯერ დადიანი შემოირიგა, რის შემდეგაც მამია გურიელი იძულებული გახდა მეფის ერთგული ყოფილიყო. სოლომონმა შემოიკრიბა დიდი თავადებისგან შევიწროებული წერეთლები, წულუკიძეები, ჯაფარიძეები, იაშვილები და აგიაშვილები; ეკლესიას დაუბრუნა ფეოდალთაგან მიგატებული ყმა-მამულები და საეკლესიო გლეხები გადასახადებისგან გაათავისუფლა, რითაც ეკლესიის ნდობაც დაიმსახურა. მეფემ გადაწყვიტა ხელში ჩაეგდო სტრატეგიული მნიშვნელობის ციხეები, რომლებიც ფეოდალების ძლიერების საფუძველს წარმოადგენდნენ. მანვე შექმნა სრულიად ახალი, მეფის ხელისუფლების განმამტკიცებელი ინსტიტუტი, ე.წ. ფიცის კაცნი. ისინი ყოველი წლის 15 მაისს განსაზღვრულ ადგილას იკრიბებოდნენ და ფიცს დებდნენ მეფის ერთგულებაზე. შეფიცულები პოლიტიკური პრივილეგიებითაც სარგებლობდნენ. მათ შორის იყვნენ ღორთქიფანიძეები, მესხები, ავალიანები, იოსელიანები, ღოღობერიძეები, მიქაბერიძეები, ყიფიანები, ქორქაშვილები, უგრეხელიძეები, გრიგალაშვილები, ჭაბუკიანები და სხვ.

სოლომონ I-მა გამეფებისთანავე დაიწყო თურქების წინააღმდეგ ბრძოლა. იგი გრძნობდა, რომ ოსმალთა ჯარები გარკვეულწილად რეაქციული ფეოდალური ძალების დასაყრდენიც იყო, და მით უფრო ესწრაფოდა თავისი სამეფოს მათგან გათავისუფლებას. სოლომონი საიდუმლო მზადებას შეუდგა: 1757 წლის დეკემბრის დასაწყისში მან ჩააკეცა ფოთიდან, გურიიდან და ახალციხიდან მომავალი გზები, საიდანაც ხრესილზე მდგარი თურქების დამხარე ჯარის შემოსელა იყო მოსალოდნელი. მეფეს დადიან-გურიელის ჯარებიც შეუერთდნენ, მათთან ერთად იყო აგრეთვე აფხაზეთის მთავარი ხუტუნია შარვაშიძე. 1757 წლის 14 დეკემბერს, გამთენიისას, მეფის ლაშქარი თავს დაესხა ახალციხისა და აჭარის სანჯაყთა მრავალრიცხოვან ჯარს. ამ ბრძოლაში მეფემ ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა. დავით ბატონიშვილის გადმოცემით, სოლომონი „ესრეთ მხნე იყო, ვითარცა ლომი“. ამავე ბრძოლაში მოკლეს სამშობლოს გამყიდველი ლევან

აბაშიძე, რომელიც თურქთა მხარეზე იბრძოდა. სოლომონმა იცოდა, რომ ოსმალეთი მის ამ გამოსვლას უპასუხოდ არ დატოვებდა და საჭირო ზომები მიიღო: 1758 წელს სოლომონ I-მა, ერეკლე II-მ და თეიმურაზ II-მ გორში მეგობრობისა და ურთიერთდახმარების ხელშეკრულება დადეს. ამავე წელს სოლომონ I ქართლ-კახეთის მეფეებს ეხმარება ატოცთან გამართულ ბრძოლაში თურქთა წინააღმდეგ. ეს ხელშეკრულება 1770 წლამდე არ დარღვეულა (1773 წელს ერეკლემ და სოლომონმა აღადგინეს იგი). 1758 წელს ახალციხის ფაშამ ორჯერ ილაშქრა იმერეთის წინააღმდეგ. პირველად სოლომონმა ჯარების შეკრება ვერ მოასწრო და დამარცხდა, მეორედ კი სძლია მგერს.

1759 წლის დეკემბერში სოლომონმა საეკლესიო და საერო ფეოდალების საგანგებო კრება მოიწვია. ერთი თვის განმავლობაში მსჯელობა დასავლეთ საქართველოს საერთო საკითხებზე მიმდინარეობდა. კრების გადაწყვეტილებით, რომელიც ფაქტობრივად სახელმწიფო დარბაზის სხდომა იყო, გყვეებით მოვაჭრეთაივის სიკედილით დასჯა დადგინდა. გარდა ამისა, კრებამ სხვა დადგენილებებიც მიიღო: უკანონოდ მიგაცეხული ყმა-მამულების სახელმწიფოსათვის დაბრუნება, ზედმეტი გადასახადებისაგან საეკლესიო ყმების გათავისუფლება, ეკლესიის საქმეებში სახელმწიფოს ჩაურევლობა, უღირსთა გადაყენება და ღირსეულთა დანიშვნა, ეკლესია-მონასტრების აშენება და სხვ.

1760 წელს ახალციხის ფაშამ სოლომონს ოფიციალურად მოსთხოვა გყვეებით ვაჭრობის დაშვება. სოლომონმა უარი შეუთვალა. პასუხად იმერეთში ოსმალთა 20 ათასკაციანი დამსჯელი რაზმი შემოიჭრა, რომელიც ქართველებმა დაამარცხეს. სულ მალე, 1763 წელს, სოლომონმა ოსმალთა 13-ათასიანი ჯარის შემოგევა მოიგერია და იმავე წელს სებეკასა და ასკანას ციხეებიც აიღო. 1766 წლის სექტემბერში, ოსმალთა ახალი შემოგევის შედეგად, ქვემო იმერეთი დაიკარგა, თურქებმა სვერის ციხეც აიღეს და ქუთაისში თეიმურაზ მამუკას ძე დასვეს მეფედ. სოლომონი წერეთლებმა მოდინახეს ციხეში შეიფარეს. იგი ჩრდილო კავკასიაში განლაგებულ რუსეთის ჯარების სარდლობას მოსთხოვა დახმარებას, მაგრამ ამაოდ. როდესაც ოსმალთა ჯარმა ქვეყანა დატოვა, მეფემ თავისი მომხრეები შეკრიბა და სულ მალე მთელი იმერეთი დაიკავა. მოლაღაგე თეიმურაზმა თურქეთს შეა-

ფარა თავი. იმერეთმა თურქებს პარტიზანული ომი გამოუცხადა. თეიმურაზი არ თმობდა პოზიციებს და ჩხართან გადამწყვეტ ბრძოლაში სოლომონმა იგი დაამარცხა (1768). თეიმურაზი მუხურის ციხეში გამოკეტეს და იქვე გარდაიცვალა.

1769 წელს მეფემ როსტომ რაჭის ერისთავი ეარციხეში ისტუმრა, იაშვილების მამულში სანადიროდ მიიგყუა და თვალები დასთხარა, ცალი თვალი მის ძეს – გიორგისაც ამოუღო. ამის შემდეგ მან რაჭის საერისთავო გააუქმა. მეფემ როსტომის ძმა, ბესარიონი კათალიკოსობიდან გადააყენა და თავისი ძმა, იოსებ გენათელი აკურთხა. ბესარიონი კაცია დადიანმა სამეგრელოს პაგრიარქად აკურთხა და ეკლესიის დამოუკიდებლობა მოითხოვა, მაგრამ ახალციხის ფაშამ იოსების მხარე დაიჭირა და მალე სამეგრელოში კათალიკოსობა გაუქმდა. გახგის დაბრუნების შემდეგ საჭირო იყო ძლიერი მოკავშირის მოძებნა. ამ მიზნით სოლომონმა 1768 წლის 23 ივნისს რუსეთში საგანგებო ელჩი – მაქსიმე ქუთათელი გააგზავნა. მეფე მფარველობას ითხოვდა, სამაგიეროდ რუსეთ-ოსმალეთის ომში თანადგომას აღუთქვამდა. ამავე პერიოდში მეფე სპარსეთშიც აგზავნის ელჩობას ბესარიონ გაბაშვილის მეთაურობით და დახმარებას ითხოვს.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომის დროს ერეკლეც და სოლომონიც მზად იყვნენ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომი დაეწყოთ, მაგრამ ამისათვის რუსეთისგან ჯარითა და ფულით დახმარებას ითხოვდნენ. სოლომონი ამ ჯარით ოსმალთა მიერ მიტაცებული მიწების დაბრუნებას და ურჩ თაყადათა დამორჩილებას აპირებდა. თავის მხრივ, რუსეთი ვარაუდობდა ამიერკავკასიის ქრისტიანთა ჩაბმას ე.წ. კავკასიის ფრონტზე, რაც რუსეთს შეუმსუბუქებდა სამხედრო ოპერაციებს ბალკანეთში. 1769 წლის ბოლოს გოგლებენი იმერეთში შევიდა. ამ დროისათვის მეფეს ცუცხვათისა და შორაპნის ციხეები აღებული ჰქონდა, ქუთაისიც დაიკავა და მის ციხეს ალყა შემოარტყა. 2 ივლისს გოგლებენმა ოსმალეებს ბაღდათის ციხე წაართვა, 6 აგვისტოს კი რუს-იმერელთა ჯარმა ქუთაისის ციხეც აიღო. 1770 წლის 3 ოქტომბერს გოგლებენმა, სოლომონის აზრის გაუთვალისწინებლად, ფოთის ციხის ალყა დაიწყო, რომელიც ვერ აიღო და 6 თებერვალს ალყა მოხსნა. 1771 წელს გოგლებენი სუხოგინმა შეცვალა.

1774 წლის ნოემბერში სოლომონ I-მა რუსეთში ელჩად დავით კეიხიშიძე მიაგვლინა, რომელსაც თან ოფიციალური თხოვნა მიჰქონდა იმერეთის მფარველობაში აყვანის შესახებ. მაგრამ ამ დროისათვის ქუჩუკ-კაინარჯის ზავი (1774 წლის 10-21 ივლისი) უკვე დადებული იყო, ამ ზავის 23-ე მუხლის თანახმად კი რუსეთი სცნობდა დასავლეთ საქართველოზე ოსმალეთის უფლებას იმ პირობით, რომ ოსმალეთი უარს იგყოფდა იმერეთის ხარკზე.

1776 წლის 5 ოქტომბერს იმერეთის მეფეს თურქეთის ელჩობა ეახლა და სულთნის ფირმანი გადასცა ძვირფასი საჩუქრებითურთ. ამით დასტურდებოდა, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად თურქები დასუსტდნენ და ქართლ-კახეთთან და იმერეთთან ბრძოლის უნარი დაკარგეს. ოსმალთა ასეთივე ელჩობა ეწვია სოლომონს 1783 წლის 1 ნოემბერს. როგორც ჩანს, სულთანი იმერეთის მეფისაგან რუსეთთან ურთიერთობის გაწყვეტას მოითხოვდა. მეფემ თურქეთის ელჩები უარით გაისტუმრა.

სოლომონ I-ს კარგად ესმოდა, რომ მისი სიკედილის შემდეგ იმერეთში გახვისათვის ბრძოლა გაჩაღდებოდა, ამიგომ მემკვიდრედ თავისი ძმისწული, ქართლ-კახეთის მეფის კარზე აღზრდილი დავით არჩილის ძე გამოაცხადა, იმ პირობით, რომ ერეკლე II სოლომონის ურჩთა შეფარებაზე უარს იგყოფდა. სიცოცხლის ბოლოს სოლომონმა ნაჭიშკრევეთან ბრძოლაში თურქთაგან ძლიერი დარტყმა განიცადა. მეფემ მარცხი მძიმედ გადაიტანა და 1784 წლის 23 აპრილს, 49 წლის ასაკში, „მიიცილა ქრისტიანთა ნათელი მეფე სოლომონი“. დაკრძალულია გელათის ღვთისმშობლის ტაძარში.

ლიტ.: ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა (1466-1770), წგნ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1958.

ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წგნ. II, თბ., 1968.

შ. ბურჯანაძე, სოლომონ I-ის მეფობის პირველი პერიოდი (1752-1768), „თსუ შრომები“, ტ. 41 თბ., 1950,

შ. ბურჯანაძე, იმერეთის სამეფო 1768-1784 წწ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. III, თბ., 1989.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

გ. პაიჭაძე, ქ. ჩხატარაიშვილი, 1768-1774 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი და საქართველო, სინ. ტ. IV, თბ., 1973.

გ. მეტრეველი, ქამი ბრძოლისა და თანადგომისა, თბ., 1983.

ქსე, ტ. IX

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

დავით II

იმერეთის მეფე 1784-1789 წლებში (დათარილება: მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია – 1784-1792; მ. რეხვიაშვილი – 1784-1789, 1790; ქსე – 1784-1787, 1792), გიორგი VII-ის ძე.

გამეფებისას 29 წლისა იყო. გახტის მემკვიდრედ გამოცხადებულ დავით არჩილის ძეს ამ ღრთისათვის 12 წელი შესრულებოდა და ბაბუის – ერეკლე II-ის კარზე იზრდებოდა. ამით ისარგებლა დავით გიორგის ძემ და პაპუნა და ზურაბ წერეთლების, ბერი წულუკიძისა და დადიან-გურიელის ხელშეწყობით გამეფდა. 1784 წლის 26 აპრილს მან დადო ფიცი, რომლის ძალითაც სოლომონ I-ის პოლიტიკის გაგრძელებას კისრულობდა. მის მომხრედ გამოდიოდა რუსეთიც, რომელსაც მეფემ 1784 წელს ქვეშევრდომობა სთხოვა. რუსეთის მთავრობა მაშინვე ჩაერია იმერეთის საქმეებში და 1784 წლის მაისში დავით გიორგის ძე და ერეკლე II მოარიგა: იმერეთის მეფე იძულებული გახდა დავით არჩილის ძე თავის მემკვიდრედ გამოეცხადებინა, მისთვის საუფლიწულო მიეცა და სრულწლოვანების მიღწევის შემდეგ გახტიც დაეთმო. დავით გიორგის ძე ცდილობდა დიდ ფეოდალთა გავლენისაგან გათავისუფლებულიყო და თავისი ერთგულნი (ელიზბარ ერისთავი და სხვები) დააწინაურა, ამით პაპუნა წერეთელი, ბერი წულუკიძე და სხვა დიდი თავადები მგრად გადაიკიდა.

იმერეთის რუსეთთან დაახლოებამ ოსმალეთი დააფრთხო და მან იმერეთის მეფედ ქაიხოსრო ლევანის ძე აბაშიძე გამოაცხადა. იმავე დროს სტამბოლიდან გახტის მეორე მაძიებელი, რაჭის ერისთავის ვაჟი, გიორგი („ქიორ-ბეიდ“ – ცალთვალად წოდებული) გამოემართა. ოსმალეთი ამკარად ამზადებდა დასავლეთ საქართველოში შემოჭრას. ამ რთულ ვითარებაში მეფემ გაბედულად იმოქმედა: შემოირიგა ზურაბ და პაპუნა წერეთლები და წულუკიძეს მორჩილება გამოაცხადებინა. 1785 წლის მიწურულს, რუსეთის აქტიური ჩარევის შედეგად, თურქეთი იძულებული გახდა უარი ეთქვა იმერეთში თავისი კანდიდატის გამეფე-

ბაბე, თუმცა თურქთა მარბიელი რაზმების თარეში არ წყდებოდა. 1785 წელს მეფემ რაჭის ერისთავის ძე – გიორგი შემოირიგა და ახლად აღდგენილი რაჭის საერისთავო ჩააბარა; 1786 წელს კი წულუკიძის, წერეთლისა და დავით არჩილის ძის იმერეთში შემოსული ჯარი დაამარცხა. ეს ჯარი მეფის მოწინააღმდეგეებს ახალციხის ფაშა სულეიმანმა დაახმარა.

1784-1786 წლებში ქუჩუკ-კაინარჯის ბავის გამო რუსეთმა დასავლეთ საქართველოში თურქთა პრეგენზიებს ამკარა ძალა ვერ დაუპირისპირა. 1787 წლის ივნისში დავით II-ის რწმუნებებით აღჭურვილი ახალი ელჩი – ბესარიონ გაბაშვილი რუსეთს გაემგზავრა, მაგრამ პეტერბურგში მხოლოდ 1789 წელს ჩააღწია.

1788 წელს სამეგრელოში კაცია დადიანის ვაჟი – გრიგოლი გამთავრდა. დავით II-მ სამეგრელოზე ილაშქრა. ერეკლე II-მ გამოიყენა დადიანის თხოვნა მასთან დავით არჩილის ძის გაგზავნისა და დახმარების შესახებ და დასავლეთ საქართველოში ილაშქრა. 1789 წლის 11 იელისს სოფ. მათხოჯთან ქართლისა და სამეგრელოს გაერთიანებულმა ჯარმა დაამარცხა დავით II, რომელიც ერთხანს იმერეთში ბრძოლას განაგრძობდა, მაგრამ ბოლოს ახალციხეში გაიქცა; გახგზე კი დავით არჩილის ძე ავიდა. 1790 წელს დავით II ახალციხის ფაშას და ლევან აბაშიძის დახმარებით კელავე გამეფდა, თუმცა დავით არჩილის ძემ იმავე წელს დაიბრუნა გახგვი. 1791 წელს დავით II-მ ერეკლე II-ის შუამდგომლობით საუფლისწულო მიიღო. 1792 და 1794 წლებში იგი ლექთა ჯარის დახმარებით კელავე შეეცადა გამეფებას, მაგრამ დამარცხდა და ახალციხეში გადაიხვეწა, სადაც 1795 წლის 11 იანვარს ყვაილით გარდაიცვალა. დაკრძალულია ჯრუჭის მონასტერში.

ლიტ.: მ. ბურჯანაძე, იმერეთის სამეფოს საშინაო პოლიტიკა 1789-1802 წლებში, თბ., 1962.

მ. ბურჯანაძე, იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური ისტორიისათვის 1784-1789 წლებში, ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, ტ. II, თბ., 1960.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთ საქართველო XVIII ს-ის პირველ ნახევარში, სინ, ტ. IV, თბ., 1973.

ალ. ხახანაშვილი, მეფე იმერეთისა სოლომონ II, ტფ., 1910.

ქსე, ტ. III

მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

იმერეთის მეფე 1789-1810 წლებში (დათარილება: მ. რესვიამ-ვილი 1789, 1790-1810). სოლომონ I-ის ძმის, არჩილის ძე, დედა – ერეკლე II-ისა და დარეჯანის ასული ელენე. დაიბადა 1772 წელს, იბრდებოდა ბაბუის – ერეკლე II-ის კარზე. სოლომონ I-მა, რომელსაც მემკვიდრე არ ჰყავდა, გახტი ძმისწულს უანდერძა. დავით (სოლომონ) არჩილის ძის მცირეწლოვანების გამო გამეფებული დავით II გახტის დათმობას არ აპირებდა, მაგრამ ერეკლე II-ისა და გრიგოლ დადანის დახმარებით 1789 წლის 11 ივლისს მათხოჯთან გახტის მაძიებელმა დაამარცხა დავით II და სოლომონ II-ის სახელით გამეფდა. ამ დროისათვის იგი 17 წლისა იყო.

დავით II-მ კიდევ რამდენჯერმე სცადა დახტის დაბრუნება – 1790 წელს ოსმალთა და ლეკთა რაზმების დახმარებით მან იმერეთი დაიპყრო. ერეკლე II-მ სოლომონს, რომელიც პაპუნა და ზურაბ წერეთლებთან იყო შეკედლებული, თავისი შვილიშვილი – იოანე მიაშველა. ბრძოლა ლომსიანთ ხევში მოხდა, სადაც ერეკლეს ზარბაზნებით გაძლიერებულმა 500-კაციანმა რაზმმა 10 000-კაციანი მოწინააღმდეგე დაამარცხა და სოლომონმა იმერეთი დაიბრუნა.

სოლომონ II ერეკლე II-ისა და სოლომონ I-ის პოლიტიკური კურსის გაგრძელებას ცდილობდა, მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლებისათვის ბრძოლის პერიოდში სრული ანარქია სუფევდა. სოლომონ II-ის გამეფება ხელს უწყობდა საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლას: 1790 წლის იენისში სოლომონ ლიონიძის თაოსნობით გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც სოლომონ II, გრიგოლ დადიანი და სიმონ გურიელი ქართლ-კახეთის სამეფოსთან სამხედრო კავშირს ამყარებდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ, აღიარებდნენ ერეკლეს მფარველობას და მასვე ანდობდნენ რუსეთთან ურთიერთობას. ხელშეკრულების ერთ-ერთ მუხლში ნათქვამი იყო: „შევრაცხო ყოველი მგერი თქუშნი მგერად ჩემდა და ყოვლისა სამეფოსა ჩემისა და ვიყო მგერი მგერისა თქუშნისა და მოყვარე მოყვრისა“. ამ შეთანხმებას სხვებთან ერთად ხელს აწერდნენ ქართლ-კახეთის დედოფალი დარეჯანი და იმერეთის დედოფალი მარიამი. 1793 წელს ამ ხელშეკრულების მონაწილენი საერთო მფარველობას

სიხოვდნენ რუსეთის იმპერატორს. მაგრამ 1792 წლის 9 იანვრის ბაეით, რომელიც რუსეთ-ოსმალეთს შორის დაიდო, ძირითადად კელავე დამტკიცდა ოსმალეთის უპირატესი უფლებები დასავლეთ საქართველოზე. რუსეთის დახმარების იმედი არც ამჟერად გამართლდა.

სამეფო ხელისუფლების გასაძლიერებლად მეფე ცდილობდა დაეთრგუნა ურჩ მთავართა და თავად-აზნაურთა თავგასულობა. კერძოდ, 1792 წელს მან მოახერხა გრიგოლ დადიანის გადაყენება (რომელიც მისი მთავარი მოწინააღმდეგე იყო) და მთავრად თავისი ერთგული მანუჩარი დასვა. მანუჩარმა გყვეებით მოვაჭრეთა წინააღმდეგ ბრძოლის პირობა დადო (1795). 1798 წელს გრიგოლი კელავე გადადიანდა, მანუჩარმა კი სალიპარგიახო მიიღო. 1802 წელს სოლომონი მანუჩართან ერთად ლეჩხუმში შეიჭრა, იმავე წელს ჭყვიშის ციხე აიღო, სალხინოსთან დადიანი დაამარცხა და მთავრად მცირე ხნით დადიანების უმცროსი ძმა გარიელი (ოგია) გამოაცხადა. შემოთიქებულმა გრიგოლმა რუსეთს დახმარება სთხოვა. ამ უკანასკნელმა ისარგებლა იმერეთში შექმნილი მდგომარეობით და 1803 წლის დეკემბერში სამეგრელომ რუსეთის მფარველობა მიიღო. ამით განხორციელდა რუსეთის გეგმა, რომლის მიხედვითაც პაგივმოყვარე დადიანი იმერეთის სამეფოს გაუქმებისათვის ბრძოლაში უნდა გამოეყენებინათ. 1804 წელს გრიგოლი გარდაიცვალა და მთავრის გახტი მისმა ძემ, ლევან V-მ (1804-1810) დაიკავა.

1803 წელს სოლომონ II-მ ლიონიძის ელჩობით რუსეთს კელავე სთხოვა მფარველობა (ასეთივე თხოვნით მიმართა მეფემ რუსეთს 1796-1801 წლებშიც), თუმცა ამის პარალელურად ოსმალეთშიც გააგზავნა ელჩობა, რომლის მეშვეობითაც რუსეთის მძლავრობისაგან დახმარებას ითხოვდა. მეფის ეს ორმაგი თამაში რუსეთმა შეიგყო, მისთვის ცნობილი გახდა ისიც, რომ სოლომონი მზად იყო ბაბა-ხანთან ერთად გამოსულიყო რუსეთის წინააღმდეგ. მაშინ ციციანოვმა იმერეთის დაპყრობის დაგეგმვა მიიღო. 1804 წელს რუსები იმერეთში შეიჭრნენ და ხალხს ძალით აფიცებდნენ რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე. სოლომონი იძულებული გახდა რუსეთის მიერ შემოთავაზებული პირობები მიეღო. იმავე წლის 25 აპრილს ელაზნაურში (ახლანდელი ვახანის ახლოს, ხარაგაულის რაიონში) დაიდო ხელშეკრულება, რომლის

ძალითაც იმერეთი რუსეთის ქვეშევრდომად ცხადდებოდა, თუმცა პოლიტიკურ არსებობას ინარჩუნებდა და მეფობა ხელშეუხებელი იყო, გურიის სამთავრო იმერეთის გამგებლობაში რჩებოდა. ამავე ხელშეკრულებით რუსეთი იმერეთში ჯარის ნაწილებს აყენებდა და იმერეთის დაცვას კისრულობდა. სიგყვიერი შეთანხმებით ციციანოვი მეფეს ლეჩხუმს შეჰპირდა, თუმცა ამ სადავო გერიგორიაზე მოსალაპარაკებლად სოლომონი და გრიგოლ დადიანი საჭილაოში შეახვედრეს ერთმანეთს, სადაც ორივემ ერთად დაიფიცა რუსეთის ერთგულებაზე. ამ ხელშეკრულებით რუსეთის ახალი ტაქტიკა გამოიკვეთა: ადგილობრივ ხელისუფლებას თითქოს არ აუქმებდნენ, მაგრამ მეფეს ფაქტობრივად უუფლებოდ გოვებდნენ. თავად სოლომონს ელაზნაური დროის მოგების სამუალებად მიაჩნდა.

იმერეთის მეფე დიდ იმედებს ამყარებდა 1806 წელს დაწყებულ რუსეთ-თურქეთის ომზე, რადგან ამ ქვეყნების დასუსტება მისი სამეფოს გაძლიერებას შეუწყობდა ხელს. ომის მსვლელობისას, 1809 წლის ოქტომბერში, გრაპიზონის სერასკირ შერიფ-ფაშას სარდლობით ოსმალები გრიგოლეთსა და მალთაყვას შორის დაბანაკდნენ. 2 ნოემბერს მამია გურიელმა მათ ზურგიდან შემოუგია, რის შემდეგაც რუსეთს გზა გაუხსნა ფოთისაკენ; მამია კი ამ სამსახურისათვის რუსეთმა იმერეთის მეფისაგან დამოუკიდებლად სცნო.

იმავე, 1809 წელს მეფემ რუსეთის მოხელე გორმასოვისაგან ბრძანება მიიღო პეტერბურგში „დეპუტატობის“ გაგზავნის შესახებ. რაც 1804 წლის შეთანხმებით იყო გათვალისწინებული. სოლომონი არ დაემორჩილა ბრძანებას და სანაცვლოდ ქუთაისიდან ჯარის გაყვანას. ხელშეკრულებითვე გათვალისწინებული მხოლოდ 120 კაცის დატოვებას. ლეჩხუმს და ციციანოვის სხვა დაპირებების შესრულებას მოითხოვდა ამის პასუხად რუსებმა ახალი გეგმა აამოქმედეს, რომლის მიხედვითაც სოლომონის წინააღმდეგ უნდა აემხედრებინათ გურია. რაჭა, აგრეთვე ზურაბ წერეთელი და წულუკიძეები.

1810 წლის 20 თებერვალს რუსთა ჯარი იმერეთისკენ დაიძრა. ეარცხენს განმარტებულ სოლომონს ბრძანებები შედრტნ და უკან დაიხიეს. ასე რამ 45 ათასი კაცდანი სოლო-

მონს ათასი მებრძოლიდა შემორჩა. მოსახლეობას რუსები კელაე ძალით აფიცებდნენ რუსთ ხელმწიფის ერთგულებაზე.

1810 წლის 9 მარტს სიმონოვიჩისადმი გაგზავნილ წერილში სოლომონ მეფე თანხმობას აცხადებდა გადაღგომამე, თუ საცხოვრებლად იმერეთში დაგოვებდნენ. 28 მარტს იგი ვარიანში გორმასოვს შეხედა მოსალაპარაკებლად, მაგრამ დააგყევეს და თბილისში, ერთ-ერთ ბინაში გამოკეტეს, აქედან კი პეტერბურგში უპირებდნენ გადაგზავნას. 11 მაისს ერთგული მსახურის ტან-საცმელში გადაცმულმა მეფემ გყეეობას თავი დააღწია, იქვე და-გოვა ალექსანდრე ნეველის ორდენი, რომელიც რუსეთისაგან 1804 წელს მიიღო. გაპარვისას მას თან ახლდნენ ქაიხოსრო, როსტომ და სიმონ წერეთლები, გრიგოლ და დავით ერისთავები, ბერი ლორთქიფანიძე, აზნაური გაბაშვილი და სხვები – სულ 25 კაცამდე.

რუსთაგან ღგოლეილი მეფე ახალციხეში გადავიდა, სადაც მას სოლომონ ლიონიძე და მალხაზ ანდრონიკაშვილი ელოდნენ. აქედან დაიწყო აჯანყების მზადება 1804 წლის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესრულების მოთხოვნით. 1810 წლის 17 მაისის წერილში ბემო იმერლებისადმი სოლომონი აჯან-ყებისაკენ მოუწოდებს მათ და წერს: „ამაზედაც გული დაიჯერეთ, იმერეთის გულისათვის ჩემი სიცოცხლე უნდა დაეასრულო“. ამ აჯანყებაში სოლომონს მხარს უჭერდნენ მანუჩარ და გარიელ და-დიანები, ლეჩხუმის მთავარი ბერი გელოვანი და სხვა თავადები. მეფეს ხუთი ათასი კაცი აგიაშვილის სარდლობით ქუთაისის ალ-ყაზე ჰყავდა, სამი ათასი ხარაგაულის ციხის მიდამოებში დააყენა რუსეთის ჯარისათვის გზის გადასაკეცად. ქართლის მიმართულე-ბით, კორგოხის გზამე, ათას ხუთასი კაცი დააბანაკა მალხაზ ან-დრონიკაშვილისა და როსტომ წერეთლის მეთაურობით, ორი ათასი კაცი კი მაღლაკთან იდგა, რათა გურიი-ოდიშის ჯარი არ გაეშვათ ქუთაისისაკენ. რუსეთის სამსახურში მყოფი მეფის სახლთუხუცესი, ბურაბ წერეთელი 1810 წლით დათარიღებულ წერილში შემფოთებული წერს თავის მეილს. გრაგოლს – მთელი იმერეთი გაერთიანებულია ჩვენს წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ამ გაერთიანებული ჯარის წინააღმდეგ რუსეთმა თბილისი-დან 3200 ჯარისკაცი გაგზავნა და ეს არმია ორ ნაწილად გაყო. 22 ივნისს სოფ. საქარასთან პირველი შეტაკება მოხდა აჯანყე-

ბულებსა და რუსებს შორის. სოფ. კორგოხთან ანდრონიკაშვილისა და როსგომ წერეთლის მოღალატეობა შეაჩერეს რუსთა ჯარების ნაწილები, 29 იელისს კი ალყა შემოარტყეს ქუთაისის ციხეში მდგომ სიმონოვიჩს. პასუხად რუსეთმა თბილისიდან ახალი ჯარი გაგზავნა გენერალ-ლეიტენანტ როზენის მეთაურობით (1810). ამ დროიდან დაიწყო აჯანყების დაღმასულა. როზენმა ჩხერის ციხესთან იმერეთის 5000-კაციანი ჯარი დაამარცხა. ამის შემდეგ ბრძოლები ცხრაწყაროსთან და ჭიშურასთან გაიმართა, სადაც სოლომონის ჯარი კვლავ დამარცხდა. სოფ. მაღლაკთან გიორგი წულუკიძისა და ზურაბ წერეთლის ჯარის ნაწილებმა, ლევან დადიანთან შეთანხმებით, რუსები უბრძოლველად გააგარეს და ქუთაისისაკენ გზა გაუხსნეს. როზენს ქუთაისში დადიანი, გურიელი და თავადთა ერთი ნაწილი ეახლა. დამარცხებისათვის განწირული მეფე ერთხანს ხანისწყლის ხეობაში გამაგრდა, მაგრამ სექტემბრის მიწურულს იძულებული გახდა ახალციხეში გადასულიყო. რუსებმა იმერეთის სამეფო გააუქმეს და რუსული მმართველობა შემოიღეს. გორმასოვის ბრძანებით მარიამ დედოფალი და მეფის და – მარიამი ეორონეში გადაასახლეს. მარიამ დედოფალი 1841 წელს გარდაიცვალა პეტერბურგში.

სამშობლოდან გადახეწილი სოლომონი არ წყვეტს ბრძოლას ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის. 1811 წლის 6 იანვრით დათარიღებულ წერილში იგი დახმარებას სთხოვს ნაპოლეონს, მაგრამ ეს წერილი უპასუხოდ რჩება. ამის შემდეგ მეფე ოსმალეთში გადადის და ოსმალეთის, ირანისა და საფრანგეთის დახმარებას ეძიებს. სწორედ ამ დროს მისთვის არასასიკეთოდ ვითარდება პოლიტიკური მოვლენები: 1812 წლის რუსეთ-თურქეთის ზავის პირობებში არაფერია ნათქვამი იმერეთის მეფის უფლებების აღდგენაზე, 1813 წლის რუსეთ-ირანის ზავით კი მთელი საქართველო რუსეთის გავლენის სფეროდ გამოცხადდა. ამგვარად, სოლომონის ძალისხმევამ ნაყოფი ვერ გამოიღო და მალე, 1815 წლის 7 თებერვალს, იგი გარდაიცვალა, დაკრძალეს გრაპიზონში, წმ. გიორგის სახელობის ბერძნული ეკლესიის გალავანში. მეფის საფლავის ქვაზე ასეთი წარწერა ყოფილა ამოკვეთილი: „განმეძარცვა მე პირველ ქმნილი სიკეთე და მშვენიერება და მღებარე ვერ შიშველ და კლემული საფლავსა ამას შინა, გომისა-

გან დაეითისა, შთამოსრული ბაგრაგიონი, ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისათვისაც ვითხოვ შენდობას. თებერელის 8, ქორონიკონსა ქრისტეს აქეთ ჩყიე“. 1990 წლის შემოდგომაზე მისი ნეშტი საქართველოში გადმოასვენეს და გელათის მეფეთა საძვალეში დაკრძალეს.

ლიგ.: ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წგნ. II, თბ., 1968.

ალ. სახანაშვილი, მეფე იმერეთისა სოლომონ II, გფ., 1910.

ქსე, ტ. IX

მ. გონიკაშვილი, შენიშვნები იმერეთის სამეფოს გაუქმების შესახებ, თბ.,

1962.

მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო 1462-1810 წწ., თბ., 1989.

თ. ხუსკივაძე, უკანასკნელი მეფე იმერეთისა სოლომონ II, გფ., 1902.

მ. ღუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX ს-ის I ნახევარში, თბ., 1983.

მ. ღუმბაძე, იმერეთის სახლმეწიფოს გაუქმება და ცარიზმის ბაგონობის გაფართოება საქართველოში, სინ. ტ., IV, თბ., 1973.

მ. სურგულაძე, ბაგრაგიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულის შემდგენლები მ. სურგულაძე, მ. ქავთარია, თბ., 1975.

ბაბრატიონები XIX-XX საუკუნეებში

რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს დაპყრობას ბაგრატიონთა სამეფო გახგისა და მეფობის გაუქმება მოჰყვა. აღმოსავლეთ საქართველოდან რუსეთში გადასახლებულ იქნა სამეფო გვარის უმეტესი ნაწილი, განსაკუთრებით, თეიმურაზ II – ერეკლე II შთამომავალნი, როგორც ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფეთა მემკვიდრენი. ქართველი ერი ვერ ეგუება სახელმწიფოებრიობისა და ბაგრატიონთა სამეფო გვარის დაცემას და იწყებს ბრძოლას დამოუკიდებლობისათვის – ყველა აჯანყება, რომელიც საქართველოს სამეფო გახგის აღდგენისაკენაა მიმართული, მეფობის კანდიდანგებად ქართლ-კახეთის მეფეების - თეიმურაზისა და ერეკლეს შთამომავლებს ასახელებს.

რუსეთში წინა საუკუნეებში გადასახლებულ ბაგრატიონთა სახლის სხვა სამეფო განშტოების წარმომადგენელნიც ცხოვრობდნენ, ბუნებრივია, იქ XIX საუკუნეში მათი სტატუსის საკითხიც დადგა. საერთოდ, გვიანი შუასაუკუნეების საქართველოში ბაგრატიონთა სამეფო შტოების ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემა მწვავედ დაისვა – მხედველობაში გვაქვს ქართლისა და კახეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახლების დინასტიური ბრძოლა და ქართლის თავადთა „ლეგიტიმისტური მოძრაობა“:

ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ, მიუხედავად ირანოსმალეთის აგრესიისა, XVI-XVIII სს-ის ქართულ სამეფოთა გახგებზე (მცირე გამონაკლისით იმერეთში) მხოლოდ ბაგრატიონთა საგვარეულო სახლის წარმომადგენელნი აღიან, რაც უპირველესად მტკიცე ისტორიული გრადიციით აიხსნება – საქართველო და ბაგრატიონები იმდენად განუყოფელ ცნებებად იქცნენ, რომ მძიმე ვითარებაშიც კი სამეფო დინასტიის შეცვლის საკითხი არ ისმება. ბაგრატიონთა დინასტიის შეცვლის მცდელობა თუ მათი სამეფო გახგიდან ჩამოშორება ქართველობის წინააღმდეგ ბრძოლად აღიქმებოდა და დამპყრობლისათვის მწვავე უკურეაქციის საშიშ-

რობას შეიცავდა, ამიგომ ირან-ოსმალეთი იძულებულია ბაგრატიონთა საგვარეულოს ასეთ ფუნქციონირებას ანგარიში გაუწიოს. როცა რუსეთის იმპერიამ ბაგრატიონთა მეფობა გააუქმა, ქართული ბატონიშვილები ხაზგასმით აღნიშნავენ (კერძოდ, იულონ ბატონიშვილი), რომ „...наш царский дом, процветавший во времена великого Юстиниана, уцелел даже до сего времени; если это допустило право персидских государей – тиранов, то тем более имеем мы несомненную надежду, что смилуется над нами христианский цар“. იგივეს ამბობს დავით ბატონიშვილიც. თვითონ ბაგრატიონთა სამეფო სახლში არსებობდა მტკიცე აზრი, რომ ბაგრატიონთა გვარის გარეშე საქართველოს მართვა შეუძლებელია – დარეჯან დედოფლის სიგეყებით, 1200 წელია საქართველოს მეფეებად ბაგრატიონები არიან და „ეს ყოველ ქვეყანაზე და მთელ ევროპაში გამოცხადებულია“.

ბაგრატიონთა დამოუკიდებელ სამეფო შტოთა ჩამოყალიბების შემდეგ, სამივე სახლის წარმომადგენელნი კვლავ თელიან, რომ ბაგრატიონთა გარდა „სხუა მეფე არა უფლებულ არს ჩუენ ზედა;“ ეს კიდეც უფრო ამწვავებს დაპირისპირებას და დინასტიურ ბრძოლას ქართულ სამეფო სახლებს შორის.

დაპირისპირებულ შტოთა ბაგრატიონები ყოველმხრივ ცდილობდნენ მეორე სახლის წარმომავლობისა და წარსულის დაკნინებას. ქართლის ბაგრატიონთა ინგერესების გამოძახებულ ისტორიულ წყაროთა ავტორები ყოველმხრივ ცდილობენ გარკვეულად მაინც გამოხატონ განსხვავება სამეფო სახლების რანგსა თუ სტატუსში – მაგალითად, ქართლის ხელისუფალთ „მეფის“ გიგულთ მოიხსენიებენ, სხვებს კი „ბატონის“ ან სხვა მსგავს ხარისხში. ასე იქცევა თვით ვახტანგ VI, როცა კახეთის მეფეს მხოლოდ „კახის ბატონს“ უწოდებს; ბერი ეგნატაშვილი ამ მხრივ მკვეთრ დიფერენციაციას აკეთებს – მაგალითად: „ხოლო ამას ჟამში წარმოუგზავნა კაცი ხონთქარმან მეფეს გიორგის, და მჰყრობელსა იმერეთისასა ბაგრატს, და მჰყრობელსა კახეთისასა ლევანს...“ „ქართლოცენგრიზმის“ კლასიკური მაგალითია ალექსანდრე ამილახვარის „გეორგიანული ისტორია“, სადაც კახეთის ბაგრატიონები ქართლის გახგის უზურპატორებად არიან გამოცხადებული; დაპირისპირება იქამდე მიდის, რომ ქართლის გახგზე უცხო ძალის ხელისუფლობაც კი ურჩევნიათ, ვიდრე მეორე

შგოს ბაგრატიონთა ბაგონობა – ალექსანდრე ამილახვარი ვახტანგ VI-ზე ამბობს, რომ მან „წინააღმდეგობა ელარ გაუწია ამდენ მგერს და მთელი ქართლი თურქეთის სულთანს მისცა, რათა იგი სპარსელებს და კახეთის მფლობელებს არ დარჩენოდა“.

კარგადაა ცნობილი, რომ ქართლის სამეფო ტახტზე კახეთის ბაგრატიონთა გამეფებას ქართლის ბაგრატიონთა სახლის წარმომადგენელთა მწვავე რეაქცია მოჰყვა; ფეოდალური ოპოზიციაც თავის მხრივ გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფოს დაშლას და მათთვის „საშიში მეფეების“ ქართლიდან განდევნას ცდილობს. ვახტანგ VI ჩამომავალთა საკითხი დიდხანს იდგა პრობლემად თეიმურაზ-ერეკლეს ტახტის წინაშე. ეს იყო ძლიერი ოპოზიცია, რომელიც ქართლის სამეფო ტახტზე კახეთის ბაგრატიონთა სახლის გამეფებას ბოლომდე ვერ შეეგუა. არსებულ ვითარებას კარგად ახასიათებს გაძევებული ანგონ I კათალიკოსის განცხადება რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი: „Нине ж царствующие в Грузии не наследники престола нашего, а Грузия принадлежит деду моему и в наследство фамилии моей...“ იესე მეფის ძის – ალექსანდრე ბაგონიშვილის 1759 წლის არმაში იმპერატორიკა ელისაბედ I-დმი აღნიშნულია: „Нине царствующие тамошнего престола не наследники, а принадлежит тот престол фамилии отца моего по линии ближним...“

აღსანიშნავია, რომ პრობლემა თავად ქართლის სახლის წარმომადგენლებმა შექმნეს. ვახტანგ VI-მ რუსეთში გამგზავრებით და იქ კავშირების ძიებით, სახელმწიფო მმართველი დინასტიის გარეშე დაგოვა, რაც დიდი შეცდომა იყო. გამართლდა შანშე ერისთავის წინასწარმეტყველება ვახტანგ VI სახლისა და მის ჩამომავალთა საქართველოდან ფეხის ამოკვეთის თაობაზე: „ბაქარ დააბრუნე, სულ ნუ დააგდებ ამ ქვეყანას... უფრო ძალიანობა გამოგიჩნდება“. რადგან ვახტანგ VI სახლმა ქართლი დაგოვა, ხოლო საგარეო ვითარება შესაბამის საშუალებას იძლევა, ამით რაგომ არ უნდა ესარგებლათ თეიმურაზსა და ერეკლეს?! მითუმეტეს ვახტანგის ნაბიჯის შედეგად შეიქმნა მმართველობის ვაკუუმი, რაც დიდხანს არ შეიძლება გაგრძელებულიყო. ამ დროს, ასეთი ვითარებისა და დაშლის საპირისპიროდ, თეიმურაზ-ერეკლეს გადაწყვეტილებას ორი ქართული სამეფოს გაერთი-

ანება და გაძლიერება მოჰყვა, რაც დიდი და პროგრესული მოვლენა იყო.

თუ ერთ დროს თავადთა რანგში მყოფი გვერდითი შტოს საგეარეულო სახლის – მუხრანბაგონების ჩამომავლებს ჰქონდათ უფლება დაეკავებინათ ქართლის ტახტი, რატომ იგივე არ შეეძლო, ქართლის მეფეების არყოფნის პერიოდში, თეიმურაზ-ერეკლეს სახლს?! მიუვდგეთ ამ საკითხის განხილვას ისტორიული წარსულის თვალსაზრისით:

XV ს. 60-იან წლებში საქართველოს სამეფოს დაშლა რეალობაა; 1490 წ. კონსტანტინე II-ის დარბაზის გადაწყვეტილება ერთია, ხოლო მწარე პოლიტიკური რეალობა მეორე. ყალიბდება ქართლის, კახეთისა და იმერეთის სამეფო შტოები: ქართლის ბაგრაგიონები სამეფო გვარის უპირეულესი შტოა, მისი მამამთავარია კონსტანტინე II. ლეგიტიმიზმის თვალსაზრისით, ხაზი უნდა გაესვას, რომ იგი არაკანონიერი „მეფის“ – „ჯერეთ არკურთხეული“ ბაგრაგიონის – დიმიტრი „პროვინციის მეფის“ ჩამომავალია. თუ ერთიანი ქართული მონარქიის დაშლის იურიდიულ გაფორმებად 1490 წ. დარბაზის გადაწყვეტილებას მივიჩნევთ, მაშინ ქართლის ბაგრაგიონები ოფიციალურად არსებული ერთიანი ქართული სახელმწიფოს უკანასკნელი ხელისუფლის ჩამომავალნი გამოდიან – თუმცა, როგორც ითქვა, პოლიტიკური რეალობა სხვაგვარია. ერთიანი სამეფოს ბოლო მეფეა გიორგი VIII – 1466 წლიდან კი იგი კახეთის ბაგრაგიონთა სამეფოს სახლის მამამთავარია. ამდენად, კახეთის ბაგრაგიონები რეალურად ერთიანი საქართველოს ბოლო მეფის ჩამომავალნი არიან. ამიტომ, ისინი „რიგითი“ ფეოდალები (როგორც ზოგჯერ უწოდებენ) ან უზურპატორები კი არა, თავისი წარმომავლობით ბაგრაგიონთა იმ შტოს პირდაპირი ჩამომავალნი გამოდიან, რომელიც სათავეს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს უკანასკნელი მეფისგან (გიორგი VIII) იღებს. დაშლის შედეგად ე.წ. „ბაგონიშვილობის საკითხი“ ძალიან გამწვავდა, მართალია გაქრა „პროვინციის მეფეთა“ ინსტიტუტი, მაგრამ საპირისპიროდ სამეფო სახლის სხვადასხვა განშტოება წარმოიშვა – „ბაგრაგიონად თქმულთა“ რიცხვი მომრავლდა, ზოგიერთი მათგანი კი თავადის რანგშიც მოგვევლინა.

XVI ს. ქართლის ბაგრაგიონთა რამდენიმე შგო ჩამოყალიბდა: ლუარსაბ I-ის, დაუთ-ხანის... XVII ს. პირველ ნახევარში ქართლის პირდაპირი სამეფოს შგოს არსებობა შეწყდა ლუარსაბ II-ის, სიმონ II-ისა და როსტომ ხანის შემდეგ. სიმონ I დიდის ძმის, სავახტანგოს „პაგრონის“ ვახტანგის ჩამომავალნი ქართლში ფეხს ვერ იკიდებენ. სხვა გვერდითი შგოები უკვე თავადის რანგში არიან – გოჩაშვილნი, ბაგრაგიონ-დავითიშვილები, რამაზიშვილები. ამ განშტოებათა ლეგიტიმიზმზე, ბუნებრივია, საუბარი არ გვიხდება.

XVI ს. დასაწყისში ყალიბდება ქართლის ბაგრაგიონთა კიდევ ერთი უმცროსი შგო – მუხრანბაგონები; იოანე ბატონიშვილის სიგყეებით, ისინი იყვნენ „მეორისა ხარისხით ბაგრაგოანად წოდებულნი და პირველნი თაყვანნი“. ქართლის ბაგრაგიონთა უფროსი შგოს შეწყვეტის გამო, ქართლის მეფე ხდება როსტომ მეფის შვილობილი, გათავადებული განშტოების ჩამომავალი – ვახტანგ V (“შაჰნავაზი”), ანუ თავადი მუხრანბაგონები ქართლის სამეფო ტახტის ლეგიტიმური მმართველნი ხდებიან. „მუხრანბაგონებად“ კი ვახტანგ V-ის უმცროსი ძმის – კონსტანტინეს შთამომავალთა შგო ყალიბდება. როგორც აღინიშნა, მუხრანბაგონთა გამეფებული ეს შგო ვახტანგ VI-ის მეთაურობით რუსეთში გადასახლდა – შემდგომში ბაგრაგიონთა ამ განშტოების წარმომადგენლებს აღარ უმეფიათ.

მუხრანბაგონები ქართლის სამეფო ტახტზე ლეგიტიმურნი ხდებიან როსტომის მიერ ვახტანგის (ბახუტას) შვილობისა და ირანის შაჰის მხრიდან მათი ცნობის შემდეგ. ასევეა კახეთის ბაგრაგიონების შემთხვევაშიც – რომანოვებმა 1783 წლის გრაქვავით, სწორედ ერეკლე II-ის შგოს ლეგიტიმურობა სცნეს ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე; სხვათაშორის, ირანი მათაც უჭერს მხარს, კერძოდ, თეიმურაზს. მთავარი კი ის არის, რომ თეიმურაზის შგო კანონიკურადაა კურთხეული, თანაც სვეტიცხოველში ქრისტიანული წესით. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ თეიმურაზ II თეიმურაზ I-ის ჩამომავალია, რომელიც უკვე იჯდა ქართლის ტახტზე; თეიმურაზ II-ის მამა – ნაზარალი-ხანი (ერეკლე) ასევე ფლობდა ქართლს; ვახტანგ VI-ის შემდეგ ქართლი კონსტანტინეს გადაეცა, რომლის ძმა და მემკვიდრეც სწორედ მეფე თეიმურაზ II-ა. ამ დროის, შემდგომი მუხრანბაგონები (დღეს მხოლოდ ამ შგოს

ჩამომავალნი არსებობენ) პირველ მუხრანბაგონთა უმცროსი განაყოფი და მათი შთამომავალნი არიან; აღნიშნული შტოს არც ერთ წევრს არასოდეს არ უმეფია, თავადთა წოდებას ეკუთვნიან და როგორც ყმა, ვასალნი, ისე ემსახურებიან სამეფო ტახტს. ამ გეერდითი შტოს წარმომადგენლებს სამეფო ტახტის არსებობის ხანაში ფიქრიც არ ჰქონდათ გამეფებაზე – ასეთი იყო ერეკლე II-ისა და მისი მოხელის იოანე მუხრანბაგონის ურთიერთობაც – ერეკლე II-ის წყალობიდან: „თქვენ ჩვენზე ერთგულობა და თავდადებით ნამსახურობა რომ ვიცანით... გიბოძეთ ღება წყალობა გიყავით, თქვენის ოჯახის ნაქონი ჩვენის კარის სახლთხუცობა...“

ქართლის მოსახლეობის მხოლოდ ერთი ნაწილია კახეთის ბაგრატიონთა გამეფების წინააღმდეგი, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ სამეფოს მეორე დიდი ნაწილი 1744 წელს თეიმურაზისა და ერეკლეს გამეფებას აღფრთოვანებით შეხედა: „ჰ (20) წელს გადევლო და მემკვიდრე-მეპატრონე აღარავინ მჯდარიყო ქართლსა. ამისთვის უფრო სიხარული ჰქონდათ, მემკვიდრე ქრისტეს მოყვარე მეფე დაუჯდათ და ამით ყოველი შეჭირვება დაავიწყდათ ქართულთ“ (პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი). ეს მნიშვნელოვანი და პროგრესული მოვლენა იყო, მაგრამ, შესაბამისად, ურთულესი საქმეც, რაც თეიმურაზ-ერეკლეს შესანიშნავად ესმოდათ. პროგრესული საქმე ძმათა სისხლის ღერის გარეშე უნდა განხორციელებულიყო, რასაც შორსმჭვრეტელური დიპლომატიური ნაბიჯები სჭირდებოდა – ამ მიზნით ძალზე ჭკვიანურად წინ წამოიწია თეიმურაზ მეფის მეუღლისა და ვახტანგ VI-ის ასულის – თამარ დედოფლის პიროვნებამ; პროგრესისა და გაერთიანებისათვის მებრძოლმა დედოფალმა ნადირ-შაჰის ნდობისა და ქართლის თავადთა ანგიკახური განწყობილების შენელების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა. საერთოდ, თამარის – ვახტანგ VI-ს ასულობა და თეიმურაზის ცოლობა ქართლის ტახტზე ფეხმოკიდების რთული საკითხისა და ლეგიტიმურობის გასაღებად იქცა. ასეთ ვითარებაში, რუსეთში გადახვეწილ ქართლის ბაგონიშვილებს საყრდენი საფუძველი სულ უფრო ეცლებათ, მათ რეალურად ქართლისათვის აღარაფრის შეთავაზება აღარ შეუძლიათ. ამ ფონზე თეიმურაზ II-ს ერთობლივად შეეძლო განხორციელებინა ქრისტიანული მმართველობის აღდგენა, სიმკათიების მოპოვება რუსეთთან და ლოია-

ლობა ირანიან ურთიერთობაში; თეიმურაზ-ერეკლეს ტახტმა ფაქტობრივად დამოუკიდებელი და გაერთიანებული აღმოსავლეთ საქართველო ამიერკავკასიის ჰეგემონად აქცია, აწარმოა გამიზნული საშინაო პოლიტიკა წესრიგისა და ქართული სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების დასახევენად... ასეთ შედეგებს ქართლის ფეოდალთა „ლეგიტიმისტური მოძრაობა“ წინ ველარ დაუდგებოდა – ამ ეტაპზე ერეკლე II-ის მმართველობის შედეგად, ქართლ-კახეთის თავადთა უდიდესი ნაწილი მხარს „პატარა კახის“ პოლიტიკას უჭერს.

რა ვითარება შეიქმნა თეიმურაზ-ერეკლეს ჩამომავალთა რუსეთში იძულებით გადასახლების შემდეგ:

თავდაპირველად უნდა ითქვას, რომ XVI-XVIII სს. რუსეთში გადასახლებული ბაგრატიონთა გვარის ყველა წარმომადგენლისათვის დინასტიური სტატუსის ცნობა-აღიარება უკლებლივ ხდებოდა. ოფიციალურ აქტებში ისინი ბაგონიშვილებად (Царевичи) და პრინცებად იწოდებოდნენ, რუსეთის ხელისუფლება მათ იმავე რანგში განიხილავდა, როგორც სხვა უცხოურ სახელმწიფოთა მსგავსი რანგის წარმომადგენლებს, მაგ., როგორც რუსეთში მოღვაწე გერმანელი პრინცები. რუსეთის მიერ ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმების შემდეგ საიმპერატორო კარი სამეფო სახლის წევრების ხარისხში მხოლოდ ქართლ-კახეთის ბოლო მეფეების უახლეს შთამომავლებს განიხილავს. დაპყრობის შემდეგ რუსეთში ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის შვილები და ცოლები დედოფლისა და ბაგონიშვილის ტიტულს ინარჩუნებდნენ. მათ შთამომავლებს 1833 წ. 25 აპრილის სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებით მიენიჭათ ტიტული – თავადი გრუზენსკები, იმერეთის მეფის შთამომავლებს კი – იმერეტინსკები. 1842 წ. 18 ივნისის მინისტრთა კომიტეტის სპეციალურ დოკუმენტში – „О способах для упрочения состояния членов бывших царских домов Грузии и Имеретин“ „საქართველოს ყოფილი სამეფო სახლის“ წევრებად მხოლოდ ერეკლე II – გიორგი XII-ის ჩამომავლებია დასახელებული: ერეკლეს ძე ფარნაოზი, გიორგი XII-ის ძეები – თეიმურაზ, მიხეილ, ილია, ოქროპირი, ირაკლი... „იმერეთის ყოფილი სახლის“ წევრებად კი დავით II-ის შვილი – კონსტანტინე, თავადი ალექსანდრე და დიმიტრი გიორგის ძეები – ბა-

გრაგიონ-იმერეგინსკები. მათზე რუსეთის ხელისუფლების გადაწყვეტილებით გარკვეული პრივილეგიები ვრცელდებოდა.

1865 წ. 20 ივნისის სახელმწიფოს საბჭოს გადაწყვეტილებით – „О предоставлении титула светлости потомкам последних царей Грузии и Имерети, происходящим от мужского поколения, князьям Грузинским и Имеретинским“ – ეს გიგული მიენიჭათ მხოლოდ ქართლისა და კახეთის მეფეების ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის ჩამომავლებს და იმერეთის მეფეების ალექსანდრე V, სოლომონ I-ისა და დავით II შთამომავალთა ნაწილს; ამ დროს პიროვნებათა სია, ვისაც ეს გიგული ერგო, უფრო განივრცო, კერძოდ, იგულისხმება სოლომონ I-ის ძმის ბაგრატ ბაგონიშვილის შთამომავლები. ხაზგასმულია, რომ იგი არ მიენიჭა არც ერთ სხვა შგოს, მათ შორის არც ეახგანგ V-ის განშტოების წარმომადგენლებს.

რუსეთის ხელისუფლების მიერ „თავადის“ ღირსება დაუმტკიცდა ბაგრაგიონთა რამდენიმე შგოს – 1825 წ. 20 სექტემბრისა და 1826 წ. 25 მარტის სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებით, ისინი ცნობილ იქნენ თავადის რანგში, კერძოდ, ქართლის სამეფო სახლიდან ეახგანგ VI-ის პირდაპირი შთამომავლები (სენაგის 1859 წ. 29 მაისის გადაწყვეტილებით, ისინი ასევე დამტკიცებულ იქნენ თავადის ღირსებაში „საგვარეულო წიგნის“ („Родословная книга“) V ნაწილში შეგანით), თავადი ბაგრაგიონები და თავადი ბაგრაგიონ-მუხრანსკები (მათი მხოლოდ რამდენიმე განშტოება) და კახეთის სამეფო სახლის უმცროსი შგო – თავადი დავიდოვები და ბაგრაგიონ-დავითიშვილები. ყურადსაღებია, რომ ეს შგოები მხოლოდ თავადის რანგს აღწევნენ, მაგრამ სხვა სპეციალური გიგული, როგორც ბაგრაგიონ-გრუზინსკებსა და ბაგრაგიონ-იმერეგინსკებს, არ მიუღიათ.

რომელმა შგოებმა მოაღწია ჩვენამდე:

ლიხთ-იმერეთის ბაგრაგიონთა შგო პირველად დავით ნარინის შთამომავლების დროს ჩამოყალიბდა, რომელიც 1402 წ. შეწყდა. იმერეთის ბაგრაგიონთა მამამთაერებია ბაგრატ VI, წარმომავლობით ალექსანდრე I დიდის ძმის (გიორგი) შვილი. ეს განშტოება ყველაზე ადრე ცდილობს ბაგრაგიონთა ძირითადი შგოდან გამოყოფას. საიმპერატორო კარის ნებართვით, მისი ჩამომავალი სოლომონ I შგოს წარმომადგენელნი „ბაგრაგიონ-

იმერეგინსკებად“, ხოლო დავით II-ისა კი „იმერეგინსკებად“ იწოდნენ. 1900 წ. ვარშავის გენერალ-გუბერნატორის, თაეადის ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-იმერეგინსკის გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატიონთა გვარის ამ შტოში უფროსობა სოლომონ I ძმის – ბაგრატ ბატონიშვილის შთამომავალს – თაეად დავით ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-იმერეგინსკის გადაეცა, რომლის ასული ნინო ბაგრატიონი ღლეს თბილისში ცხოვრობს.

რუსეთში მცხოვრები ვახტანგ VI-ისა და მისი ძმის – მეფე იესეს შთამომავლების შტო XXს. დასაწყისში შეწყდა – 1919 წ. თაეად დიმიტრი ჰეგრეს ძე ბაგრატიონის გარდაცვალებით ბაგრატიონთა სახლის ამ შტოს არსებობა დასრულდა. რაც შეეხება დარჩენილ უმცროს დინასტიურ ხაზს – 1921 წ. რუსეთის მიერ საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის დაპყრობის შემდეგ ბაგრატიონ-მუხრანელების წარმომადგენელთა ერთი ნაწილი დას. ევროპაში გადასახლდა – მათი შთამომავლები ცხოვრობენ საფრანგეთში, ესპანეთში, იტალიაში და ა.შ.; ისინი დაუნათესავდნენ ევროპის სხვადასხვა სამეფო სახლების წარმომადგენლებს. XX ს. 40-იან წლებში, გარკვეული პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, აქტუალური გახდა საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრეობის საკითხი და სწორედ ამ დროს ამოტივტივდა გათავადებულ მუხრანბატონთა უმცროსი შტო. 1946 წ. 5 დეკემბრის აქტით რუსეთის ტახტის მემკვიდრე – ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვმა ხელი მოაწერა ბაგრატიონთა სახლის სამეფო ღირსების აღიარების აქტს და ოფიციალურად სცნო ეს განშტოება უფროსად ბაგრატიონთა საგვარეულოში. 1957 წ. მამის – გიორგი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანელის გარდაცვალების შემდეგ ირაკლი ბაგრატიონი საქართველოს სამეფო სახლის მეთაურად გამოცხადდა. მისი მემკვიდრე გიორგი ბაგრატიონი ღლეს ესპანეთში ცხოვრობს.

ისტორიულად ღლეკანდელი ბაგრატიონ-მუხრანელები ბაგრატიონთა სამეფო სახლის გვერდითი შტოს – მუხრანბატონთა უმცროსი განაყოფის ჩამომავალნი არიან, ისინი ყოველთვის თავადთა რანგში იყვნენ, ქართული სამეფოების არსებობის ხანაში გამეფება არც უცდიათ და როგორც ეასალნი ისე ემსახურებოდნენ იგივე ერეკლე II-ის სამეფო ტახტს. აქედან გამომდინარე, რა

მდგომარეობა გეაქეს მთავარი შტოს – ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფეთა შთამომავლების თვალსაზრისით:

1880 წ. მეფე გიორგი XII-ის შვილიშვილის – იოანე გრიგოლის ძე გრუზინსკის გარდაცვალების შემდეგ ქართლ-კახეთის მეფეთა გეარში უფროსობა მეფე გიორგი XII-ის ეაქის – ბაგრაგ ბატონიშვილის შთამომავალთა ხაზზე გადავიდა. 1888 წ. დავით ბაგრაგის ძე გრუზინსკის გარდაცვალების შემდეგ გეარში უფროსობა მის ძმისშვილს პეტრე ალექსანდრეს ძე გრუზინსკის გადაეცა; გიორგი XII-ის შვილიშვილის – ოლლა გრუზინსკის ჩანაწერიც ადასტურებს, რომ „Петр, ныне старший в царском роде“... ამ პეტრეს შვილიშვილია დღეს თბილისში მცხოვრები ნუგზარ პეტრეს ძე ბაგრაგიონ-გრუზინსკი.

ლიტ.: მ. სურგულაძე, ბაგრაგიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულები შეადგინეს: მზია სურგულაძემ და მიხეილ ქავთარიამ, თბ., 1995

ს. ბიჭიკაშვილი, დ. ნინიძე, ა. მხეიძე, ბაგრაგიონები, თბ., 1995

დ. ნინიძე, „პროვინციის მეფეები“ XIV-XV საუკუნეების საქართველოში, თბ., 1995

დ. ნინიძე, მუხრანბატონები, თბ., 1997

დ. ნინიძე, „გუარი მეფეთა ბაგრაგიონთა“ – გოჩაშვილნი, თბ., 1998

დ. ნინიძე, „აქა ანბავი თვალდამწერიათა“ (ბაგრაგიონ-დავითიშვილები), თბ., 1999

Дворянские роды Российской Империи, 1721-1917, т. III. Князья, М.,

1996

შესავალი.....	3
1. დაიანე (დიანის) „მეფეები“ – თ. ღუნდუა.....	7
2. კოლხთა მეფეები – თ. ღუნდუა	8
3. კოლხეთის (ეგრისის) მეფეები თ. ღუნდუა	10
4. ლაზთა მეფეები – თ. ღუნდუა	12
5. ქართლის მმართველნი ფარნაეზამდე – თ. ღუნდუა	13
6. ფარნაეზიანი წარმართი მეფეები – ნ. გუგუშვილი	15
7. ფარნაეზიანი ქრისტიანი მეფეები – ქ. ნადირაძე	33
8. ქართლის ერისმთავრები – ქ. ნადირაძე	45
9. „აფხაზთა“ (დასავლეთ საქართველოს) მეფეები	
– ა. გოგოლაძე.....	59
10. კახეთის ქორეპისკოპოსები (მთავრები) – დ. ლოსაბერიძე .	77
11. ჰერეთ („რანთა“) მეფეები – დ. ლოსაბერიძე	85
12. ჰერეთ-კახეთის („რანთა და კახთა“) მეფეები	
– დ. ლოსაბერიძე	89
13. ტაშირ-ძორაგეტის მეფეები – დ. ლოსაბერიძე.....	94
14. „ქართველთა“ მეფეები (ტაო-კლარჯეთის	
ბაგრატიონები) – ქ. ნადირაძე.....	99
15. ერთიანი საქართველოს მეფეები - (ბაგრატ IV, გიორგი II,	
დემეტრე I, რუსუდანი, დავით VI ნარინი, დავით VII ულუ,	
ვახტანგ II, ვახტანგ III, დავით IX, ბაგრატ V, გიორგი VI /	
მცირე, გიორგი VII, კონსტანტინე I, ალექსანდრე I დიდი,	
ვახტანგ IV – თ. მოღებაძე; ბაგრატ III, გიორგი I, დავით	
VIII – ქ. ნადირაძე; დავით IV, დავით V, გიორგი IV – ლაშა	
– ა. გოგოლაძე; თამარ მეფე, გიორგი V ბრწყინვალე,	
გიორგი VIII – მ. ბახტაძე; გიორგი III, დემეტრე II	
თავდადებული – თ. ქორიძე)	108
16. ლიხთ-იმერეთის მეფეები XIII-XIV საუკუნეებში.	
– გ. კუტალაძე	171
17. ქართლის მეფეები – თ. ქორიძე	176
18. კახეთის მეფეები – მ. ბახტაძე	210
19. იმერეთის მეფეები – კ. ბუაჩიძე	232
20. ბაგრატიონები XIX-XX საუკუნეებში – დ. ნინიძე	272